

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний
університет**

*До 50-річчя Тернопільського національного
економічного університету*

Бюджетна система. Вишкіл студії

За редакцією доктора економічних наук,
професора С. І. Юрія,
доктора економічних наук,
професора О. П. Кириленко

**Тернопіль
ТНЕУ
2010**

УДК 336.14 (477) (075.8)
ББК 65.9 (4 Укр.) 261.3я73
Б98

Бюджетна система. Вишкіл студії: Навч. посіб. / За ред. С. І. Юрія, О. П. Кириленко. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 424 с.

Вишкіл підготували:

Юрій С. І., д. е. н., професор	Лубкей Н. П., к. е. н., доцент
Кириленко О. П., д. е. н., професор	Тріпак М. М., к. е. н.
Дем'янишин В. Г., д. е. н., доцент	Тулай О. І., к. е. н., доцент
Бескид Й. М., к. е. н., доцент	Гупаловська М. Б., викладач
Дерлиця А. Ю., к. е. н.	Дем'янюк А. В., викладач
Лободіна З. М., к. е. н.	Савчук С. В., викладач

В умовах соціально-економічних трансформацій, які відбуваються в Україні, суттєво змінюються вимоги до стилю та організації роботи фінансових, казначейських і податкових органів щодо рівня професіоналізму і компетентності їхніх працівників. Саме вишкіл студії забезпечує нагальну потребу в реалізації державної програми підготовки державних службовців у фінансовій сфері.

Вишкіл студії містить повний комплекс методичного забезпечення вивчення дисципліни “Бюджетна система”: програму, тематичний план, лекційні матеріали, плани практичних занять, рекомендовану літературу, перелік тем курсових робіт, методичні поради до виконання курсових робіт, завдання для самостійної роботи студентів, задачі, ділові ігри, тести, словник основних термінів.

Видання буде корисним для студентів, які навчаються за спеціальністю “Фінанси і кредит”. Рекомендовано для інших економічних спеціальностей, навчальним планом яких передбачено вивчення дисципліни “Бюджетна система”, а також для всіх, хто прагне поглибити знання з найважливіших проблем бюджетної діяльності.

Рецензенти:

Т. М. Боголіб – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди;
О. С. Галушко – д. е. н., професор, завідувач кафедри економічного аналізу та фінансів Національного гірничого університету;
В. Б. Тропіна – д. е. н., доцент кафедри фінансів Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/ПІ-6740 від 21. 07. 2010 р.).

Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(Протокол № 3 від 28. 04. 2010 р.).

ISBN 978-966-654-261-1

© С. І. Юрій, О. П. Кириленко, В. Г. Дем'янишин та ін., 2010.
© Видавництво ТНЕУ

ПЕРЕДМОВА

Для підготовки кваліфікованого фахівця-фінансиста важливого значення набуває вивчення особливостей функціонування головної ланки фінансової системи держави – бюджетної системи. Незалежно від сфери подальшої діяльності – державних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання, або фінансового ринку – професійний фінансист не може обійтись без знань про бюджети, які через рух грошових коштів пов'язують усі сектори фінансових ресурсів та фінансові інститути між собою в єдину систему. Цим зумовлена необхідність формування у студентів зацікавленості та зусиль до оволодіння дисципліною “Бюджетна система”.

Вишкіл студії написано відповідно до програми курсу “Бюджетна система”, затвердженої Міністерством освіти і науки України. Навчальний посібник спрямований на формулювання, висвітлення та подачу матеріалу таким чином, щоб студент, застосовуючи головні принципи оволодіння інформацією, зумів самостійно закріпити лекційний матеріал з питань економічного змісту бюджету, бюджетного устрою, бюджетної системи, міжбюджетних відносин, системи доходів і видатків бюджетів тощо. Зміст вишколу подається в оригінальній структурі, що дає змогу зацікавити студіюючих до поглибленого вивчення матеріалу.

Навчальний посібник побудований на таких принципах і підходах, які мають сприяти ефективному засвоєнню студентами матеріалу:

- відповідність нормативній програмі забезпечує оволодіння усіма обов'язковими темами із дисципліни. У програму курсу, крім 11 обов'язкових тем, додатково вміщено тему “Бюджетний процес”, що дасть змогу сформувати уявлення не лише про статичні, а й процедурні аспекти функціонування бюджетної системи;

- посібник відображає сформовані у вітчизняній фінансовій науці підходи та погляди до трактування явищ бюджету, при його підготовці використано чинні нормативно-правові акти з питань бюджету та бюджетної системи, монографічну та довідникову літературу;

- посібник є комплексною методичною основою для оволодіння дисципліною “Бюджетна система” за рахунок вміщення програми дисципліни, конспекту лекцій, типових задач, тестів, питань для самоконтролю, тематики курсових робіт, методичних рекомендацій до їхнього виконання, переліку літератури, предметного покажчика.

Успішне засвоєння теоретичних питань з курсу “Бюджетна система” – це головна мета роботи з навчальним посібником. Поряд із цим постає завдання навчитись приймати правильні самостійні рішення, нести відповідальність за їхню реалізацію. Важливу роль у набутті цих навичок відіграє вирішення практичних ситуацій і розв’язання задач.

Логіка і структура викладу матеріалу дає змогу розкрити взаємозалежність змін, що відбуваються у бюджетній сфері, їхню спрямованість та цільову орієнтацію, знайти альтернативні рішення тих чи інших практичних проблем і сприяти їхній реалізації. Одночасно це дає можливість критично осмислити глибинну соціально-економічну суть різних фінансових явищ, а також досягнути теоретичні основи фінансової діяльності держави та її інституцій.

Таким чином, вишкіл студії, синтезуючи в собі основні елементи теорії та практики бюджетної сфери, допомагає виробленню у студента вміння орієнтуватися в складних фінансових проблемах, вирішувати їх найбільш ефективно.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ “БЮДЖЕТНА СИСТЕМА”

ТЕМА 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави

Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету. Функції держави як визначальний чинник формування бюджету.

Функції бюджету, їхня характеристика, взаємозв'язок і особливості вияву в умовах ринкових відносин.

Бюджет як економічна категорія. Взаємозв'язок бюджету з іншими економічними категоріями. Місце і роль бюджету у системі фінансових відносин. Бюджетна централізація валового внутрішнього продукту та її об'єктивні межі. Тенденція зростання бюджетної централізації валового внутрішнього продукту, чинники, що протидіють цій тенденції. Забезпечення оптимальних пропорцій розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. Фінансові суперечності у суспільстві, пов'язані з суб'єктивним формуванням бюджету, та способи їхнього вирішення. Характеристика грошових відносин, що становлять зміст бюджету.

Бюджетна політика Української держави, її особливості та значення. Бюджетна стратегія і бюджетна тактика держави в ринкових умовах господарювання. Бюджетне законодавство України. Бюджетний механізм, його сутність, структура. Характеристика підсистем та організаційних форм бюджетного механізму.

Роль бюджету в соціально-економічному розвитку Української держави. Вплив бюджету на ефективність виробництва, формування доходів, використання ресурсів, їхній перерозподіл. Бюджет у системі фінансового регулювання, його визначальна роль у сукупності економічних методів управління економікою. Соціальна спрямованість бюджету в сучасних умовах господарювання. Інструменти бюджетного впливу на соціально-економічний розвиток.

ТЕМА 2. Бюджет як основний фінансовий план держави

Місце і роль державного бюджету у системі фінансових планів. Державний бюджет як основний фінансовий план. Взаємозв'язок державного бюджету з іншими фінансовими планами в Україні. Відмінності між бюджетом як фінансовим планом та бюджетом як економічною категорією.

Правовий характер бюджету, його чинники. Закон про Державний бюджет України та його взаємозв'язок з іншими законами, що функціонують в Українській державі.

Місце і роль бюджету у системі фондів грошових коштів. Державний бюджет як централізований фонд грошових коштів держави, його характерні ознаки.

Місце і роль бюджету у фінансовій системі України. Державний бюджет як центральна ланка фінансової системи. Взаємозв'язок державного бюджету з іншими ланками фінансової системи України.

Поняття бюджетного періоду. Складові бюджету. Загальний і спеціальний фонди бюджету, їхнє призначення. Необхідність бюджетного планування для якісного функціонування бюджетної системи. Економічний зміст бюджетного планування. Етапи бюджетного планування.

ТЕМА 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

Бюджетний дефіцит, його сутність, причини виникнення, соціально-економічні наслідки. Економічна природа і механізм утворення дефіциту бюджету. Стан бюджету: рівновага доходів і видатків, бюджетний профіцит, бюджетний дефіцит. Чинники, що впливають на стан бюджету. Причина і основні наслідки дефіцитного фінансування державної діяльності. Основні чинники визначення бюджетного дефіциту в Україні в сучасних умовах. Аналіз діючої практики фінансування бюджетного дефіциту. Оптимальні джерела покриття бюджетного дефіциту.

ТЕМА 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи України

Основи бюджетного устрою: встановлення принципів побудови бюджетної системи; виділення окремих видів бюджетів; розмежування доходів і видатків між окремими ланками бюджетної системи; встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами.

Поняття бюджетної системи і характеристика її ланок. Взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи України. Принципи побудови бюджетної системи України та їхня характеристика.

Бюджетні права в Україні. Характеристика бюджетних прав Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, сільських та селищних рад, обласних і районних державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських, сільських та селищних рад. Шляхи розширення бюджетних прав органів місцевого самоврядування в умовах розбудови Української держави.

Бюджетна класифікація: необхідність, сутність і принципи побудови, характеристика підрозділів. Класифікація доходів бюджету, видатків бюджету, фінансування бюджету і боргу. Місцеві бюджети як складова бюджетної системи, їхня роль у соціально-економічному розвитку регіонів.

ТЕМА 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

Соціально-економічний зміст і мета міжбюджетних відносин. Суб'єкти міжбюджетних відносин. Загальні засади регулювання міжбюджетних відносин. Форми руху бюджетних ресурсів у процесі міжбюджетних відносин.

Основні способи розмежування доходів і видатків між бюджетами. Причини територіальних відмінностей у формуванні доходів та у складі й обсягах видатків місцевих бюджетів.

Бюджетне регулювання, його необхідність та особливості здійснення. Завдання бюджетного регулювання. Види бюджетного регулювання. Мета і шляхи досягнення вертикального і горизонтального бюджетного регулювання. Фінансове вирівнювання. Методи бюджетного регулювання.

Поняття та види міжбюджетних трансфертів. Характерні особливості дотації вирівнювання, субвенції, коштів, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів та інших дотацій. Проблеми удосконалення системи міжбюджетних відносин в Україні.

ТЕМА 6. Система доходів бюджету

Соціально-економічний зміст доходів бюджетів, методи їхнього формування та джерела. Склад і структура доходів бюджетів, їхня класифікація, принципи і порядок розподілу між окремими ланками бюджетної системи.

Правове регулювання процесу формування доходів. Податкова форма фінансових взаємовідносин держави та суб'єктів господарювання.

Доходи державного та місцевих бюджетів.

Загальна характеристика податкових надходжень до бюджетів. Роль і місце податкових надходжень у доходах бюджетів.

Неподаткові надходження до бюджету та їхня характеристика. Роль і місце неподаткових надходжень у доходах бюджетів.

Загальна характеристика доходів від операцій з капіталом: надходження від продажу основного капіталу; надходження від продажу державних запасів товарів; надходження від продажу землі та нематеріальних активів; податки на фінансові операції та операції з капіталом.

Трансферти та їхня роль і місце у доходах бюджетів.

ТЕМА 7. Система видатків бюджету

Видатки бюджетів, їхня сутність, класифікація, принципи і порядок розподілу між окремими ланками бюджетної системи України.

Функції держави, їхній вплив на склад і структуру видатків бюджету. Роль видатків бюджету у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку. Галузева і цільова структура бюджетних видатків. Оптимізація структури видатків бюджету, її критерії.

Бюджетне фінансування. Форми бюджетного фінансування: кошторисне фінансування, державне фінансування інвестицій, позички з бюджету державним підприємствам, державні дотації. Методи бюджетного фінансування.

Кошторис як основний фінансовий план бюджетної установи. Види кошторисів та їхня структура. Порядок складання і затвердження кошторисів бюджетних установ.

Нормування видатків в Україні. Види норм видатків і нормативів, порядок їхнього встановлення.

ТЕМА 8. Видатки бюджету на економічну діяльність і науку

Роль бюджету у становленні економіки ринкового типу. Необхідність видатків бюджетів на розвиток народного господарства, їхня роль і місце у розвитку економіки, склад, структура і класифікація. Бюджет і структурна перебудова економіки України. Напрями і форми бюджетного фінансування народного господарства.

Бюджетні інвестиції, їхні види. Капітальні вкладення і джерела їхнього фінансування. Конкурсний відбір об'єктів бюджетного інвестування, його завдання і критерії. Порядок планування та фінансування капітальних вкладень.

Особливості планування і фінансування видатків на розвиток промисловості та енергетики, будівництва, транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики, інших послуг, пов'язаних з економічною діяльністю.

Видатки бюджету на розвиток сільського господарства, лісового господарства, рибальства і мисливства. Особливості планування та фінансування операційних видатків.

Видатки бюджетів на розвиток місцевої інфраструктури та комунальної власності.

Роль бюджетів у розвитку науки в Україні. Склад видатків на науку та джерела їхнього фінансування.

Порядок планування і фінансування видатків наукових установ Академії наук України та інших бюджетних науково-дослідних організацій і дослідно-конструкторських робіт. Методика визначення окремих видів доходів і видатків за кошторисом.

Особливості планування доходів і видатків у відомчих наукових закладах, вищих закладах освіти та інших госпрозрахункових науково-дослідних організаціях.

Методика визначення вартості та собівартості науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт і фінансових результатів.

ТЕМА 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу

Необхідність, суть, форми і види соціального захисту населення. Економічний зміст соціального захисту населення, джерела його фінансування.

Роль бюджету у виконанні програми соціального захисту населення в Україні. Склад видатків на соціальний захист населення, порядок їхньої виплати.

Фінансування установ і заходів із соціального забезпечення.

Роль бюджетів у розвитку соціальної сфери в Україні. Особливості, форми, методи і джерела фінансового забезпечення соціальної сфери.

Роль бюджетів у розвитку освіти в Україні. Бюджетні навчальні заклади, особливості організації їхньої діяльності. Джерела фінансового забезпечення освіти. Склад, структура і динаміка видатків на освіту в Україні, особливості їхнього планування

і фінансування. Оперативно-мережеві показники загальноосвітніх шкіл, їхня характеристика і порядок визначення. Штати і система оплати праці в загальноосвітніх школах. Тарифікація педагогічних працівників і планування фонду заробітної плати. Поточні та капітальні видатки шкіл. Порядок складання і затвердження кошторисів загальноосвітніх шкіл та визначення доходів і видатків за окремими елементами. Особливості планування і фінансування видатків на утримання дитячих дошкільних, інтернатних та інших закладів освіти. Економічна і контролююча робота фінансових органів у процесі планування та фінансування видатків на освіту.

Роль бюджетів у забезпеченні підготовки кадрів. Система підготовки кадрів в Україні, особливості її функціонування і розвитку. Джерела фінансового забезпечення закладів підготовки кадрів. Склад, структура, динаміка видатків на підготовку кадрів в Україні, особливості їхнього планування і фінансування. Оперативно-мережеві показники по вищій школі, їхнє значення та порядок визначення. Штати і система оплати праці у вищій школі. Порядок складання і затвердження кошторисів вищих навчальних закладів та визначення доходів і видатків за окремими елементами. Особливості планування і фінансування видатків на утримання професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів. Економічна і контролююча робота у процесі планування і фінансування видатків на підготовку кадрів.

Роль бюджетів у розвитку системи охорони здоров'я в Україні. Бюджетні заклади охорони здоров'я, організація їхньої діяльності. Склад, структура і динаміка видатків на охорону здоров'я, особливості їхнього планування і фінансування. Фінансування медичних установ за нормативами бюджетних видатків на одного жителя. Особливості організації фінансової діяльності закладів охорони здоров'я в умовах страхової медицини. Оперативно-мережеві показники установ охорони здоров'я, їхнє значення, види і порядок визначення. Штати та система оплати праці в установах охорони здоров'я. Тарифікація медичних працівників і порядок планування

фонду заробітної плати. Порядок складання і затвердження кошторисів закладів охорони здоров'я та визначення доходів і видатків за окремими елементами. Економічна і контролююча робота фінансових органів у процесі планування і фінансування видатків на охорону здоров'я.

Роль бюджетів у духовному і фізичному розвитку в Україні. Склад, структура і динаміка видатків на духовний та фізичний розвиток, особливості їхнього планування і фінансування. Порядок планування і фінансування видатків на утримання бюджетних закладів культури (бібліотек, будинків культури тощо) та визначення сум за окремими елементами видатків кошторису. Особливості планування і фінансування видатків на розвиток мистецтва, періодичної преси, видавництва, радіомовлення і телебачення. Економічна і контролююча робота фінансових органів у процесі планування і фінансування видатків на культуру.

Роль бюджетів у розвитку фізичної культури і спорту, державній підтримці олімпійського руху. Склад видатків на фізичну культуру і спорт, особливості їхнього планування і фінансування.

ТЕМА 10. Видатки бюджету на оборону та управління

Фінансові та політичні аспекти видатків держави на оборону. Військова доктрина країни та її вплив на рівень видатків на оборону. Склад і характеристика видатків на оборону, порядок їхнього планування та фінансування.

Система і структура органів управління в Україні та джерела їхнього фінансового забезпечення. Видатки бюджетів на державне управління, їхній склад і характеристика. Видатки на утримання органів законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування. Видатки на судові та правоохоронні органи. Видатки на утримання фінансових, фіскальних і митних органів. Порядок планування та фінансування видатків бюджетів на управління.

ТЕМА 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу

Державний борг як наслідок існування державного кредиту. Сутність державного кредиту. Систематизація державного кредиту згідно з критерієм ролі держави у кредитних відносинах. Держава як позичальник і гарант повернення кредиту.

Сутність державного боргу. Обсяг державного боргу. Класифікація державного боргу. Поточний і капітальний борг держави. Зовнішній і внутрішній державний борг. Державний прямиий і державний гарантований борг. Короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий державний борг. Класифікація державного боргу за типами кредитора та боргового зобов'язання.

Обслуговування державного боргу. Функції Державного казначейства України щодо обслуговування державного боргу. Реструктуризація державного боргу. Методи реструктуризації державного боргу.

Формування та обслуговування гарантованого державного боргу. Надання гарантій уряду на умовах валютної самоокупності.

ТЕМА 12. Бюджетний процес

Бюджетний процес в Україні, його суть, особливості та етапи.

Суть, принципи і завдання бюджетного планування в сучасних умовах господарювання. Бюджетне планування як складова фінансового планування. Місце і роль бюджетного планування у системі соціально-економічного планування в Україні. Економічні основи бюджетного планування в умовах ринкових відносин. Етапи та методи бюджетного планування.

Порядок складання проекту Державного бюджету України. Підготовча робота до складання проекту бюджету, характеристика основних етапів його складання. Функції Міністерства фінансів України, інших міністерств і відомств, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади у процесі складання проекту Державного бюджету.

Розгляд і затвердження Державного бюджету України.

Порядок складання, розгляд і затвердження місцевих бюджетів в Україні.

Організація роботи з виконання бюджетів, роль і завдання фінансових органів. Функції фінансових органів у процесі виконання бюджетів.

Виконання дохідної частини бюджетів і роль органів Державного казначейства України та Державної податкової служби України. Функції, права та обов'язки органів Державної податкової адміністрації і Державного казначейства України у процесі виконання бюджетів.

Бюджетні призначення та асигнування, їхня характеристика. Фінансування видатків бюджетів. Принципи і методи фінансування з бюджету.

Організація виконання видаткової частини бюджетів. Функції органів Державного казначейства України і фінансових органів у процесі виконання видаткової частини бюджетів. Особливості фінансування видатків з бюджету в умовах ринкових відносин.

Порядок зміни бюджетних призначень і внесення змін до затвердженого бюджету.

ЛЕКЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ БЮДЖЕТУ ДЕРЖАВИ

- 1. Історичні аспекти виникнення бюджету.*
- 2. Бюджет як економічна категорія.*
- 3. Соціально-економічний зміст і значення бюджету.*
- 4. Функції бюджету та особливості їхнього вияву в ринкових умовах господарювання.*
- 5. Бюджетна політика та її особливості.*
- 6. Бюджетний механізм, його суть і структура.*

1. Історичні аспекти виникнення бюджету

Термін “бюджет” походить від давньофранцузького – шкіряний мішок, сумка. В ході історичного розвитку вживання цього терміна і процес його затвердження започатковано в Англії. Так, у 1215 р. було прийнято Велику хартію вольностей, де закріплено важливий принцип – податки потрібно встановлювати лише за згодою представників суспільства. Термін “бюджет” набув поширення в Англії, де використовувався парламентом у процесі формування державної скарбниці та витрачання коштів із неї. Канцлер Казначейства Англії відкривав свій бюджет, тобто сумку, в якій містилися папери або рахунки, та проголошував законопроект, у якому викладав перед Палатою громад минулорічні фінансові результати та кошторис доходів і видатків на наступний період. Застосування терміна “бюджет” у сучасному розумінні, тобто як фінансового інституту, розпочалось у середині XVIII ст., а остаточного поширення це значення набуло лише на початку XIX ст.

Бюджетна історія в Україні характеризується певними особливостями і зумовлена складними процесами державотворення і тривалими періодами відсутності незалежності. Її витoki досягають періоду Київської Русі, коли бюджет існував у формі князівської казни. Державні доходи становила переважно данина, яку сплачували натурою: хутром, шкірою, медом, худобою, збіжжям і рідше – грошима. Оподаткуванню підлягали не лише промисли, а й хліборобське господарство.

Окрім данини, яка переважно стосувалась підкорених територій, були й внутрішні джерела державних доходів – мито на державних кордонах, торгове мито у містах, грошові покарання, визначені судами за різні провини. Розповсюдженим явищем у Київській державі було встановлення натуральних повинностей для потреб держави: будівництва мостів, доріг, гребель та ін. За князівської епохи в Україні з'являються особливі княжі агенти, обов'язком яких було справляння повинностей, податків і збирання данини: городники, мостники, митники, металники, вирники. Характерно, що всі державні доходи перебували в розпорядженні князів, причому як особисті потреби князя та його сім'ї, так і загальнодержавні потреби задовольнялися з державної скарбниці.

У XVI ст., коли запорізьке козацтво набуло самостійної державності, сформувалась загальна військова скарбниця, до якої надходили доходи від рибних промислів, скотарства, полювання. Видатки передбачалися на військове спорудження, будівництво укріплень, монастирів, утримання закладів для старих воїнів, дипломатичних місій тощо.

Після возз'єднання з Росією Україна півстоліття зберігала всі атрибути державності. На початку XVII ст. уряд Російської імперії перебрав значні фінансові повноваження у своє розпорядження. З цього часу настав період, коли Україна стала повністю залежна від Російської імперії і змушена була відраховувати кошти на імперські потреби, які формували значну частину її національного доходу.

У Російській імперії перший розпис державних доходів і видатків був складений у 1722 р. на наступний рік. З 1802 р. ці розписи стали складатися щорічно, але лише з 1811 р. починається формування бюджету в Російській імперії. З 1864 р. у результаті формування бюджетного устрою під керівництвом одного з головних фахівців державного контролю В. Татарінова фінансові ресурси міністерств стали концентруватися в руках держави за принципом єдності каси. Характерним є те, що державний бюджет у Російській імперії не публікувався і тримався в суворій таємниці. Навіть члени Державної ради не знали фактичного стану фінансів у Російській імперії.

2. Бюджет як економічна категорія

У фінансовій теорії бюджет розглядають насамперед як економічну категорію, намагаючись розкрити сутність цього явища. Будучи об'єктивною економічною категорією, бюджет відображає ту частину розподільчих відносин, яка пов'язана з формуванням і використанням основного централізованого фонду грошових коштів держави.

Бюджетним відносинам властиві такі ознаки:

- розподільчий характер. За допомогою цих відносин здійснюються розподіл і перерозподіл ВВП та національного багатства країни з метою забезпечення держави таким обсягом бюджетних ресурсів, який вона потребує для повноцінного виконання своїх функцій;
- носієм бюджетних відносин є гроші, тобто ці відносини мають вартісне вираження;
- кінцевою метою бюджетних відносин є формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Бюджетним відносинам властивий всеохоплюючий характер, вони є багатогранними, масштабними і передбачають такі види розподілу та перерозподілу:

- між окремими суб'єктами господарювання (за допомогою бюджетних відносин держава в одних суб'єктів вилучає частину

доходів у процесі оподаткування, а іншим у ході фінансування чи бюджетного кредитування виділяє бюджетні кошти);

- внутрішньогалузевий;
- міжгалузевий;
- між виробничою сферою та сферою послуг;
- між окремими адміністративно-територіальними формуваннями;
- між окремими ланками бюджетної системи;
- між окремими категоріями населення;
- між Україною та іншими державами;
- між Україною та міждержавними фінансовими об'єднаннями тощо.

Серед розмаїття бюджетних відносин можна виокремити такі основні групи грошових відносин:

- між державою та підприємствами, організаціями й установами державної форми власності;
- між державою та підприємствами й організаціями змішаної форми власності (акціонерні товариства, спільні підприємства тощо);
- між державою та підприємствами, організаціями й установами, що перебувають у приватній власності;
- між державою та громадськими організаціями;
- між державою і населенням;
- між Україною та іншими державами і міждержавними організаціями.

Сукупність перелічених вище відносин характеризує бюджет як економічну категорію і має матеріальне відображення в основному централізованому фонді грошових коштів. Враховуючи наявність в Україні різних ланок фінансової системи, яким відведена специфічна роль у розподільчому процесі, бюджету належить центральне місце. Це зумовлено тим, що через бюджет здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту в усій його повноті. Іншої ланки, яка б могла забезпечити у такому масштабі розподільчі та перерозподільчі процеси, у державі немає.

Загалом суб'єктами бюджетних відносин є, з одного боку, держава, з іншого – юридичні та фізичні особи. Об'єкт бюджетних відносин – ВВП і національне багатство. Отже, бюджетними відносинами охоплюються всі юридичні особи, кожен громадянин держави і кожна державна структура, при цьому відносини можуть супроводжуватись одно- або двостороннім рухом коштів. Характер і масштаби участі держави у розподільчих процесах залежать від моделі фінансових відносин у суспільстві.

Таким чином, *бюджет держави як об'єктивна економічна категорія* – це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Будучи об'єктивною економічною категорією за умови її матеріалізації, бюджет набуває конкретних речових форм. Як матеріальне вираження категорії бюджет розглядається:

- за змістом;
- за формою;
- за організаційною будовою;
- за правовим характером.

3. Соціально-економічний зміст і значення бюджету

Бюджет на усіх історичних етапах є одним із найголовніших інститутів економічного суверенітету держави. Державний бюджет забезпечує акумулювання коштів, необхідних для фінансування держави, використовується для перерозподілу доходів між окремими верствами населення з метою підтримання сприятливого соціального становища, а також активно впливає на економічні, соціальні, національні, політичні та регіональні процеси у суспільстві. Державний бюджет є тим інструментом, за допомогою якого

держава в особі органів влади реалізовує ухвалену національну стратегію свого розвитку.

Економічна природа державного бюджету виявляється в тому, що за його допомогою держава надає суспільні блага й послуги, які істотно впливають на рівень добробуту та якість життя населення. До таких благ належать оборона країни, національна безпека й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо.

Основним джерелом формування бюджету держави є ВВП. Держава як учасник розподільчих процесів організовує розподіл і перерозподіл ВВП в інтересах усіх членів суспільства та суб'єктів суспільного відтворення. З одного боку, держава як власник частини засобів виробництва має право на певну частку ВВП на стадії його первинного розподілу. З іншого – держава виконує суспільні функції (управлінську, соціальну, економічну), які конституційно закріплені за нею. Без необхідного обсягу грошових коштів ці функції забезпечити неможливо. Тому держава організовує перерозподільчі процеси з метою централізації частини ВВП у відповідному фонді, що за суттю є платою суспільства за виконання державою власних функцій.

Призначення державного бюджету полягає в забезпеченні фінансовими ресурсами потреб економічного й соціального розвитку країни шляхом розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. Таке забезпечення має певні особливості. Фінансові ресурси, сконцентровані в бюджеті, не є основним джерелом розвитку економіки і соціальної сфери. На зазначені цілі спрямовуються насамперед власні ресурси й накопичення підприємницьких структур і населення. Кошти, сконцентровані в бюджеті, є елементом регулювання, стимулювання і гарантування соціальної функції держави.

Світовий досвід свідчить, що без належної організації бюджетних відносин оптимальний обсяг бюджету сформувати неможливо. В Україні, економіка якої базувалась на командно-адмі-

ністративних методах управління, система бюджетних відносин мала викривлений характер. Це пов'язано з тим, що держава регламентувала зміст бюджетних відносин без урахування інтересів виробника та населення. Такі відносини були пов'язані насамперед із задоволенням інтересів адміністративно-управлінського апарату в умовах функціонування єдиної загальнодержавної власності.

Ринкові трансформації економіки України привели до виникнення різних форм власності та зумовили перегляд характеру і змісту бюджетних відносин. Становлення ринкових відносин спричинило об'єктивні обмеження у здатності формувати доходи держави, оскільки це потребує зростання рівня оподаткування, що сприймається неоднозначно та не завжди отримує суспільну підтримку. Змін зазнає також і діяльність держави щодо витрачання бюджетних коштів. Ці зміни виявляються у пошуку оптимального складу та структури бюджетних видатків, застосуванні новітніх підходів до підвищення ефективності бюджетного фінансування.

4. Функції бюджету та особливості їхнього вияву в ринкових умовах господарювання

Сутність бюджету як економічної категорії не буде повною, якщо не розглянути функції, які він виконує. В економічній літературі останніх років переважно представлена точка зору щодо виконання бюджетом двох функцій – *розподільчої і контрольної*. Вони об'єктивно властиві бюджету як економічній категорії. За допомогою розподільчої функції проходить процес концентрації грошових коштів у руках держави та їхнього використання з метою задоволення загальнодержавних потреб; контрольна функція дає змогу регулювати і простежувати, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів, чи ефективно вони використовуються.

Особливості бюджету як економічної категорії накладають відбиток і на функції, які він виконує. Зміст функцій, сфера та об'єкт їхньої дії характеризуються відповідною специфікою. Так, зміст розподільчої функції бюджету визначається процесами розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між різними підрозділами суспільного виробництва. Жодна з інших ланок фінансової системи не здійснює такого багатогранного (міжгалузевого, міжтериторіального і т. ін.) і багаторівневого (обласний, міський, районний і т. ін.) перерозподілу коштів, як бюджет.

Специфіка розподільчої функції полягає ще й у масштабності операцій, багатоканальності грошових потоків і великій різноманітності цільових фондів, які утворюються. Розподіляючи майже половину всього валового внутрішнього продукту, бюджет формує чисельні фонди різноманітного цільового призначення. З бюджетом держави пов'язані всі підрозділи суспільного виробництва і сфери послуг. Таким чином, розподільча функція бюджету характеризується багатократністю розподілу, вона виявляється у всіх сферах суспільних відносин і використовується державою для регулювання економічного і соціального розвитку.

Контрольна функція полягає в тому, що бюджет об'єктивно через формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави відображає економічні процеси, які відбуваються в структурних ланках економіки. Завдяки цій якості можна відповісти на запитання, як надходять у розпорядження держави фінансові ресурси від різних суб'єктів господарювання, чи відповідає розмір централізованих ресурсів держави обсягу її потреб і т. ін. Основу контрольної функції становить рух бюджетних коштів, які відображаються у відповідних показниках бюджетних надходжень і видаткових призначень. Особливістю контрольної функції бюджету є високий рівень централізації фінансових ресурсів у руках держави, а централізація завжди означає підзвітність і створює передумови для організації державного фінансового контролю на всіх рівнях влади.

5. Бюджетна політика та її особливості

Бюджетна політика є складовою економічної та фінансової політики держави. Основою бюджетної політики є розробка напрямків використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства. У процесі такої розробки держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин. Практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів довгострокового (стратегічного) та короткострокового (тактичного) характеру, які здійснює держава через бюджетну систему. Отже, в узагальненому вигляді *бюджетна політика* – це діяльність держави у напрямку використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Бюджетна політика тісно пов'язана з економікою. Так, політика може впливати на економіку як позитивно, так і негативно. Формуючи бюджетну політику, держава зобов'язана дотримуватись таких основних умов: врахування вимог всіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства; узагальнення попереднього досвіду господарського, фінансового і бюджетного розвитку; вивчення досвіду інших країн; врахування конкретного етапу розвитку суспільства, особливостей внутрішньої та міжнародної обстановки; дотримання комплексного підходу до розробки і реалізації заходів бюджетної політики, політики у сфері фінансів, ціноутворення, кредиту, заробітної плати тощо.

На практиці бюджетна політика потребує правового оформлення. Держава визначає методи, обсяги та форми формування бюджетного фонду, відображає їх у законодавчих і нормативних актах. Фінансовий апарат держави, органи місцевого самоврядування на основі чинного законодавства розробляють і видають нормативні документи, які дають можливість встановити єдині у державі правила формування і використання коштів бюджетного фонду держави. Від якості та повноти правового регулювання залежить успішне проведення бюджетної політики.

Завдання бюджетної політики як сукупності заходів держави щодо організації та використання бюджетних відносин для забезпечення соціально-економічного розвитку полягають у реалізації основної мети – забезпечення належного життєвого рівня населення відповідно до встановлених соціальних стандартів. Ця мета досягається шляхом оптимізації розподілу валового внутрішнього продукту між галузями економіки, територіями, соціальними групами.

На бюджетну політику впливає низка чинників, які є внутрішніми і зовнішніми. До зовнішніх чинників належать: залежність держави від економічних взаємовідносин з іншими державами, експортних можливостей самої держави, її інтеграції зі світовими економічними системами. Внутрішніми чинниками вважаються стан розвитку економіки, соціальної сфери, організація грошового обігу, стабільність грошової одиниці, стан розвитку кредитування тощо.

Бюджетна політика має об'єктивні і суб'єктивні основи. Об'єктивні основи полягають у тому, що ця політика функціонує в реальних економічних процесах, зумовлених об'єктивними економічними відносинами. Суб'єкт політики не може без неї обійтися, її уникнути. Тому при формуванні політики суб'єкту належить детально ознайомитися з характером розподільчих процесів, визначити їхні особливості, розробити віртуальну модель такої політики, яка б базувалася на об'єктивних процесах. Без такої роботи практичні заходи бюджетної політики будуть неефективними або навіть шкідливими.

Суб'єктивні засади бюджетної політики полягають у розробці конкретних пріоритетів, напрямків, завдань і засобів реалізації бюджетних відносин на практиці. Об'єктивні та суб'єктивні засади є, з одного боку, важливими взаємопов'язаними складовими єдиної бюджетної політики, а з іншого – самостійними елементами, перший з яких функціонує у базисі економічних відносин, а другий – у

надбудові. Ігнорування цими складовими може мати негативні наслідки як для суб'єкта, так і для суспільства загалом.

Залежно від періоду і характеру завдань, що вирішуються, бюджетну політику поділяють на бюджету стратегію та бюджетну тактику.

Бюджетну стратегію слід розуміти як довготривалий курс бюджетної політики, розрахований на перспективу, що охоплює вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Такий курс передбачає прогнозування світових тенденцій розвитку бюджетного механізму, формування концепції створення і використання бюджетних ресурсів, окреслення принципів організації бюджетних відносин. Таким чином, бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави, спрямована на реалізацію мети, завдань і пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Бюджетна стратегія має бути складовою економічної стратегії та визначатися політичною, соціальною, гуманітарною, військовою й іншими стратегіями держави.

Мета бюджетної стратегії – забезпечення відповідних цілей держави, незважаючи на втручання з боку зовнішніх сил чи обставин. В іншому разі стратегія може бути зведена до конкретного плану дій або послідовності їхнього виконання, що не дасть можливості такий документ назвати стратегічним.

Бюджетну тактику слід розуміти як форму реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії. Головною функціональною характеристикою та критеріальною ознакою бюджетної тактики є саме адаптивність. Межі та орієнтири такої адаптивності задаються стратегією.

Якщо стратегія формується під впливом політичних та ідеологічних засад, то тактика безпосередньо залежить від дій держа-

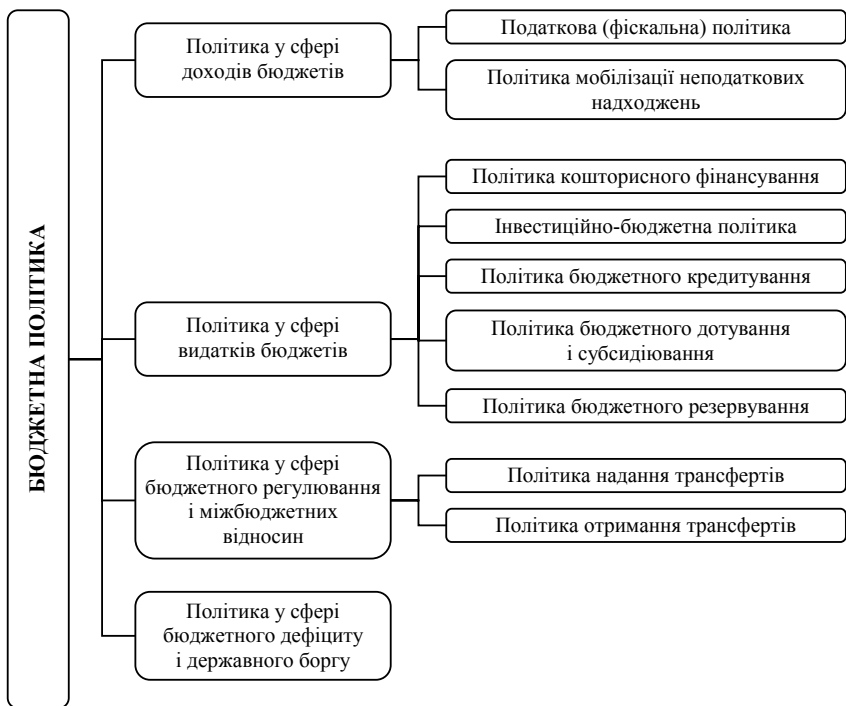
ви і може мати самостійний характер. У цьому разі бюджетна тактика перетворюється у гальмо бюджетної стратегії або її обмежує, спричиняє неузгодженості у діях окремих інститутів державної влади й управління, органів місцевого самоврядування.

Тактичні дії держави відображає бюджетне законодавство, нормативні акти органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, щорічні закони про державний бюджет, бюджетні програми (короткострокові). Такі нормативні акти й документи конкретизують зміст бюджетної політики та механізм її реалізації. Тактичні дії мають бути гнучкими відповідно до зміни поточних соціально-економічних умов і завдань.

Загалом бюджетна стратегія в діалектичній єдності з бюджетною тактикою є бюджетною політикою держави. Таким чином, *бюджетна політика держави* – це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямків, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

У теоретичному й практичному аспектах велике значення має конкретизація видів бюджетної політики (рис. 1):

- політика у сфері доходів бюджетів, яка охоплює податкову (фіскальну) політику і політику мобілізації неподаткових надходжень;
- політика у сфері видатків бюджетів, яка передбачає політику кошторисного фінансування, інвестиційно-бюджетну політику (політику бюджетного інвестування), політику бюджетного кредитування (за рахунок видаткової частини бюджетів), політику бюджетного дотування і субсидіювання (надання дотацій і субвенцій юридичним особам та субсидій населенню), політику бюджетного резервування;
- політика у сфері бюджетного регулювання і міжбюджетних відносин, яка охоплює політику надання і отримання трансфертів;

Рис. 1. Класифікація видів бюджетної політики

- політика у сфері бюджетного дефіциту і державного боргу, яка охоплює політику обґрунтування обсягів дефіциту бюджетів, джерел покриття дефіциту, політику управління внутрішнім і зовнішнім державним боргом.

6. Бюджетний механізм, його сутність і структура

Реалізація бюджетної політики, успішне її впровадження забезпечується за допомогою бюджетного механізму. Загалом *бюджетний механізм* можна розглядати як систему встановлених державою форм і методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що виявляється у бюджетній прак-

тиці. У практичному плані бюджетний механізм – це налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації та використання бюджетних коштів. Призначення використання бюджетних коштів полягає у виконанні двох найважливіших функцій – фінансового забезпечення та фінансового регулювання соціально-економічних процесів у державі.

Складність структури бюджетного механізму зумовлена розмаїттям бюджетних відносин. Саме множина бюджетних взаємозв'язків передбачає застосування великої кількості видів, форм, методів, важелів та інструментів їхньої організації як елементів бюджетного механізму. До структури бюджетного механізму належать різні організаційні форми, форми бюджетного забезпечення, методи та інструменти бюджетного регулювання, бюджетні стимули та санкції, які можна об'єднати у відповідні підсистеми.

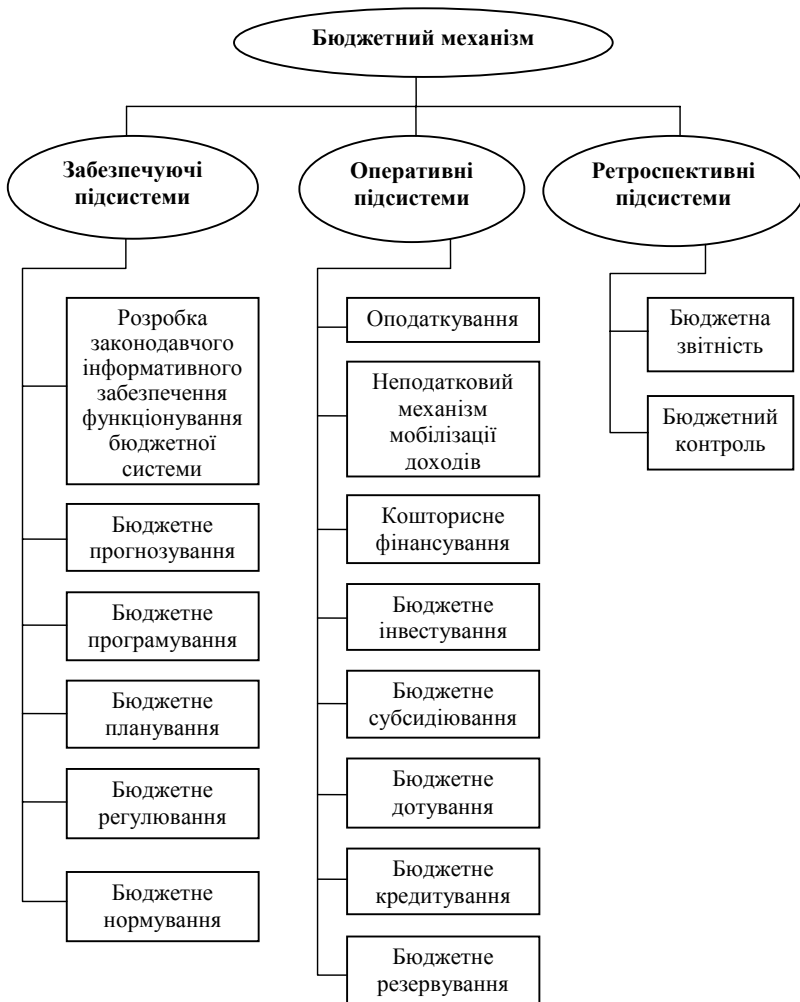
До таких підсистем можна зарахувати (рис. 2):

- забезпечуючі (використовуються при прогнозуванні та бюджетному плануванні);
- оперативні (застосовуються у процесі виконання бюджетів);
- ретроспективні (використовуються на завершальних стадіях бюджетного процесу).

У структурі бюджетного механізму можна виокремити такі складові, як методи, форми бюджетного забезпечення, важелі та інструменти бюджетного регулювання, бюджетні стимули і санкції.

Методи бюджетного механізму – це бюджетне прогнозування, бюджетне програмування, бюджетне планування, оперативне управління і бюджетний контроль.

До форм бюджетного забезпечення належать: кошторисне фінансування, бюджетне інвестування, бюджетне кредитування, бюджетне субсидіювання, бюджетне дотування, бюджетне резервування.

Рис. 2. Підсистеми бюджетного механізму

Важелями бюджетного регулювання вважають податки, обов'язкові збори, неподаткові платежі, міжбюджетні трансфerti, бюджетні призначення, бюджетні зобов'язання, бюджетні асигнування.

До інструментів бюджетного механізму зараховують: ставки податків, зборів, норми амортизаційних відрахувань, проценти за кредит, бюджетні нормативи, бюджетні норми, норми витрат, тарифи тощо.

Бюджетними стимулами і санкціями є пільги, штрафи, пеня, бюджетні відшкодування тощо.

Формуючи бюджетний механізм, держава має намагатися забезпечити його найповнішу відповідність до вимог бюджетної політики того чи іншого періоду, що є запорукою повноти реалізації її мети й завдань. При цьому має зберігатися постійне прагнення до найбільш повного об'єднання бюджетного механізму, його окремих елементів з особистими та суспільними інтересами, що є запорукою ефективності бюджетного механізму.

Бюджетний механізм діє ефективно, якщо злагоджено функціонують усі його складові елементи. Приводячи їх у дію, держава може спрямувати економічний і соціальний розвиток на своїй території відповідно до потреб її громадян. Цієї мети досягають за допомогою створення і використання централізованого фонду грошових коштів.

Бюджетний механізм відіграє визначальну роль у функціонуванні бюджетної системи України. Від належної якості та рівня організації законодавчого і нормативного забезпечення, бюджетного планування, бюджетного регулювання, бюджетного нормування, оподаткування, неподаткових методів мобілізації доходів, кошторисного фінансування, бюджетного інвестування, бюджетного резервування, міжбюджетних відносин, бюджетного контролю залежить рівень практичної реалізації бюджетних відносин у кожній ланці бюджетної системи і якість виконання державою власних функцій.

Аналіз функціонування бюджетного механізму і бюджетної політики України за період її незалежності свідчить, що вони не сприяли позитивним результатам соціально-економічного розвитку. Нормативно-правові акти ухвалювали без урахування реального стану економіки. Порядок формування дохідної бази бюдже-

ту щорічно змінювався, що не сприяло стабілізації економічного життя в державі. У багатьох випадках ухвалені закони суперечили один одному. Не розроблена досі ефективна методика фінансування видатків за рахунок бюджету тощо. Тому головні завдання бюджетної політики України в умовах поглиблення ринкових реформ полягають у:

- зменшені непродуктивних витрат бюджету;
- зміцненні дохідної бази бюджету за рахунок удосконалення системи оподаткування і підвищення контролю за повнотою сплати податків;
- створенні системи дійового фінансового контролю за ефективним і цілеспрямованим використанням державних видатків;
- посиленні контролю за розміром державного боргу.

ТЕМА 2. БЮДЖЕТ ЯК ОСНОВНИЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН ДЕРЖАВИ

- 1. Бюджет як основний фінансовий план держави, централізований фонд грошових коштів і центральна ланка фінансової системи України.*
- 2. Поняття “бюджетний період”.*
- 3. Складові частини бюджету.*
- 4. Необхідність та зміст бюджетного планування.*

1. Бюджет як основний фінансовий план держави, централізований фонд грошових коштів і центральна ланка фінансової системи України

За формою бюджет є фінансовим планом, який характеризується всіма властивими фінансовим планам ознаками – строком, на який здійснюється планування, наявністю дохідної та видаткової частин, поділом на певні складові (розділи, групи однорідних доходів і видатків, статті) тощо. При цьому бюджет держави посідає центральне місце серед інших фінансових планів, які існують у країні. У бюджеті як основному фінансовому плані відображені результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, передбачені джерела та обсяги надходжень, напрямки розподілу і використання коштів централізованого грошового фонду держави.

Бюджет як фінансовий план має власну форму, є збалансованим, його показники тісно взаємопов'язані з іншими фінансовими планами. Вертикальна структура цього плану відповідає структурі бюджетного устрою. Хоча Зведений бюджет України відповідно до Бюджетного кодексу України не затверджується (у процесі бюджетного планування його показники лише розраховуються), з позиції фінансового плану перший охоплює показники Державно-

го бюджету України, Зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей і міст Києва і Севастополя.

Складовими бюджету як фінансового плану є поточний бюджет і бюджет розвитку, загальний і спеціальний фонди бюджету.

За організаційною побудовою бюджет є центральною ланкою фінансової системи суспільства та основною ланкою державних фінансів, яка має власну структуру, відображену у бюджетній системі. Бюджет держави охоплює державний бюджет та місцеві бюджети, за допомогою яких реалізується весь обсяг бюджетних відносин, причому у кожній з цих ланок бюджетні відносини визначаються місцем відповідного бюджету в ієрархічній структурі бюджетної системи.

За матеріальним змістом бюджет є основним централізованим фондом грошових коштів держави, він характеризується такими ознаками:

- винятковим правом держави на розпорядження коштами фонду. Крім держави в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, ніхто не має права ухвалювати рішення про наповнення чи використання коштів фонду;

- державно-правовим регулюванням процесу формування і використання коштів фонду. Держава при цьому регулює процес використання коштів фонду за напрямками та відповідно до власних потреб і фінансових можливостей;

- однобічним рухом грошових коштів у процесі формування і використання коштів фонду;

- цільовим призначенням фонду. Використання коштів за цільовою ознакою та цільовим спрямуванням є основною умовою діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та їхніх структурних підрозділів;

- динамічністю. Фонд перебуває у постійному русі. У ньому кошти не нагромаджуються, а відповідно до їхнього надходження використовуються для фінансування видатків;

- мобільністю та масштабністю. За масштабами та мобільністю бюджетний фонд не може зрівнятися з жодним централізо-

ваним чи децентралізованим грошовим фондом, оскільки у ньому зосереджуються близько третини ВВП держави.

За правовим характером бюджет держави є юридичним актом. Так, закон про Державний бюджет України є одним з основних законів нашої країни економічного спрямування. Він визначає спрямованість фінансової політики держави, зміст і структурні основи фінансової діяльності країни, органів державної влади та державного управління. Рішення Верховної Ради АРК і місцевих рад щодо відповідних місцевих бюджетів є основними нормативними документами місцевого значення. Як закон, так і рішення про бюджет, є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами відносин, пов'язаних з формуванням доходів і використанням коштів бюджетів.

2. Поняття “бюджетний період”

Як і будь-який фінансовий план, бюджет розробляється на певний строк, який називають *бюджетним періодом*. Бюджетний період для всіх бюджетів, що формують бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року. Хоча сьогодні в інших країнах світу бюджетний період також становить рік (при цьому він може і не збігатися з календарним), у минулому були непоодинокі приклади створення бюджету і на 2–3-річні строки.

Відповідно до Конституції України бюджетний період для Державного бюджету України за особливих обставин може бути змінено. При цьому підставою для встановлення іншого бюджетного періоду не є неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України до 1 січня. Особливими обставинами, за яких Державний бюджет України може бути прийнято на інший бюджетний період, є:

- введення воєнного стану;
- оголошення надзвичайного стану в Україні.

У разі прийняття Державного бюджету України на інший бюджетний період місцеві бюджети можуть бути прийняті на такий самий період.

3. Складові частини бюджету

Бюджет відповідно до Бюджетного кодексу може складатися із загального та спеціального фондів. Кожен із них має дохідну та видаткову частину. *Загальний фонд* концентрує загальні доходи та загальні видатки держави, які переважно не мають чіткого зв'язку між собою, оскільки окреме джерело ресурсів не прив'язане до конкретного напрямку витрачання коштів. *Спеціальний фонд* бюджету – це складова бюджету, яка містить надходження до бюджету, призначені для спрямування на конкретні заходи, та витрати з бюджету на реалізацію цих заходів.

Складовими загального фонду бюджету є:

- 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;
- 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету.

Складовими спеціального фонду бюджету є:

- 1) доходи бюджету (в т. ч. власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;
- 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у т. ч. власних надходжень бюджетних установ);
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з

бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);

4) фінансування спеціального фонду бюджету.

Власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і зараховуються до спеціального фонду бюджету. Власні надходження бюджетних установ поділяються на дві групи.

I. Надходження від плати за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством.

У складі першої групи виокремлюють такі підгрупи:

- 1) плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з їх основною діяльністю;
- 2) надходження бюджетних установ від додаткової (господарської) діяльності;
- 3) плата за оренду майна бюджетних установ;
- 4) надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна).

II. Інші джерела власних надходжень бюджетних установ.

У складі другої групи визначають такі підгрупи:

- 1) благодійні внески, гранти та дарунки;
- 2) кошти, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів;
- 3) кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право.

Власні надходження бюджетних установ використовуються на:

- 1) покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням послуг, що надаються бюджетними установами згідно з їхньою основною діяльністю (за рахунок надходжень підгрупи 1 першої групи);

- 2) організацію додаткової (господарської) діяльності бюджетних установ (за рахунок надходжень підгрупи 2 першої групи);
- 3) утримання, облаштування, ремонт і придбання майна бюджетних установ (за рахунок надходжень підгрупи 3 першої групи);
- 4) ремонт, модернізацію чи придбання нових необоротних активів і матеріальних цінностей, покриття витрат, пов'язаних з організацією збирання і транспортування відходів і брухту на приймальні пункти (за рахунок надходжень підгрупи 4 першої групи);
- 5) господарські потреби бюджетних установ, у т. ч. оплату комунальних послуг і енергоносіїв (за рахунок надходжень підгруп 2 і 4 першої групи);
- 6) організацію основної діяльності бюджетних установ (за рахунок надходжень підгруп 1 і 3 другої групи);
- 7) виконання відповідних цільових заходів (за рахунок надходжень підгрупи 2 другої групи).

Розподіл бюджету на загальний і спеціальний фонди та їхні складові визначаються Бюджетним кодексом і законом про Державний бюджет України. Підставою для рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету може бути Бюджетний кодекс та закон про Державний бюджет України. Передача коштів між загальним і спеціальним фондами бюджету дозволяється тільки в межах бюджетних призначень шляхом внесення змін до закону про Державний бюджет України, прийняття рішення про місцевий бюджет або про внесення змін до нього. Платежі за рахунок спеціального фонду бюджету здійснюються в межах коштів, що фактично надійшли до цього фонду на відповідну мету, якщо Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) не встановлено інше.

Створення позабюджетних фондів органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та іншими бюджетними установами не допускається.

4. *Необхідність та зміст бюджетного планування*

Велика роль у бюджетному процесі відводиться *бюджетному плануванню* – діяльності, яка охоплює складання проектів бюджетів, їхній розгляд і затвердження з метою отримання якісного бюджетного плану.

За економічною *сутністю* бюджетне планування можна охарактеризувати як науково обгрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямків використання централізованих фондів грошових коштів.

За *змістом* бюджетне планування – це особлива сфера фінансової діяльності, пов'язана з обгрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки щодо фінансового забезпечення запланованих заходів, тобто це специфічна сфера управління.

За *формою* бюджетне планування є процесом складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану – державного бюджету.

Перелічені вище визначення мають право на існування залежно від визначеної мети наукового аналізу. Спільним для них є об'єкт, мета, суб'єкти, предмет дослідження. Так, об'єкт бюджетного планування – це фінансова діяльність держави, пов'язана з виконанням покладених на неї функцій. Мета – складання та затвердження державного і місцевих бюджетів, що становлять бюджетну систему України. Суб'єктами бюджетного планування є органи державної влади та місцевого самоврядування, які беруть безпосередню участь у процесі складання, розгляду і затвердження бюджетів. Предмет бюджетного планування – це грошові відносини, що виникають у процесі розподілу, а також перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу та безпосередньо пов'язані з формуванням, використанням централізованих фондів грошових коштів на всіх рівнях управління.

Особливостями бюджетного планування є те, що держава використовує його для визначення рівня централізації фінансових

ресурсів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу, методів мобілізації грошових коштів до централізованого фонду, напрямків використання бюджетних коштів відповідно до засад економічної політики держави. Саме за допомогою бюджетного планування можна забезпечити належне функціонування бюджетної системи держави, поступове зростання темпів соціально-економічного розвитку, якщо таке передбачено соціально-економічною стратегією.

Недооцінка ролі бюджетного планування, як правило, супроводжується негативними наслідками, зокрема, посиленням податкового тиску, зменшенням рівня економічної активності та скороченням матеріальної бази бюджету у майбутньому, безконтрольним використанням державних коштів тощо.

ТЕМА 3. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ

1. *Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.*
2. *Причини виникнення бюджетного дефіциту.*
3. *Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.*
4. *Джерела фінансування дефіциту бюджету та їхня класифікація.*
5. *Методи та шляхи зменшення дефіциту бюджету.*

1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету

Бюджет складається з дохідної та видаткової частин і, як й усі інші фінансові плани, має бути збалансованим, тобто обсяг доходів має дорівнювати обсягу видатків. У процесі збалансування бюджету шляхом зіставлення його дохідної та видаткової частин визначаються показники стану бюджету, до яких належать: рівновага доходів і видатків бюджету (баланс бюджету), бюджетний профіцит (перевищення доходів над видатками бюджету), бюджетний дефіцит (перевищення видатків над постійними доходами бюджету).

Показник рівноваги доходів і видатків свідчить про збалансованість бюджету, тобто про достатність дохідних джерел для фінансування потреб держави у плановому році. Такий стан вважається оптимальним, а його досягнення – найважливішим завданням бюджетного планування.

Бюджетний профіцит – це перевищення доходів над видатками. Бюджет затверджується з профіцитом не з метою отримання надлишку коштів бюджетного фонду, а відповідно до Бюджетного кодексу України винятково для погашення основної суми боргу.

Показник *бюджетного дефіциту* свідчить про перевищення передбачених у бюджеті видатків над постійними доходами, до яких належать податки, збори й обов'язкові платежі, що відповідно до бюджетної класифікації вважаються доходами бюджету. Наявність бюджетного дефіциту свідчить, що у плановому бюджетному році до бюджету зараховані такі видатки держави, які не мають грошового забезпечення. Таке явище є негативним. Однак бюджетний дефіцит не свідчить про незбалансованість бюджету загалом, оскільки у процесі його складання і затвердження визначаються необхідні джерела фінансування дефіциту.

Показники дефіциту (як і профіциту) розраховуються при складанні бюджету, записуються окремим рядком у законі про Державний бюджет України на плановий рік, тобто стосуються бюджету як основного фінансового плану. За результатами виконання бюджету такі показники розраховуються за спеціальною методикою і відображаються у звітності про виконання бюджету.

Сучасна фінансова наука використовує різні підходи при трактуванні видів бюджетного дефіциту та їхньої класифікації. Так, за *строком виникнення* розрізняють плановий і звітний бюджетні дефіцити. Плановий дефіцит слід розуміти як затверджений у законі про Державний бюджет України обсяг перевищення видатків над доходами, тобто дефіцит бюджету відповідно до основного фінансового плану держави. Звітний бюджетний дефіцит – це фактичний обсяг дефіциту відповідно до річного звіту про виконання Державного бюджету України.

За *причинами виникнення* бюджетний дефіцит буває вимушеним і невимушеним. Вимушений дефіцит пов'язаний із необхідністю витратити коштів більше, ніж можна їх мобілізувати. Він є наслідком стихійних лих, епідемій, воєн, економічної кризи, супроводжується дефіцитом фінансових ресурсів, якого уникнути неможливо. Невимушений бюджетний дефіцит (іноді його називають свідомим) виникає внаслідок проведення неефективної фінансової політики та некваліфікованого керівництва фінансовою системою.

За напрямками дефіцитного фінансування розмежовують активний і пасивний бюджетні дефіцити. Відмінність між цими видами дефіциту полягає в тому, що активний дефіцит дає змогу підштовхнути, активізувати подальший розвиток економіки і зростання капіталу, а пасивний – підпорядковується законам інфляції.

Активний бюджетний дефіцит пов'язаний із нестачею бюджетних ресурсів для фінансування капітальних видатків (інвестицій). Дефіцитне фінансування інвестицій загалом можна вважати позитивним явищем, оскільки передбачає активний вплив бюджету на економічні процеси у суспільстві. Теоретичні засади дефіцитного фінансування інвестицій базуються на кейнсіанстві, зокрема на його постулатах “бюджетного мультиплікатора”. *Пасивний бюджетний дефіцит* характеризується спрямуванням дефіцитних коштів на фінансування поточних видатків, зокрема, на соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, оборону, управління тощо. Таке витрачання коштів означає їхнє поглинання, що відображає пасивне регулювання держави на складне фінансове становище у суспільстві.

2. Причини виникнення бюджетного дефіциту

Загалом головною причиною виникнення бюджетного дефіциту є випередження темпів зростання бюджетних видатків порівняно зі збільшенням доходів бюджету. Конкретні причини можна об'єднати у такі групи: об'єктивні (або вимушені), суб'єктивні (невимушені або свідомі).

Об'єктивні причини пов'язані з вимушеними діями держави, у результаті яких виникає необхідність збільшувати видатки бюджету за відсутності необхідного обсягу доходів. Зокрема, об'єктивними причинами є такі:

- надзвичайні обставини (війни, епідемії, стихійні лиха тощо);
- необхідність здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки з метою її структурної перебудови, що у май-

бутньому може забезпечити приріст валового внутрішнього продукту, зміцнити економічну могутність держави та підвищити матеріальний і культурний рівень життя населення. Це явище відображає не кризу в економічному житті суспільства, а державне регулювання економіки, спрямоване на забезпечення прогресивних зрушень у суспільстві;

- необхідність підвищення рівня доходів громадян у зв'язку з відставанням їхнього обсягу від прожиткового мінімуму та ін.

До суб'єктивних причин, пов'язаних з невимушеними, свідомими діями держави, внаслідок яких виникає бюджетний дефіцит, належать такі:

- кризові явища в економіці, що супроводжуються зменшенням обсягів валового внутрішнього продукту, різким зниженням ефективності виробництва, інфляційними процесами;
- неефективність внутрішніх і зовнішніх фінансово-кредитних зв'язків;
- наявність значного тіньового сектору в економіці та низька податкова дисципліна;
- значне зростання і нерациональна структура бюджетних видатків;
- надмірне збільшення соціальних видатків порівняно з темпами зростання валового внутрішнього продукту;
- надмірні витрати на утримання апарату управління;
- надмірні витрати на оборону та мілітаризація економіки у мирний період;
- нездатність влади контролювати фінансову ситуацію у державі;
- недосконалість, неузгодженість і часті зміни фінансового законодавства;
- ігнорування та свідоме ухилення від виконання чинного законодавства суб'єктами фінансових відносин;
- корупція в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування, судової влади та правоохоронних органах.

Якщо об'єктивні причини є вимушеними, не залежать від бажання чи небажання держави і не свідчать про низький рівень державного фінансового менеджменту, то суб'єктивні причини безпосередньо пов'язані з неефективним державним фінансовим менеджментом і за бажанням державної влади можуть бути усунені повністю.

Отже, бюджетний дефіцит загалом як особливе фінансове явище є не обов'язково негативним і надзвичайним. Сьогодні у світі практично немає жодної держави, яка б не зазнала бюджетного дефіциту. Особливо проблема дефіциту бюджетів загострилась із розгортанням світової економічної кризи, що характерно як для високорозвинутих держав, так і для тих, що розвиваються.

3. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту

Світова фінансова наука неоднозначно підходить до оцінювання впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси у суспільстві. Розглядаючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, необхідно враховувати різні чинники та способи впливу дефіциту на розвиток економіки, соціальної сфери, рівень соціального захисту населення з урахуванням конкретних обставин. Зважаючи на такі підходи, наслідки можуть бути позитивними, нейтральними і негативними.

Так, спроба позитивного оцінювання впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічний розвиток суспільства здійснена у період Великої французької революції, ідеологи якої називали дефіцит “багатство нації”. Підставою для цього вважалось твердження, що дефіцити активізують суспільство, впливаючи на напрямки наукової думки, стимулюючи законодавчу діяльність, змушуючи економити державні кошти, попереджувати і викривати зловживання.

Бюджетний дефіцит за певних умов може бути додатковим стимулом соціально-економічного розвитку: якщо супроводжува-

тиметься ефективним використанням бюджетних коштів, зростанням їхньої інвестиційної складової, посиленням бюджетної дисципліни, збільшенням доходів бюджету у майбутньому тощо.

Тезу про позитивний вплив бюджетного дефіциту на економіку обґрунтував Дж. Кейнс. Після Другої світової війни кейнсіанські теорії застосовували практично всі промислово розвинуті країни, в результаті чого бюджетний дефіцит перетворився у вагомий інструмент фінансової політики, використовувався при вирішенні різнопланових завдань і посів важливе місце в теоріях економічного зростання і циклічного регулювання економіки.

Однак переважна більшість теоретиків і практиків світу схиляються до думки, що бюджетний дефіцит має негативний вплив на соціально-економічні процеси у суспільстві. Він є свідченням марнотратства уряду, чинником макрофінансової нестабільності та підвищення ризику економічної діяльності держави. Зростання бюджетного дефіциту спричиняє посилення інфляційних процесів у суспільстві, загострює кризу державних фінансів і грошової системи, сприяє зростанню диференціації в доходах окремих верств населення. Дефіцит бюджету є причиною зниження ефективності податкової системи, послаблення стимулів до праці, підриву впевненості членів суспільства у майбутньому.

У більшості країн світу, у т. ч. в Україні, бюджетні дефіцити набули хронічного характеру, що зумовило поглиблення фінансової нестабільності. Вони дають поштовх інфляційним процесам і спричиняють відволікання значних обсягів фінансових ресурсів з приватного сектору. Безконтрольність і зняття питання про законодавче обмеження дефіциту є причиною погіршення фінансової дисципліни у країні та поглиблення фінансової безвідповідальності урядів.

В умовах глобалізації економічного розвитку та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків бюджетні дефіцити є чинником підвищення ризику економічної діяльності, зумовлюючи потенційну небезпеку дефолту. Національні уряди вже не можуть належним чином визначати ефективність своїх економічних заходів,

оскільки у зв'язку з відкритістю національних економік суспільне відтворення відбувається одночасно як у середині країни, так і за її межами. Якщо додатково збільшувати за рахунок бюджетного дефіциту платоспроможний попит населення, то в умовах відкритої економіки це призведе не до пожвавлення національного виробництва, а до зростання внутрішніх цін і до імпорту товарів, а бюджетне субсидювання вітчизняних підприємств однаково сприятиме як внутрішньому інвестуванню, так і вивозу капіталу за кордон.

Бюджетний дефіцит впливає на зменшення обсягу заощаджень у загальнонаціональному масштабі, яке зумовлює зростання процентної ставки, обмеження доступності кредитних ресурсів для приватного сектору. В підсумку підвищується обмінний курс національної валюти, що спричинює зменшення обсягів інвестицій та експорту, збільшення імпорту. Такий стан зумовлює дефіцит зовнішньоторгового балансу, внаслідок чого виникає дефіцит платіжного балансу. Ці негативні наслідки мають поточний характер і виявляються протягом бюджетного року.

Однак зменшення обсягів інших видів діяльності, зумовлене бюджетними дефіцитами, можуть мати й більш віддалені негативні побічні ефекти. Так, наприклад, спад інвестиційної діяльності спричиняє зменшення акціонерного капіталу, виробничих потужностей, обсягів виробництва, що є причиною зниження рівня продуктивності праці й реальної зарплати, а це негативно впливає на проценти, ренту, прибутки за рахунок національного капіталу, які перетікають до нерезидентів. Відповідно продовжує зростати державна заборгованість, унаслідок чого зменшується довір'я інвесторів, іноземні інвестиції, а нерезиденти вивозять власний капітал за кордон. У результаті формується надмірний державний борг, який створює ризик дефолту.

Дефолт провокує згубні для економіки країни і престижу держави наслідки, зумовлені згортанням інвестицій, збуванням акцій та облігацій нерезидентами, що спричиняє зменшення вартості цінних паперів, зростання процентних ставок. Відбувається подальше

зменшення обсягів виробництва і рівня заробітної плати, зумовлене скороченням інвестицій, унаслідок чого обмежуються споживчі витрати домогосподарств. Далі знижується обмінний курс через зменшення попиту на національну валюту, запускаються інфляційні процеси. У разі кредитування уряду Центральним банком посилюється інфляція, внаслідок чого настає загальна фінансова криза, масові банкрутства у реальному і фінансовому секторах економіки.

Загалом оцінюючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, можна зробити висновок, що дефіцитне фінансування економіки та інших сфер державної діяльності може бути вигідним, раціональним й виправданим за умови, коли темпи приросту ВВП випереджуватимуть приріст обсягів бюджетів, бюджетних дефіцитів і видатків на обслуговування державного боргу. Позитивними результатами можна вважати також отриманий ефект від зміцнення економіки за рахунок дефіцитного фінансування, створення реального фундаменту та ефективної фінансової системи, вигідних майбутнім поколінням. За інших умов соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту доволі негативні.

4. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їхня класифікація

Для покриття бюджетного дефіциту, збалансування бюджету та здійснення бажаного обсягу бюджетних видатків при затвердженні бюджету встановлюють додаткові джерела фінансових ресурсів – джерела фінансування бюджетного дефіциту.

Загалом теоретично можливі три основних варіанти фінансування бюджетного дефіциту: продаж державних активів, державні запозичення та монетизація дефіциту.

Продаж державних активів для покриття дефіциту вважається доволі рідкісним явищем. Воно характерне для перехідних економік. Враховуючи обмеженість, цей метод не є універсальним, а разовим.

Державні запозичення є найбільш розповсюдженим методом покриття бюджетного дефіциту, оскільки вони не мають інфляційного характеру. Державні запозичення здійснюються у вигляді зовнішнього та внутрішнього фінансування.

Зовнішнє фінансування може забезпечуватися на загальних або пільгових умовах. Держави-позичальники найбільш зацікавлені у пільговому зовнішньому кредитуванні (отриманні безповоротних субсидій із закордону, безпроцентних позик, пільгових позик з низькими ставками і тривалими сторонами погашення), оскільки завдяки цьому дефіцит не тільки не впливатиме негативно на економіку, а й може бути позитивним, якщо фінансування буде пов'язане з продуктивним використанням ресурсів. Загалом зовнішнє фінансування є найменш інфляційним.

Внутрішнє боргове фінансування бюджетного дефіциту часто розглядають як антиінфляційну альтернативу монетизації. Однак за його допомогою загрози інфляції неможливо уникнути, а тільки віддалити. У разі розміщення облігацій державних позик серед населення інфляційна напруга послаблюватиметься. Якщо центральний банк скупить такі облігації, то він зможе розширити власні квазіфіскальні операції, що зумовить зростання інфляційного тиску. При обов'язковому розміщенні позик внутрішнє боргове фінансування перетворюється у додатковий податковий тягар. Зростання внутрішнього боргу зумовлює збільшення видатків на його обслуговування, що спричинює підвищення бюджетного дефіциту і державної заборгованості.

Отже, державні запозичення, з одного боку, розширюють фінансові можливості держави, є ефективним інструментом вилучення зайвих коштів з обігу, на відміну від підвищення податків, і психологічно не спричинюють опору. З іншого боку – вони перетворюють взяті урядом позики у національний борг, витісняють частину приватних інвестицій, державний бюджет обтяжується видатками на обслуговування боргу, а критичні його розміри загрожують державі дефолтом.

Монетизація дефіциту відбувається при наданні урядові позик центральним банком, купівлі центральним банком державних цінних паперів, а також при додатковій емісії грошей. Кредитна емісія використовувалася в Україні з 1991 до 1995 р. і була практично єдиним джерелом покриття бюджетного дефіциту. Внаслідок використання таких джерел розвивається неконтрольована інфляція, знецінюються гроші, відбувається зuboжіння населення.

У Бюджетному кодексі визначено підходи до класифікації фінансування бюджету. Класифікація фінансування бюджету здійснюється за такими ознаками:

- 1) фінансування за типом кредитора – за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань;
- 2) фінансування за типом боргового зобов'язання – за засобами, що використовуються для фінансування дефіциту або профіциту.

Класифікаційна ознака фінансування бюджету за типом кредитора передбачає, що джерела покриття дефіциту (фінансування) поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні джерела – це надходження від сектору державного управління, тобто обсяг запозичень за рахунок емісії цінних паперів, що здійснює Міністерство фінансів України, надходження від органів грошово-кредитного регулювання і банківських установ та інші внутрішні джерела. Зовнішні джерела охоплюють позики, отримані від міжнародних організацій, іноземних комерційних банків та ін.

Класифікація фінансування бюджету за типом боргового зобов'язання передбачає, що фінансові зобов'язання держави охоплюють такі види, як облігації внутрішньої та зовнішньої державної позики та інші державні цінні папери, довго-, середньо- і короткострокові позики та кредити, зміна обсягів готівкових коштів, депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю відповідно до внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

Такі ознаки безпосередньо характеризують класифікації джерел фінансування бюджетного дефіциту як виду фінансових ресур-

сів. Ці джерела класифікують за способом залучення, за характером впливу на інфляційні процеси і за рівнем управління.

Відповідно до Бюджетного кодексу джерелами фінансування бюджету є:

- 1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх і зовнішніх запозичень;
- 2) кошти від приватизації державного майна (в т. ч. інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету;
- 3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;
- 4) вільний залишок бюджетних коштів.

Джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України.

5. Методи та шляхи зменшення дефіциту бюджету

У світовій практиці серед найважливіших методів боротьби з хронічними дефіцитами є застосування спеціальних фіскальних та інституційних підходів. Вони містять правила і процедури, за допомогою яких політичні діячі приймають рішення у сфері фіскальної політики щодо величини і розподілу державних видатків і джерел їхнього фінансування (податкового чи боргового). Ці правила набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і граничних показників.

У різних країнах фіскальні правила мають певні особливості. Всі правила можна об'єднати у групи, серед яких виділяють такі:

1) правила збалансованого бюджету, серед яких головне місце посідає “золоте правило” державних фінансів. Воно передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків (застосовується у Німеччині, Японії, щодо місцевих бюджетів у США); циклічний бюджетний баланс (Нідерланди, Швейцарія); встановлення

граничних розмірів частки бюджетного дефіциту у ВВП (країни Європейського товариства);

2) правила запозичень, які стосуються обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень. Серед цих правил можна виокремити: заборону внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах з недостатньо розвинутими фінансовими ринками, наприклад, в Індонезії); заборону державних запозичень у центрального банку (країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина) або обмеження їхнього розміру у процентах до минулорічних доходів чи видатків уряду (Бразилія, Єгипет, Марокко);

3) боргові та резервні правила, які полягають у встановленні лімітів щодо акумулювання валового (або чистого) державного боргу у процентах до ВВП (країни ЄС), а також пов'язані з формуванням спеціальних резервних фондів для запобігання фінансової кризи у несприятливі періоди, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходів.

У країнах Європейського товариства, в яке прагне вступити Україна, правове регламентування бюджетного дефіциту охоплює:

- маастрихтські критерії;
- фінансові санкції за їхнє порушення;
- моніторинг з боку Єврокомісії та Євростату (із застосуванням скоригованого дефіциту для своєчасного виявлення негативних тенденцій, а також для вжиття запобіжних заходів);
- процедуру надмірного дефіциту, за результатом якої можуть вживатися фінансові санкції до країн-порушниць маастрихтських критеріїв.

Відповідно до Маастрихтського договору для країн ЄС встановлено два основних критерії щодо державних фінансів, зокрема, державний борг не має перевищувати 60% ВВП, а бюджетний дефіцит – 3% ВВП.

Для України накладання самообмежень у бюджетній політиці є новим явищем. Бюджетна дисципліна з боку держави є ва-

гомим економічним і політичним чинником у досягненні сталого розвитку. Вітчизняне законодавство – Бюджетний кодекс України, закони про Державний бюджет України останніх років – містить окремі положення, які регламентують бюджетну збалансованість і безпосередньо стосуються фінансової дисципліни органів державної влади та місцевого самоврядування. До цих положень належать такі:

- ухвалення бюджету з дефіцитом лише у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування;
- обмеження щодо дефіциту місцевих бюджетів;
- заборона використовувати емісійні кошти НБУ як джерела фінансування дефіциту;
- здійснення державних запозичень у межах встановлених граничних розмірів державного боргу.

Одним із тактичних загальноприйнятих у світовій практиці методів боротьби з бюджетним дефіцитом вважається застосування механізму секвестру видатків бюджету. Необхідність секвестру видатків пов'язана, з одного боку, із невиконанням планів мобілізації доходів і суттєвим зменшенням надходжень дохідних джерел бюджету, а з іншого – перевищенням граничного рівня дефіциту. Секвестр бюджету полягає у пропорційному зниженні бюджетних видатків за всіма статтями бюджету протягом часу, який залишився до закінчення поточного бюджетного року. Не підлягають секвестру захищені статті бюджету, перелік яких в Україні затверджує Верховна Рада у законі про Державний бюджет України на поточний бюджетний рік.

ТЕМА 4. БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ І ПОБУДОВА БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

- 1. Основи бюджетного устрою. Бюджетна система України та характеристика її ланок.*
- 2. Принципи побудови бюджетної системи України.*
- 3. Бюджетні права в Україні, їхня характеристика.*
- 4. Бюджетна класифікація.*
- 5. Місцеві бюджети, їхнє місце у бюджетній системі та роль у соціально-економічному розвитку регіонів.*

1. Основи бюджетного устрою. Бюджетна система України та характеристика її ланок

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи. Бюджетний устрій України визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом України.

Бюджетна система – це сукупність самостійних, відокремлених, взаємопов'язаних між собою ланок, в яких функціонують бюджетні відносини. Основні засади бюджетної системи України, її структура, принципи побудови та правові аспекти функціонування визначені у Бюджетному кодексі України.

У Бюджетному кодексі України *бюджетна система* трактується як сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна система як сукупність окремих ланок, юридично пов'язаних між собою, базується на загальноприйнятих принципах

пах. В унітарних країнах бюджетна система має 2 ланки: центральний і місцевий бюджети. В федеративних країнах (США, Німеччина, Росія) до цих ланок додаються бюджети членів федерації.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджетами місцевого самоврядування відповідно є бюджети територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ, міст (у т. ч. районів у містах). Схематично структуру бюджетної системи можна зобразити таким чином (рис. 3).

Сукупність усіх бюджетів, які належать до складу бюджетної системи України, є *Зведеним бюджетом України*. Зведений бюджет використовується для реалізації засад державного регулювання економічного і соціального розвитку України, оскільки дає повне уявлення про обсяг доходів і видатків усієї бюджетної системи.

Зведений бюджет держави містить показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим і зведених бюджетів областей та міст Києва і Севастополя.

Відповідно зведений бюджет Автономної Республіки Крим охоплює показники бюджету Автономної Республіки Крим, зведених бюджетів її районів і бюджетів міст республіканського значення.

Рис. 3. Склад бюджетної системи України

Зведений бюджет області вміщає показники обласного бюджету, зведених бюджетів районів і бюджетів міст обласного значення цієї області.

Відповідно зведений бюджет району містить показники районних бюджетів, бюджетів міст районного значення, селищних і сільських бюджетів цього району.

Зведений бюджет міста з районним поділом охоплює показники міського бюджету та бюджетів районів, що належать до його складу. У разі, коли місту або району в місті адміністративно підпорядковані інші міста, селища чи села, зведений бюджет міста або району в місті вміщує показники бюджетів цих міст, селищ і сіл.

Показники бюджетів об'єднують територіальних громад, що створюються згідно із законом, включаються до відповідних зведених бюджетів.

2. Принципи побудови бюджетної системи України

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

1) єдності бюджетної системи України: єдність бюджетної системи України забезпечується єдиними правовою базою, грошовою системою, регулюванням бюджетних відносин і бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності. Акумуляція коштів бюджетів усіх рівнів на єдиному казначейському рахунку свідчить про єдність коштів у межах бюджетної системи України. Загальне визначення бюджетного процесу, його стадій, бюджетної класифікації, що застосовується до всіх ланок бюджетної системи, забезпечують її єдність. Матеріальний зміст цього принципу посилюється і відображається нормою ст. 92 Конституції України щодо встановлення державного бюджету, бюджетної системи України винятково законами України;

2) збалансованості: повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період. Цей принцип дає змогу деталізувати

одне з положень ст. 95 Конституції України, базуючись на раціональному співвідношенні обсягу надходжень і витрат, забезпеченні фінансування окремих функцій і завдань за рахунок фактично мобілізованих коштів від податків та інших податкових надходжень. Дотримання цього принципу створює умови для уникнення дефіциту та профіциту бюджету;

3) самостійності: Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади та органи місцевого самоврядування коштами відповідних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом відповідних органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування на визначення напрямків використання коштів відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради АРК та відповідних рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати і затверджувати відповідні бюджети;

4) повноти: зарахуванню до складу бюджетів підлягають усі надходження до бюджетів і витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Цей принцип передбачає облік та зарахування до бюджету всіх без винятку доходів і видатків, які мають акумулюватися на єдиному казначейському рахунку та інших бюджетних рахунках згідно з бюджетною класифікацією. Принцип повноти застосовується на всіх стадіях бюджетного процесу, але не виключає і певної спеціалізації використання коштів, цільової спрямованості їхнього використання (згідно зі ст. 13 Бюджетного кодексу України в межах бюджету існує спеціальний фонд);

5) обґрунтованості: бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розра-

хунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил. Формування бюджетних показників здійснюється на підставі затверджених постановою Верховною Радою України Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період, а також затверджених постановою Кабінету Міністрів України стратегічних напрямків розвитку бюджетної системи на середньострокову перспективу, які містять найсуттєвіші обґрунтовані бюджетні показники;

6) ефективності: при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути до досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та до отримання максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів. Відповідно принцип спрямований на досягнення найбільш повної та своєчасної реалізації завдань держави. Його додержання дає змогу перейти до контролю за досягненням кінцевого результату при витрачання бюджетних коштів, забезпечити їхнє ефективне використання, найбільш повне задоволення потреб за рахунок централізованих грошових фондів;

7) субсидіарності: розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами має ґрунтуватись на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їхнього безпосереднього споживача. Цей принцип формує засади найбільш ефективного надання суспільних послуг безпосередньо споживачам. Децентралізація видатків у бюджетах забезпечує найбільш точне закріплення коштів відповідного бюджету за отримувачами бюджетних коштів, ефективне виконання видаткових повноважень на місцях. Метою розмежування видатків між ланками бюджетної системи є підвищення ефективності їхнього використання. Однаковий рівень бюджетної забезпеченості на різних рівнях зумовлюється закріпленням відповідних доходів за ланками бюджетної системи та наданням міжбюджетних трансфертів. Проте, посилення на принцип субсидіарності не дає змоги від-

повідати на запитання, чому видатки розподілено між місцевими бюджетами саме на три групи: 1) видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і котрі розташовані найближче до споживачів; 2) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України; 3) видатки на фінансування бюджетних установ і заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України. Однак ефективний розподіл має ґрунтуватись на законодавчому розмежуванні функціональних повноважень територіальних органів влади, чого досі немає;

8) цільового використання бюджетних коштів: бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Тобто бюджетні кошти використовуються їхніми розпорядниками та одержувачами для чітко визначеної мети, на яку спрямовані бюджетні видатки. За нецільове використання бюджетних коштів, бюджетні правопорушення встановлена фінансова та адміністративна відповідальність для розпорядників коштів;

9) справедливості та неупередженості: бюджетна система України базується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. За рахунок бюджетної системи гарантується та забезпечується однаковий доступ усіх громадян України до соціальних програм, освіти, охорони здоров'я незалежно від місця їхнього проживання як на стадії формування надходжень доходів відповідних бюджетів, так і при розподілі трансфертів, збалансуванні бюджетів;

10) публічності та прозорості: принцип передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного та місцевих бюджетів.

3. Бюджетні права в Україні, їхня характеристика

В економічній літературі широко застосовується термін “*бюджетні права*” для характеристики статусу органів державної влади й управління. В цьому разі йдеться про права особливого змісту, які за юридичними властивостями відрізняються від прав, якими наділені суб’єкти інших галузей права (наприклад, правового, цивільного). Ці особливості полягають у тому, що бюджетні права за юридичними характеристиками зближуються з обов’язками, значною мірою одночасно є і обов’язками (наприклад, право затверджувати бюджет, право розподіляти бюджетні кошти). Отже, в більшості випадків бюджетне право і обов’язок об’єднані в одному повноваженні, що відображає нерозривність прав і обов’язків суб’єктів бюджетного права.

Бюджетне право – це сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади й управління щодо складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету. Основу бюджетно-правового статусу державних органів влади і їхніх територіальних підрозділів становить право на самостійний бюджет. Бюджетно-правовий статус державних і місцевих органів влади узагальнено становить сукупність таких прав:

- право на власний бюджет;
- право на отримання бюджетних доходів і зарахування їх до складу цього бюджету;
- право на використання бюджетних коштів на потреби держави, місцевих органів влади за призначенням;
- право розподілу бюджетних доходів між бюджетами певної території;
- право утворення і використання в межах бюджету цільових або резервних фондів.

Бюджетна ініціатива – це право членів законодавчого органу вносити зміни в представлений виконавчою владою проект бюджету. Користуються такими правами народні депутати, депутати місцевих рад і Президент України.

Бюджетні права органів державної влади та управління розподілені таким чином:

а) Верховна Рада України як найвищий орган законодавчої влади ухвалює закони, в т. ч. із фінансових питань, приймає Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього, здійснює контроль за його виконанням, визначає перелік податків і зборів, а також засади внутрішньої та зовнішньої політики України;

б) Президент України як глава держави створює у межах коштів, передбачених Державним бюджетом, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби, підписує закони, ухвалені Верховною Радою, в т. ч. з фінансових питань, має право вето щодо ухвалених Верховною Радою законів із подальшим їхнім поверненням на повторний розгляд у Верховну Раду.

Рахункова Палата Верховної Ради України здійснює:

- організацію і контроль за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частин Державного бюджету України, за витрачанням бюджетних коштів, у т. ч. коштів державних цільових фондів за обсягами, структурою та їхнім цільовим призначенням;
- контроль за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргів України;
- визначення ефективності та доцільності використання державних коштів, валютних і кредитно-фінансових ресурсів.

Отже, Рахункова Палата Верховної Ради України виступає в ролі експертного органу Верховної Ради України, даючи відповідні висновки і рекомендації з питань фінансової діяльності органів управління.

Кабінет Міністрів України як найвищий орган виконавчої влади:

а) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки, культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

б) організовує розробку проекту закону про Державний бюджет на відповідний рік і забезпечує його виконання;

в) приймає рішення про використання коштів Резервного фонду Кабінету Міністрів України.

Міністерство фінансів України як центральний орган виконавчої влади, підвідомчий Кабінету Міністрів:

- складає проект Державного бюджету України;
- організовує виконання Державного бюджету України;
- проводить методичну роботу з питань бюджетного планування;
- розробляє стратегію щодо внутрішніх і зовнішніх запозичень держави, погашення та обслуговування державного боргу;
- контролює виконання Державного бюджету України, складає звіт про його виконання;
- розробляє пропозиції щодо удосконалення податкової політики тощо.

Державна контрольно-ревізійна служба здійснює державний контроль за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, за станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності в міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах і організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів, а також розробляє пропозиції щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у майбутньому.

Державне казначейство здійснює:

а) організацію касового виконання Державного бюджету України і місцевих бюджетів та контроль за цим процесом;

б) управляє наявними коштами державного і місцевих бюджетів, у т. ч. в іноземній валюті, та коштами державних позабюджетних фондів у межах видатків, установлених на відповідний період;

в) фінансує видатки Державного бюджету України і місцевих бюджетів;

г) веде облік касового виконання державного і місцевих бюджетів та складає звіт про їхнє виконання;

д) управляє державним внутрішнім та зовнішнім боргом відповідно до чинного законодавства;

е) здійснює розподіл між Державним бюджетом України та бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя відрахувань від загальнодержавних податків, зборів і платежів за нормативами, затвердженими Верховною Радою України;

ж) розробляє нормативно-методичні документи з питань бухгалтерського обліку, звітності та організації виконання бюджетів усіх рівнів, які є обов'язковими для всіх підприємств, установ і організацій, що використовують бюджетні кошти.

Державна податкова служба України здійснює:

- контроль за дотриманням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків і зборів;
- розробку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства, приймає нормативні акти і методичні рекомендації з питань оподаткування;
- проводить роз'яснювальну роботу серед платників податків з питань оподаткування;
- здійснює попередження та розкриття злочинів та інших правопорушень у сфері оподаткування.

Органи місцевого самоврядування:

а) самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети;

б) самостійно розпоряджаються коштами місцевих бюджетів, визначають напрямки їхнього використання;

в) використовують вільні бюджетні кошти, додатково отримані в процесі виконання місцевих бюджетів;

г) мають право випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери, а також отримувати кредити в банківських установах;

д) можуть бути гарантами при наданні кредитів підприємствам і установам, що належать до комунальної власності.

Правове призначення та функціонування бюджету полягає в тому, що він надає органам влади, які його затверджують, можливість вищого постійного керівництва в галузі фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування, контролю виконавчих і розпорядчих органів влади, які складають і виконують бюджет.

4. Бюджетна класифікація

Бюджетна класифікація – це єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів. Таке групування проводиться за однорідними ознаками з чіткою системою розташування і присвоєння окремим підрозділам бюджету певних найменувань й порядкових номерів, що дає змогу одержати необхідні уявлення про структуру бюджету, джерела його доходів, склад платників, цільове призначення бюджетного асигнування тощо.

Бюджетна класифікація використовується для складання і виконання державного та місцевих бюджетів, звітування про їхнє виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу відповідно до доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної та міжнародної порівнянності бюджетних показників. Бюджетна класифікація є обов'язковою для застосування всіма учасниками бюджетного процесу в межах бюджетних повноважень.

Міністерство фінансів України затверджує бюджетну класифікацію, зміни до неї та інформує про це Верховну Раду України.

Бюджетна класифікація має такі складові:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків і кредитування бюджету;

- 3) класифікація фінансування бюджету;
- 4) класифікація боргу.

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- а) податкові надходження;
- б) неподаткові надходження;
- в) доходи від операцій з капіталом;
- г) трансферти.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Неподатковими надходженнями визнаються: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; надходження від штрафів і фінансових санкцій; інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом охоплюють надходження від: продажу основного капіталу; реалізації державних запасів товарів; продажу землі та нематеріальних активів тощо.

Трансферти – це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі.

Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами – програмна класифікація видатків і кредитування бюджету. Програмна класифікація видатків і кредитування бюджету використовується в разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Програмна класифікація видатків і кредитування державного бюджету (місцевого) формується Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів під час складання проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) у бюджетних запитах. Програмна класифікація видатків

і кредитування місцевого бюджету формується з урахуванням типової програмної класифікації видатків і кредитування місцевого бюджету, яка затверджується Міністерством фінансів України;

2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів – відомча класифікація видатків і кредитування бюджету. Відомча класифікація видатків і кредитування бюджету містить перелік головних розпорядників бюджетних коштів для систематизації видатків і кредитування бюджету за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів. На основі відомчої класифікації видатків і кредитування бюджету Державне казначейство України складає та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів.;

3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету – функціональна класифікація видатків і кредитування бюджету. Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету має такі рівні деталізації:

а) розділи, в яких систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування;

б) підрозділи та групи, в яких конкретизуються видатки і кредитування бюджету на виконання функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.

Видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їхньому проведенні (економічна класифікація видатків бюджету), і поділяються на поточні та капітальні.

Класифікація кредитування бюджету дає змогу систематизувати кредитування бюджету за типом позичальника та розподілити операції з кредитування на надання кредитів з бюджету і повернення кредитів до бюджету.

У складі витрат (видатків) бюджету виділяються витрати (видатки) споживання і витрати (видатки) розвитку відповідно до бюджетної класифікації.

Класифікація фінансування бюджету містить джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту бюджету, і передбачає напрямки витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті профіциту бюджету. Витрати на погашення боргу належать до складу фінансування бюджету.

Фінансування бюджету класифікується за:

1) типом кредитора (за категоріями кредиторів або власників боргових зобов'язань);

2) типом боргового зобов'язання (за засобами, що використовуються для фінансування бюджету).

Класифікація боргу дає змогу систематизувати інформацію про всі боргові зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади міста. Борг класифікується за типами кредитора та боргового зобов'язання.

5. Місцеві бюджети, їхнє місце у бюджетній системі та роль у соціально-економічному розвитку регіонів

Важливу роль у бюджетній системі відіграють місцеві бюджети, яких в Україні є понад 12 тисяч. Це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування; до останніх належать бюджети територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ, міст (у т. ч. бюджети районів у містах).

Місцеві бюджети посідають важливе місце в економічній системі кожної держави, їхня роль і значення безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку.

У місцевих бюджетах протягом останніх років зосереджується приблизно третина бюджетних ресурсів країни, за їхній рахунок задовольняються потреби населення відповідних територіальних формувань. Дохідна частина місцевих бюджетів формується за рахунок власних і закріплених доходів, а також міжбюджетних трансфертів.

Перелік власних і закріплених доходів визначений у Бюджетному кодексі України на тривалу перспективу, що створює необхідні передумови для розвитку адміністративно-територіальних одиниць і здійснення перспективного планування. Надходження власних доходів не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам, що сприяє встановленню безпосередньої зацікавленості органів місцевого самоврядування у нарощуванні доходної бази. Закріплені доходи місцевих бюджетів є основою для визначення податкової спроможності території, їхні обсяги впливають на розміри бюджетних трансфертів, що надаються місцевим бюджетам з Державного бюджету України.

За економічною природою, *власні доходи місцевих бюджетів* – це доходи, які формуються в результаті дій і рішень, що приймають органи місцевого самоврядування. Власними можна рахувати лише такі доходи місцевих бюджетів, які одночасно відповідають таким вимогам: вони є територіально локалізованими, безпосередньо залежними від діяльності місцевої влади, яка повністю їх контролює і використовує на власний розсуд. Найбільш характерними прикладами власних доходів є: місцеві податки і збори; платежі, які запроваджуються органами місцевого самоврядування; доходи від комунального майна та підприємств комунальної власності; штрафи та санкції, пов'язані із справлянням власних доходів.

Закріпленими є доходи, які на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному розмірі або у визначеній, єдиній для всіх бюджетів частині. За сутністю вони є загальнодержавними податками, зборами або доходами, що традиційно формують дохідну частину місцевих бюджетів (податок з доходів фізичних осіб, державне мито, плата за ліцензії та торгові патенти тощо). Відповідно до діючої бюджетної практики, найбільш вагому частку закріплених доходів становить податок з доходів фізичних осіб, надходження якого розщеплюються між місцевими бюджетами окремих видів.

У доходи місцевих бюджетів зараховують кошти з державного бюджету у вигляді дотацій і субвенцій, призначених для

фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування і проведення фінансового вирівнювання. Крім цього, надання міжбюджетних трансфертів спричинено недостатністю власних і закріплених доходів для фінансування видатків органів місцевого самоврядування. В сучасній бюджетній практиці застосовуються такі види міжбюджетних трансфертів: дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації.

Частина доходів місцевих бюджетів обов'язково формується за рахунок місцевих податків і зборів, перелік яких визначений у чинному законодавстві. Органи місцевого самоврядування мають певні права щодо запровадження місцевих податків і зборів, встановлення розмірів ставок і надання пільг окремим платникам. Проте, незважаючи на доволі великий перелік місцевих податків і зборів в Україні, вони не відіграють значної ролі у формуванні як доходів місцевих бюджетів, так і загалом фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Доходи місцевих бюджетів становлять основу фінансової бази органів місцевого самоврядування, тобто є підґрунтям його фінансової незалежності. В зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку нашої держави особливого значення набувають питання зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів, якого можна досягти шляхом реформування місцевого оподаткування, запровадження місцевого податку на нерухоме майно, суттєвого розширення прав органів місцевого самоврядування у сфері місцевого оподаткування.

У процесі витрачання коштів місцевих бюджетів яскраво виявляється зміст основних функцій і завдань, що виконують органи місцевого самоврядування. Склад, структура і динаміка бюджетних видатків віддзеркалює державні, регіональні та місцеві пріоритети соціально-економічного розвитку. Бюджетні видатки дають можливість розкрити економічну сутність місцевих бюджетів як

фінансової бази місцевого самоврядування, існування якого підпорядковано вирішенню основного завдання – забезпечення населення суспільними послугами, всебічний і гармонійний розвиток усіх територій країни.

Структура видатків місцевих бюджетів підтверджує їхню чітко окреслену соціальну спрямованість, тому що на соціальний захист і соціальне забезпечення, утримання об'єктів соціальної сфери витрачається більше, ніж 70% коштів місцевих бюджетів України. Не менш важливим напрямком використання коштів місцевих бюджетів є видатки, пов'язані з економічною діяльністю місцевої влади у галузі промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку та інших галузей місцевого господарства, охороною навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі розвитку нашої держави визначено завдання реформування місцевих бюджетів, перетворення їх в ефективний інструмент соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних формувань. Вирішити це завдання можливо шляхом зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування; вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин; запровадження середньострокового планування місцевих бюджетів; посилення їхньої інвестиційної складової; децентралізації бюджетної системи; підвищення ефективності управління та посилення контролю за формуванням і використанням коштів місцевих бюджетів; забезпечення прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні.

ТЕМА 5. МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ І СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО ВИРІВНЮВАННЯ

- 1. Зміст і мета регулювання міжбюджетних відносин.*
- 2. Характер і форми взаємовідносин між бюджетами різних рівнів.*
- 3. Бюджетне регулювання, його сутність та методи здійснення.*
- 4. Система міжбюджетних трансфертів.*

1. Зміст і мета регулювання міжбюджетних відносин

Загальні ознаки фінансових відносин, що виникають при розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту, не заперечують існування різноманітних форм їхньої організації. Трасекторія розвитку фінансової системи держави виступає домінантою створення та функціонування бюджетних відносин, об'єднаних у ланки бюджетної системи.

Вибудовуючи взаємини між державними і місцевими органами влади, всі демократичні нації намагаються досягти двох основних цілей, які інколи навіть суперечать одна одній. Першою з них є забезпечення здатності місцевих органів влади коригувати програми задоволення конкретних потреб громадян відповідно до умов підвідомчої території. Друга мета передбачає потребу центрального уряду брати на себе обов'язки загальнодержавного характеру і захищати права всіх громадян. Тому найголовнішим завданням державних органів влади є визначення прав місцевої автономії щодо загальнодержавних цілей. Розподіл функцій і фіс-

кальних можливостей між різними рівнями влади забезпечується на рівні міжбюджетних відносин.

Концептуальні засади побудови міжбюджетних відносин загалом залежать від економічної системи держави і мають принципові відмінності в умовах ринкової та командної економіки. В тоталітарних країнах центральне місце в бюджетній системі посідає державний бюджет, за допомогою якого проходить перерозподіл значної частини створеного валового продукту; місцеві бюджети не відіграють суттєвої ролі і мають другорядне значення. В бюджетних системах демократичних країн акценти розставлені принципово по-іншому: бюджет центрального уряду і бюджети місцевої влади функціонують у межах єдиної бюджетної системи на основі розподілу повноважень між органами державної влади і місцевим самоврядуванням. Причому, відповідно до загальносвітової тенденції розвитку і зміцнення інституту місцевого самоврядування та збільшення його впливу на суспільні процеси, роль місцевих бюджетів у складі державних фінансів постійно зростає.

Найважливішою передумовою існування міжбюджетних відносин є необхідність здійснення перерозподілу бюджетних ресурсів між ланками бюджетної системи, що спричинено розбіжностями обсягів коштів, акумульованих у бюджетах, і потребою в них. Міжбюджетні відносини в Україні зумовлені рухом коштів між Державним бюджетом України і місцевими бюджетами та між окремими видами місцевих бюджетів.

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України.

Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами України за бюджетами, та фінансовими ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень.

Суб'єкти міжбюджетних відносин – це органи державної влади й управління, органи місцевого самоврядування, до компетенції яких належать повноваження щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Вихідні передумови здійснення міжбюджетних відносин визначаються такими складовими:

- визначеним у законодавстві держави поділом повноважень між державною виконавчою владою і органами місцевого самоврядування;
- гарантією з боку держави фінансування наданих повноважень органам місцевого самоврядування;
- діючим порядком розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи і видами місцевих бюджетів;
- фінансовою підтримкою місцевих бюджетів у зв'язку зі значними коливаннями рівнів податкового потенціалу окремих територій та об'єктивними розбіжностями у розмірах видатків.

2. Характер і форми взаємовідносин між бюджетами різних рівнів

Формами руху бюджетних ресурсів у процесі міжбюджетних відносин є міжбюджетні трансферти, взаємозаліки та взаєморозрахунки, об'єднання коштів бюджетів.

Основою міжбюджетних відносин є розмежування доходів і видатків між бюджетами всіх рівнів, здійснене відповідно до розподілу повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Способи розмежування доходів між бюджетами у світовій практиці:

- 1) розподіл податків та інших доходів між бюджетами різних рівнів;
- 2) розщеплення надходжень від податків шляхом закріплення за кожним рівнем бюджетної системи конкретних часток податку в межах єдиної ставки оподаткування;

3) встановлення територіальних надбавок до загальнодержавних податків на користь місцевого самоврядування;

4) встановлення територіальних надбавок до місцевих податків на користь загальнодержавних органів влади.

Проте розмежування доходів, здійснене на єдиних засадах для бюджетів відповідного рівня, не дає можливості збалансувати абсолютно всі бюджети. Причиною цього є значні відмінності у формуванні доходів та в складі й обсягах видатків бюджетів територіальних одиниць, які мають об'єктивний характер і спричинені певними особливостями територій.

Причини територіальних відмінностей у формуванні доходів та у складі й обсягах видатків місцевих бюджетів:

- різний рівень економічного розвитку господарського комплексу адміністративно-територіальних одиниць і його спеціалізація;
- різноманітність природно-кліматичних умов;
- різний екологічний стан територій;
- особливості розташування населених пунктів, зокрема адміністративних центрів;
- насиченість шляхами сполучення;
- кількість населення, його віковий склад;
- сформована протягом тривалого періоду мережа об'єктів соціальної та побутової інфраструктури, їхній стан.

Вплив цих і багатьох інших чинників зумовлює такі наслідки: різний податковий потенціал, який безпосередньо впливає на формування дохідної бази місцевих бюджетів; різну вартість послуг, що надають місцеві органи влади відповідно до адміністративно-територіальних одиниць; неоднакову потребу в коштах, які спрямовуються на підтримку соціально незахищених верств населення; утримання об'єктів соціально-культурної сфери.

В умовах трансформаційних процесів бюджетної системи України спостерігається збільшення частки видатків місцевих бюджетів і зменшення частки доходів місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України. Ситуація, що виникла, свідчить про розбалансо-

ваність між доходами і видатками місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України. Таким чином, проблеми наповнення і використання коштів місцевих бюджетів вирішуються без урахування економічних і демократичних закономірностей розвитку. В сучасних умовах місцеві бюджети України поки не вважаються міцною і стабільною основою розвитку підвладних територій.

3. Бюджетне регулювання, його сутність та методи здійснення

Збалансування бюджетів одного рівня, яке неможливо здійснити лише шляхом розмежування їхніх доходів і видатків, досягається за допомогою бюджетного регулювання, тобто перерозподільчих процесів у межах бюджетної системи, шляхом надання коштів “бідним” у фінансовому відношенні територіям або вилучення коштів у відносно “багатих” територій.

Бюджетне регулювання – це надання коштів з державного місцевого бюджету з метою збалансування доходів і видатків усіх бюджетів.

Бюджетне регулювання є системою фінансового забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами України за бюджетами та бюджетними ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень. За суттю бюджетне регулювання відображає економічні відносини, пов’язані з територіальним розподілом і перерозподілом бюджетних ресурсів для забезпечення необхідними коштами потреб соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Регулювання міжбюджетних відносин полягає в тому, щоб знайти ефективне поєднання відповідальності за рішення щодо кількості та різноманітності забезпечуваних рівнями виконавчої влади товарів і послуг, що надаються для громадян визначених територій. Такі рішення потрібно закріплювати відповідними бюджетними ресурсами.

Бюджетне регулювання передбачає вирішення таких завдань:

- досягнення відповідності між видатками і доходами місцевих бюджетів різних видів, тобто їх збалансування;
- забезпечення рівномірності у надходженні доходів для запобігання перебоїв у фінансуванні видатків;
- створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території;
- забезпечення самостійності у використанні додатково одержаних коштів у процесі виконання місцевих бюджетів;
- перерозподіл бюджетних ресурсів між “багатими” і “бідними” у фінансовому відношенні територіями;
- ув’язка обсягів одержаної фінансової допомоги з конкретними зусиллями для мобілізації податків і зборів, залучення додаткових дохідних джерел;
- здійснення фінансового вирівнювання.

Бюджетне регулювання проводиться за двома основними напрямками.

1. Вертикальне бюджетне регулювання досягається шляхом розподілу видатків між бюджетами і надання їм доходів, достатніх для фінансування визначених видатків з метою забезпечення необхідними дохідними джерелами бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування.

2. Горизонтальне бюджетне регулювання здійснюється за допомогою вирівнювання доходів і видатків однотипних видів місцевих бюджетів з метою ліквідації відмінностей у рівнях бюджетної забезпеченості відповідно до бюджетів місцевого самоврядування (міських за категоріями міст, селищних і сільських), тобто фінансове вирівнювання.

В межах кожної, навіть незначної за розмірами, країни завжди існують об’єктивні розбіжності у фінансовому потенціалі окремих територій, є особливості у формуванні дохідної бази бюджетів і можливостях задоволення місцевих потреб. З огляду на

це видатки місцевих бюджетів у зіставленні з кількістю населення можуть значно відрізнятись за адміністративно-територіальними одиницями. Фінансове вирівнювання спрямоване на нівелювання (в певних межах) таких відхилень, тому що їхнє існування створює неоднакові умови для задоволення гарантованих державою соціальних, адміністративних та інших послуг.

Фінансове вирівнювання – це приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій. В умовах відсутності розроблених і законодавчо визначених державних соціальних гарантій метою фінансового вирівнювання є наближення видатків місцевих бюджетів у розрахунку на душу населення до середнього рівня, який сформувався в країні.

Збалансування доходів і видатків бюджетів, вирівнювання бюджетної забезпеченості територій здійснюється за допомогою особливих методів. Вибір методів бюджетного регулювання залежить від того, яким чином розмежовані доходи між рівнями бюджетної системи відповідно до розподілу повноважень між державною виконавчою владою і місцевим самоврядуванням. Традиційно в бюджетній практиці України використовуються два методи бюджетного регулювання:

- метод процентних відрахувань від загальнодержавних податків і доходів, який полягає в тому, що частина коштів вищого бюджету передається нижчим для збалансування у вигляді частки доходів на кожне регулююче джерело, при цьому сума і процент відрахувань установлюються від регулюючих доходів, що надходять на території місцевого бюджету;

- надання фінансової допомоги бюджетам у певній визначеній сумі (бюджетні трансферти), що є безоплатним і безповоротним переданням коштів від одного бюджету до іншого.

Ефективність методу процентних відрахувань можна пояснити тим, що як регулюючі доходи традиційно використовуються такі, які характеризуються: рівномірністю надходження в часі; рівномірніс-

тю надходження по території держави; достатньо великими розмірами надходжень; захищеністю від дії економічних та інших чинників, які могли б зумовити коливання в обсягах надходжень.

При застосуванні методу процентних відрахувань використовують єдині нормативи для місцевих бюджетів усіх адміністративно-територіальних одиниць, єдині в межах певних груп місцевих бюджетів (залежно від рівня податкового потенціалу і бюджетної забезпеченості на одного жителя), тобто групові нормативи чи індивідуальні нормативи.

4. Система міжбюджетних трансфертів

В сучасних умовах важливе місце в процесі бюджетного регулювання посідають трансферти; Згідно з Бюджетним кодексом України вони стають основним методом бюджетного регулювання. Такі зміни відповідають досвіду зарубіжних країн, який свідчить, що в останні роки спостерігається стала тенденція зростання ролі бюджетних трансфертів, підтвердженням чого є збільшення їхньої питомої ваги у сукупних доходах місцевих бюджетів.

Поняття “міжбюджетні трансферти” у вітчизняному законодавстві застосовують із 1996 р. одночасно із введенням нової бюджетної класифікації. Характерною особливістю сучасного трактування міжбюджетних трансфертів є те, що до них належать не лише кошти, які одержують бюджети нижчих рівнів від державного бюджету і бюджетів вищих рівнів, а також перерахування коштів, котрі здійснюються у зворотному напрямку, тобто надлишки доходів, що передаються від бюджетів нижчих рівнів до бюджетів вищих рівнів.

Міжбюджетні трансферти поділяються на:

- дотацію вирівнювання;
- субвенцію;
- кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- додаткові дотації.

Найбільш розповсюдженим видом міжбюджетних трансфертів є *дотація вирівнювання* – особливий вид асигнувань з бюджету. Дотація є видом міжбюджетного трансферту на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який її отримує. Це сума коштів, що передається з державного бюджету місцевим або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня нижчим за рівнем місцевим бюджетам на безплатній та безповоротній основі для збалансування доходів і видатків бюджету. Дотація може вважатися одним із доходних джерел місцевих бюджетів, які використовуються на цілі, визначені місцевою владою. Механізм надання дотації не потребує цільового використання одержаних коштів і тому вони не обмежують самостійності місцевої влади. Дотація, як правило, призначена для збалансування поточних місцевих бюджетів.

Згідно з бюджетним законодавством України може передбачатися дотація вирівнювання бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя, районним бюджетам і бюджетам міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення. Міські (міст Києва і Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) та районні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах дотації вирівнювання бюджетам районів у містах, бюджетам сіл, селищ, міст районного значення та їхніх об'єднань, а також кошти, що передаються з цих бюджетів.

Дотація вирівнювання бюджету Автономної Республіки Крим та обласним бюджетам визначається як перевищення розрахункового обсягу видатків цих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, обрахованого із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів, над розрахунковим обсягом доходів цих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Розрахунковий обсяг доходів бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів обчислюється на основі прогнозних показників доходів, що враховуються при визначенні

обсягу міжбюджетних трансфертів, із застосуванням індексу відносної податкоспроможності з дотриманням умов його обчислення, визначених Бюджетним кодексом України.

Обсяг дотації вирівнювання бюджетам міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення і районним бюджетам, іншим бюджетам місцевого самоврядування, для яких у державному бюджеті визначаються міжбюджетні трансферти, розраховують шляхом зіставлення обсягу видатків відповідних бюджетів, визначених із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів, і обсягу кошика доходів місцевих бюджетів (для бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, інших бюджетів місцевого самоврядування) та обсягу доходів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (для районних бюджетів). Кошик доходів місцевих бюджетів охоплює доходи загального фонду, що закріплені на постійній основі за місцевими бюджетами та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Формула розподілу обсягу дотації вирівнювання та коштів, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, має враховувати такі параметри: фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; кількість населення і кількість споживачів гарантованих послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету; розрахунковий обсяг кошика доходів місцевих бюджетів; коефіцієнт вирівнювання; норматив кількості працівників органів місцевого самоврядування в розрахунку щодо кількості населення. Порядок перерахування дотації вирівнювання визначається Кабінетом Міністрів України і має забезпечувати своєчасність, рівномірність, гарантованість та повноту перерахування коштів.

Негативна сторона дотації виявляється у тому, що зменшується зацікавленість органів місцевої влади, які отримують дотацію, у мобілізації доходів до відповідного бюджету.

Новим підходом у європейських країнах є використання дотацій, заснованих на результатах виконання певних програм, а не здійснення фінансування в межах визначеної суми. Таким чином, досягається вища якість послуг, що надаються місцевою владою, проте такий підхід передбачає постійний контроль якості послуг на основі розроблених показників і стандартів, які необхідно регулярно переглядати.

Іншим видом міжбюджетних трансфертів, який набув поширення у сучасній вітчизняній бюджетній практиці, є *субвенції*, що можуть надаватися як з державного, так і з місцевих бюджетів. Це вид державної фінансової допомоги місцевим органам влади або окремим галузям економіки, що надається з метою забезпечення ними реалізації конкретних заходів чи програм. Субвенція є видом міжбюджетних трансфертів, що використовується на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції. На противагу дотації, субвенція передбачає цільове використання одержаних коштів у встановлений строк і в разі порушення умов її цільового використання у відповідний строк підлягає поверненню.

Субвенції надаються для соціального забезпечення населення тих територій, що відстають в соціально-економічному розвитку; для вирішення проблем зайнятості; будівництва об'єктів соціально-культурної інфраструктури, побутової сфери; виконання інвестиційних проектів.

До складу субвенцій з державного бюджету належать такі: на здійснення програм соціального захисту; на виконання інвестиційних проектів та інші.

Соціальні субвенції з державного місцевим бюджетам мають вагомe значення і передбачають: пільги ветеранам війни і праці; допомогу сім'ям з дітьми; додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг; компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо. Надання вищевказаних соціальних субвенцій з державного

бюджету місцевим забезпечує фінансування делегованих державою органам місцевого самоврядування повноважень з фінансування державних соціальних програм, що сприяє зростанню обсягів фінансових ресурсів на виконання власних функцій органами місцевого самоврядування.

З місцевих бюджетів надаються такі субвенції: на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування; на проведення видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів; на проведення видатків бюджетів місцевого самоврядування, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів; на виконання інвестиційних проектів та ін.

Субвенції, що надаються тій чи іншій території, мають бути пов'язані з обсягами їхніх видатків на фінансування делегованих повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Обсяги надання субвенцій визначаються для кожної територіальної одиниці з урахуванням цілей загальнодержавної та регіональної фінансової політики, регулювання і вирівнювання рівнів розвитку окремих територій держави. Порядок перерахування субвенцій з Державного бюджету України місцевим бюджетам визначається Кабінетом Міністрів України і має забезпечувати своєчасність, рівномірність і повноту перерахування трансфертів.

Одним з видів міжбюджетних трансфертів є *кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів*. Так, у випадках, коли прогнози показники доходів бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів, міських (міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) бюджетів, інших бюджетів місцевого самоврядування, для яких у державному бюджеті визначаються міжбюджетні трансферти, перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету (обрахований із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригуючих коефіцієнтів), то для такого бюдже-

ту встановлюється обсяг коштів, що підлягають переданню до Державного бюджету України.

Міжбюджетні відносини в Україні потребують подальшого вдосконалення відповідно до динаміки фінансово-бюджетних одиниць і соціально-економічних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Удосконалення системи міжбюджетних відносин має базуватись на визначених принципах і єдиних підходах, забезпечуватись прийняттям відповідних законодавчих актів на рівні державної та місцевої влади і передбачати такі напрямки реформування:

- удосконалення методики обчислення видатків місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, у результаті перегляду існуючих і введення нових коригуючих коефіцієнтів з метою врахування особливостей адміністративно-територіальних одиниць і методики обчислення обсягів субвенцій соціального характеру з державного бюджету місцевим;

- врахування у державному бюджеті коштів для місцевих бюджетів на зменшення диференціації у забезпеченні місцевих бюджетів коштами для виконання делегованих повноважень;

- запровадження нового механізму формування місцевих бюджетів шляхом передання на договірних засадах повноважень відповідних рад щодо складання та виконання бюджетів місцевого самоврядування, в яких питома вага дотацій вирівнювання на плановий бюджетний період становить понад 70% від обсягу загального фонду відповідного бюджету, відповідній райдержадміністрації (міському виконавчому комітету).

ТЕМА 6. СИСТЕМА ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ

1. Економічна сутність доходів бюджету.
2. Класифікація та групування доходів бюджету.
3. Склад доходів Державного бюджету України.
4. Доходи місцевих бюджетів.
5. Планування доходів бюджету.

1. Економічна сутність доходів бюджету

Доходи бюджету держави, їхній зміст доцільно розглядати з використанням тих самих підходів, що й зміст бюджету. Як об'єктивна економічна категорія бюджет держави відображає грошові відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування та використання основного централізованого фонду грошових коштів держави. Отже, бюджетні відносини охоплюють, з одного боку, процес формування основного централізованого фонду грошових коштів держави, а з іншого – процес використання коштів цього фонду.

Таким чином, *доходи бюджету* доцільно розуміти як об'єктивне економічне явище, пов'язане з сукупністю економічних відносин щодо розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави. За сутністю доходи бюджету, з одного боку, є результатом розподільних процесів, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави.

Форми і методи мобілізації грошових коштів до бюджету залежать від умов і методів господарювання, завдань, які вирішує суспільство на конкретному етапі розвитку, стану економіки та інших чинників. У процесі мобілізації держава може використовувати як загальні методи, властиві всім суб'єктам фінансових відносин, так і специфічні.

Загальними методами вважаються мобілізація доходів від продуктивної діяльності, від майна та державних угідь, запозичення. До спеціальних належать податковий та емісійний методи.

Отже, доходи бюджету – це частка централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій. Вони виражають економічні відносини, що виникають у процесі формування основного централізованого фонду грошових коштів і надходять у розпорядження органів державної влади та управління. Доходи бюджету відображають економічні відносини держави з підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, які виникають у процесі стягнення бюджетних платежів. Вони є фінансовою базою діяльності держави. Їхній склад, форми мобілізації залежать від системи і методів господарювання, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство в той чи інший період. Доходи бюджету утворюються за рахунок надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством України.

Доходи бюджету доцільно розглядати як істотний чинник, що здійснює вплив на сукупне споживання та заощадження через рівень дохідності різних видів економічної діяльності. Високий рівень вилучення коштів у підприємств і населення призводить до зменшення підприємницької активності, сукупного попиту, що відповідно впливає на обсяги виробленої продукції і призводить до зменшення як обсягу новоствореної вартості, так надходжень до бюджетів. У дохідній частині бюджету зосереджується та частина вартості валового внутрішнього продукту, яка в процесі розподілу і перерозподілу доходів і нагромаджень може бути спрямована на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони, управління. Основним джерелом формування фінансових ресурсів, акумульованих у державному бюджеті, є податки, сутність яких полягає у примусовому відчуженні державою частини новоутвореної вартості. Основним джерелом доходів є ВВП, який створюється працею фізичних осіб та діяльністю суб'єктів господарювання у виробничій сфері. Скла-

довою доходів чистий дохід державного сектору господарства, який вважається власністю держави.

2. Класифікація та групування доходів бюджету

Відповідно до Бюджетного кодексу України доцільно розрізняти такі поняття:

- доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (в т. ч. трансферти, плата за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ);
- надходження бюджету – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження в результаті продажу/пред’явлення цінних паперів;
- кошик доходів державного бюджету для надання міжбюджетних трансфертів – це доходи загального фонду державного бюджету, за рахунок яких здійснюється перерахування дотації вирівнювання місцевим бюджетам;
- кошик доходів місцевих бюджетів – це доходи загального фонду, закріплені Бюджетним кодексом України на постійній основі за місцевими бюджетами, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Доходи бюджету можна класифікувати за різними ознаками відповідно до поглядів теорії фінансів та вимог чинного законодавства. Класифікаційне групування доходів бюджету показано в табл. 1.

За бюджетною класифікацією доходи бюджету поділяють на: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти.

Податкові надходження – встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов’язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов’язкові платежі).

Групування доходів бюджету

Ознака класифікації	Склад доходів
Щодо бюджетної системи	<ul style="list-style-type: none"> ● доходи, які зараховуються до державного бюджету ● доходи, які зараховуються до місцевих бюджетів ● змішані доходи, одна частина яких надходить у державний бюджет, а інша – у місцеві
За групами і видами	<ul style="list-style-type: none"> ● податкові надходження ● неподаткові надходження ● доходи від операцій з капіталом ● міжбюджетні трансферти
За економічним змістом	<ul style="list-style-type: none"> ● власні доходи ● закріплені доходи ● регулюючі доходи
Щодо джерел сплати	<ul style="list-style-type: none"> ● доходи, джерелом яких є ціна товарів (робіт, послуг) ● доходи, джерелом яких є прибуток чи дохід ● доходи, джерелом яких є собівартість продукції
За методами стягнення	<ul style="list-style-type: none"> ● прямі податки ● непрямі податки ● інші податки і платежі
За методами акумулювання	<ul style="list-style-type: none"> ● доходи, які формуються від продуктивної діяльності ● доходи від майна, майнових прав і державних угідь ● доходи, одержані податковим методом ● доходи, одержані позичковим методом
Щодо суб'єкта внесення	<ul style="list-style-type: none"> ● доходи, які надходять від юридичних осіб ● доходи, які надходять від фізичних осіб
За структурою бюджету	<ul style="list-style-type: none"> ● доходи загального фонду бюджету ● доходи спеціального фонду бюджету
За значенням	<ul style="list-style-type: none"> ● загальнодержавні доходи ● місцеві доходи
За періодичністю зарахування	<ul style="list-style-type: none"> ● систематичні доходи ● разові доходи

Неподатковими надходженнями є: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом становлять незначну частку доходів державного бюджету (приблизно 1%) і охоплюють: надходження від продажу землі та нематеріальних активів; надходження коштів від реалізації безгосподарного майна, скарбів; надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву; інші надходження, визначені законодавством.

Трансферти – це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній і безповоротній основі.

З метою збалансування бюджетів і забезпечення принципу самостійності кожної ланки бюджетної системи всі доходи розмежовуються між відповідними видами бюджетів. У процесі цього розмежування мають вирішуватися такі завдання:

- забезпечення збалансованості кожного бюджету;
- забезпечення рівномірності надходжень коштів протягом бюджетного року до усіх бюджетів.

Розмежування доходів між ланками бюджетної системи має базуватися на таких основних принципах:

а) територіальний: залежно від адміністративної території, на якій перебуває платник, у бюджет першої спрямовуватимуться як доходи сплачувані ним платежі;

б) відомчий: зарахування у відповідний бюджет надходжень від суб'єктів відносин за рівнем підпорядкованості;

в) значимості: зарахування доходів здійснюється у той бюджет, якого значення цей платіж і хто його встановив.

3. Склад доходів Державного бюджету України

До основних доходів загального фонду Державного бюджету України належать:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) 50% збору за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення;
- 3) 50% збору за спеціальне водокористування (крім збору за спеціальне водокористування місцевого значення);
- 4) 50% платежів за користування надрами загальнодержавного значення;
- 5) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету (крім частини збору, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);
- 6) податок на додану вартість (крім податку, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);
- 7) акцизний збір із вироблених в Україні товарів;
- 8) акцизний збір із ввезених на територію України товарів (крім збору, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);
- 9) плата за ліцензії на певні види господарської діяльності;
- 10) ввізне мито (крім мита, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);
- 11) вивізне мито;
- 12) кошти, отримані за вчинення консульських дій на території України, а також кошти, отримані за вчинення консульських дій за межами України (крім частини коштів, що зараховуються до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);
- 13) частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їхніх об'єднань, що вилучається до державного бюджету (у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України),

та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність;

14) кошти, які Національний банк України перераховує відповідно до Закону України “Про Національний банк України”;

15) відрахування коштів, отриманих від проведення державних грошових лотерей;

16) плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету (крім коштів, отриманих вищими та професійно-технічними навчальними закладами від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право);

17) кошти, отримані закордонними дипломатичними установами України як плата за розміщення належних їм бюджетних коштів на поточних рахунках іноземних банків;

18) рентна плата за нафту, природний газ, газовий конденсат, що видобуваються в Україні;

19) рентна плата за транзитне транспортування природного газу (якщо інше не встановлено законом про Державний бюджет України);

20) рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами і нафтопродуктопроводами;

21) рентна плата за транзитне транспортування аміаку;

22) кошти від санкцій (штрафи, пеня тощо), що застосовуються відповідно до закону;

23) виконавчий збір, стягнутий органами державної виконавчої служби;

24) надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном (крім частини орендної плати за користування майном, що належить бюджетним установам, які утримуються за рахунок державного бюджету, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);

25) державне мито в частині, що відповідно до закону зараховується до державного бюджету;

26) єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України;

27) плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів;

28) інші доходи, які зараховуються до загального фонду державного бюджету.

Склад доходів спеціального фонду Державного бюджету України визначається законом про Державний бюджет України.

4. Доходи місцевих бюджетів

Доходи місцевих бюджетів становлять фінансову основу органів місцевого самоврядування. За змістом доходи місцевих бюджетів формуються у процесі суспільного відтворення і мобілізуються органами місцевої влади як доходи відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Вони є підсистемою державних доходів і поділяються відповідно до ланок бюджетної системи на доходи:

- бюджету Автономної Республіки Крим;
- обласних бюджетів;
- районних бюджетів;
- бюджетів місцевого самоврядування.

Доходи місцевих бюджетів згідно з чинним законодавством поділяються на доходи, які враховуються при визначенні офіційних трансфертів та котрі не враховуються при визначенні останніх. Поділ доходів на ті, що враховуються і не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, створює стимули для місцевого самоврядування до нарощення обсягу фінансових надходжень, що дасть змогу місцевим органам влади фінансувати надання послуг, за які вони відповідають.

Доходи місцевих бюджетів зараховуються до спеціального та загального фондів. Загальний фонд акумулює кошти, які мають загальнодержавний характер і в подальшому перерозпо-

діляються. У спеціальному фонді зосереджуються кошти, які формуються з особливих джерел і використовуються за цільовим призначенням.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою спеціального фонду місцевих бюджетів і призначений для проведення інвестиційної та інноваційної діяльності. Надходження до бюджету розвитку місцевих бюджетів вміщують: кошти від відчуження майна, яке перебуває у комунальній власності, в т. ч. від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення; надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади; кошти від повернення позик, які надавалися з відповідного бюджету, та відсотки, сплачені за користування ними; кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради; запозичення, здійснені у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України та іншими законами України; субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів, інші доходи.

Власними вважаються доходи, які виникають у результаті прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Закріплені – це доходи, які на стабільній основі повністю передаються до місцевих бюджетів. За природою закріплені доходи – це загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі. Закріплені доходи місцевих бюджетів є основою для визначення податкової спроможності території, їхні обсяги впливають на розміри бюджетних трансфертів, які надаються місцевим бюджетам з Державного бюджету України.

В умовах функціонування ринкової економіки в системі формування доходів бюджетів держави стає основною податкова форма фінансових взаємовідносин держави та її суб'єктів. Нині податки забезпечують близько 80% усіх доходів Зведеного бюджету України.

5. Планування доходів бюджету

Основними чинниками, які впливають на можливості формування доходів бюджетів і безпосередньо враховуються при їхньому плануванні, є такі:

- номінальний розмір ВВП і прогнозні рівні його зростання;
- індекс споживчих цін та індекс цін виробників;
- середньомісячна заробітна плата;
- сальдо торговельного балансу та валютний курс;
- доходи населення.

Планування доходів бюджету здійснюється за допомогою таких методів: прямого розрахунку, нормативного, коефіцієнтів, аналітичного, екстраполяції. Основою кожного з цих методів є економічний аналіз, за допомогою якого визначається рівень виконання бюджетних показників за минулі періоди та чинники, що впливали на них.

Метод прямого розрахунку полягає у здійсненні детальних планових розрахунків кожного елементу доходів бюджету. Планування ведеться за алгоритмом, який відображає формування цього показника. Наприклад, планування акцизного збору передбачає здійснення розрахунків за кожним видом підакцизних товарів. Метод прямого розрахунку є доволі трудомістким, потребує значного інформаційного забезпечення, але саме він є найбільш надійним і достовірним. Як правило, саме цей метод використовується при плануванні проекту бюджету на рік.

Нормативний метод передбачає планування окремих показників на основі встановлених нормативів. Однак використання лише цього методу не є досконалим, оскільки встановлені нормативи потребують постійного перегляду й уточнення.

Суть аналітичного методу полягає в тому, що визначається не загальна величина того чи іншого показника, а його зміна в плановому періоді під впливом певних чинників порівняно з базовим періодом. Такий метод має відносно точний характер і не потребує значних витрат часу.

Метод екстраполяції ґрунтується на визначенні бюджетних показників на основі встановлення стійкої динаміки їхнього розвитку. Розрахунок бюджетних показників здійснюється на основі досягнутого рівня в попередньому періоді та його коригування на стабільний розвиток країни. У процесі щорічного бюджетного планування екстраполяцію використовують як допоміжний засіб для попередніх розрахунків, оскільки цей метод має значні недоліки. По-перше, він не дає змоги врахувати можливості значного збільшення чи зменшення бюджетних доходів, різне зростання чи зменшення виробничих показників, зміни у податковому законодавстві. По-друге, він негативно впливає на економічне використання бюджетних коштів, оскільки їхнє планування здійснюється відповідно до досягнутого в попередньому році рівня.

ТЕМА 7. ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХНЄ ФІНАНСУВАННЯ

- 1. Економічний зміст бюджетних видатків.*
- 2. Класифікація видатків бюджетів.*
- 3. Сутність, форми і методи бюджетного фінансування.*
- 4. Розпорядники бюджетних коштів, їхні функції.
Бюджетні призначення.*
- 5. Кошторис бюджетної установи. Порядок його
складання, розгляду і затвердження.*
- 6. Нормування видатків. Види норм.*

1. Економічний зміст бюджетних видатків

У процесі розподілу централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на реалізацію ухвалених програм і заходів здійснюються *бюджетні видатки*. При розкритті сутності видатків доцільно базуватися на положенні, що бюджетні видатки мають певний економічний зміст, зумовлений суспільним способом виробництва, природою та функціями держави, вони відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни.

Розподільчі процеси, пов'язані з видатками бюджетів, характеризуються різноманітністю та взаємозв'язком. Вони охоплюють сукупність відносин щодо розподілу і використання коштів бюджетного фонду держави і відображають напрямки розподілу бюджетних ресурсів. В основі такого розподілу є функції держави, їхній обсяг і характер, визначені Конституцією України. Функції держави – це визначальний чинник, який впливає на обсяги видатків бюджетів та їхній розподіл і використання, оскільки без достатнього рівня бюджетних ресурсів такі функції якісно виконати

неможливо. Так, у теорії і на практиці при складанні бюджету, визначенні його параметрів держава зобов'язана брати до уваги не лише обсяги доходів, а й потреби у видатках. Це підтверджується світовим історичним досвідом і фінансовою наукою.

У процесі використання коштів бюджетного фонду держава вступає у відносини з:

- підприємствами, організаціями та установами щодо їхнього фінансування;
- фізичними особами, громадянами країни щодо виплат, пов'язаних із соціальними гарантіями;
- юридичними і фізичними особами, іноземними державами, міждержавними об'єднаннями щодо повернення державних позик і сплати процентів;
- органами місцевого самоврядування щодо бюджетного регулювання;
- іншими суб'єктами відповідно до чинного законодавства.

Сукупність цих грошових відносин становить зміст видатків бюджетів як об'єктивного економічного поняття. У результаті прийняття законодавчих актів видатки бюджетів, будучи об'єктивним економічним поняттям, набувають конкретних матеріальних форм, зокрема, кошторисного фінансування, бюджетних інвестицій, державних трансфертів, бюджетних кредитів, бюджетних резервів. Саме цим забезпечується єдність теоретичних основ і практики організації видатків бюджетів.

Варто звернути увагу, якщо йдеться про процеси використання бюджетних ресурсів, то можуть застосовуватись терміни “видатки бюджету” та “витрати бюджету”. Ці поняття розмежовано у Бюджетному кодексі України.

Видатками бюджету відповідно до законодавства вважаються кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; по-

вернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів бюджету, проведення їхнього бюджетного відшкодування.

Поняття *витрати бюджету* є ширшим, оскільки охоплює видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

2. Класифікація видатків бюджетів

За рівнями бюджетної системи можна виокремити видатки Державного бюджету України та видатки місцевих бюджетів. Ураховуючи різні види повноважень органів державної влади, управління та місцевого самоврядування, видатки бюджетів поділяють на три групи:

- 1) видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню. Ця група видатків фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України;
- 2) видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їхнього виконання на основі принципу субсидіарності;
- 3) видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України.

Видатки групи 2 та 3 здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у т. ч. трансфертів з Державного бюджету України.

Згідно з Бюджетним кодексом України видатки бюджету класифікуються:

- 1) за функціями держави, з виконанням яких пов'язані видатки, – *функціональна класифікація видатків*. За функціональним призна-

ченням видатки бюджетів поділяють на десять таких груп: на загальнодержавні функції; оборону; громадський порядок; безпеку та судову владу; економічну діяльність; охорону навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорону здоров'я; духовний і фізичний розвиток; освіту; соціальний захист та соціальне забезпечення. Структурне співвідношення видатків між цими групами визначається спрямованістю бюджетної політики. У зв'язку з необхідністю соціального захисту громадян з низьким рівнем доходів у сучасних умовах найбільша частка видатків спрямовується на соціальний захист і соціальне забезпечення;

2) за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів – *відомча класифікація видатків*. Розробка та виконання бюджетних програм передбачають у процесі наукової класифікації застосовувати таку ознаку, як відомче призначення. Класифікація видатків за відомчим призначенням здійснюється відповідно до відомчої класифікації, де кількість груп залежить від кількості головних розпорядників бюджетних коштів;

3) за бюджетними програмами – *програмна класифікація видатків*. Такі програми можуть бути довго-, середньостроковими і річними. Перелік програм та обсяг річних видатків на їхнє виконання визначаються щорічно законом про Державний бюджет України, рішеннями місцевих рад про відповідні бюджети.

Застосовується також класифікація видатків за економічною характеристикою операцій, при проведенні яких здійснюються бюджетні видатки, – *економічна класифікація видатків*.

За економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні. *Поточними* вважаються видатки, спрямовані на забезпечення простого відтворення, які стосуються фінансування поточної діяльності перехідної мережі підприємств, організацій та установ. *Капітальні* видатки – це видатки розвитку, пов'язані з розширеним відтворенням, які стосуються фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності. Використовуючи

такий поділ видатків, у Бюджетному кодексі України передбачена можливість формування поточного бюджету і бюджету розвитку.

Економічна класифікація видатків дає можливість забезпечувати ефективний фінансовий контроль за цільовим використанням коштів бюджетів і визначати пріоритетні та першочергові статті витрат. Так, у щорічних законах про Державний бюджет України встановлюється перелік захищених видатків бюджету, тобто тих, обсяг яких не може змінюватися при зменшенні затверджених бюджетних призначень. До захищених видатків загального фонду Державного бюджету України за економічною структурою традиційно належать: оплата праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання медикаментів і перев'язувальних матеріалів; забезпечення продуктами харчування; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; виплата процентів за державним боргом; трансферти населенню; трансферти місцевим бюджетам.

3. Сутність, форми і методи бюджетного фінансування

Бюджетне фінансування – це безповоротне, безвідплатне надання коштів з бюджету. Система бюджетного фінансування охоплює принципи, форми та методи надання бюджетних асигнувань суб'єктам господарювання.

Незалежно від джерел покриття фінансування здійснюється на основі таких принципів:

- *плановості* – витрати з державного бюджету плануються і визначаються законом про Державний бюджет України на кожний рік. Обсяг витрат та цільове спрямування коштів місцевих бюджетів ухвалюються рішенням сесії відповідних місцевих рад. Витрати з децентралізованих фондів грошових коштів відображаються у фінансових планах і кошторисах витрат установ, балансах доходів і витрат підприємств, об'єднань, міністерств і відомств;

- *цільового спрямування коштів* – кошти передбачаються, надаються та використовуються на суворо визначені цілі та заходи відповідно до затверджених фінансових планів;

- *безповоротності та безвідплатності* фінансування державних витрат – надання коштів без прямого їхнього відшкодування (непряме відшкодування полягає в матеріальному прирості основних фондів для виробничої та невиробничої сфери, перспективній підготовці кадрів для народного господарства);

- *ефективного використання коштів* – одержання суспільно необхідного результату за мінімальних витрат фінансових ресурсів. Практичне здійснення цього принципу супроводжується вдосконаленням форм і методів оперативного управління виробничою та фінансовою діяльністю, розробкою додаткових важелів і стимулів, спрямованих на зменшення витрат й інтенсифікацію виробництва;

- *оптимального поєднання джерел* – при визначенні обсягу фінансування необхідно поєднувати бюджетне фінансування з альтернативними джерелами;

- *здійснення постійного контролю* – застосовується до всіх виробничих, господарських і фінансових операцій у фінансуванні державних витрат. Контроль виконання дає можливість виявити недоліки й помилки у фінансовій діяльності, вжити заходів щодо їхнього усунення, а також забезпечує отримання інформації для перспективного й поточного планування державних витрат як при визначенні цільового спрямування коштів, так і при встановленні їхнього обсягу.

У теорії і практиці бюджетного фінансування важливе значення має правильний вибір й обґрунтування відповідних його форм. *Форми бюджетного фінансування* слід розуміти як способи надання бюджетних коштів на заходи, передбачені у бюджеті відповідно до наукових принципів. За наведеними критеріями можна виділити три найважливіші форми: кошторисне фінансування, бюджетне інвестування та державні трансферти.

Кошторисне фінансування – це надання державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів і бюджетних

розписів бюджетним установам на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами (кошторисами). У цьому визначенні вказується джерело коштів (затверджений бюджет), документ, який регулює розподіл коштів (бюджетний розпис), отримувачі коштів (бюджетні установи) та основний документ, який відображає цілі, на котрі виділяються кошти (кошторис бюджетної установи).

Другою формою бюджетного фінансування вважається *бюджетне інвестування*, пов'язане з наданням бюджетних коштів на інвестиційну чи інноваційну діяльність. Бюджетні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді фінансування державних капітальних вкладень, проектного фінансування конкретних інвестиційних проєктів, придбання частки акцій чи прав участі в управлінні підприємством. У процесі ринкових перетворень цю форму потрібно використовувати насамперед для структурної перебудови економіки, а також для створення потужної матеріально-технічної бази для соціально-культурної сфери, оборони країни та управління.

Третя форма бюджетного фінансування полягає у наданні *державних трансфертів* (державні субвенції, державні дотації) та державної допомоги населенню. Державні трансферти слід розуміти як невідплатні та безповоротні платежі з бюджету юридичним і фізичним особам, які не призначені для придбання товарів чи послуг, надання кредиту або виплати непогашеного боргу.

Видатки державного та місцевих бюджетів здійснюються з рахунків, відкритих в органах казначейства.

4. Розпорядники бюджетних коштів, їхні функції. Бюджетні призначення

Для здійснення програм і заходів, які проводяться за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються *розпорядникам бюджетних коштів*. Розпорядником бюджетних коштів є бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення

витрат бюджету. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів і розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Нижчестоящі розпорядники бюджетних коштів поділяємо на розпорядників коштів другого та третього ступенів. Розпорядниками коштів другого ступеня є керівники, які отримують кошти на видатки установи та розподіляють суму коштів, визначену головним розпорядником для переказу безпосередньо підпорядкованим їм установам, підприємствам та організаціям. Розпорядниками коштів третього ступеня є керівники, які одержують кошти лише для безпосереднього витрачання.

Головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути винятково:

1) за бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України, – установи, уповноважені забезпечувати діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України в особі їхніх керівників; міністерства, Конституційний суд України, Верховний суд України, вищі спеціалізовані суди та інші органи, безпосередньо визначені Конституцією України, в особі їхніх керівників, а також Національна академія наук України, Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України, інші установи, уповноважені законом або Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у відповідній сфері, в особі їхніх керівників;

2) за бюджетними призначеннями, визначеними рішенням про бюджет Автономної Республіки Крим, – уповноважені юридичні особи (бюджетні установи), що забезпечують діяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також міністерства та інші органи влади Автономної Республіки Крим в особі їхніх керівників;

3) за бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети, – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад (секретаріат Київської міської ради), головні управління, управління, відділи та інші самостійні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їхніх керівників.

Головні розпорядники коштів Державного бюджету України затверджуються законом про Державний бюджет України шляхом встановлення їм бюджетних призначень. Головні розпорядники коштів місцевих бюджетів визначаються рішенням про місцевий бюджет.

Головний розпорядник бюджетних коштів:

1) розробляє плани діяльності на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди (в т. ч. заходи щодо реалізації інвестиційних програм (проектів));

2) організовує та забезпечує на основі плану діяльності та індикативних прогнозних показників бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди складання проекту кошторису та бюджетного запиту і подає їх Міністерству фінансів України (місцевому фінансовому органу);

3) отримує бюджетні призначення шляхом їхнього затвердження у законі про Державний бюджет України (рішенні про місцевий бюджет); приймає рішення щодо делегування повноважень на виконання бюджетної програми розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та/або одержувачами бюджетних коштів, розподіляє і доводить до них у встановленому порядку обсяги бюджетних асигнувань;

4) затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів), якщо інше не передбачено законодавством;

5) розробляє проекти порядків використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами;

6) розробляє та затверджує паспорти бюджетних програм і складає звіти про їхнє виконання, здійснює аналіз показників виконання бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі);

7) здійснює управління бюджетними коштами у межах установлених для нього бюджетних повноважень та оцінює ефективність бюджетних програм, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня і одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі;

8) здійснює контроль за своєчасним поверненням у повному обсязі до бюджету коштів, наданих за операціями з кредитування бюджету, а також кредитів (позик), отриманих державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста), та коштів, наданих під державні (місцеві) гарантії;

9) здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів;

10) забезпечує організацію та ведення бухгалтерського обліку, складання і подання фінансової та бюджетної звітності у порядку, встановленому законодавством;

11) забезпечує доступність інформації про бюджет відповідно до законодавства та Бюджетного кодексу України.

Будь-які бюджетні видатки, зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного бюджетного призначення. Бюджетні призначення встановлюються законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України.

Бюджетне призначення – це повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до Бюджетного кодексу України законом про Державний бюджет України (рішенням

про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові та цільові обмеження та дає змогу надавати бюджетні асигнування.

Бюджетним асигнуванням є повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження.

Бюджетне зобов'язання – це будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього самого періоду або у майбутньому.

5. Кошторис бюджетної установи. Порядок його складання, розгляду і затвердження

Кошторис – це основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період установлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій і досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Кошторис має дві складові:

- *загальний фонд*, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією на виконання бюджетною установою, організацією основних функцій;

- *спеціальний фонд*, який містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету та їхній розподіл за економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій.

Для правильної та своєчасної організації роботи, пов'язаної зі складанням проектів кошторисів, головні розпорядники бюджетних коштів:

- а) встановлюють для розпорядників нижчого рівня граничні обсяги видатків із загального фонду бюджету, строк подання проектів кошторисів і дають вказівки щодо їхнього складання;
- б) розробляють і повідомляють розпорядникам нижчого рівня інші показники, яких вони мають дотримуватися і котрі необхідні для правильного визначення видатків у проектах кошторисів;
- в) забезпечують складання проектів кошторисів на централізовані заходи, що здійснюються безпосередньо головні розпорядники.

Головні розпорядники розглядають показники проектів кошторисів розпорядників нижчого рівня з точки зору законності та правильності розрахунків, доцільності запланованих видатків, правильності їхнього розподілу за економічною класифікацією, повноти надходження доходів, додержання діючих ставок (посадових окладів), норм, цін, лімітів, а також інших показників відповідно до законодавства.

На основі проектів кошторисів головні розпорядники формують бюджетні запити, які подають Міністерство фінансів України, міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи для вміщення до проектів відповідних бюджетів у встановленому ними порядку. Строк розгляду показників проектів кошторисів розпорядників нижчого рівня встановлюють головні розпорядники з таким розрахунком, щоб проекти зведених кошторисів могли бути своєчасно оформлені в бюджетні запаси.

Проекти кошторисів складають усі установи на наступний бюджетний рік, якщо ці установи функціонували до початку року, на який плануються видатки, або на решту періоду року з часу утворення установи. В останньому разі кошториси складають і затверджують головні розпорядники для кожної установи окремо у загальному порядку.

У дохідній частині проектів кошторисів зазначаються планові обсяги асигнувань, які передбачається спрямовувати на покриття видатків установи із загального та спеціального фондів проектів відповідних бюджетів. Формування дохідної частини спеціального фонду проекту кошторису здійснюється на основі розрахунків доходів, які складаються за кожним джерелом доходів, що плануються на наступний рік.

За основу цих розрахунків беруться такі показники:

- обсяг надання тих чи інших платних послуг, а також інші розрахункові показники (площа приміщень і вартість обладнання, іншого майна, що здаються в оренду, кількість місць у гуртожитках, кількість відвідувань музеїв, виставок тощо) та розмір плати з розрахунку на одиницю показника, який потрібно встановлювати відповідно до законодавства;
- прогнозне надходження зборів (обов'язкових платежів) до спеціального фонду бюджету.

На підставі перелічених показників визначається сума доходів на наступний рік за кожним джерелом їхнього надходження з урахуванням конкретних умов роботи установи.

Спеціальний фонд проекту кошторису передбачає зведення показників за всіма джерелами надходження коштів до цього фонду та відповідними напрямками їхнього використання (за видами). Розподіл видатків спеціального фонду проекту кошторису проводиться в межах надходжень, запланованих на визначену мету в цьому фонді.

При визначенні обсягів видатків розпорядникам нижчого рівня розпорядники вищого рівня мають враховувати об'єктивну потребу в коштах кожної установи відповідно до її основних виробничих показників і контингентів, які встановлюються для установ (кількість класів, учнів у школах, ліжок у лікарнях, дітей у дошкільних закладах тощо), обсягу виконуваної роботи, штатної чисельності, необхідності реалізації окремих програм і заходів щодо зменшення витрат у плановому періоді.

Обов'язковим є виконання вимог щодо першочергового забезпечення бюджетними коштами видатків на оплату праці з нарахуваннями, а також на господарське утримання установи. При визначенні видатків у проектах кошторисів установи потрібно дотримуватися суворого режиму економії коштів і матеріальних цінностей. До кошторисів можна вміщати тільки видатки, передбачені законодавством, необхідність яких зумовлена характером діяльності цієї установи. Видатки на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень тощо, які не є першочерговими, можна передбачати лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат і відсутності заборгованості.

6. Нормування видатків. Види норм

Нормування видатків – це визначення обсягу витрат на розрахункову планову одиницю, яка характеризує обсяг діяльності відповідної бюджетної установи, наприклад, на клас у школі, на дитину в дошкільній дитячій установі тощо.

Метод нормування видатків є основним при розрахунку видатків на поточне утримання бюджетних установ і дає змогу порівняти потреби однотипних бюджетних установ та організацій. Нормування видатків передбачає однакове задоволення потреб споріднених установ і здійснення принципу цільового використання грошових коштів, які надаються з бюджету. Водночас цей метод розрахунку видатків дає можливість здійснювати контроль за виконанням кошторису.

Сума видатків бюджетної установи за допомогою нормативного методу розрахунку визначається як добуток розрахункових одиниць на норму видатків. Число розрахункових одиниць визначається на підставі даних з мережі та контингенту бюджетних установ. Мережу бюджетних установ та їхній контингент (наприклад, кількість класів у школах, дошкільних дитячих установ і дітей у

них) встановлюють міністерства та відділи держадміністрацій і за-тверджують за станом на кінець року.

Для визначення суми видатків за нормативного методу розрахунку треба знати норму видатків на розрахункову одиницю.

Норма видатків – це величина затрат на планову розрахункову одиницю (наприклад, на клас, вихованця, на квадратний метр площі). Норми затрат встановлюються за однорідними видатками й однотипними установами. Залежно від того, в яких одиницях вимірювання відображаються норми, вирізняють дві основні групи норм: матеріальні та фінансові.

Матеріальні норми визначають затрати матеріальних ресурсів на розрахункову одиницю в натуральному виразі. Наприклад, склад і якість продуктів харчування на дитину в дитячому садку, на ліжко в лікарні, норма видатків палива з розрахунку на метр кубічний приміщення. Матеріальні норми диференціюються за видами бюджетних установ.

Фінансові норми – це грошовий вираз матеріальної норми, відповідно до діючих державних цін. Фінансова норма також диференціюється за видами затрат.

Вивчаючи фінансову норму, необхідно виокремити поняття “бюджетна норма”. Якщо фінансова норма відображає загалом суму грошових затрат на розрахункову одиницю, то бюджетна – лише частку видатків, яка покривається за рахунок бюджетних коштів.

Залежно від методу побудови фінансові норми поділяються на індивідуальні, комбіновані та укрупнені.

Індивідуальні норми відображають затрати за окремим видом видатків на розрахункову одиницю. Наприклад, норма харчування на 1 учня, вихованця тощо. Ці норми застосовуються переважно при складанні індивідуальних кошторисів доходів і видатків.

Комбіновані норми відображають суму затрат загалом за видом видатків на розрахункову одиницю. Наприклад, норма всіх видатків за видом “оплата комунальних послуг та енергоносіїв” на 1 клас у школі. Ця норма дає змогу визначити загальну суму видат-

ків на оплату теплопостачання, водопостачання та водовідведення, оплату електроенергії та природного газу. Комбіновані норми застосовуються при зведеному плануванні.

Укрупнені норми відображають загальну суму затрат на розрахункову одиницю. Наприклад, норма видатків на клас у школі, вихованця в школі-інтернаті або на установу. Укрупнені норми застосовуються переважно при плануванні видатків щодо масових соціально-культурних установ з невеликим обсягом роботи (наприклад, для установ позашкільної роботи з дітьми).

Комбіновані й укрупнені норми широко застосовуються на першому етапі складання бюджету. Разом з тим, вони використовуються і при складанні зведених розрахунків за однорідними бюджетними установами.

Норми видатків поділяються також на обов'язкові та розрахункові. *Обов'язковими* є норми, величину яких установлює, як правило, уряд, і вона суворо обов'язкова при складанні та виконанні кошторисів доходів і видатків бюджетних установ. До обов'язкових норм належать, зокрема, норми видатків на продукти харчування, медикаменти та перев'язувальні матеріали, видатки на відрядження.

Розрахункові норми як середні норми видатків на розрахункову одиницю встановлюють відомства за згодою з фінансовими органами (наприклад, оплата інших видів енергії – вугілля, дров на клас у школі, на ліжко в лікарні). При визначенні рівня розрахункових норм враховуються умови діяльності бюджетної установи. Наприклад, норми видатків на вугілля, дрова встановлюються з урахуванням тривалості опалювального сезону в конкретній місцевості. На основі розрахункових норм визначається середній розмір окремих видів видатків за бюджетними установами.

ТЕМА 8. ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ І НАУКУ

- 1. Видатки бюджету на економічну діяльність.*
- 2. Видатки бюджету на науку.*

1. Видатки бюджету на економічну діяльність

В умовах командно-адміністративної системи господарювання найбільша частина видатків з бюджету спрямовувалась на розвиток галузей народного господарства. При переході на ринкові умови господарювання система витрачання бюджетних коштів на народне господарство зазнає суттєвих змін. Бюджетні асигнування мають забезпечити вирішення найважливіших і масштабних державних завдань: фінансування пріоритетних заходів, пов'язаних з пришвидщенням розвитку основних галузей економіки, створення фінансових можливостей для удосконалення виробничої та соціальної інфраструктур. Разом із цим, деякий час цільові бюджетні дотації зберуться. Однак обсяг бюджетних видатків та їхня структура зазнають суттєвих змін.

Зменшення обсягу бюджетного фінансування витрат у народному господарстві пояснюється тим, що до мінімуму зводиться участь держави у виробничих інвестиціях за рахунок скорочення централізованих капітальних вкладень, виконання програми приватизації державної власності та скорочення сфери державної економіки.

Тенденція до зменшення бюджетних видатків на народне господарство не може закінчитися повною відмовою від бюджетного фінансування цих витрат. В умовах ринку залишаться такі видатки, які потребують обов'язкового залучення державних коштів, оскільки, по-перше, і надалі функціонуватиме державний сектор економіки, що потребує розробки державних інвестиційних про-

грам, згідно з якими здійснюється бюджетне фінансування капітальних витрат. По-друге, для стабілізації економіки та розвитку підприємництва необхідна фінансова підтримка держави у вигляді надання бюджетних коштів.

Формування раціональної державної інвестиційної політики, вибір оптимальних об'єктів і форм інвестування є важливою передумовою ефективного використання бюджетних коштів на економіку, виходу з економічної кризи, економічного зростання, стабілізації фінансової системи держави.

Метою надання фінансової підтримки підприємствам з бюджетних асигнувань на поворотній або безповоротній основі є запобігання банкрутству, відновлення платоспроможності, оздоровлення фінансового стану підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції, робіт чи послуг.

Склад видатків на економічну діяльність охоплює: видатки на загальну економічну, торговельну та трудову діяльність, сільське господарство, лісове господарство і мисливство, рибне господарство, паливно-енергетичний комплекс (вугільна, нафтогазова та електроенергетична галузь), інша промисловість і будівництво, транспорт (автомобільний, водний, залізничний, повітряний і трубопровідний), зв'язок, телекомунікації та інформатику, інші галузі економіки, а також дослідження і розробки в галузях економіки.

Видатки на розвиток промисловості, енергетики та сільського господарства є найбільшими за обсягом у складі видатків на економіку. Видатки на розвиток економіки відображаються за підрозділами бюджетної класифікації. Суми видатків, передбачені розробленими бюджетними програмами, зараховуються до відповідних бюджетів і після їхнього затвердження фінансуються через головних розпорядників коштів.

Сільське господарство – дуже важлива галузь економіки, яка забезпечує промисловість сировиною і матеріалами, а населення – продуктами харчування. В Україні є всі умови для ефективного функціонування цієї галузі, а саме: родючі землі, сприятливий клі-

мат, робоча сила. Особливості фінансування сільського господарства зумовлені його галузевими відмінностями, до яких належать: сезонність виробництва та велика тривалість виробничого циклу, родючість ґрунтів, кліматичні умови і природнокліматичні чинники, організаційно-економічні особливості тощо.

В Україні комунальний сектор економіки охоплює різні галузі: промисловість, транспорт і зв'язок, будівництво, торгівлю та громадське харчування, постачання і збут, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення та ін. З метою забезпечення функціонування та розвитку місцевої інфраструктури і комунальної власності використовуються кошти підприємств та організацій, а також кошти місцевих бюджетів.

Видатки на розвиток місцевої інфраструктури та комунальної власності відображаються у видатковій частині місцевих бюджетів відповідно до підрозділів бюджетної класифікації. Обсяг видатків визначається на основі розроблених бюджетних програм і з урахуванням фінансових показників підприємств і організацій комунального сектору.

2. Видатки бюджету на науку

Створення принципово нового механізму бюджетного фінансування науки, удосконалення державної системи підготовки кадрів, використання пільгового податкового режиму у реалізації нових видів продукції й інші бюджетні заходи мають стимулювати наукові відкриття і нові технічні досягнення, зменшувати строки впровадження їх у виробництво, а в підсумку – бути каталізатором пришвидшення науково-технічного прогресу.

Значно підвищується роль науки у забезпеченні стабільності економіки, її ефективності, зміцненні економічної могутності та незалежності держави. Для цього суспільство вкладає значні кошти у наукові розробки та програми, сприяє пришвидшенню впровадження наукових досліджень у виробництво, оскільки від рівня розвитку науки, розширення масштабів науково-технічного прогресу зале-

жить зростання обсягів виробництва, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, зниження затрат на її виробництво, підвищення економічної ефективності народного господарства, що в підсумку сприятиме покращенню життєвого рівня населення.

Фінансування науки з державного бюджету України здійснюється за трьома рівнями:

- заклади Академії наук України – це наукові установи, які виконують державні фундаментальні дослідження. До них належать такі: Інститут економічного прогнозування, Інститут економіки, Інститут економіки промисловості, Національний інститут економічних програм, Науково-дослідний інститут моделювання та інформатизації та ін.;
- відомчі заклади: при Президентові України, Верховній Раді України, міністерствах і відомствах функціонують наукові установи, які виконують наукові дослідження, що є актуальними для конкретного напрямку діяльності. До них належать: Національний інститут стратегічних досліджень, Академія управління при Президентові України, Науково-дослідний економічний інститут при Міністерстві економіки, Українська академія банківської справи Національного банку України та ін.;
- заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки. У цих закладах поряд із навчанням студентів виконуються замовлення з окремих загальнодержавних проблем з відповідним фінансуванням з державного бюджету.

Фінансування науково-дослідних установ з бюджету здійснюється через головних розпорядників бюджетних коштів. Поряд із бюджетним фінансуванням стимулюється залучення для досліджень власних коштів. Джерела фінансування наукових досліджень залежать від їхнього характеру. Розрізняють два напрями наукових досліджень:

- фундаментальні;
- прикладні.

Фундаментальними дослідженнями є пошукові теоретичні напрямки науки. Визначити наперед результативність та ефектив-

ність таких досліджень дуже складно, тому неможливо встановити їхню вартісну оцінку. Через ризиковість використання інвестованих коштів ці дослідження фінансуються за допомогою бюджету або спеціальних фондів.

Прикладні дослідження пов'язані з визначенням форм і методів упровадження в практику результатів фундаментальних досліджень, які завершилися певними винаходами. Оскільки в цьому разі можливе прогнозування ефективності таких робіт, встановлення їхньої вартісної оцінки, то фінансування може здійснюватись за рахунок коштів замовника.

В Україні існує певна спеціалізація наукових закладів. Академічні науково-дослідні заклади, підпорядковані Національній академії наук, займаються насамперед фундаментальними дослідженнями, тому їхня діяльність фінансується з Державного бюджету України.

Щодо прикладних досліджень фінансування здійснюється переважно за рахунок замовника.

Бюджетне фінансування науки здійснюється двома способами:

- фінансування наукових закладів;
- фінансування наукової тематики.

Фінансування наукових закладів ґрунтується на складанні їхнього кошторису. Обсяг фінансування насамперед визначається штатним розписом. Сума витрат на заробітну плату розраховується шляхом множення кількості посад на середню ставку зарплати, яка сформувалась у навчальному закладі. Ставка заробітної плати залежить від посади (лаборант, інженер, науковий співробітник) і наукового ступеня (кандидат, доктор наук) та вченого звання (старший науковий співробітник). Штатний розпис наукового закладу затверджує його керівник. Другу основну статтю витрат становлять витрати на проведення наукових досліджень – придбання та обслуговування спеціальної техніки, обладнання, матеріалів для проведення досліджень, що визначається профілем наукового закладу.

У разі фінансування наукової тематики розробляються кошториси на кожну тему. Визначену суму асигнувань отримує той науковий заклад, який її розроблятиме.

ТЕМА 9. ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ

- 1. Видатки бюджетів на соціальний захист.*
- 2. Видатки бюджетів на загальну освіту.*
- 3. Бюджетне фінансування підготовки кадрів.*
- 4. Видатки бюджетів на охорону здоров'я.*
- 5. Видатки бюджетів на духовний та фізичний розвиток.*

1. Видатки бюджетів на соціальний захист

Соціальний захист населення – це система заходів правового, соціально-економічного й організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто його матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства.

Головною метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової належності, можливості вільно розвиватися, реалізувати свої здібності. Отже, державні механізми щодо забезпечення соціального захисту спрямовані на кожну людину, стосуються не лише найменш забезпечених категорій, а й населення загалом.

Можна виокремити принципи, на яких базується система соціального захисту населення:

- загальнодоступність соціального захисту для всіх громадян;
- наявність законодавчо встановлених засад соціального захисту;
- законодавчо закріплений ступінь відповідальності суб'єктів соціального захисту щодо забезпечення гідного рівня життя населення;
- відповідність основних норм соціального захисту рівню економічного розвитку.

З точки зору трудового внеску в суспільне виробництво визначають два види соціального захисту: обмежений і абсолютний.

Обмежений соціальний захист – це забезпечення гарантованого мінімуму рівня життя всім членам суспільства (певний мінімум в їжі, житлі й одязі, достатній для підтримки здоров'я та працездатності).

Абсолютний соціальний захист означає забезпечення державою гарантованого відносного благополуччя конкретній особі або категорії громадян з метою застрахувати окремих членів суспільства від можливого зменшення рівня їхніх доходів (мається на увазі забезпечення певної групи або соціального прошарку “заслуженим” або “встановленим” рівнем доходу).

Соціальний захист в Україні реалізується через: матеріальне забезпечення економічно активного населення (шляхом соціального страхування); пенсійне забезпечення; соціальну допомогу найбільш вразливим категоріям; матеріальну допомогу сім'ям з дітьми; компенсації, індексації та пільги населенню; соціальне обслуговування тощо. Таким чином, соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги.

Згідно зі ст. 46 Конституції України соціальний захист містить таку важливу складову, як соціальне забезпечення, яке відображає одну з форм розвитку інституту соціального захисту.

Основна функція соціального забезпечення – турбота про ті категорії населення, які законодавством у встановленому порядку мають право на тривалу або постійну допомогу (за віком, інвалідністю, обмеженою працездатністю, відсутністю інших джерел існування) і розподіл коштів соціального захисту, виплат із соціального страхування.

Соціальне забезпечення здійснюється у разі тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною-інвалідом, хвороби; досягнення пенсійного віку, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві, професійного захворювання тощо.

На відміну від соціального забезпечення, питання про надання соціальної допомоги розглядається індивідуально, згідно з чинним законодавством і стосовно людей, що через різні обставини суттєво знизили свій рівень життя. Соціальна допомога – це система заходів для покращення стану певних соціальних прошарків шляхом соціальних програм і забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів. При прийнятті рішення про соціальну допомогу враховується матеріальний стан людей. Прикладом соціальної допомоги, в якому втілилися її характерні особливості, є державна Програма житлових субсидій.

Загалом за бюджетними програмами “Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні” передбачаються кошти на:

- надання найбільш уразливим верствам населення передбачених чинним законодавством пільг в оплаті за спожиті послуги та житлових субсидій;
- відшкодування Пенсійному фонду України витрат з виплати пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, пенсій особам, які мають особливі заслуги перед Україною, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та деяким іншим категоріям осіб;
- виплату пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу, в т. ч. на підвищення пенсій у наступному році для подальшого усунення диспропорцій у розмірах пенсій залежно від часу виходу цих осіб на пенсію;
- допомогу сім’ям з дітьми, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та малозабезпеченим сім’ям;
- соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в т. ч. соціальні виплати, які здійснюються безпосередньо громадянам;
- поступову компенсацію громадянам втрат від знецінення грошових заощаджень;

- соціальну, трудову та професійну реабілітацію інвалідів, у т. ч. в реабілітаційних центрах, та обслуговування їх у стаціонарах при протезних підприємствах;
- щорічну разову грошову допомогу до Дня перемоги ветеранам війни;
- надання пільгового довгострокового державного кредиту молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла та часткова компенсація процентної ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла;
- здійснення соціальних інвестицій, спрямованих на поліпшення якості надання соціальних послуг, запровадження програм підвищення зайнятості населення;
- реалізацію соціальних програм з питань дітей, молоді, жінок та сім'ї;
- надання допомоги громадським організаціям інвалідів, ветеранів війни та праці для вирішення соціально-побутових проблем зазначених категорій осіб;
- інші видатки.

Видатки бюджету на соціальний захист можна класифікувати за такими ознаками: джерелами фінансування, ініціатором, метою використання та формами.

За джерелами фінансування видатки поділяються на такі, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та за рахунок місцевих бюджетів.

До видатків, що здійснюються з Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення належать видатки на:

а) виплату пенсій військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу строкової служби і членам їхніх сімей, пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, іншим особам, визна-

ченим законом; сплату до Пенсійного фонду України страхових внесків за окремі категорії осіб, передбачені законом; виплату доплат, надбавок, підвищень до пенсій, додаткових пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною, встановлених законом;

б) державні програми соціальної допомоги (грошова допомога біженцям; компенсації на медикаменти; програма протезування; програми і заходи із соціального захисту інвалідів, у т. ч. програми і заходи Фонду соціального захисту інвалідів; відшкодування збитків, заподіяних громадянам; заходи, пов'язані з поверненням в Україну кримськотатарського народу та осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України, та розміщенням іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України; щорічна разова грошова допомога ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань; довічні державні стипендії; кошти, що передаються до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; програми соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, інші види цільової грошової допомоги, встановлені законом);

в) державну підтримку громадських організацій інвалідів і ветеранів, які мають статус всеукраїнських;

г) державні програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

д) державну підтримку молодіжних і дитячих громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

е) державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

ж) забезпечення функціонування всеукраїнських, державних, міжрегіональних центрів професійної реабілітації інвалідів і дер-

жавних центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

з) інші програми в галузі соціального захисту та соціального забезпечення, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

До видатків, що здійснюються з районних бюджетів і бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать такі:

а) на державні програми соціального забезпечення: притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей і соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо не менше 70% кількості дітей, які перебувають у цих закладах, припадає на територію відповідного міста чи району); територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів; центри професійної реабілітації інвалідів, компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги;

б) на державні програми соціального захисту:

- допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам, тимчасова державна допомога дітям;

- додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг (житлові субсидії населенню), пільги окремим категоріям громадян, що надаються: ветеранам війни; особам, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; вдовам (вдівцям) і батькам померлих (загиблих) осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; вдовам (вдівцям) і батькам померлих (загиблих) осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; жертвам нацистських

переслідувань; ветеранам військової служби; ветеранам органів внутрішніх справ; ветеранам податкової міліції; ветеранам державної пожежної охорони; ветеранам Державної кримінально-виконавчої служби; ветеранам служби цивільного захисту; ветеранам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; вдовам (вдівцям) померлих (загиблих) ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів податкової міліції, ветеранів державної пожежної охорони, ветеранів Державної кримінально-виконавчої служби, ветеранів служби цивільного захисту та ветеранів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; звільненим зі служби за віком, хворобою або вислугою років військовослужбовцям Служби безпеки України, працівникам міліції, особам начальницького складу податкової міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи, державної пожежної охорони; пенсіонерам з числа слідчих прокуратури; дітям (до досягнення повноліття) працівників міліції, осіб начальницького складу податкової міліції, рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи, державної пожежної охорони, загиблих або померлих у зв'язку з виконанням службових обов'язків, непрацездатним членам сімей, які перебували на їхньому утриманні; звільненим з військової служби особам, які стали інвалідами під час проходження військової служби; батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби; батькам та членам сімей осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які загинули (померли), пропали безвісти або стали інвалідами під час проходження служби; реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами; громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; дружинам (чоловікам) та опікунам (на час опікунства) дітей померлих громадян, смерть яких пов'язана з Чорнобильською катастрофою; суддям у відставці; пенсіонерам з числа спеціалістів із за-

хисту рослин відповідно до частини четвертої ст. 20 Закону України “Про захист рослин”; громадянам відповідно до пункту “Г” частини першої ст. 77 Основ законодавства України про охорону здоров’я, частини четвертої ст. 29 Основ законодавства України про культуру, частини другої ст. 30 Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, абзацу першого частини четвертої ст. 57 Закону України “Про освіту”; особам, які мають таке право згідно із ст. 48 Гірничого закону України; ветеранам праці; дітям війни; багатодітним сім’ям, інвалідам, дітям-інвалідам та особам, які супроводжують інвалідів І групи або дітей-інвалідів (не більше одного супроводжувачого);

- компенсації особам, які згідно із ст. 43 та 48 Гірничого закону України мають право на безоплатне отримання вугілля на побутові потреби, але проживають у будинках, що мають центральне опалення;

- компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

- виплата державної соціальної допомоги на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім’ях, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім’ях за принципом “гроші ходять за дитиною”;

- в) на державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

- г) на районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім’ї, в т. ч. утримання та програми районних і міських центрів соціальних служб для сім’ї, дітей і молоді;

До видатків, що здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим і обласних бюджетів та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать такі:

- а) на державні програми соціального захисту та соціального забезпечення: допомога по догляду за інвалідами І чи ІІ групи вна-

слідок психічного розладу; виплати компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування інвалідів; будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; будинки-інтернати для дітей-інвалідів; центри з нарахування та здійснення соціальних виплат; притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей і соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (крім відповідних притулків, центрів і гуртожитків, визначених у підпункті “а” пункту 4 частини першої ст. 89 Бюджетного кодексу); пільгове медичне обслуговування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; компенсаційні виплати інвалідам на бензин (пальне), ремонт, техобслуговування автотранспорту та транспортне обслуговування, а також на встановлення телефонів інвалідам I і II груп; відшкодування витрат на поховання учасників бойових дій та інвалідів війни; центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, центри професійної реабілітації інвалідів;

б) на республіканські Автономної Республіки Крим та обласні програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім’ї, в т. ч. утримання та програми республіканського Автономної Республіки Крим і обласних центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді;

в) на інші державні соціальні програми.

До видатків місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать такі:

а) на програми місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім’ї;

б) на місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення;

в) на програми соціального захисту малозабезпеченої категорії учнів професійно-технічних навчальних закладів;

г) на заклади соціального захисту для бездомних громадян, центри соціальної адаптації осіб, звільнених з установ виконання покарань;

д) на компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

е) на компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги;

ж) на надання ветеранським організаціям фінансової підтримки та кредитування.

За ініціатором видатки бюджету на соціальний захист можна класифікувати: як витрати на реалізацію загальнодержавних програм соціального захисту населення та витрати на місцеві програми. До загальнодержавних програм належать надання всіх видів допомог і компенсацій, утримання установ і закладів соціального захисту, інвестування яких передбачено чинним законодавством, а також нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України. Це видатки, фінансування яких передбачено Законами України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”, “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам”, “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, “Про біженців” тощо.

Фінансове забезпечення реалізації загальнодержавних програм соціального захисту населення здійснюється на рівні державного бюджету; або шляхом передбачення витрат безпосередньо в державному бюджеті, або через врахування відповідних коштів при розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів.

Рішення про запровадження місцевих програм соціального захисту населення приймають відповідні органи місцевого самоврядування і фінансування проводиться за рахунок власних коштів місцевих бюджетів.

За метою використання видатки на соціальний захист населення можна поділити на такі групи. Першу групу становлять видатки на соціальний захист у зв’язку з малозабезпеченістю. Це

насамперед стосується тих соціальних виплат, умовою надання яких є певний рівень доходів особи або домогосподарства, що претендують на допомогу. Для визначення права на одержання таких допомог одержувач має подати до органу, що призначає допомогу, довідку про середньомісячний сукупний дохід сім'ї. До цих видів допомоги належать: допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми; державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу та твердого палива (житлово-комунальні субсидії).

Друга група видатків на соціальний захист відповідно до мети використання – це виплати, призначенням яких є компенсація втраченого доходу. До таких видатків можна зарахувати, наприклад, видатки на виплату допомоги по вагітності і пологах, допомоги по догляду за дитиною-інвалідом та допомоги по догляду за дитиною до трьох років.

Як специфічний вид видатків на соціальний захист населення, призначенням яких є часткова компенсація втраченого доходу, можна виділити *індексацію грошових доходів громадян*.

Третя група видатків – це виплати, пов'язані з компенсацією втраченого здоров'я або майна. Прикладом таких виплат можуть бути виплати компенсацій реабілітованим громадянам згідно із Законом України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”.

Четвертою групою видатків на соціальний захист населення за метою їхнього використання є видатки, пов'язані з наданням підтримки в облаштуванні, наприклад, витрати на утримання притулків для неповнолітніх і пунктів тимчасового розміщення біженців.

До п'ятої групи видатків на соціальний захист за метою використання можна зарахувати видатки на надання пільг і привілеїв окремим категоріям громадян.

За формами здійснення виплати на соціальний захист населення можуть бути грошові, безготівкові та натуральні. Найбільш поширеною формою виплат є грошова. Єдиною виплатою, яка надається в безготівковій формі, є житлові субсидії. Натуральні фор-

ми виплати допомоги застосовуються переважно при реалізації місцевих програм соціального захисту населення.

Трансформація економіки держави потребує більш ретельного аналізу стану соціального захисту населення й розробки заходів, що сприятимуть устанавленню раціонального балансу інтересів держави, виробників і споживачів соціальних послуг. Складність при прийнятті рішень у соціальній сфері полягає у необхідності одночасного задоволення критеріїв економічної ефективності й соціальної справедливості. Тому одним із основних завдань трансформаційного періоду має стати проведення такої політики перерозподілу й соціального захисту, яка б не послаблювала стимулів економічної активності й при цьому підтримувала життєвий рівень усіх громадян на прийнятному рівні.

Стійка система соціального захисту має поєднуватися зі стабілізацією і неінфляційним економічним зростанням, будуватися на жорсткій дисципліні відрахувань, соціальному партнерстві основних груп населення, держави і підприємницьких структур, поєднанні державних і приватних форм соціального захисту, інтеграції завдань соціальної політики в макроекономічну стратегію. Лише поєднання таких принципів із політичною волею дасть країні шанс успішного розвитку.

2. Видатки бюджетів на загальну освіту

Освіта є стратегічною основою розвитку особистості, суспільства і держави, гарантом майбутнього для людства.

У Державному бюджеті України та місцевих бюджетах передбачаються видатки на освіту, які згідно із бюджетною класифікацією охоплюють видатки на фінансування таких закладів і заходів:

1. Дошкільна освіта.
2. Загальна середня освіта (загальноосвітні навчальні заклади, загальноосвітні спеціалізовані школи-інтернати, загальноосвітні спеціалізовані навчальні заклади).

3. Професійно-технічна освіта.
4. Вища освіта (вищі навчальні заклади I і II рівнів акредитації, вищі навчальні заклади III і IV рівнів акредитації).
5. Післядипломна освіта.
6. Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми.
7. Програми матеріального забезпечення навчальних закладів.
8. Дослідження і розробки у сфері освіти.
9. Інші заклади та заходи у сфері освіти.

Загальна освіта охоплює дошкільну, загальну середню та позашкільну освіту.

Основним джерелом фінансування освіти є бюджетні кошти.

Розподіл видатків на фінансування освіти між державним і місцевими бюджетами регламентується Бюджетним кодексом України.

За рахунок коштів державного бюджету фінансуються видатки на:

а) загальну середню освіту: спеціалізовані школи (в т. ч. школи-інтернати) державної власності; загальноосвітні школи соціальної реабілітації;

б) професійно-технічну освіту (на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних навчальних закладах державної власності);

в) вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у вищих навчальних закладах державної власності);

г) післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення у навчальних закладах державної власності);

д) позашкільні навчальні заклади та заходи з позашкільної роботи з дітьми згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

е) інші заклади та заходи в галузі освіти, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Планування видатків Державного бюджету України на освіту передбачає розробку бюджетного запиту головного розпорядника бюджетних коштів галузі освіти (Міністерства освіти і науки України) та бюджетних програм (програмно-цільовий метод бюджетного планування).

За рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів здійснюються видатки на освіту, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, і охоплюють видатки на:

а) загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, загальноосвітні санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри (крім загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків, навчально-реабілітаційних центрів, визначених у підпункті “в” пункту 2 частини першої ст. 89 Бюджетного кодексу України, та дитячих будинків сімейного типу і прийомних сімей);

б) професійно-технічну освіту (на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення у професійно-технічних навчальних закладах державної та комунальної власності, видатки, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів у державному бюджеті);

в) вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів на умовах регіонального замовлення у вищих навчальних закладах комунальної власності, а також на умовах державного замовлення у вищих навчальних закладах державної власності за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України);

г) післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах регіонального замовлення у навчальних закладах комунальної власності);

д) позашкільну освіту (заходи республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення з позашкільної роботи з дітьми);

е) інші державні освітні програми.

Із районних бюджетів, бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення здійснюються видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, на:

а) дошкільну освіту (у містах республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення);

б) загальну середню освіту: загальноосвітні навчальні заклади (в т. ч.: загальноосвітні навчальні заклади всіх ступенів, спеціалізовані школи (крім шкіл, визначених у підпункті “а” пункту 7 частини першої ст. 87 Бюджетного кодексу України), ліцеї, гімназії, колегіуми, вечірні (змінні) школи); навчально-виховні комплекси “дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад”, “загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” (крім навчально-виховних комплексів, визначених у підпункті “б” пункту 2 частини першої ст. 88 Бюджетного кодексу України);

в) навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки, навчально-реабілітаційні центри (якщо не менше 70% від кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків, навчально-реабілітаційних центрів припадає на територію відповідного міста чи району), дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім’ї;

г) інші державні освітні програми;

д) вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах

I–IV рівнів акредитації державної та комунальної власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів);

е) позашкільну освіту (заходи районного значення з позашкільної роботи з дітьми).

До видатків, які здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їхніх об'єднань і враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на дошкільну освіту; загальну середню освіту (навчально-виховні комплекси “дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад”, “загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” за умови, що загальноосвітній навчальний заклад – I ступеня). Видатки на позашкільну освіту також здійснюються із місцевих бюджетів, але вони не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Планування видатків місцевих бюджетів на освіту здійснюється з використанням формульного підходу, суть якого полягає у розрахунку обсягу видатків на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувальних коефіцієнтів до них (зазначені коефіцієнти визначаються з розрахунку на дитину або учня).

Порядок розрахунку обсягу видатків на освіту бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, бюджету району визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами” № 1195 від 5. 09. 2001 р.

Порядок розрахунку обсягу видатків на освіту бюджету місцевого самоврядування визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання врегулювання міжбюджетних відносин” № 1782 від 31. 12. 2004 р.

Фінансове планування у бюджетних навчальних закладах базується на складанні *кошторисів*. Цей документ є основним фі-

нансовим планом навчальних закладів державної та комунальної форм власності, який надає повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень.

Визначення обсягу видатків бюджетного навчального закладу проводиться на основі оперативно-мережевих показників діяльності закладу та встановлених норм і нормативів.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків дошкільних навчальних закладів є кількість дітей і груп за строком перебування в них дітей.

У дошкільних навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (власником) залежно від демографічної ситуації.

Для дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу незалежно від підпорядкування і форми власності кількість дітей у групах визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади у галузі охорони здоров'я та фінансів.

Штати навчально-виховного й адміністративно-обслуговуючого персоналу формуються залежно від кількості дітей, груп за строком перебування дітей у дошкільному закладі (10,5-годинні; 12-годинні та цілодобові) – садку чи яслах. Штатні розписи бюджетних дошкільних навчальних закладів устанавлюються відповідним органом управління освітою на основі Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів, затверджених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки за погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади у галузі фінансів.

Педагогічне навантаження педагогічного працівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності відповідно становить: вихователя групи

загального типу – 30 год.; вихователя групи компенсуючого типу – 25 год.; соціального педагога – 40 год.; практичного психолога – 40 год.; практичного психолога дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу – 20 год.; музичного керівника – 24 год.; інструктора з фізкультури – 30 год.; вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда – 20 год.; вихователя-методиста – 36 год. на тиждень, що відповідає тарифній ставці.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників дошкільного навчального закладу встановлює Кабінет Міністрів України.

Оплата праці педагогічних працівників, спеціалістів, обслуговуючого персоналу та інших працівників дошкільних навчальних закладів здійснюється згідно з Кодексом законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами.

Фонд заробітної плати навчально-виховного й адміністративно-обслуговуючого персоналу дошкільного навчального закладу розраховується множенням кількості штатних посад на середню заробітну плату, яка визначається на основі штатного розпису. Фонд заробітної плати, призначений для залучення додаткового персоналу у зв'язку із заміною працівників на період відпустки, визначається множенням кількості днів відпустки працівників, яких замінюють на період відпустки, на середню зарплату. Середньоденну заробітну плату розраховують діленням місячної заробітної плати на кількість робочих днів на місяць.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків кошторисів загальноосвітніх навчальних закладів є кількість учнів і класів, які відображають за станом на 1 січня та 1 вересня планового року. Кількість класів визначають, відповідно до граничної наповнюваності класу (не має перевищувати 30 учнів).

Зважаючи на те, що бюджетний рік не збігається із календарним, кошторисні розрахунки видатків загальноосвітніх навчальних закладів базуються на середньорічних показниках кількості учнів

і класів. Середньорічні показники кількості учнів (класів) (K) визначаються за формулою:

$$K = \frac{K_{01} \times 8}{12} + \frac{K_{08} \times 4}{12},$$

де K_{01} – кількість учнів (класів) на початок календарного року (1 січня); K_{08} – кількість учнів (класів) на початок навчального року (1 вересня).

Кількість педагогічних ставок за певною групою класів загальноосвітнього навчального закладу визначають шляхом ділення кількості годин навчання учнів певної групи класів за навчальним планом (групи 1–4 класів – 85 год., 5–9 класів – 130 год., 10–11 класів – 90 год.) на тиждень на встановлену норму тижневого навчального навантаження педагогічного працівника (18 год.). Гранично допустиме навчальне навантаження учня на тиждень становить: 1–2 класи – 20 год., 3–4 класи – 22,5 год., 5–9 класи – 26 год., 10–12 класи – 30 год. Гранично допустиме навчальне навантаження учнів на рік становить: 1–2 класи – 700 год., 3–4 класи – 790 год., 5 клас – 860 год., 6–7 класи – 890 год., 8–9 класи – 950 год., 10–11 класи – 1030 год.

Наведені вище показники дають змогу розрахувати розмір видатків на оплату праці персоналу, які становлять найбільшу питому вагу у структурі видатків загальноосвітнього навчального закладу. Фонд оплати праці загальноосвітнього навчального закладу містить заробітну плату педагогічного персоналу, адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу. Тарифікаційний список є основним документом для розрахунку фонду оплати праці персоналу загальноосвітнього навчального закладу.

Фонд оплати праці педагогічного персоналу містить оплату навчальних годин та доплати за інші види педагогічної діяльності.

Фонд заробітної плати педагогічного персоналу планується відповідно до кількості педагогічних ставок і розміру середньої ставки заробітної плати педагогічного працівника на місяць. Се-

редня ставка заробітної плати педагогічного працівника на місяць визначається на основі даних тарифікаційного списку педагогічних працівників у загальноосвітньому навчальному закладі шляхом ділення місячного фонду заробітної плати педагогічних працівників за кожною групою класів (1–4 класи, 5–9 класи, 10–11 класи) на відповідне цим групам класів число педагогічних ставок.

У зв'язку із зміною контингенту учнів на початку навчального року річний фонд заробітної плати педагогічного персоналу планується окремо за січень-серпень та вересень-грудень.

Розмір заробітної плати педагогічного працівника залежить від освіти, кваліфікаційної категорії та тарифного розряду. Кожному тарифному розряду відповідає тарифний коефіцієнт. Посадові оклади працівників за розрядами Єдиної тарифної сітки визначаються шляхом множення окладу (ставки) працівника першого тарифного розряду (відповідає розміру мінімальної заробітної плати) на відповідний тарифний коефіцієнт.

Величину заробітної плати педагогічного працівника за навчальні години ($ЗП_{не}$) визначають так:

$$ЗП_{не} = \frac{ПО \times H_{\phi}}{H_n},$$

де $ПО$ – встановлений посадовий оклад (тарифна ставка) педагогічного працівника з урахуванням підвищень; H_{ϕ} – фактична кількість педагогічного навантаження на тиждень; H_n – нормативна тижнева кількість педагогічного навантаження (18 год.).

Крім заробітної плати за години навчальних занять, педагогічні працівники одержують доплати за інші види педагогічної роботи у такому співвідношенні до тарифної ставки: за класне керівництво – 20–25%, перевірку зошитів – 10–20%, завідування майстернями – 15–20%, завідування навчальними кабінетами, навчально-дослідними ділянками – 10–15%.

Фонд оплати праці адміністративно-управлінського персоналу (директор, заступники, організатори масової роботи) та обслугову-

ючого персоналу розраховується множенням кількості відповідних посад на ставку заробітної плати. Посада директора загальноосвітнього навчального закладу вводиться незалежно від кількості учнів і класів у них. Кількість ставок інших керівних працівників залежить від кількості учнів та класів у загальноосвітньому навчальному закладі. Чисельність обслуговуючого персоналу визначається за встановленими нормативами з урахуванням сезонного характеру роботи.

Штатні розписи державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і типів встановлюються відповідним органом управління освітою на підставі Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти України.

Для кожної групи персоналу загальноосвітнього навчального закладу в кошторисі вказується середня ставка заробітної плати за місяць. Її розрахунок для працівників, заробітна плата яких залежить від рівня освіти, кваліфікації та обсягу роботи, здійснюється на основі тарифікаційного списку, а для персоналу, посадові оклади якого встановлені в твердих сумах, – на основі штатного розпису.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків позашкільних навчальних закладів є кількість учнів (вихованців, слухачів).

Фінансово-господарська діяльність позашкільних навчальних закладів здійснюється на основі кошторису. Доходи і видатки переважно плануються так само, як і в загальноосвітніх навчальних закладах, але є і деякі особливості.

Навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності здійснюється за типовими навчальними планами і програмами, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі освіти, іншими центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади. Позашкільні навчальні заклади можуть планувати роботу гуртків, секцій, відділів, відділень за іншими на-

вчальними планами і програмами за умови затвердження їх відповідними місцевими органами виконавчої влади.

Середня наповнюваність груп та інших організаційних форм у позашкільних навчальних закладах становить 10–15 вихованців, учнів і слухачів. Гранична наповнюваність груп відповідно до психофізіологічного розвитку вихованців, учнів і слухачів, їхніх вікових категорій, рівня майстерності визначається Положенням про позашкільні навчальні заклади. Наповнюваність груп встановлюється директором закладу залежно від профілю та можливостей організації навчально-виховного процесу. Порядок наповнюваності груп у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах (школах естетичного виховання) визначається Типовими навчальними планами, затвердженими центральним органом виконавчої влади в галузі культури.

Педагогічне навантаження педагогічних працівників позашкільного навчального закладу на одну тарифну ставку становить 18 навчальних годин на тиждень. Оплата праці здійснюється відповідно до обсягу педагогічного навантаження. Оплата інших видів педагогічної діяльності здійснюється в такому співвідношенні до тарифної ставки: завідування майстернями – 15–20%; завідування навчальними кабінетами, відділами, відділеннями, лабораторіями, куточками живої природи, дендропарками, зимовим садом – 10–15%; завідування паспортизованими музеями – 15–20%; завідування навчально-дослідними ділянками, теплицями – 10–15%. Розміри та порядок доплат за інші види педагогічної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України. Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Нарахування на заробітну плату працівників навчального закладу – це видатки на оплату збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та зборів на всі види обов'язкового соціального страхування, розмір (процентні ставки) і порядок сплати яких передбачені законодавством.

Окрім видатків на оплату праці персоналу і нарахування на неї, навчальні заклади здійснюють й інші поточні (придбання предметів, матеріалів, обладнання, інвентарю, медикаментів, перев'язувальних матеріалів, продуктів харчування, оплата комунальних, транспортних послуг, поточний ремонт тощо) та капітальні (придбання обладнання і предметів довгострокового користування, капітальне будівництво, капітальний ремонт тощо) видатки.

Видатки на придбання предметів і матеріалів для господарських потреб навчальних закладів, оплату транспортних, комунальних й інших послуг визначають з урахуванням обсягу, режиму, умов роботи зазначеного закладу, діючих норм видатків, цін на товари і послуги.

Видатки на закупівлю канцелярських товарів, класних журналів, грамот, медалей, передплата періодичних, інформаційних видань (крім книг для бібліотек) визначають методом прямого розрахунку відповідно до кількості класів, або за фактичними витратами на одного учня за минулий звітний період.

Видатки на придбання матеріалів та інвентарю для господарських потреб розраховують на основі даних минулих періодів.

Видатки на придбання матеріалів, які використовуються у навчальному процесі (реактиви, хімікати, схеми, макети, карти тощо), книг, періодичних видань для бібліотечних фондів визначають відповідно до кількості класів і встановлених норм видатків на один клас.

Видатки на придбання продуктів харчування у навчальних закладах визначають за встановленими нормами залежно від кількості дітей, які харчуються за рахунок бюджетних коштів, кількості днів харчування та вартості харчування однієї дитини на день.

Решта видатків на придбання матеріалів та інвентарю для господарських цілей планується методом прямого розрахунку, а також відповідно до фактичного виконання кошторису за зазначеним видом видатків у поточному році.

За КЕКВ “Видатки на відрядження” плануються видатки, пов’язані з оплатою проїзду, проживання, добових відряджених працівників. Розмір зазначеного елемента видатків визначається на основі даних минулих років і норм чинного законодавства.

Видатки навчальних закладів за КЕКВ “Оплата послуг”, “Оплата комунальних послуг та енергоносіїв” обчислюються прямим розрахунком на основі діючих тарифів та порядку розрахунку плати за певні послуги.

Капітальні видатки навчальні заклади планують, враховуючи наявність обладнання та інвентарю довгострокового користування згідно із переліком, затвердженим Міністерством освіти і науки України, методом прямого розрахунку в межах асигнувань, передбачених бюджетом на зазначені цілі. При цьому враховується можливість здійснення капітальних видатків за рахунок власних надходжень навчальних закладів.

3. Бюджетне фінансування підготовки кадрів

Бюджетне фінансування підготовки кадрів проводиться шляхом фінансування видатків вищих і професійно-технічних навчальних закладів за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів.

Система вищої освіти в Україні охоплює заклади I–II (коледжі, технікуми, училища) та III–IV (інститути, університети, академії, консерваторії) рівнів акредитації. Фінансування вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок бюджетних коштів, надходжень від надання платних освітніх послуг і інших не заборонених законодавством джерел.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків вищих навчальних закладів є кількість студентів, аспірантів, докторантів (контингент з урахуванням випуску і прийому).

Середньорічна кількість студентів (K) визначається за формулою:

$$K = K_1 - \frac{1}{2}B + \frac{1}{3}П,$$

де K_1 – контингент на початок року; B – випуск студентів (випуск планується з початку року); $П$ – прийом студентів (планується з 1 вересня).

Чисельність професорсько-викладацького складу розраховується відповідно до визначеного Міністерством освіти і науки України нормативу чисельності студентів, аспірантів, докторантів, здобувачів наукового ступеня, слухачів, інтернів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника.

Розміри посадових окладів (тарифних ставок) визначаються за тарифними розрядами Єдиної тарифної сітки, які встановлюються працівникам залежно від наявної кваліфікаційної категорії, робітникам – кваліфікаційного розряду в межах діапазону, визначеного для цих посад Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Працівники вищих навчальних закладів додатково можуть отримувати:

- надбавки за високі досягнення у праці, виконання особливо важкої роботи, складність, напруженість у роботі; за почесні звання; за спортивні звання; за знання та використання у роботі іноземної мови;
- доплати за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщення професій, за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт; за роботу в нічний період; за вчене звання; за науковий ступінь тощо.

Фонд оплати праці вищого навчального закладу охоплює фонди оплат праці професорсько-викладацького складу, адміністративного, навчально-допоміжного, обслуговуючого персоналу, фонд погодинної оплати праці персоналу.

Фонд оплати праці професорсько-викладацького складу розраховується шляхом множення середньої ставки оплати праці на кількість ставок професорсько-викладацького складу.

Фонд погодинної оплати праці персоналу визначається як добуток оплати за академічну годину та кількості проведених годин. Погодинно оплачуються проведені навчальні заняття в окремих випадках, робота, консультації фахівців з інших установ у державних екзаменаційних комісіях, при проведенні кандидатських іспитів тощо.

Стипендіальний фонд як один із важливих видів видатків вищого навчального закладу містить кошти, необхідні для виплати стипендій студентам денної форми навчання (курсантам, слухачам), клінічним ординаторам, аспірантам, докторантам. Він розраховується відповідно до чисельності осіб, які отримують стипендію, та розміру стипендії. Академічна стипендія клінічним ординаторам, аспірантам і докторантам визначається у розмірі середньої місячної заробітної плати за останнім основним місцем роботи, але не менше 60% і не вище посадового окладу викладача-стажиста – для клінічних ординаторів, аспірантів, доцента – для докторантів.

Видатки на науково-дослідну роботу розраховуються згідно із заходами, які планує здійснити вищий навчальний заклад (кількості наукових відряджень, захистів дисертацій, обсягу науково-дослідної роботи кафедр), та бюджетними асигнуваннями на ці потреби.

До професійно-технічних навчальних закладів належать: професійно-технічне училище відповідного профілю; професійне училище соціальної реабілітації; вище професійне училище; професійний ліцей; професійний ліцей відповідного профілю; професійно-художнє училище; училище-агрофірма; вище училище-агрофірма; училище-завод; центр професійної освіти; навчально-виробничий центр; навчальний центр; інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків професійно-технічних навчальних закладів є кількість учнів, слухачів (контингент з урахуванням випуску і прийому).

Робочий час викладача, майстра виробничого навчання, інструктора виробничого навчання професійно-технічного навчального закладу визначається згідно з обсягом навчального навантаження і позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи серед учнів, слухачів.

Граничні обсяги навчального навантаження і позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи у про-

фесійно-технічних навчальних закладах визначає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері професійно-технічної освіти за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики, Міністерством фінансів України, Міністерством праці та соціальної політики України.

Фонд заробітної плати викладачів, майстрів виробничого навчання, інструкторів виробничого навчання визначається шляхом множення середньорічної кількості груп (встановлюється на основі нормативу чисельності учнів, слухачів у групах і середньорічного контингенту учнів, слухачів), середньої кількості педагогічних годин на групу та величини оплати за педагогічну навчальну годину.

Оплата позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи викладача, майстра виробничого навчання, інструктора виробничого навчання є складовою системи оплати навчальної роботи.

Робочий час інших педагогічних працівників встановлюється залежно від режиму роботи навчального закладу та відповідно до законодавства.

Професійно-технічні навчальні заклади у кошторисах передбачають також видатки на харчування, відрядження, виплату стипендій, придбання обладнання, обмундирування тощо.

4. Видатки бюджетів на охорону здоров'я

В усіх країнах, що володіють великим економічним і науково-культурним потенціалом, здоров'я людей – вища соціальна цінність, а його охорона є важливим напрямком діяльності держави і суспільства та інтегральним показником успішності функціонування державних інституцій.

Зважаючи на те, що охорона здоров'я є важливим соціальним компонентом держави загального добробуту, визначальною складовою її соціальної політики, яка має забезпечити доступність медичної допомоги для всіх членів суспільства незалежно від рівня їхніх до-

ходів, у Державному та місцевих бюджетах України передбачаються видатки на охорону здоров'я, які згідно із бюджетною класифікацією охоплюють видатки на фінансування таких закладів і заходів:

1. Медична продукція та обладнання.
2. Поліклініки й амбулаторії, швидка та невідкладна допомога (поліклініки загального профілю та амбулаторії, спеціалізовані поліклініки, стоматологічні поліклініки, станції швидкої та невідкладної допомоги, фельдшерсько-акушерські пункти).
3. Лікарні та санаторно-курортні заклади (лікарні загального профілю, спеціалізовані лікарні та інші спеціалізовані заклади, пологові будинки, санаторно-курортні заклади).
4. Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади.
5. Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я.
6. Інша діяльність у сфері охорони здоров'я (будинки дитини, станції переливання крові, інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я).

Розподіл видатків на фінансування галузі охорони здоров'я між державним і місцевими бюджетами регламентується Бюджетним кодексом України.

До видатків на охорону здоров'я, які здійснюються із Державного бюджету України, належать такі: на первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну і стаціонарну допомогу (багатопрофільні лікарні та поліклініки); спеціалізовану, високоспеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (клініки науково-дослідних інститутів, спеціалізовані лікарні, центри, лепрозорії, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, спеціалізовані медико-санітарні частини, спеціалізовані поліклініки, спеціалізовані стоматологічні поліклініки); санаторно-реабілітаційну допомогу (загальнодержавні санаторії для хворих на туберкульоз, загальнодержавні спеціалізовані санаторії для дітей і підлітків, спеціалізовані санаторії для ветеранів Великої Вітчизняної війни, осіб, на яких поширюється чинність Законів України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту",

“Про жертви нацистських переслідувань”, та інвалідів, загальнодержавні реабілітаційні установи і комплекси для інвалідів згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України); санітарно-епідеміологічний нагляд (санітарно-епідеміологічні станції, дезінфекційні станції, заходи боротьби з епідеміями); інші програми в галузі охорони здоров'я. Перелік медичних закладів і програм у галузі охорони здоров'я, які виконують специфічні загальнодержавні функції та фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, затверджено Кабінетом Міністрів України.

Планування видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я передбачає розробку бюджетного запиту головного розпорядника бюджетних коштів галузі охорони здоров'я (Міністерства охорони здоров'я України) та бюджетних програм (програмно-цільовий метод бюджетного планування). Зазначені документи складаються на основі державних цільових програм і визначених урядом прогнозних показників.

За рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів здійснюються видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, на:

- консультативну амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення);
- спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, в т. ч. стоматологічні центри, диспансери, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, будинки дитини, станції переливання крові);
- санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей і підлітків, санаторії медичної реабілітації);
- інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, бази спецмедпостачання, центри здоров'я та заходи санітарної освіти, інші програми і заходи).

Із районних бюджетів, бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення проводяться видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, на:

- первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, пологові будинки, станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, поліклініки й амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки, а також дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти);
- програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи щодо санітарної освіти).

Планування видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я здійснюється з використанням формульного підходу, суть якого полягає у розрахунку обсягу видатків на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувальних коефіцієнтів до них (зазначені коефіцієнти визначаються з розрахунку на душу населення).

Порядок розрахунку обсягу видатків на охорону здоров'я бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, бюджету району визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами” № 1195 від 5. 09. 2001 р.

Порядок розрахунку обсягу видатків на охорону здоров'я бюджету місцевого самоврядування визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання врегулювання міжбюджетних відносин” № 1782 від 31. 12. 2004 р.

Фінансове планування у бюджетних закладах охорони здоров'я базується на складанні кошторисів. Визначення розміру окремого елемента видатків за економічною класифікацією (КЕКВ) кошто-

рису здійснюється за допомогою нормативного методу фінансового планування на базі оперативно-мережевих показників.

Основними оперативно-мережевими показниками для планування видатків лікарняних, санаторно-курортних закладів, будинків дитини є кількість лікарняних ліжок та ліжко-днів (визначаються множенням середньорічної кількості ліжок на кількість днів функціонування ліжка на рік); для амбулаторно-поліклінічних закладів – кількість лікарських посад і лікарських відвідувань.

Головним показником для розрахунку видатків лікарняних, санаторно-курортних закладів, будинків дитини є кількість лікарняних ліжок. Зазначений показник визначають відповідно до соціально-економічних, демографічних та інших умов території. Під час складання кошторису лікарняних, санаторно-курортних закладів, будинків дитини розраховується середньорічна кількість ліжок (L_c) за формулою:

$$L_c = L_1 + \frac{L_2 \times M}{12} - \frac{L_3 \times (12 - M)}{12},$$

де L_1 – кількість ліжок на початок планового року; L_2 – кількість ліжок, які вводяться в дію в плановому році; M – кількість місяців функціонування ліжок, які вводяться в дію в плановому році; L_3 – кількість ліжок, які виводяться з експлуатації в плановому році; M_1 – кількість місяців функціонування ліжок, які виводяться з експлуатації.

Для визначення видатків амбулаторно-поліклінічних закладів, закладів швидкої та екстреної медичної допомоги використовують показник кількості лікарських посад. Зазначений показник дає змогу розрахувати і кількість лікарських відвідувань (B):

$$B = \sum_{i=1}^I \Pi_i \times D_i \times \Gamma_i \times H_i, \quad i = \overline{1, I},$$

де Π_i – середньорічна кількість лікарських посад i -ої спеціальності в амбулаторно-поліклінічному закладі; D_i – кількість робочих днів лікаря i -ої спеціальності на рік; Γ_i – кількість робочих годин лікаря i -ої спеціальності на день; H_i – норма прийому пацієнтів на годину лікарем i -ої спеціальності.

Згідно з економічною класифікацією видатки закладів охорони здоров'я поділяються на поточні (оплата праці персоналу і нарахування на неї, придбання предметів, матеріалів, обладнання, інвентарю, медикаментів, перев'язувальних матеріалів, продуктів харчування, оплата комунальних, транспортних послуг, поточний ремонт тощо) та капітальні (придбання обладнання і предметів довгострокового користування, капітальне будівництво, капітальний ремонт тощо).

Найбільшу питому вагу у структурі видатків закладів охорони здоров'я становлять видатки на оплату праці персоналу. Базовим для розрахунку фонду оплати праці медичного закладу є типовий штатний розпис, який формується на основі Наказу МОЗ України № 33 “Штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я” від 23. 02. 2000 р. Основою розрахунку посад лікарів, середнього та молодшого медичного персоналу для лікарняних і санаторно-курортних закладів є показник кількості ліжок, для амбулаторно-поліклінічних закладів – кількість населення, яке прикріплене до поліклініки, для будинків дитини – кількість дітей, які в них перебувають.

Отже, кількість посад лікарів у відділеннях лікарняних, санаторно-курортних закладів, будинків дитини визначається відповідно до нормативу кількості ліжок на лікаря, кількість посад середнього і молодшого медичного персоналу – залежно від кількості ліжок за нормою і кількості посад на черговий пост. Кількість посад середнього і молодшого медичного персоналу на черговий пост розраховують шляхом ділення загальної кількості робочих годин на рік на річну норму робочого часу.

Кількість посад лікарів у амбулаторно-поліклінічних закладах визначається на основі нормативу кількості посад на відповідну чисельність прикріпленого населення, кількість посад середнього і молодшого медичного персоналу – відповідно до нормативу чисельності посад на 1 лікарську посаду.

Штат адміністративно-управлінського, допоміжного та господарського персоналу визначають за типовими штатними розписами.

Оплату праці працівників закладів охорони здоров'я встановлюють відповідно до груп персоналу за фактично відпрацьований час і вона охоплює:

- основну заробітну плату, яку розраховують на основі кількості ставок і посадових окладів для певної групи персоналу;
- доплати за суміщення професій, роботу в нічний період, науковий ступінь та інші доплати, що встановлюють у процентах від посадового окладу працівника;
- надбавки за тривалість неперервної роботи, почесні звання, знання та використання у роботі іноземної мови, за високі досягнення у праці, виконання особливо важливої роботи, складність, напруженість у роботі, інші надбавки, що визначають у процентах від посадового окладу працівника.

Визначення посадових окладів та розмірів доплат і надбавок працівникам закладів охорони здоров'я проводиться у тарифікаційному списку на підставі спільного Наказу Міністерства праці та соціальної політики і Міністерства охорони здоров'я “Про впорядкування умов оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення” № 308/519 від 05. 10. 2005 р. (із змінами та доповненнями, внесеними Наказом Мінпраці та МОЗ № 579а/758 від 17. 12. 2008 р.).

Розміри посадових окладів (тарифних ставок) визначаються за тарифними розрядами Єдиної тарифної сітки, які встановлюються професіоналам, фахівцям залежно від наявної кваліфікаційної категорії, робітникам – кваліфікаційного розряду у межах діапазону, визначеного для цих посад Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників, за такими основними групами: адміністративно-управлінський персонал, лікарі, середній медичний персонал, молодший медичний персонал, працівники аптек і допоміжних лікувально-діагностичних підрозділів, господарсько-обслуговуючий персонал.

Фонд заробітної плати розраховується шляхом множення кількості посад на середню ставку зарплати.

Нарахування на заробітну плату працівників закладу охорони здоров'я – це видатки на оплату збору на обов'язкове державне пенсійне страхування та зборів на всі види обов'язкового соціального страхування, розмір (процентні ставки) і порядок сплати яких передбачені законодавством.

Видатки на придбання предметів і матеріалів для господарських потреб закладу охорони здоров'я, оплату транспортних, комунальних й інших послуг визначають з урахуванням обсягу, режиму, умов роботи зазначеного закладу, діючих норм видатків, цін на товари і послуги.

Обсяг видатків на придбання медикаментів і перев'язувальних засобів визначають за встановленими нормами у розрахунку на ліжко-день у лікарняних, санаторно-курортних закладах, будинках дитини, на лікарське відвідування – в амбулаторно-поліклінічних закладах.

Видатки на придбання продуктів харчування у закладах охорони здоров'я розраховують відповідно до вартості встановленого на 1 хворого набору продуктів харчування, диференційованого за профілем відділень, віковими групами населення, та кількістю ліжко-днів. Обсяг видатків на харчування можуть розраховувати і як добуток грошової норми на харчування хворого на день, середньорічної кількості ліжок і кількості днів функціонування ліжка на рік.

Розмір видатків на придбання обладнання й інвентарю короткострокового користування визначається з урахуванням наявності придатного до використання обладнання й інвентарю у медичних закладах, норм, передбачених у табелях обладнання та оснащення закладів охорони здоров'я, затверджених Міністерством охорони здоров'я України.

За КЕКВ “Видатки на відрядження” плануються видатки, пов'язані з оплатою проїзду, проживання, добових відряджених працівників. Розмір зазначеного елемента видатків визначається на основі даних минулих років і норм чинного законодавства.

Видатки закладів охорони здоров'я за КЕКВ “Оплата послуг”, “Оплата комунальних послуг та енергоносіїв” обчислюються прямим розрахунком на основі діючих тарифів і порядку розрахунку плати за певні послуги.

Капітальні видатки заклади охорони здоров'я планують, враховуючи наявність обладнання та інвентарю довгострокового користування згідно із переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України, методом прямого розрахунку в межах асигнувань, передбачених бюджетом на зазначені цілі.

У закладах охорони здоров'я КЕКВ “Придбання обладнання і предметів довготермінового користування” охоплює суму коштів, необхідних для купівлі зазначених активів, і розраховується шляхом множення ціни одиниці обладнання та предметів довготермінового користування відповідного виду на кількість необхідного для функціональних відділень закладу охорони здоров'я обладнання та предметів довгострокового користування за видами (згідно з нормативами).

5. Видатки бюджетів на духовний та фізичний розвиток

Важливу роль у формуванні трудового та інтелектуального потенціалу України відіграє духовний і фізичний розвиток її громадян.

У Державному бюджеті України та місцевих бюджетах передбачаються видатки на духовний і фізичний розвиток населення, які згідно з бюджетною класифікацією містять видатки на фінансування таких закладів і заходів:

1. Фізична культура і спорт.
2. Культура та мистецтво (театри, художні колективи, концертні та циркові організації, кінематографія, творчі спілки, бібліотеки, музеї і виставки, заповідники, клубні заклади, інші заходи і заклади в галузі культури і мистецтва).
3. Засоби масової інформації (телебачення і радіомовлення, преса, книговидавництва, інші засоби масової інформації).

4. Дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку.
5. Інша діяльність у сфері духовного та фізичного розвитку.

Розподіл видатків на фінансування духовного та фізичного розвитку населення між державним і місцевими бюджетами регламентується Бюджетним кодексом України.

До видатків на духовний та фізичний розвиток, які здійснюються із Державного бюджету України, належать такі:

- на культуру і мистецтво (державні культурно-освітні програми (національні та державні бібліотеки, музеї та виставки національного значення, заповідники національного значення, міжнародні культурні зв'язки, державні культурно-освітні заходи), державні театральні-видовищні програми (національні театри, національні філармонії, національні та державні музичні колективи й ансамблі та інші заклади і заходи мистецтва згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України), державну підтримку громадських організацій культури і мистецтва, що мають статус національних, державні програми розвитку кінематографії, державну архівну справу);

- на державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств;

- на фізичну культуру і спорт (державні програми підготовки резерву і складу національних команд і забезпечення їхньої участі у змаганнях державного і міжнародного значення (утримання центральних спортивних шкіл вищої спортивної майстерності згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, формування національних команд, проведення навчально-тренувальних зборів і змагань державного значення з визнаних видів спорту; підготовка й участь національних збірних команд у міжнародних змаганнях з олімпійських та неолімпійських видів спорту (в т. ч. Олімпійські ігри та Всесвітні ігри з неолімпійських видів спорту), фінансова підтримка баз олімпійської підготовки згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України); державні програми з розвитку фізичної культури, спорту, фізкультурно-спортивної реабілітації ін-

валідів (центри державного значення з фізичної культури і спорту інвалідів, проведення навчально-тренувальних зборів, всеукраїнських змагань з видів спорту для інвалідів, заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів, утримання національних збірних команд з видів спорту для інвалідів, забезпечення їхньої підготовки та участі в міжнародних змаганнях (в т. ч. Паралімпійські та Дефлімпійські ігри), фінансова підтримка паралімпійського руху та баз паралімпійської і дефлімпійської підготовки згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України); державні програми фізкультурно-спортивної спрямованості);

– на програми реставрації пам'яток архітектури, спорудження (створення) пам'ятників і монументів державного значення.

Планування видатків Державного бюджету України на фізичний і духовний розвиток населення передбачає розробку бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів, які спрямовуватимуться на зазначені цілі (Міністерства культури і туризму України, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту) та бюджетних програм (програмно-цільовий метод бюджетного планування). Зазначені документи створюються на основі державних цільових програм і визначених урядом прогнозних показників.

За рахунок коштів бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів здійснюються видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, на:

– культуру і мистецтво (державні культурно-освітні програми (республіканські Автономної Республіки Крим та обласні бібліотеки, музеї та виставки, в т. ч. заклади та установи комунальної власності, яким надано статус національних), державні театральні-видовищні програми (філармонії, музичні колективи й ансамблі, театри, палаци і будинки культури республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення, інші заклади та заходи у галузі мистецтва, в т. ч. заклади та установи комунальної власності, яким надано статус національних), інші державні культурно-мистецькі програми);

– фізичну культуру і спорт (державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, заходи з фізичної культури і спорту республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення), державні програми з інвалідного спорту і реабілітації (республіканський Автономної Республіки Крим та обласні центри з інвалідного спорту і дитячо-юнацькі спортивні школи інвалідів та спеціалізовані спортивні школи параолімпійського резерву, проведення навчально-тренувальних зборів і змагань з інвалідного спорту республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення; державні програми з розвитку фізичної культури, спорту, фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів (центри республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення з фізичної культури і спорту інвалідів, дитячо-юнацькі спортивні школи для інвалідів усіх типів; проведення заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів, навчально-тренувальних зборів і змагань республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення з фізичної культури і спорту інвалідів)).

Із районних бюджетів, бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення проводяться видатки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, на:

- державні культурно-освітні та театрално-видовищні програми (театри, районні (міські) бібліотеки або централізовані бібліотеки районної (міської) централізованої бібліотечної системи, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей, в т. ч. заклади та установи комунальної власності, яким надано статус національних, зоопарки загальнодержавного значення державної власності);
- державні програми розвитку фізичної культури і спорту: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського Ав-

тономної Республіки Крим і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення.

До видатків, які здійснюються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їхніх об'єднань, враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на сільські, селищні та міські палаци і будинки культури, клуби, центри дозвілля, інші клубні заклади та бібліотеки.

Видатки на культурно-мистецькі програми місцевого значення, в т. ч. зоопарки загальнодержавного значення комунальної власності; програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації місцевого значення; місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту; типові проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення також здійснюються із місцевих бюджетів, але вони не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Планування видатків місцевих бюджетів на фізичний і духовний розвиток населення здійснюється із використанням формульного підходу, суть якого полягає у розрахунку обсягу видатків на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коригувальних коефіцієнтів до них (зазначені коефіцієнти визначаються з розрахунку на душу населення).

Порядок розрахунку обсягу видатків на фізичний і духовний розвиток населення бюджету Автономної Республіки Крим, обласного бюджету, бюджету міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, бюджету району визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами” № 1195 від 5. 09. 2001 р.

Порядок розрахунку обсягу видатків на фізичний і духовний розвиток населення бюджету місцевого самоврядування визначений Постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання врегулювання міжбюджетних відносин” № 1782 від 31. 12. 2004 р.

Культурний розвиток є одним із головних чинників соціально-економічного розвитку держави. Для формування і підвищення культурного рівня особистості функціонують численні заклади культури та мистецтва.

Зважаючи на те, що джерелами фінансування закладів культури і мистецтва можуть бути не лише бюджетні кошти, а й кошти від надання платних послуг, благодійні внески тощо, формами фінансового забезпечення зазначених інституцій може бути бюджетне фінансування, некомерційне самофінансування, благодійництво.

Одним із найважливіших видатків закладів культури і мистецтва є видатки на оплату праці.

Штат працівників закладів культури і мистецтва залежить від виду діяльності цих закладів. Наприклад, для бібліотек чисельність посад працівників визначається відповідно до нормативу бібліотечного фонду на особу, для музеїв – за нормативом музейного фонду на особу.

Визначення посадових окладів та розмірів доплат і надбавок працівникам закладів культури і мистецтва проводиться у тарифікаційному списку на основі Наказу Міністерства культури і туризму України “Про впорядкування умов оплати праці працівників культури на підставі Єдиної тарифної сітки” № 745 від 18. 10. 2005 р. (із змінами та доповненнями, внесеними Наказом Міносвіти № 54 від 18. 12. 2008 р.).

Фонд оплати праці розраховується шляхом множення кількості посад працівників на середню ставку зарплати.

Працівники закладів культури і мистецтва можуть отримувати надбавки (за високі досягнення у праці, виконання особливо важкої роботи, складність, напруженість у роботі, почесні звання, знання та використання у роботі іноземної мови) та доплати (за виконання обов’язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщен-

ня професій, за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт; за роботу в нічний період; за науковий ступінь) до посадового окладу.

Інші видатки за економічною класифікацією закладів культури і мистецтва плануються у тому самому порядку, що й для інших бюджетних установ.

Фізична культура є частиною загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості.

Заклади та заходи з фізичної культури і спорту фінансуються як за рахунок бюджетних коштів, так і коштів громадських організацій, професійних союзів, міжнародних організацій тощо.

На цілі фізичної культури і спорту використовуються кошти фонду соціального страхування, а також позабюджетні надходження: внески підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, окремих осіб, кошти від фінансово-господарської діяльності закладів фізичної культури і спорту та організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, а також від продажу прав на використання спортивної символіки і на телевізійну трансляцію спортивних змагань, від проведення фізкультурно-спортивних та інших видовищних заходів, спортивних лотерей тощо. Одержання коштів з позабюджетних джерел не впливає на обсяги бюджетних асигнувань на фізичну культуру і спорт.

У сільській місцевості витрати на утримання всіх закладів фізкультурно-спортивного призначення, в т. ч. дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також проведення фізкультурно-спортивних заходів здійснюються переважно з державного бюджету та бюджетів місцевого самоврядування.

Планування видатків на фізичну культуру та спорт проводиться з урахуванням показників, які характеризують проведення спортивного заходу. Витрати на утримання команд розраховуються за показниками видатків минулих періодів на команду та за чисельністю команд.

Видатки на проведення змагань визначаються з урахуванням строку тривалості змагань, чисельності їхніх учасників та витрат на учасника на день.

Видатки на утримання спортивних шкіл розраховуються так само, як і видатки навчальних закладів, з урахуванням середньорічної чисельності учнів зазначених шкіл.

Фонд оплати праці працівників галузі фізичної культури і спорту розраховується шляхом множення кількості посад працівників на середню ставку зарплати.

Визначення посадових окладів та розмірів доплат і надбавок працівникам галузі фізичної культури і спорту проводиться у тарифікаційному списку на підставі Наказу Міністерства України у справах молоді та спорту “Про впорядкування умов оплати праці працівників бюджетних установ, закладів та організацій галузі фізичної культури і спорту” № 2097 від 23. 09. 2005 р. (із змінами та доповненнями, внесеними Наказом Міносвіти № 5073 від 29. 12. 2008 р.). Наприклад, тарифні розряди тренерів і працівників штатних збірних команд України з видів спорту встановлюються згідно з категоріями видів спорту (зарахування видів спорту до відповідних категорій відбувається за результатами виступів спортсменів), тренерів і працівників штатних збірних команд України зі спортивних ігор – за видами ліги, спортсменам-інструкторам штатних збірних команд України – залежно від зайнятих місць у командних номерах програми і т. ін.

Працівники галузі фізичної культури і спорту можуть отримувати надбавки (за високі досягнення у праці, виконання особливо важкої роботи, складність, напруженість у роботі, почесні звання, спортивні звання, знання та використання у роботі іноземної мови; тренерам, працівникам, спортсменам-інструкторам штатних збірних команд може встановлюватися надбавка у межах фонду оплати праці за професійну майстерність) та доплати (за виконання обов’язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщення професій, за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт; за роботу в нічний період; за науковий ступінь) до посадового окладу.

ТЕМА 10. ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА ОБОРОНУ ТА УПРАВЛІННЯ

- 1. Видатки бюджету на оборону.*
- 2. Видатки бюджету на управління.*

1. Видатки бюджету на оборону

Чинним законодавством визначено, що оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Головним завданням Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних сил України є забезпечення оборони держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності, а також збереження бойового потенціалу військ (сил), підтримання боєздатності сил та засобів бойового чергування з протиповітряної оборони, а також забезпечення життєдіяльності Збройних сил України.

З метою забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у Державному бюджеті України передбачені видатки на оборону держави, так звані оборонні видатки.

Відповідно до програмної класифікації видатки на оборону з Державного бюджету України передбачаються на:

- керівництво та військове управління Збройними силами України;
- утримання особового складу Збройних сил України;
- забезпечення Збройних сил України зв'язком, створення та розвиток командних пунктів та автоматизованих систем управління;
- медичне лікування, реабілітацію та санаторне забезпечення особового складу Збройних сил України;

- підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу, підвищення кваліфікації, перепідготовку офіцерських кадрів і державних службовців, початкову військову підготовку молоді;
- проведення мобілізаційної роботи і призову до Збройних сил України та інших військових формувань;
- реформування та розвиток Збройних сил України;
- закупівлю і модернізацію озброєння та військової техніки для Збройних сил України;
- прикладні дослідження у сфері військової оборони держави;
- відновлення боєздатності, утримання, експлуатацію, ремонт озброєння та військової техніки;
- будівництво і капітальний ремонт військових об'єктів;
- будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних сил України;
- забезпечення живучості та вибухо- і пожежобезпеки арсеналів, баз і складів озброєння, ракет і боєприпасів Збройних сил України;
- утилізацію звичайних видів боєприпасів і рідинних компонентів ракетного палива;
- забезпечення участі у міжнародних миротворчих операціях;
- забезпечення виконання міжнародних угод у військовій сфері;
- підготовку курсантів льотних спеціалізацій для Збройних сил України Харківським аероклубом Товариства сприяння обороні України;
- відшкодування ФСС на випадок безробіття додаткових витрат, пов'язаних з виплатою військовослужбовцям, звільненим у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, допомоги внаслідок безробіття та матеріальної допомоги у період професійної підготовки;
- захист важливих державних об'єктів;
- соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, що звільняються в запас або відставку;

- здійснення заходів, пов'язаних з проведенням землепорядних робіт, оформлення правовстановлюючих документів на нерухоме майно та земельні ділянки.

Враховуючи поданий склад видатків на оборону, їх можна об'єднати у три групи: прямі, побічні та приховані. Основну частку оборонних видатків становлять прямі, які охоплюють: витрати на утримання та навчання особового складу Збройних сил України, придбання, утримання та експлуатацію озброєння, військової техніки та майна, військові науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, видатки на цивільну оборону, військову допомогу іноземним державам та ін.

Прямі оборонні видатки поділяються на поточні та капітальні. *Поточні видатки* містять витрати, пов'язані з підтримкою бойової могутності Збройних сил України на досягнутому рівні (грошове утримання військовослужбовців та заробітна плата цивільного вільнонайманого персоналу, витрати на медичне обслуговування, транспортування та інші види забезпечення діяльності особового складу, витрати, пов'язані з експлуатацією та ремонтом військової техніки). Видатки, які відображають процес матеріально-технічного переоснащення Збройних сил України та розвиток оборонної інфраструктури (витрати на військові НД і ДКР, купівля озброєння та військової техніки, військове будівництво), належать до *капітальних*.

До побічних оборонних видатків належать витрати, пов'язані з утриманням Збройних сил України, гонкою озброєнь, ліквідацією наслідків війн (проценти та погашення державного боргу, пенсії та допомога ветеранам війни, інвалідам, сім'ям загиблих, витрати щодо відбудови руйнувань, спричинених війною, виплати репарацій тощо). Оборонні видатки охоплюють також приховані видатки, які проходять за кошторисами цивільних міністерств.

За економічною класифікацією видатки Міністерства оборони України містять поточні видатки на: товари і послуги; оплату праці працівників бюджетних установ; нарахування на заробітну плату; придбання предметів постачання і матеріалів (предмети, матеріа-

ли, обладнання та інвентар, медикаменти та перев'язувальні матеріали, продукти харчування, м'який інвентар та обмундирування, оплата транспортних послуг й утримання транспортних засобів, оренда, поточний ремонт обладнання, інвентарю та будівель; технічне обслуговування обладнання, послуги зв'язку, оплата інших послуг та інші видатки); відрядження; матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт і заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення; оплату комунальних послуг та енергоносіїв; дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення; субсидії та поточні трансферти. Відповідно капітальні охоплюють видатки на: придбання основного капіталу, придбання обладнання і предметів довгострокового користування, капітальне будівництво (придбання), капітальний ремонт, реконструкцію та реставрацію.

Обсяг фінансування видатків на оборону визначається щорічно Законом України “Про Державний бюджет України” відповідно до якого доходи військових організацій формуються за рахунок бюджетних асигнувань.

Фінансування Збройних сил України – це комплекс заходів із забезпечення фінансовими ресурсами утримання та розвитку Збройних сил України: на фінансове планування і фінансування, витребування, отримання, зберігання, економне і доцільне використання коштів, контроль за їхніми витратами, облік і звітність.

Фінансування військових організацій з Державного бюджету України здійснюється через Державне казначейство України. Для цього розпорядник бюджетних коштів в органі Державного казначейства України відкриває особові та реєстраційні рахунки. Головним розпорядникам коштів і розпорядникам коштів другого ступеня відкриваються особові рахунки, на яких відображаються кошти, надані для використання на утримання своєї установи, на централізовані заходи і для перерахування підвідомчим установам. Реєстраційні рахунки відкриваються розпорядникам коштів усіх ступенів для обліку витрат, передбачених їхніми кошторисами доходів і видатків.

Кошти на здійснення видатків Міністерства оборони України перераховує Головне управління Державного казначейства України на рахунки обласних управлінь Державного казначейства. Розподіл коштів на обласному рівні здійснює розпорядник другого ступеня.

Фінансування органів і установ, які забезпечують національну оборону, проводиться на основі кошторисів.

Виконавчим органом, через який міністр оборони реалізує повноваження Головного розпорядника бюджетних коштів, є Головне фінансово-економічне управління Міністерства оборони України як структурний підрозділ центрального апарату Міністерства оборони України. Ця структура призначена для своєчасного та повного (в межах кошторису міністерства) забезпечення потреб Збройних сил України в коштах, організації контролю за їхнім цільовим використанням, організації фінансово-економічної діяльності та методичного керівництва господарчою діяльністю у Збройних силах України з метою забезпечення високого рівня їхньої боєздатності та боєготовності.

Основним завданням у процесі фінансового планування і фінансування видатків на оборону є правильне визначення потреби у коштах на утримання Збройних сил України, здійснення контролю щодо економного, доцільного і суворо цільового витрачання коштів.

Фінансове планування та фінансування оборонних видатків здійснюється шляхом:

- визначення забезпечуючими управліннями потреби в коштах Міністерства оборони України на плановий рік, складання плану розподілу призначення коштів видам Збройних сил України, оперативним командуванням, військовим частинам та установам;
- своєчасного витребування асигнувань із держбюджету на фінансування потреб Міністерства оборони України, а також своєчасного переказу коштів видам Збройних сил України, оперативним командуванням, військовим частинам та установам;
- систематичного уточнення потреби в коштах протягом року і своєчасного корегування планів фінансування й анулювання залишкових сум;

- здійснення оперативного обліку та контролю за використанням коштів і станом фінансування.

Потреба в бюджетних асигнуваннях для Збройних сил України за відповідними бюджетними програмами визначається за статтями кошторису Міністерства оборони України, які перебувають у віданні головних (центральных) управлінь ЦАМО – цими забезпечуючими управліннями; а також за статтями кошторису Міністерства оборони України, які перебувають у віданні Головного фінансово-економічного управління – посадовими особами управління військового бюджету та фінансування Збройних сил України та відповідними управліннями, відділами ГФЕУ МО України.

Забезпечуючі управління в установленій строк подають до Головного фінансово-економічного управління Міністерства оборони України кошториси витрат за статтями, які перебувають у їхньому віданні, а також кошториси витрат на оплату службових відряджень, видавницьку діяльність і перепідготовку фахівців у цивільних вищих навчальних закладах.

Посадові особи Головного фінансово-економічного управління МОУ після перевірки обґрунтованості поданих від забезпечуючих управлінь ЦАМО кошторисів визначають загальну потребу в коштах на рік, що планується, складають зведений кошторис Міністерства оборони України та бюджетний запит.

Бюджетний запит Міністерства оборони України на наступний рік з відповідними розрахунками й обґрунтуваннями доповідається міністру оборони.

Схвалений міністром оборони бюджетний запит подається до Міністерства фінансів України для перевірки, узагальнення та вміщення у проект державного бюджету на наступний рік.

Організація роботи урядових органів з формування Державного бюджету України, а в його складі і витрат на оборону, здійснюється згідно з Бюджетним кодексом України.

Робота зі складання проекту держбюджету здійснюється паралельно та у взаємозв'язку зі складанням проекту державного плану економічного і соціального розвитку.

Крім цього, як доповнення до закону щорічно видається постанова Кабінету Міністрів України та вказівки Міністерства фінансів України і Міністерства економіки України, в яких деталізуються порядок, строки розробки і подання міністерствам та відомствам фінансово-планових документів для передбачення їх у проектах державного плану економічного і соціального розвитку та держбюджету на наступний рік.

Відповідно до цих розпоряджень у Міністерстві оборони України видаються документи, які регламентують питання розробки і складання фінансово-планових документів, строки їхнього подання для вміщення у кошторис МОУ.

Після перевірки й уточнення всіх даних, зазначених у цих фінансово-планових документах, Міністерство фінансів України складає проект бюджету з вміщенням у розділ “Витрати” сум, що плануються для виділення на оборону України, який подається до Кабінету Міністрів України.

Схвалений Кабінетом Міністрів України проект Державного бюджету України подається Президенту України та у постійну комісію Верховної Ради для розгляду висновків і підготовки співдоповідей. Надалі безпосередньо на засіданні Верховної Ради України розглядається і затверджується закон про держбюджет.

Після затвердження Верховною Радою Закону “Про Державний бюджет України”, а в його складі й витрат на оборону, починається процес розподілу коштів та фінансування військ.

Оскільки військові частини та установи Міністерства оборони України (крім госпрозрахункових промислових підприємств і будівельних організацій) фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, вони є бюджетними організаціями та фінансуються у кошторисно-бюджетному порядку.

2. Видатки бюджету на управління

В умовах розбудови в Україні демократичного суспільства необхідним є формування ефективної системи державного управління як однією з функцій держави. Органи державної влади України представляють державу як всередині країни, так і поза її межами і діють за її дорученням.

Конституцією і відповідними законами України встановлено порядок утворення органів державної влади. Зокрема, Верховна Рада України обирається шляхом загальних виборів, Кабінет Міністрів України формується Верховною Радою України за погодженням з Президентом України. Кожен з органів функціонує відповідно до визначених його завдань і функцій залежно від власного правового статусу, в межах якого і виступає від імені держави та за її дорученням, є її офіційним представником.

Відповідно до закріплених державою повноважень для здійснення власних завдань і функцій органів державної влади, державна влада може здійснюватися у трьох формах: законодавчій, виконавчій та судовій. При цьому в межах повноважень визначаються конкретні права й обов'язки цих органів, відповідно до яких вони мають право реалізувати надані їм права, ухвалювати відповідні акти, обов'язкові до виконання підпорядкованими органами, службовими особами та громадянами, а також здійснювати контроль за їхнім виконанням.

Фінансування видатків на державне управління здійснюється за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів. Зокрема, із Державного бюджету України фінансуються видатки на функціонування законодавчої, виконавчої та судової влади, утримання Президента України та його апарату, фінансових і фіскальних органів, загальне планування і статистичні служби. З бюджету Автономної Республіки Крим утримуються органи влади й управління Автономної Республіки Крим. З обласних, районних і бюджетів місцевого самоврядування здійснюються видатки на утримання відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування.

До складу видатків на державне управління належать такі:

- на функціонування законодавчої влади (апарату Верховної Ради України, апарату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, забезпечення діяльності народних депутатів, апарату Рахункової палати Верховної Ради України, інші видатки);

- на функціонування виконавчої влади (апарату Кабінету Міністрів України, апарату Ради міністрів Автономної Республіки Крим та її місцевих органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування);

- на утримання Президента України та його апарату;

- на утримання фінансових і фіскальних органів (Державної податкової адміністрації України, місцевих державних податкових органів, Головного контрольно-ревізійного управління України, Головного управління Державного казначейства України, місцевих органів Головного управління Державного казначейства України, Митної служби України, на створення державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов’язкових платежів, витрати на комп’ютеризацію Державного казначейства України та інших фінансових органів, витрати на виготовлення марок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби);

- на загальне планування і статистичні служби (проведення статистичних досліджень і переписів, ведення записів щодо сімейних бюджетів);

- інші видатки на загальнодержавне управління (виготовлення орденів, медалей, документів до них; виготовлення та перевезення національної валюти, придбання обладнання для виробництва цінних паперів і монет; виробництво бланків цінних паперів і документів суворого обліку; утримання Пробірної палати України, утримання центру правових реформ і законопроектних робіт; утримання Фонду сприяння становленню місцевого та регіонального самоврядування; видатки на паспортизацію населення України; видатки на запровадження нового податкового і бюджетного законодавства);

- на утримання судової влади (Конституційного суду України, Верховного суду України, обласних судів, районних (міських) судів, Вищого арбітражного суду України, арбітражних судів, військових судів).

Планування видатків на утримання органів державного управління здійснюється у формі складання індивідуальних і зведених кошторисів. З кошторисом затверджується штатний розпис органів державного управління, включаючи їхні структурні підрозділи. У штатному розписі вказується кількість штатних одиниць за структурними підрозділами, посадові оклади для кожної посади і місячний фонд оплати праці у розрахунку на посаду.

Незалежно від джерел утримання, кошториси центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій затверджує Міністерство фінансів України. Кошториси і штатні розписи органів виконавчої влади, підпорядкованих міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, затверджують керівники цих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Кошториси управлінь, відділів, інших підрозділів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, районних державних адміністрацій затверджують відповідно обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації після попередньої перевірки в обласних, Київському та Севастопольському міських фінансових управліннях. Кошториси управлінь, відділів, інших підрозділів районних державних адміністрацій затверджують районні державні адміністрації після попередньої перевірки у районних фінансових відділах.

Планування витрат на утримання органів державного управління відповідно до груп видатків за економічною класифікацією здійснюється у такому самому порядку, як і в інших бюджетних установах.

Найбільшу питому вагу у складі видатків на державне управління становлять кошти на оплату праці (близько 75%). Працівники

органів державного управління мають статус державних службовців, тому оплата їхньої праці здійснюється згідно із Законом України “Про державну службу” № 3723-ХІІ від 16. 12. 1993 р., відповідно до якого заробітна плата державних службовців складається з посадових окладів, премій, доплати за ранги, надбавки за вислугу років на державній службі та інших надбавок. Посадові оклади державних службовців устанавлюються залежно від складності та рівня відповідальності виконуваних службових обов’язків відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 35 від 21. 01. 1993 р. “Про умови оплати праці працівників апарату органів державної влади та інших органів”. В умовах дефіциту бюджетних коштів фінансування органів державного управління здійснюється в розмірах, необхідних для забезпечення поточної діяльності, яка передбачає витрати на оплату праці, нарахування на заробітну плату та витрати на господарське утримання установ і організацій.

Розрахунок показників обсягу видатків з місцевих бюджетів здійснюється за формульним підходом. Показники обсягу видатків обласного бюджету, бюджету міст Києва та Севастополя на утримання органів управління визначаються відповідно до чисельності працівників цих органів; співвідношення показників обсягів видатків відповідних рівнів бюджетів на цю мету встановлюють за даними зведення місцевих бюджетів на основі фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на утримання органів управління з обласного бюджету та бюджету міст Києва і Севастополя.

Показник обсягу видатків бюджету Автономної Республіки Крим на утримання органів управління обчислюється за обсягом видатків місцевих бюджетів в Україні загалом на утримання органів управління у планованому бюджетному періоді, а також обсягом видатків бюджету Автономної Республіки Крим на утримання органів управління, в т. ч. Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим, у загальному обсязі видатків на цю мету з урахуванням введення додаткового коригуючого коефіцієнта для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного

значення і видатків на утримання додаткової чисельності працівників сільських, селищних, міських (міст районного значення) рад.

Розрахунковий показник обсягу видатків бюджету міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення на утримання органів управління визначається на основі:

- фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на утримання органів управління, в т. ч. фінансових органів, з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення;

- додаткового обсягу видатків бюджету міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”;

- співвідношення видатків бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення на утримання органів управління та загального обсягу видатків на цю мету за даними зведення місцевих бюджетів, затверджених відповідними радами з урахуванням введення додаткового коригуючого коефіцієнта для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, і видатків на утримання додаткової чисельності працівників сільських, селищних, міських (міст районного значення) рад, що введений з 1 січня 2010 р.;

- чисельності наявного населення міста республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення за станом на 1 січня року, що передує планованому (без урахування населення сіл, селищ і міст, що належать до його складу і мають відповідну раду);

- коригуючого коефіцієнта для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення з чисельністю населення до 28 тис. осіб, які відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. “Деякі питання віднесення областей та міст до груп за оплатою праці” належать до III групи міст за оплатою праці. Розмір цього коефіцієнта визначається індивідуально для кожного міста.

При визначенні зазначених видатків застосовується коригуючий коефіцієнт для бюджетів міст республіканського Автономної Респуб-

ліки Крим та обласного значення, що має 15 числових значень залежно від кількості населення міста (без урахування населення сіл, селищ і міст, що належать до його складу і мають відповідну раду).

Розрахунковий показник обсягу видатків районних бюджетів на утримання органів управління визначається на основі фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на утримання органів управління з районних бюджетів, обсягу додаткових видатків районних бюджетів згідно із Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні”, частки видатків районних бюджетів на утримання органів управління у загальному обсязі видатків на цю мету, визначеної щодо обсягу видатків на їхнє утримання, врахованих у міжбюджетному трансферті на попередній рік, з урахуванням видатків на утримання додаткової чисельності працівників сільських, селищних, міських (міст районного значення) рад, а також штатної чисельності працівників районних рад відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 грудня 1997 р. “Про фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування” із змінами за відповідними нормативами.

Розрахунковий показник обсягу видатків бюджетів сіл, селищ, міст районного значення на утримання органів управління розраховується на основі:

- фінансового нормативу бюджетної забезпеченості на утримання органів управління з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення залежно від штатної чисельності;
- частки видатків бюджетів сіл, селищ, міст районного значення на утримання органів управління у загальному обсязі видатків на цю мету, визначеної залежно від штатної чисельності апаратів сільських, селищних, міських рад та їхніх виконавчих комітетів; штатної чисельності працівників сільських, селищних, міських рад;
- обсягу додаткових видатків бюджетів сіл, селищ, міст районного значення чисельність наявного населення сіл, селищ, міст за станом на 1 січня року, що передує планованому.

ТЕМА 11. ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

- 1. Державний борг як наслідок існування державного кредиту.*
- 2. Класифікація державного боргу.*
- 3. Обслуговування державного боргу за рахунок коштів Державного бюджету України.*
- 4. Формування та обслуговування гарантованого державного боргу.*

1. Державний борг як наслідок існування державного кредиту

Органи державної влади щорічно у процесі складання, обговорення та затвердження державного бюджету стикаються з проблемою його збалансування. Оскільки сьогодні державні бюджети більшості країн світу є дефіцитними, проблема їхнього збалансування насамперед стосується питання покриття бюджетного дефіциту. Основним безземісйним методом покриття бюджетного дефіциту є залучення державою кредитних ресурсів.

Інакше кажучи, держава для фінансування власних потреб може мобілізувати фінансові ресурси, застосовуючи кредитні інструменти. У цьому разі вона є позичальником, а населення, підприємницькі структури, іноземні держави тощо – кредиторами. Державні позики, як правило, пов'язані з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття.

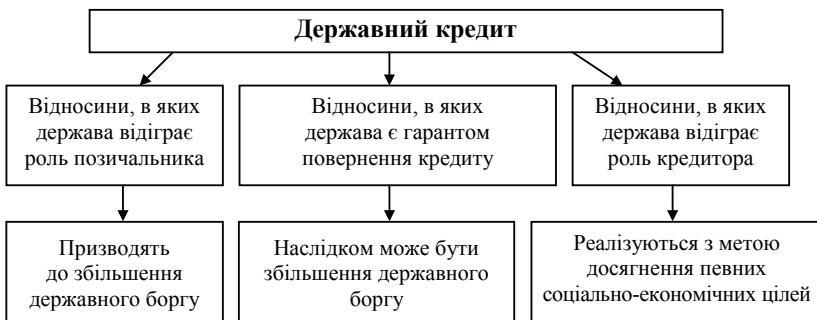
Призначення державного кредиту виявляється в тому, що він є засобом мобілізації в руках держави додаткових фінансових ресурсів. У разі дефіцитності державного бюджету додатково одержані

фінансові ресурси спрямовують на покриття різниці між бюджетними видатками і доходами. При позитивному бюджетному сальдо одержані за допомогою державного кредиту кошти прямо використовуються для фінансування економічних і соціальних програм. Це означає, що державний кредит, будучи засобом збільшення фінансових можливостей держави, може стати важливим чинником пришвидшення соціально-економічного розвитку країни.

Загалом державний кредит відображає засновані на взаємних інтересах і зобов'язаннях боржників та кредиторів відносини, одним з учасників яких є держава, з приводу надання у користування тимчасово вільних коштів на умовах строковості, поверненості, платності та забезпеченості. Держава як суб'єкт кредитних відносин може бути в ролі позичальника коштів, кредитора або гаранта.

Кредитні відносини, в яких держава є позичальником, суттєво відрізняються від тих, в яких вона кредитор чи гарант повернення кредитів, за цілями, методами і соціально-економічними наслідками (рис. 4).

Державний борг як наслідок кредитних відносин за участю держави формується у разі, коли держава є позичальником або гарантом повернення кредиту. При цьому, згідно із загальноприйнятою у світі методологією, гарантії оплати боргів підприємств, а

Рис. 4. Систематизація державного кредиту згідно з критерієм ролі держави у кредитних відносинах

також інші умовні зобов'язання не враховуються при обчисленні загальної суми державного боргу до того моменту, поки державні органи не вимушені розпочати виплати з метою погашення такого боргу, тобто якщо безпосередній позичальник не виконав вчасно власні кредитні зобов'язання.

Використання державою у фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі зумовлює утворення державного боргу і необхідність формування ефективної системи управління ним.

Проблема державного боргу набула особливої актуальності у другій половині ХХ ст., коли держави стали неспроможними акумулювати у бюджеті достатні фінансові ресурси для виконання власних функцій і почали застосовувати боргову політику, активно здійснюючи запозичення на внутрішньому та зовнішньому ринках. Державний борг нині є об'єктивно зумовленим явищем для країн з ринковою економікою.

Державний борг за економічною суттю визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами (резидентами та нерезидентами) щодо перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту /або світового продукту на умовах строковості, платності та повернення.

Інакше кажучи, державний борг можна визначити як суму прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки (резидентами) і зарубіжними кредиторами.

Державний борг виникає внаслідок здійснення державою запозичень у грошовій формі, випуску облігаційних боргових зобов'язань, прийняття боргів інших економічних суб'єктів, безготівкового випуску боргових зобов'язань.

Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Величина боргу характеризує становище економіки та фінансової сфери держави, ефективність функціонування її урядових структур.

Згідно з Бюджетним кодексом України загальний обсяг державного боргу (прямого) та гарантованого державою боргу на кі-

нець бюджетного періоду не може перевищувати 60% від річного номінального обсягу ВВП України. Щорічно за Законом України “Про Державний бюджет України на відповідний рік” встановлюється граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів зобов’язаний вжити термінових заходів для зменшення суми державного боргу до 60% і нижче.

2. Класифікація державного боргу

Державний борг класифікують за рядом критеріїв. Розрізняють поточний і капітальний борги. Поточний борг – це сума заборгованості, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати в цей період процентів за всіма випущеними на цей момент позиками. Капітальний борг – це загальна сума заборгованості й процентів, що мають бути сплачені за позиками.

Державний борг також поділяють на внутрішній і зовнішній. Разом з тим, дискусійним залишається питання щодо визначення ознаки класифікації боргу на внутрішній і зовнішній. У світовій практиці відомі такі класифікаційні ознаки:

- резидентність кредитора;
- валюта позики;
- місце запозичення;
- тип боргового зобов’язання;
- поєднання кількох ознак.

Кожна держава має право самостійно визначити ту чи іншу класифікаційну ознаку і законодавчо її закріпити. Найчастіше використовують резидентність кредитора (або джерело запозичення). Отже, зовнішній державний борг – це зобов’язання, що виникають перед іноземними кредиторами /нерезидентами; тоді як внутрішній державний борг – це зобов’язання, що виникають перед внутрішніми кредиторами (резидентами).

За формою залучення коштів державний борг поділяється на державні запозичення та гарантії. Державні запозичення – це залучення державою в особі Кабінету Міністрів України через Міністерство фінансів України грошових коштів, іншого майна та майнових прав, яке передбачає прийняття зобов'язань щодо грошових коштів на умовах строковості, платності та повернення. Державна гарантія – це зобов'язання держави в особі Кабінету Міністрів України, що діє через Міністерство фінансів України, повністю або частково виконати платежі на користь кредитора у разі невиконання позичальником зобов'язань щодо повернення грошових коштів на умовах строковості та платності.

Таким чином, в Україні борг класифікується у фінансовій і статистичній звітності на: *державний прямий* (внутрішній і зовнішній) та *державний гарантований* (внутрішній і зовнішній).

За валютою залучення державний борг поділяється на борг у національній та іноземній валютах. Внутрішній борг переважно формується у національній валюті. Для залучення коштів емітуються цінні папери, які розміщуються на внутрішньому фондовому ринку. Державний борг в іноземній валюті виникає внаслідок здійснення безпосереднього запозичення коштів в урядів зарубіжних країн, міжнародних фінансово-кредитних організацій, іноземних банків, а також розміщення державних боргових зобов'язань на міжнародних ринках капіталів.

Залежно від строку залучення коштів розрізняють:

- короткостроковий борг (зі строком погашення до року);
- середньостроковий (від одного до п'яти років);
- довгостроковий (від п'яти років і більше).

У ст. 12 Бюджетного кодексу України передбачена класифікація боргу, яка дає змогу систематизувати інформацію про всі боргові зобов'язання держави, АРК, територіальної громади міста. Згідно з бюджетною класифікацією державний борг класифікується за типами кредитора і боргового зобов'язання.

За типом кредитора *внутрішній борг охоплює*: заборгованість за позиками, одержаними з бюджетів різних рівнів і державних фондів; заборгованість перед банківськими установами; заборгованість перед іншими органами управління; внутрішню заборгованість, не зараховану до інших категорій; коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів і різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей; *зовнішній борг містить*: заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних організацій економічного розвитку; заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав; заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків; заборгованість за позиками, одержаними від постачальників; зовнішню заборгованість, не зараховану до інших категорій; коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей.

За типом боргового зобов'язання *до внутрішнього боргу належать*: заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями; заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями; заборгованість за іншими внутрішніми зобов'язаннями; коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів і різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей; *до зовнішнього боргу зараховують*: заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями; заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями; заборгованість за іншими зовнішніми зобов'язаннями; коригування, пов'язане зі змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей.

3. Обслуговування державного боргу за рахунок коштів Державного бюджету України

Обслуговування державного боргу є одним з етапів управління ним. У широкому розумінні обслуговування державного боргу передбачає здійснення уповноваженими органами державної влади заходів щодо виплати процентів за борговими зобов'язаннями держави; та щодо реструктуризації державного боргу.

Управління державним боргом в Україні здійснює система державних органів, які мають чітко визначені повноваження та функції у цій сфері: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України (Департамент державного боргу), Національний банк України, Державне казначейство України.

Безпосередньо основні операції з обслуговування державного боргу здійснює Державне казначейство України. Зокрема, на казначейські органи покладено виконання таких функцій:

- фінансування витрат з державного бюджету з обслуговування державного боргу в строки згідно з графіком;
- забезпечення фінансування витрат з державного бюджету щодо погашення державних цінних паперів і сплати доходу за ними;
- ведення обліку випуску та погашення державних цінних паперів за строками обігу згідно з вимогами бюджетної класифікації;
- нарахування процентів та здійснення обліку за кредитами, отриманими на покриття дефіциту бюджету;
- здійснення контролю за відшкодуванням збитків бюджету за юридичними особами, які отримали іноземні кредити під гарантії Уряду України.

На етапі погашення позик проводиться рангування всіх можливих варіантів між повним погашенням боргу й абсолютним дефолтом (відмова від погашення і обслуговування боргу).

З метою ефективного управління державним боргом, вирішення проблеми зменшення боргового навантаження та ризику невиконання боргових зобов'язань, а також забезпечення платоспроможності

держави використовують реструктуризацію як метод врегулювання проблеми державної заборгованості. Реструктуризація боргу – це угода кредитора з позичальником, який має труднощі з погашенням власних фінансових зобов'язань, про нову схему їхнього погашення. Реструктуризація боргу може проводитись за допомогою таких *методів/схем управління державним боргом*:

- пролонгації боргу;
- рефінансування;
- списання/анулювання частини боргу;
- викупу боргу з дисконтом на вторинному ринку;
- обміну боргу на акції національних підприємств чи національну валюту;
- тимчасового мораторію на виплату процентів або частини основного боргу;
- конверсії боргу;
- консолідації боргу.

Пролонгація боргу – це форма добровільної згоди кредиторів на відтермінування виплат за зобов'язаннями боржника. Як правило, проводиться тоді, коли випуск нових позик є фінансово недоцільним, оскільки всі доходи від них використовують на обслуговування раніше випущених позик.

Рефінансування – погашення старої заборгованості новою шляхом заміни короткострокових зобов'язань довгостроковими або за допомогою випуску нових позик (нових цінних паперів).

Списання/анулювання частини боргу означає відмову уряду від його погашення. Анулювання боргів може бути зумовлене фінансовою неспроможністю держави, її банкрутством або політичними мотивами. Найчастіше подібний механізм застосовується відносно найменш розвинутих країн, нездатних погасити власні зобов'язання навіть у віддаленій перспективі. За певних умов часткове списання боргу економічно вигідне кредиторам.

Викуп боргу з дисконтом на вторинному ринку – це зменшення розміру державного боргу через викуп власних боргів із дискон-

том (знижкою) на відкритому ринку. Цей метод реструктуризації боргу можуть застосувати лише деякі країни-боржники, які мають у власному активі значні обсяги золотовалютних резервів.

Обмін боргу на акції національних підприємств чи національну валюту – це одна з найбільш поширених ринкових схем реструктуризації державного боргу. Передбачає надання кредиторам права продажу боргів з дисконтом за національну валюту, на яку в результаті можна придбати акції національних компаній. Частіше використовується безпосередній обмін боргів на акції компанії, що перебувають у державній власності.

Тимчасовий мораторій на виплату процентів або частини основного боргу – це відтермінування сплати внутрішніх або зовнішніх боргових зобов'язань, що оголошується спеціальними актами державної влади на певний строк чи до закінчення якихось надзвичайних подій.

Конверсія боргу – це зміна початкових умов, зокрема, зміна величини позикового процента державної позики /зміна дохідності позик. Вона здійснюється у разі зміни ситуації на фінансовому ринку чи погіршення фінансового стану держави, коли остання не в змозі виплачувати передбачуваний дохід.

Консолідація боргу – зміна умов позики щодо часу її чинності (тривалості) з можливою зміною величини позикового процента, зокрема, перетворення короткострокових державних позик у довгострокові чи об'єднання кількох державних позик попередніх років в одну.

4. Формування та обслуговування гарантованого державного боргу

Держава може бути гарантом повернення кредитів. За гарантованими позиками уряд реально несе фінансову відповідальність тільки в разі неплатоспроможності боржника.

В Україні, як і в багатьох інших державах, практикується державне гарантування позик. Залучення зовнішніх кредитних

ресурсів під гарантії Уряду України є вимушеним кроком: через економічну нестабільність нерезиденти, як правило, не ризикують мати справу з українськими підприємствами на основі прямих зв'язків.

Загалом порядок надання державних гарантій із забезпечення боргових зобов'язань українських позичальників регламентується Бюджетним кодексом України.

Кабінет Міністрів України може надавати державні гарантії щодо виконання боргових зобов'язань резидентів України винятково у межах, визначених законом про Державний бюджет України. За дорученням Кабінету Міністрів України відповідні правочини вчиняє міністр фінансів.

Гарантії Кабінету Міністрів України надаються винятково на умовах платності, строковості, майнового забезпечення та зустрічних гарантій, отриманих від інших суб'єктів. Якщо ж передбачено здійснювати погашення кредитних зобов'язань за рахунок бюджетних коштів, гарантії не надаються.

Суб'єкти господарювання, щодо яких приймається рішення про надання державних гарантій за їхніми борговими зобов'язаннями, подають зустрічні, безвідзивні та безумовні гарантії банків, які упродовж трьох останніх років додержуються встановлених Національним банком України обов'язкових економічних нормативів, або подають інше належне забезпечення. Якщо суб'єкти господарювання, котрим надаються державні гарантії, володіють державним чи комунальним майном, розмір та вид майнового забезпечення визначає Кабінет Міністрів України.

Ця система в разі неповернення кредиту забезпечує майже стопроцентне відшкодування Уряду України сум гарантій. Проте, з іншого боку, вона суттєво перешкоджає організаціям малого та середнього бізнесу, що можуть не мати достатньої кількості майна для застави, залучати кредити потужних світових фінансових установ.

При вкладенні у великі підприємства зовнішніх кредитних ресурсів, отриманих під гарантію Уряду України, суттєво уповільнюється їхня окупність. До того ж механізм контролю за витрачанням запозичених ресурсів недосконалий, тому досягти очікуваного позитивного результату доволі складно.

Сьогодні існує нагальна потреба розробки досконалого механізму використання зовнішніх запозичень під гарантії Уряду України для підприємств малого та середнього бізнесу. Основою такого механізму мають бути критерії ефективного використання позик.

Гарантії уряду надаються для забезпечення зобов'язань вітчизняних підприємств щодо погашення іноземних кредитів, які *залучаються у формі*:

- кредитів (кредитних ліній), наданих Україні іноземними державами, міжнародними фінансовими організаціями та іноземними банками відповідно до міжнародних договорів України;
- міжбанківських кредитних ліній, оформлених за рішенням Уряду України банками – агентами Кабінету Міністрів України з іноземними банками та міжнародними фінансовими організаціями.

У разі прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про надання юридичним особам-резидентам іноземних кредитів, залучених державою або під державні гарантії, вони зобов'язані сплатити до Державного бюджету України плату за їхнє отримання у розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом про Державний бюджет України.

Часто виникають проблеми щодо виконання зобов'язань вітчизняних позичальників перед іноземними кредиторами і державою з приводу державних і гарантованих державою кредитів. Погіршення фінансового стану українських підприємств зменшує їхні можливості своєчасно забезпечити виконання взятих ними зобов'язань за іноземними кредитами, гарантованими урядом. У разі виникнення простроченої заборгованості за такими

кредитами платежі здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України.

Законодавством України передбачено відповідальність позичальників, яким було надано кредит з державного бюджету чи під державні гарантії, у разі несвоєчасного обслуговування або повернення кредиту.

Бюджетним кодексом України визначено, що в разі невиконання юридичними особами власних зобов'язань щодо погашення та обслуговування кредитів, наданих з державного бюджету або під державні гарантії, застосовується механізм стягнення цієї заборгованості в порядку, передбаченому законодавством щодо стягнення не внесених у строк податків і неподаткових платежів, у т. ч. погашення такої заборгованості за рахунок майна боржників. Органом стягнення простроченої заборгованості перед державою за позиками, наданими з державного бюджету або під державні гарантії, є Державна податкова служба. Позовна давність на вимоги щодо погашення такої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою не поширюється.

ТЕМА 12. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

- 1. Бюджетний процес та його етапи.*
- 2. Складання проектів бюджетів у контексті бюджетного планування.*
- 3. Розгляд і затвердження бюджетів.*
- 4. Виконання бюджетів як етап бюджетного процесу.*
- 5. Підготовка та розгляд звітів про виконання бюджету.*

1. Бюджетний процес та його етапи

Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їхнє виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Бюджетний кодекс України визначає такі стадії бюджетного процесу:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 3) виконання бюджету, в т. ч. внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінювання ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

Тривалість стадій бюджетного процесу різна в окремих країнах, але в більшості випадків весь процес триває в середньому близько 2 років. Бюджет складається на рік. Цей період має назву *бюджетного періоду*, він в Україні збігається з календарним роком. Проте є ряд держав, в яких бюджетний рік не збігається з календарним. Наприклад, у США бюджетний рік триває з 1 жовтня по 30 вересня, у Швеції – з 1 липня по 30 червня, в Японії – з 1 квітня по 31 березня.

2. Складання проектів бюджетів у контексті бюджетного планування

Складання проекту бюджету є першою стадією бюджетного процесу. Розробляє проект закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів. Міністерство фінансів України відповідає за складання проекту закону про Державний бюджет України, визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, які використовуються для підготовки бюджетних запитів і розроблення проекту Державного бюджету України та прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Міністерство фінансів України на підставі основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди та аналізу виконання бюджету у попередніх та поточному бюджетних періодах визначає загальний рівень доходів, видатків і кредитування бюджету та оцінює обсяг фінансування бюджету для складання проекту Державного бюджету України та індикативних прогнозних показників Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

Міністерство фінансів України спільно з іншими центральними органами виконавчої влади розробляє проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період та

до 20 березня року, що передує плановому, подає його на розгляд до Кабінету Міністрів України.

Національний банк України до 15 березня року, що передує плановому, подає до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України прогностичні монетарні показники на наступний рік та до 1 квітня року, що передує плановому, – проект кошторису доходів і витрат Національного банку України на наступний рік, які використовуються для складання проекту закону про Державний бюджет України.

Кабінет Міністрів України не пізніше 1 квітня розглядає та схвалює проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період і в триденний строк подає до Верховної Ради України. Проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період ґрунтується на прогностичних і програмних документах економічного та соціального розвитку і містить положення щодо:

1) основних прогностичних макропоказників економічного і соціального розвитку України (із зазначенням показників номінального і реального обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих цін та цін виробників, офіційного обмінного курсу гривні у середньому за рік та на кінець року, рівня безробіття);

2) основних завдань бюджетної політики, зокрема, граничного обсягу дефіциту (профіциту) державного бюджету, частки прогностичного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через Зведений бюджет України, граничного обсягу державного боргу, встановлення розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення;

3) пріоритетних завдань податкової політики;

4) реалізації пріоритетних державних (цільових) програм;

5) взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, в т. ч. обґрунтування питомої ваги місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України;

б) інших питань, необхідних для складання проекту закону про Державний бюджет України.

Для підготовки проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів України розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції з підготовки бюджетних запитів у строки, визначені Міністерством фінансів України. Інструкції з підготовки бюджетних запитів можуть запроваджувати організаційні, фінансові та інші обмеження, яких зобов'язані дотримуватися всі розпорядники бюджетних коштів у процесі підготовки бюджетних запитів.

Головні розпорядники бюджетних коштів забезпечують складання бюджетних запитів для подання Міністерству фінансів України відповідно до вимог інструкції з підготовки бюджетних запитів з урахуванням звітів про виконання паспортів бюджетних програм, а також висновків про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, у строки та порядку, встановлені Міністерством фінансів України.

Міністерство фінансів України проводить аналіз бюджетного запиту, поданого головним розпорядником бюджетних коштів, щодо його відповідності меті, пріоритетності, а також ефективності використання бюджетних коштів. На основі результатів аналізу, в т. ч на підставі звітів про виконання паспортів бюджетних програм, висновків про результати контрольних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, міністр фінансів приймає рішення про вміщення бюджетного запиту в проект Державного бюджету України перед поданням його на розгляд Кабінету Міністрів України.

Міністерство фінансів України подає Кабінету Міністрів України для розгляду проект закону про Державний бюджет України та вносить пропозиції щодо строків і порядку розгляду цього проекту в Кабінеті Міністрів України. Кабінет Міністрів України до схвалення проекту закону про Державний бюджет України по-

дає Раді національної безпеки і оборони України цей проект закону за статтями, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України. Кабінет Міністрів України приймає постанову про схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його разом з відповідними матеріалами Верховній Раді України та Президенту України не пізніше 15 вересня року, що передусє плановому.

Разом з проектом закону про Державний бюджет України, схваленим Кабінетом Міністрів України, подаються:

1) пояснювальна записка до проекту закону про Державний бюджет України;

2) прогнозні показники Зведеного бюджету України (в т. ч. оцінку Державного бюджету України та місцевих бюджетів) відповідно до бюджетної класифікації, а також зведений баланс фінансових ресурсів України;

3) перелік пільг з податків і зборів (обов'язкових платежів) із розрахунком втрат доходів бюджету від їхнього надання;

4) переліки та обсяги коштів за державними цільовими програмами, які головні розпорядники коштів державного бюджету вмістили в бюджетних програмах, передбачених у проекті закону про Державний бюджет України;

5) зведення та структура державних боргових і гарантійних зобов'язань на поточний і наступні бюджетні періоди до повного погашення таких зобов'язань, у т. ч. обсяг видатків на обслуговування державного боргу;

6) план державних запозичень на наступний бюджетний період, а також перелік інвестиційних програм (проектів), під які можуть надаватися державні гарантії у наступному бюджетному періоді. План державних запозичень на наступний бюджетний період має охоплювати перелік кредитів (позик) із зазначенням кредиторів, видів, мети, назви валюти, строку і процентної ставки державних запозичень, а також стану укладання кредитних договорів;

7) прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди, підготовлений відповідно до вимог ст. 21 Бюджетного кодексу України;

8) доповідь про хід виконання Державного бюджету України у поточному бюджетному періоді;

9) пояснення головних розпорядників бюджетних коштів до проекту Державного бюджету України на підставі бюджетних запитів за формою, визначеною Міністерством фінансів України (подаються до Комітету Верховної Ради України з питань бюджету);

10) протокол про результати консультацій Кабінету Міністрів України з всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування;

11) інформація щодо врахування пропозицій Ради національної безпеки і оборони України до проекту закону про Державний бюджет України за статтями, пов'язаними із забезпеченням національної безпеки й оборони України (з вмотивованим обґрунтуванням);

12) інформація щодо залучення довгострокових (більше року) кредитів (позик), надання гарантій, набуття прав поручителя за такими зобов'язаннями державними підприємствами, в т. ч. господарськими товариствами, у статутному фонді яких державі належить 50% та більше акцій (часток, паїв);

13) інші матеріали.

3. Розгляд і затвердження бюджетів

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік розглядається з урахуванням положень Бюджетного кодексу України та Регламенту Верховної Ради України. Кабінет Міністрів України щороку подає до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік не пізніше 15 вересня поточного року. Разом з проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік має бути розроблений з дотриманням вимог Бюджетного кодексу України та Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Поданий Кабінетом Міністрів України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік надається народним депутатам для ознайомлення не пізніше, ніж за чотири дні до його представлення у Верховній Раді України. Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді України представляє на її пленарному засіданні міністр фінансів не пізніше, ніж через п'ять днів з дня подання його Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України.

За результатами обговорення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховна Рада може прийняти рішення про схвалення і прийняття його до розгляду або про відхилення у разі:

1) внесення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік без подання всіх документів, передбачених Бюджетним кодексом України;

2) невідповідності проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Основним напрямам бюджетної політики на наступний бюджетний період;

3) невідповідності проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік вимогам складання проекту Державного бюджету України, встановленим Бюджетним кодексом України.

У разі відхилення Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Кабінет Міністрів України зобов'язаний у 7-денний строк з дня набуття чинності рішенням про його відхилення подати до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік для його повторного представлення з урахуванням пропозицій Верховної Ради або з обґрунтуванням їхнього відхилення.

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік розглядається за процедурою трьох читань. У разі порушення Кабінетом Міністрів України строків подання до Верховної Ради проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, а також строків подання його на друге читання строки розгляду Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік обчислюються з дня його фактичного подання Кабінетом Міністрів України.

Після прийняття Верховною Радою до розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік народні депутати, комітети не пізніше 1 жовтня (6 жовтня, якщо проект закону був прийнятий до розгляду після повторного подання Кабінетом Міністрів України) року, що передує плановому, формують власні пропозиції до проекту закону і спрямовують їх до комітету, що відає питаннями бюджету (бюджетного комітету).

Пропозиції народних депутатів, комітетів не пізніше 15 жовтня (20 жовтня, якщо проект закону був прийнятий до розгляду після повторного подання Кабінетом Міністрів України) розглядаються бюджетним комітетом спільно з уповноваженими представниками Кабінету Міністрів України та за участі ініціаторів внесення пропозицій. Причини відхилення пропозицій обґрунтовуються у висновках комітету.

За результатами розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік комітет готує висновки і пропозиції, порівняльну таблицю та проект відповідної постанови Верховної Ради. Порівняльна таблиця, проект постанови Верховної Ради, висновки і пропозиції комітету та супровідні документи надаються народним депутатам не пізніше, ніж за п'ять днів до розгляду Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні.

Верховна Рада розглядає проект закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні не пізніше 20 жовтня (25 жовтня, якщо проект закону був прийнятий до розгляду

після повторного подання Кабінетом Міністрів України) року, що передує плановому. У разі, якщо бюджетний період не збігається з календарним роком, строки розгляду встановлюються за процедурним рішенням Верховної Ради.

Розгляд у першому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді голови комітету, який відає питаннями бюджету, щодо висновків і пропозицій до законопроекту та результатів його розгляду. Розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні проводиться за процедурою повного обговорення з урахуванням особливостей, передбачених у цій статті. Після завершення розгляду законопроекту в першому читанні ставляться на голосування загалом висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлені бюджетним комітетом.

Висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік вважаються прийнятими, а проект закону – ухваленим у першому читанні, якщо на їхню підтримку проголосувала більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Схвалені Верховною Радою України висновки та пропозиції бюджетного комітету набувають статусу Бюджетних висновків Верховної Ради.

Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік за основу в першому читанні Кабінет Міністрів України у 14-денний строк, але не пізніше 3 листопада (8 листопада, якщо проект закону був прийнятий до розгляду після повторного подання Кабінетом Міністрів України) року, що передує плановому, подає до бюджетного комітету проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, доопрацьований відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, і порівняльну таблицю щодо врахування Бюджетних висновків Верховної Ради.

Бюджетний комітет протягом трьох днів після дня внесення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік,

підготовленого Кабінетом Міністрів України до другого читання, готує висновок щодо пропозицій і поправок, запропонованих до другого читання Кабінетом Міністрів України, з відповідним обґрунтуванням щодо них.

Розгляд у другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді міністра фінансів щодо доопрацьованого з урахуванням Бюджетних висновків Верховної Ради проекту закону. Після закінчення виступів представників депутатських фракцій Верховна Рада переходить до постатейного голосування поданого на друге читання Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік.

За результатами постатейного голосування проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховна Рада може ухвалити рішення про прийняття його в другому читанні або спрямування до Кабінету Міністрів України для підготовки на повторне друге читання. Під час розгляду в другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховна Рада затверджує загальний обсяг дефіциту (профіциту), доходів і видатків Державного бюджету України, розмір мінімальної заробітної плати та рівень забезпечення прожиткового мінімуму на наступний бюджетний період, обсяг міжбюджетних трансфертів та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів. Не прийняті під час голосування в другому читанні статті проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік переносяться на розгляд у третьому читанні.

Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні бюджетний комітет, не пізніше 25 листопада року, що передує плановому, готує його до третього читання з урахуванням пропозицій, підтриманих Верховною Радою у другому читанні.

Бюджетний комітет готує висновки і пропозиції щодо розбіжностей у визначенні доходів, видатків, а також дефіциту Державного бюджету України, які виникли в результаті внесення змін до проекту

закону в другому читанні, і готує порівняльну таблицю. Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні внесення до нього нових пропозицій та поправок не допускається, їхній розгляд не проводиться.

Третє читання проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді голови комітету, який відає питаннями бюджету, та співдоповіді міністра фінансів щодо:

1) висновків про статті законопроекту, змінені після врахування при підготовці до третього читання не прийнятих у другому читанні статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, урахування яких призвело до необхідності внесення змін до інших статей проекту закону, прийнятих у другому читанні;

2) пропозицій комітету, який відає питаннями бюджету, щодо уточнення статей проекту закону, до яких пропонується внести зміни з метою збалансування доходів і видатків для досягнення затвердженого дефіциту Державного бюджету України на наступний рік.

У разі, якщо рішення про прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік із запропонованими пропозиціями комітету, який відає питаннями бюджету, загалом не прийнято, проводиться голосування щодо кожної пропозиції, запропонованої комітетом, який відає питаннями бюджету.

У разі неприйняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік загалом цей проект закону за рішенням Верховної Ради спрямовується на повторне третє читання з визначенням строків його наступного розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради. Якщо таке рішення не прийнято, проект закону про Державний бюджет України на наступний рік вважається відхиленим. У цьому разі, а також при неприйнятті зазначеного законопроекту у повторному третьому читанні Верховна Рада приймає рішення (з установленим строком) щодо підготовки Кабінетом Міністрів України нового проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік.

Проекти відповідних місцевих бюджетів розглядають постійні комісії, які готують висновки та зауваження щодо показників

доходів і видатків бюджету. З доповіддю про проект відповідного бюджету виступають:

- міністр фінансів Автономної Республіки Крим та голова комісії з питань бюджету – на засіданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- начальник фінансового управління та голова комісії з питань бюджету – на сесії обласної, районної та міської рад.

Розгляд і затвердження місцевих бюджетів здійснюється місцевими радами.

Місцеві бюджети затверджуються на сесіях відповідних рад:

- бюджет Автономної Республіки Крим, обласні та районні бюджети, міські (міст Києва і Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) – за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної обласної, районної чи міської ради не пізніше, ніж у двотижневий строк після офіційного опублікування закону про Державний бюджет України;
- міські (міст районного значення) бюджети, районні у містах (якщо такі створено), селищні та сільські бюджети – за рішеннями міської, районної в місті, селищної або сільської ради не пізніше, ніж у двотижневий строк після затвердження районного чи міського бюджету.

4. Виконання бюджетів як етап бюджетного процесу

Третя стадія бюджетного процесу охоплює виконання бюджету. Виконання Державного бюджету України забезпечується Кабінетом Міністрів України. Загальну організацію та управління виконанням державного бюджету та координацію діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету здійснює Міністерство фінансів України.

При виконанні державного і місцевих бюджетів застосовується казначейське обслуговування бюджетних коштів. Державне

казначейство України, що діє у складі Міністерства фінансів України, забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунка, відкритого у Національному банку України.

Казначейське обслуговування бюджетних коштів передбачає:

- 1) розрахунково-касове обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавства;
- 2) контроль за здійсненням бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень бюджету, взятті бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів і здійсненні платежів за цими зобов'язаннями;
- 3) ведення бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання бюджетів з дотриманням національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку;
- 4) здійснення інших операцій з бюджетними коштами.

В органах Державного казначейства України бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку.

Державний бюджет України виконується за розписом, який затверджує міністр фінансів відповідно до бюджетних призначень у місячний строк з дня ухвалення закону про Державний бюджет України. До затвердження розпису Державного бюджету України міністр фінансів затверджує тимчасовий розпис Державного бюджету України на відповідний період. Примірник затвердженого розпису Державного бюджету України передається до Рахункової палати та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з подальшим інформуванням про внесені до нього зміни, зумовлені змінами до закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису Державного бюджету України встановленим бюджетним призначенням, а також відповідність розподілу бюджетних асигнувань головним розпорядникам

бюджетних коштів за загальним фондом державного бюджету за визначеними цим розписом періодами року відповідному прогнозу надходжень загального фонду державного бюджету протягом бюджетного періоду.

У процесі виконання Державного бюджету України за доходами діяльність фінансових органів розмежована таким чином:

- Міністерство фінансів України здійснює прогнозування та аналіз доходів бюджету, а також погодження рішень центрального податкового органу про розстрочення або відстрочення податкових зобов'язань на строк, що виходить за межі одного бюджетного періоду, щодо загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів);

- Державне казначейство України веде бухгалтерський облік усіх надходжень Державного бюджету України та за поданням органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету;

- органи, що контролюють справляння надходжень бюджету, забезпечують своєчасне та в повному обсязі надходження до державного бюджету податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів відповідно до законодавства. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення) рад координують діяльність відповідних органів стягнення щодо виконання визначених для територій показників доходів бюджету.

Податки і збори (обов'язкові платежі) та інші доходи державного бюджету зараховуються безпосередньо на єдиний казначейський рахунок і не можуть акумулюватися на рахунках органів, що контролюють справляння надходжень бюджету (за винятком установ України, які функціонують за кордоном). Забороняється проведення розрахунків з бюджетом у negroшовій формі, в т. ч. шляхом взаємозаліку, застосування векселів, бартерних операцій і зарахування зустрічних платіжних вимог у фінансових установах,

за винятком операцій, пов'язаних з державним боргом, і випадків, передбачених законом про Державний бюджет України.

Стадіями виконання бюджету за видатками та кредитуванням є:

- 1) встановлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі та в межах затвердженого розпису бюджету;
- 2) затвердження кошторисів, паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), а також порядків використання бюджетних коштів;
- 3) взяття бюджетних зобов'язань;
- 4) отримання товарів, робіт і послуг;
- 5) здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань;
- 6) використання товарів, робіт і послуг для виконання заходів бюджетних програм;
- 7) повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету).

Відповідно до затвердженого розпису бюджету розпорядники бюджетних коштів одержують бюджетні асигнування, що є підставою для затвердження кошторисів. Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ встановлює Кабінет Міністрів України. Державне казначейство України здійснює контроль за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розпису бюджету. Розпорядники бюджетних коштів забезпечують управління бюджетними асигнуваннями і здійснення контролю за виконанням процедур та вимог, встановлених Бюджетним кодексом України.

Розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання та здійснюють платежі тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами, враховуючи необхідність виконання бюджетних зобов'язань минулих років, узятих на облік органами Державного казначейства України.

Державне казначейство України здійснює реєстрацію та облік бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів і відо-

бражає їх у звітності про виконання бюджету. При реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань здійснюється перевірка відповідності напрямків витрачання бюджетних коштів бюджетному асигнуванню, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі).

Розпорядник бюджетних коштів після отримання товарів, робіт і послуг відповідно до умов взятого бюджетного зобов'язання приймає рішення про їхню оплату та надає доручення на здійснення платежу органу Державного казначейства України, якщо інше не передбачено бюджетним законодавством, визначеним пунктом 5 частини першої ст. 4 Бюджетного кодексу України.

Державне казначейство України здійснює платежі за дорученнями розпорядників бюджетних коштів у разі наявності:

- 1) відповідного бюджетного зобов'язання для платежу у бухгалтерському обліку виконання бюджету;
- 2) затвердженого в установленому порядку паспорта бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі);
- 3) відповідних бюджетних асигнувань у розпорядників бюджетних коштів.

5. Підготовка та розгляд звітів про виконання бюджету

Складання і затвердження звітності про виконання бюджетів є завершальним етапом бюджетного процесу, тому бюджетну звітність вважають вищим етапом узагальнення інформації про виконання бюджетів. За характером показників бюджетна звітність є сукупністю упорядкованих взаємопов'язаних даних, що характеризують умови, кількісні та якісні результати виконання бюджетів. Показники звітності базуються на інформації поточного бухгалтерського обліку, тобто на таких даних, які зумовлюють їхню реальність і достовірність. З одного боку, за допомогою показни-

ків бюджетної звітності можна оцінити стан виконання бюджетів з кількісної та якісної сторін, визначити тенденції та закономірності, наявні у суспільстві. З іншого – у процесі аналізу показників виконання бюджету можна розрахувати рівень позитивного та негативного впливу окремих чинників на відхилення окремих показників за доходами і видатками, а на основі цього визначити шляхи збільшення дохідної та економії видаткової частин бюджетів. Результати такого аналізу використовуються при складанні проектів бюджетів на наступний рік. Таким чином, будучи завершальною стадією бюджетного процесу, складання, затвердження та аналіз звітності про виконання бюджетів є невід’ємною і важливою частиною робіт, пов’язаних із початковою, першою стадією бюджетного процесу, що надалі впливає на якість подальших його етапів.

Регулювання питань методології бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів здійснює Міністерство фінансів України, яке координує діяльність Державного казначейства України і погоджує його нормативно-правові акти з цих питань.

Бухгалтерський облік усіх операцій щодо виконання Державного бюджету України здійснюють органи Державного казначейства України у порядку, встановленому Державним казначейством України. Цей облік має відображати всі активи та зобов’язання держави.

Бюджетні установи ведуть бухгалтерський облік відповідно до національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, що затверджує Міністерство фінансів України, а також інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку.

Усі надходження та витрати бюджету обліковуються у валових показниках незалежно від того, передбачається чи ні у бюджетних призначеннях взаємозарахування цих показників. Усі надходження та витрати бюджету мають відобразитися на рахунках у хронологічному порядку відповідно до встановленої законодавством процедури. Всі бухгалтерські записи мають підтверджуватися документально.

Не пізніше 31 грудня поточного бюджетного періоду або останнього дня іншого бюджетного періоду Державне казначейство України закриває всі рахунки, відкриті у поточному бюджетному періоді для виконання бюджету. Порядок закриття рахунків поточного бюджетного періоду та відкриття рахунків наступного бюджетного періоду визначає Державне казначейство України за погодженням з Міністерством фінансів України. За виняткових обставин міністр фінансів може визначити інший строк закриття рахунків, який має настати не пізніше, ніж через п'ять робочих днів після закінчення бюджетного періоду. Залишки коштів державного бюджету на кінець бюджетного періоду установ України, які функціонують за кордоном, на рахунках, відкритих у банківських установах країн їхнього місцезнаходження, зберігаються на таких рахунках для здійснення видатків у наступному бюджетному періоді відповідно до кошторисів.

Звітність про виконання Державного бюджету України (кошторисів бюджетних установ) охоплює фінансову та бюджетну звітність. Фінансова звітність бюджетних установ складається згідно з національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та за формами, що затверджує Міністерство фінансів України. Бюджетна звітність відображає стан виконання бюджету, містить інформацію відповідно до бюджетної класифікації.

Зведення, складання та подання звітності про виконання Державного бюджету України здійснює Державне казначейство України. Воно забезпечує достовірність інформації про виконання Державного бюджету України. Звітність про виконання Державного бюджету України є оперативною, місячною, кварталною та річною.

Місячний звіт про виконання Державного бюджету України подає Державне казначейство України Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, Рахунковій палаті та Міністерству фінансів України не пізніше 15 числа місяця, наступного за звітним.

Квартальний звіт про виконання Державного бюджету України подає Державне казначейство України Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, Рахунковій палаті та Міністерству фінансів України не пізніше 35 днів після закінчення звітного кварталу.

Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України подає Кабінет Міністрів України Верховній Раді України, Президенту України та Рахунковій палаті не пізніше 1 травня року, наступного за звітним.

Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України містить:

- 1) звіт про фінансовий стан (баланс) Державного бюджету України;
- 2) звіт про виконання Державного бюджету України (в т. ч. звіти про виконання показників за формою додатків до закону про Державний бюджет України);
- 3) звіт про фінансові результати виконання Державного бюджету України;
- 4) звіт про рух грошових коштів;
- 5) звіт про власний капітал;
- 6) інформацію про виконання захищених видатків Державного бюджету України;
- 7) звіт про бюджетну заборгованість;
- 8) звіт про використання коштів з резервного фонду державного бюджету;
- 9) звіт про стан державного боргу;
- 10) звіт про операції щодо державних гарантійних зобов'язань;
- 11) зведені показники звітів про виконання бюджетів;
- 12) інформацію про виконання місцевих бюджетів, в т. ч. про стан місцевого боргу;
- 13) інформацію про здійснені операції з державним боргом;
- 14) інформацію про надані державні гарантії;

- 15) інформацію про досягнення запланованої мети, завдань і результативних показників головними розпорядниками коштів державного бюджету в межах бюджетних програм;
- 16) інформацію про виконання текстових статей закону про Державний бюджет України;
- 17) іншу інформацію, визнану Кабінетом Міністрів України необхідною для пояснення звіту.

Рахункова палата України протягом двох тижнів з дня офіційного подання Кабінетом Міністрів України річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України готує та подає до Верховної Ради України висновки про виконання закону про Державний бюджет України з оцінкою ефективності управління коштами державного бюджету, а також пропозиції щодо усунення порушень, виявлених у звітному бюджетному періоді, та вдосконалення бюджетного процесу загалом. Розгляд у Верховній Раді України річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України здійснюється за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Історичні аспекти виникнення бюджету.
2. Соціально-економічний зміст і значення державного бюджету.
3. Бюджет як економічна категорія.
4. Функції бюджету та особливості їхнього вияву в ринкових умовах господарювання.
5. Бюджетна політика та її особливості.
6. Бюджетна стратегія і тактика держави в ринкових умовах господарювання.
7. Бюджетний механізм, його суть і структура.
8. Бюджет як основний фінансовий план держави.
9. Бюджет як централізований фонд грошових коштів держави.
10. Бюджет як головна складова фінансової системи України.
11. Державний бюджет України – важливий засіб реалізації соціально-економічних програм.
12. Правовий характер бюджету, його чинники.
13. Бюджетна політика: особливості та значення.
14. Характеристика підсистем та елементів бюджетного механізму.
15. Особливості складових частин бюджету.
16. Необхідність і зміст бюджетного планування.
17. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.
18. Економічна природа дефіциту бюджету.
19. Причини виникнення бюджетного дефіциту.
20. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.
21. Бюджетний профіцит, його причини та напрямки використання.
22. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їхня класифікація.
23. Методи боротьби та шляхи зменшення дефіциту бюджету.
24. Бюджетна система України та характеристика її ланок.
25. Особливості бюджетного устрою України.
26. Принципи побудови бюджетної системи України.

27. Бюджетні права в Україні: суть і характеристика.
28. Бюджетна класифікація та її складові.
29. Сутність і роль місцевих бюджетів.
30. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів.
31. Зміст і мета регулювання міжбюджетних відносин.
32. Характер і форми взаємовідносин між бюджетами різних рівнів.
33. Бюджетне регулювання, його сутність і методи здійснення.
34. Міжбюджетні трансферти: види, порядок і практика надання.
35. Бюджетні позики та особливості їхнього здійснення.
36. Соціально-економічний зміст доходів бюджетів.
37. Класифікація та групування доходів бюджету.
38. Склад доходів Державного бюджету України.
39. Податкові надходження до бюджетів, їхня характеристика.
40. Неподаткові надходження до бюджетів, їхня характеристика.
41. Доходи від операцій з капіталом, їхня характеристика.
42. Офіційні трансферти, їхня характеристика.
43. Доходи державного бюджету, їхній склад і структура.
44. Доходи місцевих бюджетів, їхній склад і структура.
45. Планування доходів бюджету.
46. Економічний зміст видатків бюджетів.
47. Класифікація видатків бюджетів, їхній склад і структура.
48. Сутність, форми і методи бюджетного фінансування.
49. Розпорядники бюджетних коштів, їхні функції. Бюджетні призначення.
50. Кошторис бюджетної установи.
51. Порядок складання, розгляду і затвердження кошторису бюджетної установи.
52. Нормування видатків. Види норм.
53. Видатки бюджету на економічну діяльність.
54. Видатки бюджету на сільське господарство, лісове господарство, мисливство, рибне господарство.
55. Видатки бюджету на паливно-енергетичний комплекс.

56. Видатки бюджету на промисловість з видобутку рудних і нерудних корисних копалин, обробну промисловість, будівництво, відтворення мінерально-сировинної бази.
57. Бюджетні інвестиції та особливості їхнього здійснення.
58. Видатки бюджету на охорону навколишнього природного середовища.
59. Видатки бюджету на житлово-комунальне господарство.
60. Видатки бюджету на науку.
61. Видатки бюджетів на соціальний захист.
62. Особливості фінансування установ і заходів соціального забезпечення.
63. Видатки бюджетів на загальну середню освіту.
64. Видатки бюджетів на утримання дитячих дошкільних закладів.
65. Роль бюджетів у духовному та фізичному розвитку.
66. Склад видатків на підготовку кадрів, особливості їхнього планування та фінансування.
67. Штати і система оплати праці в установах підготовки кадрів.
68. Видатки бюджетів на охорону здоров'я.
69. Порядок складання і затвердження кошторисів закладів охорони здоров'я.
70. Роль бюджетів у розвитку культури в Україні.
71. Склад видатків на культуру, особливості їхнього планування та фінансування.
72. Фінансування розвитку фізичної культури і спорту.
73. Необхідність, склад і характеристика видатків на оборону.
74. Особливості планування та фінансування видатків на оборону.
75. Видатки бюджету на управління: сутність і значення.
76. Порядок складання і затвердження кошторисів органів державної влади та управління.
77. Необхідність, суть, форми, чинники та передумови державного кредиту.
78. Внутрішні запозичення, їхня характеристика.
79. Зовнішні запозичення, їхня характеристика.

80. Управління державним кредитом.
81. Державний борг як наслідок існування державного кредиту.
82. Структура державного боргу.
83. Класифікація державного боргу.
84. Обслуговування державного боргу за рахунок коштів державного бюджету.
85. Формування та обслуговування гарантованого державного боргу.
86. Бюджетний процес в Україні: суть, особливості та етапи.
87. Суть, принципи, значення і завдання бюджетного планування.
88. Етапи і методи бюджетного планування.
89. Основи побудови Державного бюджету України. Бюджетний період.
90. Бюджетні резерви, їхня необхідність, суть, призначення, класифікація і характеристика.
91. Порядок складання проекту Державного бюджету України.
92. Порядок розгляду і затвердження Державного бюджету України.
93. Порядок складання, розгляду і затвердження бюджету Автономної Республіки Крим.
94. Порядок складання, розгляду і затвердження обласних і районних бюджетів, бюджетів районів у містах.
95. Порядок складання, розгляду і затвердження бюджетів місцевого самоврядування.
96. Складання і затвердження бюджетного розпису. Поквартальний і річний розподіл доходів і видатків бюджетів.
97. Організація роботи з виконання бюджетів: роль і завдання фінансових органів.
98. Організація виконання дохідної частини бюджетів.
99. Бюджетні призначення та асигнування, їхня характеристика.
100. Організація виконання видаткової частини бюджетів.
101. Порядок зміни бюджетних призначень і внесення змін до затверджених бюджетів.
102. Підготовка та розгляд звітів про виконання бюджету.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави

План

1. Історичні аспекти виникнення бюджету.
2. Соціально-економічний зміст і значення державного бюджету.
3. Бюджет як економічна категорія.
4. Функції бюджету та особливості їхнього вияву в ринкових умовах господарювання.
5. Бюджетна політика та її особливості.
6. Бюджетний механізм, його суть і структура.
7. Бюджетна стратегія і бюджетна тактика України в ринкових умовах господарювання.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
3. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
4. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 46–55.
5. Дем'янишин В. Г. Теоретичні засади бюджетної політики // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1(10). – С. 19–34.
6. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація бюджету держави // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9. – С. 3–11.
7. Дем'янишин В. Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11. – С. 3–11.

8. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
9. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетного механізму держави // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2008. – № 1. – С. 56–67.
10. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України № 835-VI від 26.12.2008 р. // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 3–49.
11. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України // Голос України. – 2010. – № 80.
12. Кудряшов В. П. Нові пріоритети бюджетної політики України // Економіка. – 2008. – № 4 (102). – С. 6–9.
13. Лисяк Л. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики // Світ фінансів. – 2007. – № 3. – С. 50–57.
14. Луніна І. О., Баліцька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22–33.
15. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13–19.
16. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Моногр. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
17. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2008. – 670 с.
18. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
19. Фінанси: Підруч. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
20. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.
21. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Буздуган Я. М. Антологія бюджетного механізму: Моногр. / С. І. Юрій, – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – 250 с.

Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави

План

1. Бюджет як централізований фонд грошових коштів держави.
2. Бюджет як головна складова фінансової системи України.
3. Бюджет як основний фінансовий план держави.
4. Поняття бюджетного періоду.
5. Складові бюджету.
6. Необхідність і зміст бюджетного планування.
7. Правовий характер бюджету.
8. Бюджетні резерви: необхідність, суть, призначення.
9. Класифікація бюджетних резервів.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 3–67.
3. Про Державний бюджет України на 2006 рік: Закон України // Праця і зарплата. – 2006. – № 1. – С. 1–21.
4. Про Державний бюджет України на 2007 рік: Закон України // Офіційний вісник України. – 2006. – № 52. – С. 54–201.
5. Про Державний бюджет України на 2008 рік: Закон України // Офіційний вісник України. – 2008. – № 1. – С. 9–178.
6. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 3–49.
7. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України // Голос України. – 2010. – № 80.
8. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004.– 864 с.
9. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004.– 544 с.

10. Дем'янишин В. Г. Бюджетне планування та його особливості в умовах демократичних перетворень // Світ фінансів. – 2004. – Вип. 1. – С. 62–71.
11. Дем'янишин В. Г. Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 100–115.
12. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація бюджету держави // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9 (75). – С. 3–11.
13. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
14. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Моногр. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
15. Панкевич Л. Бюджет – важливий інструмент реалізації державної політики // Казна. – 2002. – № 6. – С. 5–6.
16. Становлення доктрини фінансової системи України: Моногр. / За ред. С. І. Юрія, О. М. Десятнюк. – Тернопіль: Екон. думка, 2008. – 192 с.
17. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
18. Стоян В. Бюджет і бюджетна політика держави // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 1 (2). – С. 95–101.
19. Чечетов М. В., Чечетова Н. Ф., Бережна А. Ю. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. В 2-х ч. Ч. 1. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 560 с.
20. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г. Антологія бюджетного механізму: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – 250 с.

Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

План

1. Поняття стану бюджетного фонду та дефіциту бюджету.
2. Економічна природа дефіциту бюджету.
3. Причини виникнення бюджетного дефіциту.
4. Соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту.
5. Бюджетний профіцит.
6. Джерела фінансування дефіциту бюджету та їхня класифікація.
7. Методи боротьби та шляхи зменшення дефіциту бюджету.

Література

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Башко В. Й. Ефект витіснення: аналіз причинно-наслідкових зв'язків: [фінансова система та дефіцит бюджету] // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 4. – С. 82–96.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
4. Бюджетна система: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.
5. Биков Д. До питання про бюджетний дефіцит // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 7–8. – С. 13–17.
6. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
7. Владимиров К. М., Абсава Л. О., Владимірова Л. В., Мінза Т. К. Бюджетна система: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2009. – 220 с.
8. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка, 2008. – 496 с .

9. Дем'янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 120–123.
10. Іващук О., Машко А. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки // Світ фінансів. – 2009. – № 1. – С. 68–79.
11. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом // Світ фінансів. – 2005. – № 3–4. – С. 102–110.
12. Кравчук Н. Бюджетний дефіцит: теоретична концептуалізація та сучасний прагматизм // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – № 6. – С. 60–71.
13. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52–64.
14. Макаренко Є. В. Управління бюджетним дефіцитом у фінансовій політиці зарубіжних країн // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 11. – С. 10–14.
15. Наєнко О. Ю. Сучасна структура державного бюджету та його вплив на економіку // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 1. – С. 29–33.
16. Невінчаний І. С. Основні шляхи подолання бюджетного дефіциту в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 98–101.
17. Сова О. Особливості зв'язку дефіциту державного бюджету та інфляції // Світ фінансів. – 2005. – № 3–4. – С. 95–101.
18. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
19. Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.
20. Харазішвілі Ю., Любіч О. Про взаємозв'язок дефіциту бюджету та макроекономічних показників в Україні // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 31–40.
21. Фінанси: Підруч. / За ред. Юрія С. І., Федосова В. М. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи

План

1. Бюджетна система України та характеристика її ланок.
2. Особливості бюджетного устрою України.
3. Принципи побудови бюджетної системи України.
4. Бюджетні права в Україні: суть і характеристика.
5. Бюджетна класифікація та її складові.
6. Сутність та місце місцевих бюджетів у бюджетній системі.
7. Роль місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку регіонів.

Література

1. Булгакова С. О., Василенко Л. І., Єрмошенко Л. В., Александров В. Т., Недбаєва С. М. Державні фінанси: Фінанси. Бюджетна система України: У 5-ти т. Т. 1. – К.: НВП “АВТЛтд”, 2004.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
3. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / За ред. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. – К.: Парлам. вид-во, 2002.– 320 с.
4. Варивода Н. О. Необхідність децентралізації бюджетної системи // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 4. – С. 39–43.
5. Дем’янишин В. Г. Концептуальні засади бюджетної доктрини України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11. – С. 133–140.
6. Єфименко Т. І. Бюджетна політика України в системі інструментів конкурентоспроможності держави // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 42–51.
7. Заблоцька О. Поняття та зміст бюджетної системи України // Право України. – 2007. – № 2. – С. 52–56.

8. Карлін М. І. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
9. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (Історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – 384 с.
10. Кудряшов В. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 25–32.
11. Кузьменко О. Зміст, діалектичний зв'язок і вплив категорій “бюджетний устрій”, “бюджетна система” на концептуальні засади сутності міжбюджетних відносин // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 85–89.
12. Мярковський А. І. Бюджетний кодекс України в контексті бюджетної реформи // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 3–18.
13. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2008. – 670 с.
14. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2003. – 523 с.
15. Старостенко Г. Г., Булгаков Ю. В. Бюджетна система: Навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2006. – 240 с.
16. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
17. Фещенко Л. В., Проноза П. В., Кузьминчук Н. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.
18. Чугунов І. Я., Лисяк Л. В. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 3–11.
19. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.
20. Фінанси: Підруч. / За ред. Юрія С. І., Федосова В. М. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
21. Формування і функціонування бюджетної системи України / За заг. ред. Мазаракі А. А. – К.: Книга, 2003. – 344 с.

Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

План

1. Зміст і мета регулювання міжбюджетних відносин.
2. Характер і форми взаємовідносин між бюджетами різних рівнів.
3. Бюджетне регулювання, його сутність і методи здійснення.
4. Система міжбюджетних трансфертів.

Література

1. Бондарук Т. Г. Ефективність трансфертної політики в системі міжбюджетних відносин // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 146–153.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
3. Воробйов Ю. М. Державний і місцеві бюджети – взаємозв'язок і протиріччя інтересів // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – № 2. – С. 9–10.
4. Деркач М. Проблемні питання міжбюджетних відносин та основні напрями їх розв'язання // Голос України. – 2008. – № 81–82. – С. 3.
5. Кириленко О. Проблеми реформування міжбюджетних відносин в Україні // Економічний часопис – XXI. – 2003. – № 2. – С. 39–42.
6. Кириленко О. П. Місцеві фінанси: Навч. посіб. – Тернопіль: Астон, 2004. – 192 с.
7. Кириленко О., Малиняк Б. Удосконалення розподілу інвестиційних субвенцій місцевим бюджетам у контексті зарубіжного досвіду // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 2. – С. 21–36.
8. Кобилецька О. Ф. Вдосконалення трансфертної політики як однієї із засад стимулювання місцевого самоврядування щодо

- формування їх дохідної частини // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 32–35.
9. Колісник О. Асиметрія територіального розвитку і міжбюджетні відносини: вплив на стан бюджетної безпеки України // Світ фінансів. – 2008. – № 3. – С. 64–72.
  10. Луїна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. – К.: Наук. думка, 2006. – 432 с.
  11. Малиняк Б. Механізм надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам в умовах становлення громадянського суспільства // Світ фінансів. – 2009. – № 4. – С. 69–82.
  12. Мацюра С. І. Трансферти в системі міжбюджетних відносин // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 223–229.
  13. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: Моногр. / За ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, Екон. думка, 2008. – 376 с.
  14. Місцеві фінанси: Підруч. / За ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
  15. Набедрик Н. Міжбюджетні відносини сьогодні та у перспективі // Казна України. – 2009. – № 2. – С. 15–20.
  16. Парижак Н. Міжбюджетні відносини в Україні: оцінка і напрямки реформування // Світ фінансів. – 2009. – № 4. – С. 60–68.
  17. Панасюк Л. В. Проблеми вирівнювання фінансового забезпечення регіонів // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 204–213.
  18. Семенова О. Стратегія реформування міжбюджетних відносин // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 80–83.
  19. Ставнича М. М. Використання бюджетних інструментів у світовій практиці регулювання регіонального розвитку // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 36–38.
  20. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.

21. Ціпура В. Л. Сутність і класифікаційні ознаки міжбюджетних трансфертів // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 200–210.

Тема 6. Система доходів бюджету

План

1. Соціально-економічний зміст доходів бюджетів.
2. Класифікація та групування доходів бюджету.
3. Склад доходів Державного бюджету України.
4. Податкові надходження до бюджетів, їхня характеристика.
5. Неподаткові надходження до бюджетів, їхня характеристика.
6. Доходи від операцій з капіталом, їхня характеристика.
7. Офіційні трансферти, їхня характеристика.
8. Доходи Державного бюджету України.
9. Доходи місцевих бюджетів.
10. Планування доходів бюджету.

Література

1. Бескид Й., Каленський М. Формування доходів державного бюджету // Світ фінансів. – 2006. – № 3. – С. 186–192.
2. Буряк П. Ю., Пишник Л. М. Проблеми вдосконалення системи формування доходів бюджету // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки. – 2006. – № 2. – С. 68–71.
3. Буряченко А. Є. Самооподаткування як резерв зростання доходів бюджетів місцевого самоврядування // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 44–50.
4. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.

5. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / За ред. О. В. Турчинова і Ц. Г. Огня. – К.: Парлам. вид-во, 2002. – 320 с.
6. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
7. Владимиров К. М., Абсава Л. О., Владимірова Л. В., Мінза Т. К. Бюджетна система: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2009. – 220 с.
8. Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів // Світ фінансів. – 2007. – № 2. – С. 49–62.
9. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка, 2008. – 496 с.
10. Дяченко Я. Я., Колесник Л. М., Цугунян А. М. Пріоритетні напрями державного впливу на формування доходів бюджету // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 34–53.
11. Кириленко О. Актуальні проблеми модернізації державних фінансів України // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 46–50.
12. Кодацький В. Доходи і витрати державного бюджету України в сучасних умовах // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 3. – С. 16.
13. Огонь Ц. Г. Дієвість державного контролю в процесі виконання доходної частини бюджету України // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 12. – С. 48–56.
14. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрями їх реструктуризації // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 3–11.
15. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 24–37.
16. Плотніков О. В. Вплив доходів бюджету на формування стабілізаційного фонду: світовий досвід // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 3–11.
17. Сибірянська Ю. В. Адміністрування доходів бюджету: реалії та перспективи // Економіка та держава. – 2008. – № 11. – С. 20–23.

18. Слухай С. В. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової системи // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 12–20.
19. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
20. Тріпак М. Прагматика планування першого кошику доходів місцевих бюджетів // Світ фінансів. – 2007. – № 4. – С. 122–128.
21. Тулай О. Планування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах дефіциту фінансових ресурсів // Світ фінансів. – 2009. – № 4. – С. 89–98.

Тема 7. Видатки бюджетів та їхнє фінансування

План

1. Економічний зміст видатків бюджетів.
2. Класифікація видатків бюджетів.
3. Бюджетні інвестиції та особливості їхнього здійснення.
4. Сутність, форми і методи бюджетного фінансування.
5. Розпорядники бюджетних коштів, їхні функції. Бюджетні призначення.
6. Кошторис бюджетної установи.
7. Порядок складання, розгляду і затвердження кошторису бюджетної установи.
8. Нормування видатків. Види норм.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 3–49.

3. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України // Голос України. – 2010. – № 80.
4. Гушта О. В. Порядок формування та використання коштів місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 10–17.
5. Дем'янишин В. Г. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 2(11). – С. 34–48.
6. Дем'янишин В. Г. Концептуальні засади видатків бюджетів та їхнього розподілу між ланками бюджетної системи // Вісник ТНЕУ. – 2007. – № 3. – С. 62–78.
7. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
8. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
9. Василик О. Д. Державні фінанси України: Підруч. / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 608 с.
10. Кудряшов В. П. Фінансування бюджету та економічне зростання // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 98–111.
11. Луніна І. О. Політичні та економічні фактори зміни рівня державних видатків // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 12–19.
12. Павлюк К. В., Ахмед Т. В. Концептуальні підходи до аналізу державних видатків // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 73–90.
13. Павлюк К. В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 30–46.
14. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Моногр. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток і ЛТД”, 2005. – 642 с.
15. Полозенко Д. В. Видатки бюджету на розвиток людського капіталу // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 15–23.
16. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 35–43.

17. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
18. Чечетов М. В., Чечетова Н. Ф., Бережна А. Ю. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. В 2-х ч. Ч. 1. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 560 с.
19. Цветков В. Визначення поняття “видатки бюджету” в теорії фінансового права та законодавстві України // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 83–85.
20. Чуницька І. Видатки бюджету та збільшення їх позитивних ефектів на формування фінансового потенціалу держави // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 52–55.
21. Юрій С. І., Дем’янишин В. Г. Антологія бюджетного механізму: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – 250 с.

Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність і науку

План

1. Роль бюджетів у розвитку та структурній перебудові економіки України.
2. Склад видатків на народне господарство, особливості їхнього планування та фінансування.
3. Бюджетні інвестиції. Капітальні вкладення, порядок їхнього планування та фінансування.
4. Роль бюджетів у розвитку науки і науково-технічного прогресу в Україні.
5. Склад видатків на науку та джерела їхнього фінансування.
6. Порядок планування та фінансування видатків на утримання бюджетних науково-дослідних установ.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08. 07. 2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування: Постанова КМУ № 1222 від 04. 08. 2000 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 245 (245-2010-п) від 17. 02. 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2000 р.– № 32. – С. 194.
3. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2011–2013 рр.: Постанова КМУ № 988 від 12. 09. 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 72. – С. 54.
4. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у 6 т. / [редкол. М. Я. Азаров (голова) та ін.]. – К.: НДФІ, 2004.
5. Андрущенко В. Л. Педагогічна освіта і наука в інформаційному суспільстві // Вища освіта України. – 2007. – № 4. – С. 5–10.
6. Боголіб Т. М. Фінансування науки за кордоном // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 46–53.
7. Вацик Н. До питання про фінансування закладів вищої освіти // Галицький економічний вісник. – 2004. – № 3. – С. 72–78.
8. Запатріна І. В., Лебеда Т. В. Бюджетна політика стимулювання економічного зростання та механізми її реалізації // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 38–45.
9. Затонацька Т. Проблеми бюджетного фінансування науки та освіти в Україні // Світ фінансів. – 2007. – № 3. – С. 89–94.
10. Коваленко О. Українська наука потребує більшого – щоб держава стала багатію: [інтерв'ю із заступником міністра освіти і науки Максимом Стріхою] // Освіта України. – 2008. – № 93. – С. 3.

11. Лошихін О. Економічна діяльність сучасної держави у контексті проблем реалізації права приватної власності // *Право України*. – 2006. – № 5. – С. 29–33.
12. Марченко Л. Освіта і наука в проекті бюджету – 2005 // *Освіта України*. – 2004. – № 75–76. – С. 3–4.
13. Моля І. Деякі проблеми виконання бюджетів // *Казна*. – 2006. – С. 28–32.
14. Павлюк К. В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання // *Фінанси України*. – 2006. – № 9. – С. 30–46.
15. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Моногр. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток і ЛТД”, 2005. – 642 с.
16. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
17. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. – К.: НІОС, 2003. – 488 с.
18. Шашкевич О. Л. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів в умовах трансформаційних процесів в економіці // *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка*. – 2003. – № 14. – С. 66–70.
19. Шашкевич О. Л. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів вищими навчальними закладами державної форми власності // *Галицький економічний вісник*. – 2007. – № 1. – С. 112–122.
20. Юрій С. І. Освіта і наука повинні стати пріоритетними напрямками для держави, адже від них залежить її майбутнє: [Інтерв'ю з ректором ТНЕУ, проф., д. е. н. Сергієм Юрієм] // *Дзеркало тижня*. – 2008. – № 6. – С. 15.

Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу

План

1. Видатки бюджетів на соціальний захист.
2. Особливості фінансування установ і заходів соціального забезпечення.
3. Видатки бюджетів на загальну середню освіту.
4. Видатки бюджетів на утримання дитячих дошкільних закладів.
5. Роль бюджетів у розвитку системи підготовки кадрів в Україні.
6. Склад видатків на підготовку кадрів, особливості їхнього планування та фінансування.
7. Штати і система оплати праці в установах підготовки кадрів.
8. Видатки бюджетів на охорону здоров'я.
9. Порядок складання і затвердження кошторисів закладів охорони здоров'я.
10. Роль бюджетів у розвитку культури в Україні.
11. Склад видатків на культуру, особливості їхнього планування та фінансування.
12. Фінансування розвитку фізичної культури і спорту.

Література

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08. 07. 2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
3. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 608 с.
5. Про освіту: Закон України від 08. 12. 2006 р. // Закони України. – 2006. – № 46. – С. 3–39.

6. Про загальну середню освіту: Закон України від 28. 08. 2006 р. // *Закони України*. – 2006. – № 32. – С. 3–32.
7. Про дошкільну освіту: Закон України від 11. 07. 2001 р. (зі змінами та доповненнями) // *Збірник систематизованого законодавства*. – 2006. – № 9. – С. 77–89.
8. Про вищу освіту: Закон України від 17. 01. 2002 р. (зі змінами та доповненнями) // *Збірник систематизованого законодавства*. – 2006. – № 9. – С. 35–63.
9. Затоначка Т. Проблеми бюджетного фінансування науки та освіти в Україні // *Світ фінансів*. – 2007. – № 3. – С. 89–94.
10. Карлін М. І. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: *Знання*, 2008. – 428 с.
11. Карпшин Н. Шляхи оптимізації фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні // *Світ фінансів*. – 2009. – № 4 (21). – С. 99–104.
12. Кобченко Л. С. Бюджетне фінансування загальної середньої освіти України // *Економіка та держава*. – 2008. – № 6. – С. 97–98.
13. Лободіна З. М. Практика і проблематика фінансового забезпечення загальної освіти в умовах соціально-економічних трансформацій // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2010. – № 5. – С. 188–192.
14. Лободіна З. Удосконалення національної моделі фінансування охорони здоров'я // *Фінанси України*. – 2010. – № 4. – С. 88–97.
15. Місцеві фінанси: Підруч. / За ред. О. П. Кириленко. – К.: *Знання*, 2006. – 677 с.
16. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: *Знання*, 2008. – 670 с.
17. Про затвердження переліку груп власних надходжень бюджетних установ, вимог щодо їх утворення та напрямів використання: Постанова Кабінету Міністрів України № 659 від 17. 05. 2002 р. (із змінами, внесеними згідно з ПКМУ № 90 від 11. 02. 2009 р.) // *Офіційний вісник України*. – 2002. – № 21. – С. 42–46.

18. Савчук В. А. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів закладів освіти // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 5. – С. 37–41.
19. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
20. Туболець І. І. Бюджетне фінансування галузей соціальної сфери // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 36–37.
21. Шашкевич О. Вдосконалення планування видатків на оплату праці у вищих навчальних закладах державної форми власності // Світ фінансів. – 2008. – № 1(14). – С. 118–124.
22. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К: НІОС, 2000. – 400 с.

Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління

План

1. Необхідність, склад і характеристика видатків на оборону.
2. Особливості планування та фінансування видатків на оборону.
3. Видатки бюджету на управління: сутність і значення.
4. Порядок складання і затвердження кошторисів органів державної влади та управління.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08. 07. 2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 608 с.

3. Голубь В. Політико-адміністративне управління посттоталітарного суспільства: ревізія традиційних функцій держави // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – № 2. – С. 192–200.
4. Деревчук О. Правові проблеми фінансування Міністерства внутрішніх справ України із застосуванням програмно-цільового методу // Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 41–43.
5. Про оборону України: Закон України № 1932-XII від 6. 12. 1991 р. (зі змінами № 1932-XII від 16. 04. 2009 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
6. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України № 835-VI від 26. 12. 2008 р. // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 3–49.
7. Про організацію оборонного планування: Закон України від 18. 11. 2004 р. // Державний вісник України. – 2004. – № 24. – С. 12–14.
8. Кириченко С. Збройні сили України - гарант національної безпеки держави: сучасні аспекти реформування // Україна-НАТО / Ukraine-NATO. – 2008. – № 2. – С. 13–22.
9. Кравченко С. Моделювання механізму здійснення державно-управлінських реформ // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – № 2. – С. 86–95.
10. Медведєв Ю. Б., Семеніхін І. М. Фінансове забезпечення збройних сил // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 132–135.
11. Медведєв Ю. Б., Семеніхін І. М., Голота О. П. Фінансове забезпечення Збройних сил України в умовах їх реформування // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 58–65.
12. Опарін В. М. Бюджетна система: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. М. Опарін,

- В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.
13. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
  14. Про структуру бюджетної класифікації: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 42.
  15. Семененко А. Світовий досвід щодо аналізу воєнних потреб та ефективності розподілу оборонних ресурсів / / Збірник наукових праць Національної академії Державного Управління при Президентові України. – 2006. – № 1. – С. 37–43.
  16. Семенченко А. І. Математичні моделі оптимізації управління ресурсами для забезпечення обороноздатності держави // Економіка та держава. – 2006. – № 3. – С. 55–58.
  17. Семеніхін І. М. Формування оборонного бюджету України і контроль за його використанням в умовах ринкової економіки // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 56–64.
  18. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
  19. Федоренко Р. М. Засади розвитку системи оборонного планування в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9. – С. 141–146.
  20. Шаталова О. Г. Проблеми удосконалення системи оборонного планування в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 15–20.
  21. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К: НІОС, 2000. – 400 с.

Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу

План

1. Необхідність, суть, форми, чинники та передумови державного кредиту.
2. Внутрішні запозичення, їхня характеристика.
3. Зовнішні запозичення, їхня характеристика.
4. Управління державним кредитом.
5. Державний борг як наслідок існування державного кредиту.
6. Структура державного боргу.
7. Класифікація державного боргу.
8. Обслуговування державного боргу за рахунок коштів державного бюджету.
9. Формування та обслуговування гарантованого державного боргу.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08. 07. 2010 р. – К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Про державний внутрішній борг України: Закон України № 2604-XII від 16 верес. 1992 р. (зі змінами № 2505-IV (2505-15) від 25. 03. 2005 р.) // Голос України. – 1992. – 2 жовт.
3. Про державний зовнішній борг України: Постанова ВРУ № 470/95-ВР від 14 груд. 1995 р. // Голос України. – 1995. – 26 груд.
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
5. Бюджетний менеджмент / За ред. В. М. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
6. Вахненко Т. Державний борг України: оптимізація структури та управління ризиками // Світ фінансів. – 2008. – № 1. – С. 10–29.

7. Державний кредит: Навч.-метод. м-ли до вивч. курсу / Лубкей Н. П., Тулай О. І., Карпишин Н. І., Шашкевич О. Л., Шулюк Б. С. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 106 с.
8. Драчук Ю. В. Державний борг у фінансовій політиці України // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 3–8.
9. Заверуха І. Правові проблеми класифікації державного боргу // Право України. – 2007. – № 3. – С. 51–55.
10. Іваненко Ю., Мамишев А. До питання розкриття інформації про державний борг // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 3. – С. 20–22.
11. Карапетян О. Вплив державного боргу на макроекономічний розвиток: концептуальні підходи // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 3–4(4–5). – С. 87–94.
12. Кириленко О. Проблеми оптимізації структури державного боргу // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 115–119.
13. Козюк В. В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: Моногр. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 238 с.
14. Кравчук Н. Я. Зовнішня заборгованість держави: емпіричні гіпотези та концептуальні підходи // Світ фінансів. – 2006. – № 3(8). – С. 80–94.
15. Лютий І. Державний кредит у фінансовій політиці України // Банківська справа. – 2004. – № 2. – С. 41–50.
16. Марченко С. Політичні ризики та державний борг // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8. – С. 91–99.
17. Пасічник Ю. В. Методологічні підходи західної фінансової науки до проблем державного боргу // Фінанси України. – 2006. – № 4. – С. 83–91.
18. Рожко О. Державний борг у забезпеченні економічного зростання // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 82–88.

19. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
20. Чечетов М. В., Чечетова Н. Ф., Бережна А. Ю. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. В 2-х ч. Ч. 1. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 560 с.
21. Юрій С. І., Дем’янишин В. Г. Антологія бюджетного механізму: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка. 2001. – 250 с.

Тема 12. Бюджетний процес

План

1. Бюджетний процес в Україні: суть, особливості та етапи.
2. Суть, принципи, значення і завдання бюджетного планування.
3. Етапи і методи бюджетного планування.
4. Основи побудови Державного бюджету України. Бюджетний період.
5. Бюджетні резерви, їхня необхідність, суть, призначення, класифікація і характеристика.
6. Порядок складання проекту Державного бюджету України.
7. Порядок розгляду і затвердження Державного бюджету України.
8. Порядок складання, розгляду і затвердження бюджету Автономної Республіки Крим.
9. Порядок складання, розгляду і затвердження обласних і районних бюджетів, бюджетів районів у містах.
10. Порядок складання, розгляду і затвердження бюджетів місцевого самоврядування.
11. Складання і затвердження бюджетного розпису. Поквартальний розподіл доходів і видатків бюджетів.
12. Організація роботи з виконання бюджетів: роль і завдання фінансових органів.
13. Організація виконання дохідної частини бюджетів.

14. Розпорядники бюджетних коштів, їхні види, права та обов'язки.
15. Бюджетні призначення та асигнування, їхня характеристика.
16. Організація виконання дохідної і видаткової частин бюджетів.
17. Порядок зміни бюджетних призначень і внесення змін до затверджених бюджетів.
18. Виконання бюджетів як етап бюджетного процесу.
19. Підготовка та розгляд звітів про виконання бюджету.

Література

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
2. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2542-III від 21. 06. 2001 р. (зі змінами та доповненнями) // Нормативні акти. – 2001. – № 18. – С. 3–64.
3. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
4. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
5. Дем'янишин В. Г. Бюджетне планування та його особливості в умовах демократичних перетворень // Світ фінансів. – 2004. – Вип. 1. – С. 62–71.
6. Дем'янишин В. Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення // Світ фінансів. – 2007. – № 4. – С. 100–115.
7. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
8. Лютий І., Савич Л. Суперечності планування видаткової частини Державного бюджету України // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 81–87.

9. Карлін М. І. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с.
10. Місцеві фінанси: Підруч. / За ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
11. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Моногр. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
12. Петренко П. Шляхи модернізації бюджетного процесу // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 46. – С. 8.
13. Про заходи щодо організації бюджетного процесу у 2010 році: Постанова КМУ від 29. 12. 2009 р. // Податки та бухгалтерський облік. – 2010. – № 5. – С. 5–11.
14. Потеряйло І. Середньострокове планування в бюджетному процесі України // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 38–46.
15. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
16. Тулай О. Планування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах дефіциту фінансових ресурсів // Світ фінансів. – 2009. – № 4(21). – С. 89–98.
17. Фінанси: Підруч. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
18. Чечетов М. В., Чечетова Н. Ф., Бережна А. Ю. Бюджетний менеджмент: Навч. посіб. В 2-х ч. Ч. 1. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2004. – 560 с.
19. Чугунов І. Я., Запатріна І. В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 3–15.
20. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К: НІОС, 2000. – 400 с.
21. Юрій С. І., Стоян В. І., Даневич О. С. Казначейська система: Підруч. – 2-ге вид., змін. і доп. – Тернопіль: Карт-бланш. – 2006. – 818 с.

ЗАДАЧІ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ З ДИСЦИПЛІНИ “БЮДЖЕТНА СИСТЕМА”

Задача 1

Визначити середньорічний контингент учнів, середньорічну кількість класів і кількість ставок для планування фонду зарплати по міській школі на підставі нижчеподаних даних.

За станом на 1 січня у школі була така кількість класів та учнів:

Таблиця 1.1

Показники	Класи										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість класів	3	2	2	3	3	2	2	3	3	2	1
Кількість учнів	110	74	68	98	96	80	70	84	90	60	25

З 1 вересня очікується:

- а) випуск учнів: з 9 класів – 90 учнів;
з 11 класів – 25 учнів;
- б) прийом: в 1 класи – 80 учнів;
в 9 класи – 55 учнів.

Згідно з навчальним планом визначена така кількість годин на тиждень:

- 1–4 класи – 24 год.;
- 5–9 класи – 36 год.;
- 10–11 класи – 32 год.

Задача 2

1. Визначити середньорічну кількість ліжок, кількість ліжко-днів, загальну потребу району у ліжковому фонді.

2. Визначити витрати на опалення, поточний ремонт обладнання, інвентар, поточний ремонт будівель.

3. Розрахувати видатки кошторису.

4. Провести аналіз складу і структури видатків на утримання лікарні.

Вихідні дані:

Таблиця 2.1

№ з/п	Показники (за станом на 1.01)	Варіанти	
		Лікарня №1	Лікарня №2
1.	Кількість ліжок на 1.01	125	130
2.	Заплановано ввести ліжок	+23	+25
3.	Кількість днів використання ліжок в році	268	277
4.	Середня тривалість перебування хворого на стаці- онарі, днів	17	20
5.	Чисельність населення району, осіб	200000	150000
6.	Процент госпіталізації	15	18
7.	Кількість посад медперсоналу на 1.01	95	100
8.	Запланований приріст посад медперсоналу з 1.03	9	11
9.	Об'єм приміщень за зовнішнім обміром, м. куб.	8700	9200
10.	Балансова вартість обладнання та інвентаря, тис. грн.	58750	69350

Для розрахунку видатків кошторису необхідно врахувати:

1. Середня ставка заробітної плати на посаду на місяць становить 1200 грн.

2. Видатки на харчування на 1 ліжко-день становлять 8,5 грн.

3. Видатки на медикаменти на 1ліжко-день становлять 11,15 грн.

4. Приміщення лікарень опалюється вугіллям, ціна якого за 1 т дорівнює 800 грн.

5. Перевідний коефіцієнт по вугіллю встановлений на рівні 0,76.

6. Норма видатків на ремонт обладнання та інвентаря встановлена 4%.

7. Видатки на поточний ремонт будівель становлять 27 тис. грн. 50 коп.

8. Видатки на канцелярські приладдя, освітлення, прання білизни встановлені в таких розмірах:

– по лікарні № 1 – 35 тис. грн.;

– по лікарні № 2 – 57 тис. грн.

9. Ліміт видатків на відрядження встановлений для всіх лікарень у сумі 15 тис. грн. на місяць.

10. У поточному році передбачається придбати інвентар та обладнання, в тому числі:

Таблиця 2.2

Інвентар та обладнання	Лікарня № 1			Лікарня № 2		
	кількість	ціна, грн.	сума, тис. грн.	кількість	ціна, грн.	сума, тис. грн.
Бідони молочні	17	100		18	100	
Тумбочки	34	260		30	260	
Крісла-каталки	4	320		6	320	
Шафа для білизни	8	450		9	450	
Дивани жорсткі	9	600		10	600	
Всього	X	X		X	X	

Для розрахунку видатків на придбання м'якого інвентарю використовуються такі дані:

Таблиця 2.3.

№ з/п	М'який інвентар	Лікарня №1			Лікарня №2		
		кількість	ціна, грн.	сума, тис. грн.	кількість	ціна, грн.	сума, тис. грн.
1.	Підодяльники	39	70		41	70	
2.	Наволочки	28	40		32	40	
3.	Рушники	43	30		45	30	
4.	Халати шерстяні	45	170		47	170	
5.	Одягла теплі	25	240		26	240	

Видатки на капітальний ремонт згідно з дефектними актами становлять:

- по лікарні № 1 – 25 тис. грн.;
- по лікарні № 2 – 36 тис. грн.

Задача 3

Отримавши доручення начальника бюджетного відділу, необхідно:

1. Перевірити обґрунтування розміру короткострокової позиції і строку її надання.

2. Перевірити правильність поквартального збалансування доходів і видатків міського бюджету і можливості використання для покриття касових розривів усіх внутрішніх джерел, передбачених чинним законодавством.

3. Перевірити дотримання порядку погашення залучених до покриття касових розривів сум при перевищенні дохідної частини бюджету над видатковою та порядку поповнення бюджетних резервів.

4. Перевірити обґрунтування строків та обсягів повернення короткострокової позики та їхню відповідність чинному законодавству.

5. Дати вичерпну відповідь на клопотання виконкому міської ради з всестороннім обґрунтуванням пропозицій.

При вирішенні цього завдання використати табл. 3.1, в якій представлені результати поквартального збалансування доходів і видатків міського бюджету, зробленого міським фінансовим управлінням на основі поквартального розподілу доходів і видатків на плановий рік.

Таблиця 3.1

Баланс доходів і видатків міського бюджету, млн. грн.

№ з/п	Показники	Всього за рік	У тому числі			
			I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
I. Доходи						
1.	Всього доходів	51312,1	12500,0	12500,0	12700,0	13612,1
2.	Бюджетні резерви	700,0	500,0	500,0	500,0	500,0
3.	Залучення вільних залишків бюджетних коштів	–	–	–	–	–
4.	Залучення оборотної касової готівки	–	200,0	–	–	–
5.	Залучення короткострокових позик обласного бюджету	–	–	800,0	–	–
	Баланс	52012,1	13200,0	13800,0	13200,0	14112,1
II. Видатки						
1.	Всього видатків	51312,1	12700,0	13300,0	12400,0	12912,1
2.	Вільні залишки бюджетних коштів	200,0	–	–	–	300,0
3.	Оборотна касова готівка	500,0	500,0	500,0	500,0	500,0
4.	Повернення короткострокових позик обласному бюджету	–	–	–	300,0	400,0
	Баланс	52012,1	13200,0	13800,0	13200,0	14112,1

Задача 4

Скласти тарифікаційний список учителів сільської школи і визначити ставку заробітної плати на кожного вчителя, використавши дані табл. 4.1.

Таблиця 4.1

№ з/п	Прізвище та ініціали	Посада	Освіта	Стаж педагогічної роботи	Предмети, які викладають	Кількість годин на тиждень
1	Анаккісва А. В.	Вчитель	Вища	2	Українська література	25
2	Волошина І. Ж.	Вчитель (кл. керів.)	Вища	4	Географія	24
3	Калетник В. В.	Директор школи	Вища	11	Математика	22
4	Головчук І. В.	Завідувач кабінету	Вища	9	Фізика	26
5	Оліщук О. В.	Вчитель (кл. керів.)	Вища	12	Історія	22
6	Кравчук А. Р.	Вчитель (кл. керів.)	Сер. спец.	8	ІІІ клас	26
7	Кулик Т. Н.	Вчитель	Незак. вища	4	Історія	25
8	Кулик В. З.	Вчитель	Вища	15	Хімія	25
9	Колетник І. П.	Вчитель (кл. керів.)	Вища	7	Біологія	27
10	Іваненко І. І.	Вчитель	Вища	22	Іноземна мова	28
11	Васьків В. В.	Вчитель	Сер. спец.	12	Фізична культура	27
12	Матняш Д. П.	Вчитель	Вища	5	ІІ клас	6
13	Ледченко А. Є.	Вчитель	Вища	2	Математика	23
14	Васкан В. В.	Завідувач навчального господарства	Вища	16	Математика	12
15	Семенюк В. О.	Вчитель	Вища	8	Труд. навч.	28
16	Якименко А. О.	Вчитель	Вища	6	Іноземна мова	26
17	Шпуляк Н. Л.	Вчитель (кл. керів.)	Вища	12	Математика	22
18	Янчук Я. Т.	Вчитель	Сер. спец.	9	І клас	26
19	Лисак А. Ю.	Вчитель	Сер. спец.	11	ІV клас	28

Задача 5

1. Скласти кошториси лікарень, використовуючи дані нижченаведених таблиць.

2. Проаналізувати склад і структуру видатків на утримання лікарень.

Вихідні дані:

1. Лікарні не мають права на розширення штатів до рівня минулого року, оскільки передбаченого зростання контингентів у плановому році не буде.

2. Середня ставка заробітної плати працівника на місяць, розрахована на підставі тарифікаційного списку, має становити по групі лікарів – 1350 грн.; по групі середнього медичного персоналу – 950 грн.; по групі молодшого медичного персоналу – 840 грн.; по групі адміністративно-господарського персоналу – 1010 грн.

Таблиця 5.1

Розрахунок фонду зарплати

	Лікарня №1			Лікарня №2		
	Середнє число за станом на рік	Середня ставка на місяць	Фонд з/п на рік	Середнє число за станом на рік	Середня ставка на місяць	Фонд з/п на рік
Лікарі	26	1350	?	1350	200	?
СМП	49	950	?	950	110	?
ММП	35	840	?	840	90	?
АГП	58	1010	?	1010	95	?
Всього	?		?	?		?

1. У зв'язку зі збереженням оперативно-мережевих показників лікарень на рівні поточного року видатки на електроенергію в плановому році не мають перевищувати рівня, врахованого у кошторисі поточного року.

2. У плановому році працівники лікарень отримають від районної державної адміністрації житлові будинки, що в 2 рази зменшують видатки порівняно з поточним роком за оплатою безкоштовно наданих квартир і комунальних послуг.

Таблиця 5.2

Зведення видатків

тис. грн.

Показники	Розраховано лікарнею №1	Розраховано лікарнею №2
Опалення	370	375
Освітлення	150	155
Видатки по оплаті	?	?
Безкоштовне надання квартир і комунальних послуг	270	275
Заробітна плата нештатного персоналу	110	115
Всього		

3. Видатки на харчування на 1 ліжко-день становлять 8,5 грн.

4. Видатки на медикаменти на 1 ліжко-день становлять 11,15 грн.

5. У список обладнання, інвентарю, які необхідно придбати, вміщено:

- по лікарні № 1–15 столів для їдальні за ціною 430 грн. за шт.; 2 килими за ціною 750 грн. за шт.;
- по лікарні № 2–2 операційних столи за ціною 2150 грн. за шт.; 17 ліжок за ціною 820 грн. за шт.

6. Кожна лікарня передбачає у плановому році придбати м'який інвентар відповідно на 25000 грн.

Таблиця 5.3

Показники	Лікарня №1	Лікарня №2
Кількість ліжок у лікарнях	80	90
Кількість днів функціонування ліжка на рік	330	335

Задача 6

Розрахувати річний фонд заробітної плати вчителів відповідно до таких даних:

Таблиця 6.1

Показники	Класи		
	1–4	5–9	10–11
А) По міській школі			
1. Кількість класів:			
а) на 1 січня	5	15	12
б) на 1 вересня	6	14	12
2. Кількість навчальних ставок на 1 клас за тарифікацією	1	1,9	2,2
3. Середньомісячна ставка ЗП вчителя за тарифікацією, грн.	1220	1240	1260
Б) По сільській школі:			
1) Кількість класів:			
а) на 1 січня	6	12	4
б) на 1 вересня	8	12	5
2) Кількість навчальних ставок на 1 клас за тарифікацією	1	1,8	2,2
Середньомісячна ставка ЗП вчителя за тарифікацією, грн.	1210	1220	1250

Задача 7

Розрахувати суму видатків на опалення і освітлення середньої школи, використавши такі дані:

1. Загальна площа приміщення – 30650 куб. м.
2. Площа освітлення – 4560 кв. м.
3. Витрати електроенергії для технічних вимог – 3560 кВт/год.
4. Норма видатків умовного палива на 1 куб.м. приміщення (на опалювальний сезон) – 5,15 кг.
5. Середній калорійний еквівалент для переводу натурального палива в умовне (для газу) – 1,17 на 1 тис. куб. м.
6. Ціна за 1 куб. м газу – 2,68 грн., ціна за 1 кВт/год. – 0,78 грн.

Задача 8

Визначити загальну суму видатків школи на харчування учнів, в яких продовжений режим денного навчання, використавши такі дані:

Кількість учнів, які переведені на продовжений режим денного навчання, за станом на:

- а) 1 січня – 280;
- б) 1 вересня – 295.

Ціна харчування 1 учня на день – 9,8 коп.

Кількість днів харчування на рік – 210.

За рішенням міської ради від оплати за харчування звільнюються:

- повністю – 15% учнів;
- на 50% – 10% учнів;
- на 25% – 8% учнів.

Задача 9

У місті обласного підпорядкування 150000 жителів. Кількість хворих, направлених протягом року на лікування, становить 15000 осіб. При використанні ліжка 320 днів на рік і тривалістю перебування протягом 16 днів оборот ліжка становить 20 днів. Розрахувати загальну потребу у ліжковому фонді міста.

Задача 10

Визначити середньорічну кількість ліжок і кількість ліжко-днів на основі таких даних:

Таблиця 10.1

Показники	Відділення лікарні		
	дитяче	хірургія	онкологія
1. Кількість лікарняних ліжок:			
а) на початок року	45	50	60
б) на кінець року	60	65	80
2. Кількість днів використання ліжка на рік	310	290	315

Задача 11.

1. Скласти кошториси лікарень.
4. Проаналізувати склад і структуру видатків на утримання лікарень.

Таблиця 11.1

тис. грн.

Код	Найменування затрат	Розраховано установою на плановий рік	
		Лікарня № 1	Лікарня № 2
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ		
1120	Нарахування на заробітну плату		
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки, всього, з них:		
1132	– медикаменти та перев'язувальні матеріали		
1133	– продукти харчування		
1140	Видатки на відрядження		
1150	Матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення		
1160	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв		
2000	Капітальні видатки		
	Всього	?	?

Вихідні дані:

1. Лікарні не мають права на розширення штатів до рівня минулого року, оскільки передбаченого зростання контингентів у плановому році не буде.

2. Середня ставка заробітної плати працівника на місяць, розрахована на підставі тарифікаційного списку, має становити по групі лікарів – 1350 грн.; по групі середнього медичного персоналу – 950 грн.; по групі молодшого медичного персоналу – 950 грн.; по групі адміністративно господарського персоналу – 1010 грн.

3. У зв'язку із збереженням оперативно-мережевих показників лікарень на рівні поточного року видатки на електроенергію у

плановому році не мають перевищувати рівня, врахованого у кошторисі поточного року.

4. У плановому році працівники лікарень отримають від районної державної адміністрації житлові будинки, що в 2 рази зменшує видатки порівняно з поточним роком з оплати безкоштовно наданих квартир і комунальних послуг.

5. Видатки на медикаменти і перев'язувальні матеріали на 1 ліжко-день у плановому році становитимуть 11,15 грн.

Таблиця 11.2

Показники	Лікарня № 1	Лікарня № 2
Кількість ліжок у лікарнях	64	72
Кількість днів функціонування ліжка на рік	330	335

6. Для забезпечення лікарень продуктами харчування необхідно передбачити видатки на харчування з розрахунку 8,5 грн. на ліжко-день.

7. У список обладнання та інвентарю, які необхідно придбати, вміщено:

- по лікарні № 1–12 столів для їдальні за ціною 430 грн. за шт.; 3 килими за ціною 650 грн. за шт.;
- по лікарні № 2–3 операційних столів за ціною 2150 грн. за шт.; 17 ліжок за ціною 420 грн. за шт.

8. Кожна лікарня передбачає у плановому році придбати м'який інвентар відповідно на 74000 грн.

Таблиця 11.3

Розрахунок фонду заробітної плати

Найменування посад	Лікарня № 1			Лікарня № 2		
	Середнє число за станом на рік	Середня ставка на місяць, грн.	Фонд з/п на рік	Середнє число за станом на рік	Середня ставка на місяць, грн.	Фонд з/п на рік
Лікарі	28	1350	?	27	1350	?
СМП	59	950	?	51	950	?
ММП	36	840	?	39	840	?
АГП	68	1010	?	51	1010	?
Всього		–			–	

Таблиця 11.4

Канцелярські та господарські видатки

тис. грн.

Показники	Розраховано лікарнею № 1	Розраховано лікарнею № 2
Опалення	37	37,5
Освітлення	15	15,5
Видатки по оплаті праці		
Безкоштовне надання квартир, комунальних послуг	27	27,5
Заробітна плата нештатного персоналу	11	11,5
Всього	?	?

Задача 12

1. Скласти кошторис школи, використовуючи наведені нижче дані.
2. Проаналізувати склад і структуру видатків на утримання школи.

Таблиця 12.1

тис. грн.

Код	Затрати	
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	
1120	Нарахування на заробітну плату	
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки, з них:	
1132	– медикаменти та перев'язувальні матеріали	
1133	– продукти харчування	
1140	Видатки на відрядження	
1150	Матеріали, інвентар, будівництво, капітальний ремонт та заходи спеціального призначення, що мають загальнодержавне значення	
1160	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	
2000	Капітальні видатки	
	Всього	

Вихідні дані:

1. Школа не має права на розширення штатів до рівня минулого року, оскільки не передбачається у плановому році збільшення кількості класів та педагогічних ставок.

2. Середня ставка заробітної плати працівника на місяць, розрахована на підставі тарифікаційного списку, має становити по групі вчителів – 1168 грн., по групі адмінгосподарського персоналу – 950 грн.

3. Видатки на харчування дітей-сиріт - 14,95 грн.

4. У зв'язку зі збереженням оперативного-мережевих показників школи на рівні поточного року видатки на електроенергію в плановому році не мають перевищувати рівня, врахованого у кошторисі поточного року. Приміщення школи опалюється вугіллям, ціна якого за 1 т – 780 грн. Об'єм приміщення за зовнішнім обміром – 8700 куб. м.

5. Перевідний коефіцієнт по вугіллю становить 0,76.

Розрахунок 1

Розрахунок фонду заробітної плати

грн.

Найменування посад	Середнє число ставок на рік	Середня ставка на місяць	Фонд з/п на рік
Вчителі	94	1168	?
АГП	26	950	?
Всього	?	X	?

Розрахунок 2

Оплата комунальних послуг та енергоносіїв

грн.

Показники	Розраховано на рік
Опалення	53000
Освітлення	25000
Заробітна плата штатного персоналу	17000
Інші видатки	26000
Всього	?

Задача 13

1. Обчислити середньорічну кількість учнів і кількість класів по групах класів і по школі загалом, використовуючи при цьому дані табл. 13.1.

2. Використовуючи дані навчального плану, обчислити кількість педагогічних ставок по школі (табл. 13.2).

3. Обчислити річний фонд заробітної плати вчителів відповідно до даних табл. 13.3.

Вихідні дані:

Таблиця 13.1

Класи	К-сть на 1 січня		К-сть на 1 вересня	
	учнів	класів	учнів	класів
1	105	3	112	4
2	108	3	101	3
3	146	4	151	5
4	–	–	–	–
Разом по 1–4 класах	359	10	364	12
5	109	3	121	5
6	135	4	130	4
7	137	4	141	5
8	120	4	131	5
9	92	3	98	4
Разом по 5–9 класах	593	18	621	33
10	77	3	80	3
11	57	2	61	2
Разом по 10–11 класах	134	5	141	5
Всього по школі	1086	33	1126	40

У новому навчальному році у перший клас передбачається прийняти 105 учнів. Після закінчення 9 класу планується вибуття 7 учнів з різних причин.

Таблиця 13.2

№ з/п	Навчальні предмети	Класи										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Українська мова	5	5	5	5	3	3	2	2	1	1	1
2.	Українська література	5	5	5	2	2	2	2	3	3/4	3	3
3.	Зарубіжна література				2	2	2	2	1	2	2	2
4.	Математика, основи інформатики	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4/5	4/5
5.	Історія України				1	–	1	1	1	1	1	1
6.	Всесвітня історія				1	2	1	1	2	2	2	2
7.	Правознавство	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
8.	Географія				1	2	2	2	2	1	–	–
9.	Біологія				–	2	2	2	2	1	1	1
10.	Фізика				–	–	2	2	2	3	3	3
11.	Хімія				–	–	–	2	2	2	2	2
12.	Музика, образотворче мистецтво, креслення	2	2	2	2	2	2	2	–	–	–	–
13.	Фізкультура	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	4
14.	Трудове навчання	1	1	1	2	2	2	1	1	–	–	–
15.	Рідний край	1	1	1	–	–	–	–	–	–	–	–
16.	Валеологія	–	1,5	1,5	–	–	–	–	–	–	–	–
Разом		20	20,5	20,5	21	23	25	25	25	24	23	23
Цикл профільних предметів												
1.	Англійська мова	3	3	3	5	5	5	5	5	6	6	6
2.	Друга іноземна мова (нім., франц.)	–	–	–	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2	2/2
3.	Література англ., США								1/а	1/а	1/С ША	1/С ША
4.	Краєзнавство							2	2	2	2	2
Разом		23	24,5	24,5	28	30	32	34	35	35	34	34
Курси за вибором, факультативи												
5.	Охорона життя, здоров'я дітей	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
6.	Основи християнської моралі				0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
	Вакантні години				1	1	1	1	1			
	Гранично допустиме навантаження на учня	24	25	25	31	32	34	35	37	36	35	35
	Всього	24	25	25	30	32	34	36	37	36	35	35

При цьому необхідно врахувати те, що вчителі 1–3 класів звільнені від уроків: фізкультури, співів, валеології, англійської мови. Класи поділяються на уроках англійської мови – на 2 групи, іноземної мови у 5–11 класах – на 3 групи, трудового навчання – на 2 групи. Заняття з фізичного виховання проводяться окремо з юнаками і дівчатами.

Таблиця 13.3

№ з/п		1–4 класи	5–9 класи	10–11 класи	Разом по класах
1.	Кількість педагогічних ставок на клас за тарифікацією				
2.	Середня ставка вчителя на місяць за тарифікацією				
3.	Кількість педагогічних ставок на всі класи за тарифікацією				
4.	Фонд заробітної плати на місяць за період січень-серпень				
5.	Фонд зарплати на 8,5 міс.				
6.	Кількість педагогічних ставок на всі класи на 1.09.				
7.	Фонд заробітної плати на 3,5 міс.				
Разом по зарплаті вчителів на рік					

Задача 14

Необхідно:

- визначити загальну кількість діто-днів по дитячому садку;
- скласти кошторис дитячого садка.

Вихідні дані:

- кількість груп у дитячому садку – 12 (у т. ч. ясельних – 5);
- кількість дітей – 300 (у тому числі ясельного віку – 125);
- середня кількість днів на рік перебування дитини у дитячому садку – 285;
- норма харчування на день на дитину: дошкільника – 10,5 грн., ясельника – 10,25 грн.;

- додаткове харчування влітку – з розрахунку 6,35 грн. на 1 діто-день (усього діто-днів – 13500);
- норма навчальних видатків (іграшок, посібників і т. д.) на дитину на рік: у дошкільних групах – 12,4 грн., у ясельних групах – 5,1 грн.;
- передбачено такі річні видатки по КЕКВ:

Таблиця 14.1

1110	Оплата праці	115000 грн.
1120	Нарахування на заробітну плату	?
1140	Видатки на відрядження	4500 грн.
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	4800 грн.
1134	Придбання м'якого інвентарю та обмундирування	1200 грн.
1137	Поточний ремонт і технічне обслуговування обладнання	1720 грн.
1137	Поточний ремонт будівель	3260 грн.
1138	Оплата послуг зв'язку	1000 грн.
1139	Інші поточні видатки	2800 грн.
1161	Оплата теплопостачання	9500 грн.
1162	Оплата водопостачання і водовідведення	7200 грн.
1163	Оплата електроенергії	5320 грн.
2110	Придбання предметів та обладнання довгострокового користування	8500 грн.

Середній розмір оплати батьків за перебування дитини у дитячому садку становить 6 грн. на день.

На закупівлю продуктів харчування для дітей спрямовується 50% коштів спеціального фонду кошторису, 15% – на закупівлю навчальних матеріалів, 35% – на придбання предметів та обладнання довгострокового користування.

Задача 15

Визначити видатки за кодом 1120 “Нарахування на заробітну плату” середньої загальноосвітньої школи та вказати суму платежів, які перераховуються у Пенсійний фонд України і Фонд державного соціального страхування.

Таблиця 15.1

№ з/п	Показники	Варіанти	
		I	II
1.	Кількість педагогічних ставок за тарифікацією по групах класів		
	I–IV	6	10
	V–IX	12	20
	X–XI	8	14
2.	Середня ставка на місяць по групах класів		
	I–IV	396	384
	V–IX	423	425
	X–XI	465	466
3.	Середньорічна кількість класів		
	I–IV	6,5	12
	V–IX	10	16
	X–XI	6	12
4.	Доплата за класне керівництво, перевірку зошитів та інші види педагогічної роботи, всього (грн.)	2,000	3,800
5.	Заробітна плата адміністративно-господарського персоналу (грн.)	14,000	17,000
6.	Фонд матеріального заохочення (в % до фонду заробітної плати)	4	6
7.	Виплати по тимчасовій втраті працездатності (грн.)	2,000	5,000
8.	Вихідна допомога при звільненні (гри.)	1,500	-
9.	Одноразова допомога при народженні дитини	Визначити	Визначити
	• кількість дітей	2	3
	• розмір допомоги	За діючими нормами	За нормами
10.	Допомога матерям на дітей віком до 10 років (учням до 18 років):	Визначити	Визначити
	• кількість дітей	10	12
	• розмір допомоги	За діючими нормами	За діючими нормами
11.	Видатки на відрядження (грн.)	500	600
12.	Тарифи відрахувань на рівні діючих нормативів		

Задача 16

Необхідно визначити суми витрат на оплату праці, нарахування на заробітну плату і стипендії по кошторису академії, зокрема:

1. Визначити середньорічну кількість посад професорсько-викладацького складу академії.

2. Визначити середню місячну ставку професорсько-викладацького складу.

3. Розрахувати річний фонд заробітної плати професорсько-викладацького складу.

4. Визначити розмір страхових внесків на соціальне страхування.

5. Визначити середньорічну кількість студентів, які навчаються на денному відділенні академії.

Розрахувати суму бюджетних асигнувань на виплату стипендій студентам академії на рік.

Таблиця 16.1

№ з/п	Показники	Варіанти	
		I	II
1.	Кількість посад професорсько-викладацького складу на початок року:		
	• професор	37	45
	• доцент	250	283
	• ст. викладач	120	109
	• викладач (асистент)	203	240
2.	Кількість посад професорсько-викладацького складу на початок року:		
	• професор	40	46
	• доцент	248	285
	• ст. викладач	119	114
	• викладач (асистент)	203	231
3.	Місячні ставки професорсько-викладацького складу, грн.		
	• професор	3000	3000
	• доцент	1864	1864
	• ст. викладач	1600	1600
	• викладач (асистент)	1510	1510
4.	Тариф страхових внесків на соціальне страхування	За діючими нормами	
5.	Кількість студентів на початок року	6400	6850
6.	Прийнято з 1 вересня	1200	1300
7.	Випущено з 1 липня	1170	1200
8.	Відраховано студентів	69	55
9.	Поновлено студентів	40	28
10.	Забезпечено стипендіями студентів за рахунок коштів бюджету	70,0	73,0
11.	Середні витрати по стипендіях за місяць на стипендіата за рахунок коштів бюджету, грн.	530,0	530,0

Задача 17

- На підставі даних таблиці визначити:
  - загальну суму видатків;
  - питому вагу видатків на окрему функцію держави у загальних видатках;
  - темп зростання видатків.
- Складіть довідку про стан видатків Зведеного бюджету України.

Таблиця 17.1

Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України у 2007–2008 рр.

млн. грн.

Показники	2007 р.		2008 р.	
	Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %
Загальнодержавні функції	24270,9		30829,2	
Оборона	9416,5		11733	
Громадський порядок, безпека та судова влада	18445,7		27080,9	
Економічна діяльність	40523,4		51322,4	
Охорона навколишнього природного середовища	2241,3		2764,7	
Житлово-комунальне господарство	5900,3		8968,5	
Охорона здоров'я	26717,6		33559,9	
Духовний та фізичний розвиток	5687,8		7916,1	
Освіта	44333,6		60959,4	
Соціальний захист та соціальне забезпечення	48517,3		74069,7	
Всього	226054,4		309203,8	

Задача 18

На підставі даних табл. 18.1 проаналізувати інвестиційні витрати місцевих бюджетів України.

Зробити відповідні висновки. Результати розрахунків оформити у вигляді таблиці.

Таблиця 18.1

Показники	Періоди		
	1-й	2-й	3-й
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	152263	2301254	7625111
Загальний обсяг інвестицій у народне господарство України, млрд. грн.	31270	329521	987254
Централізовані державні інвестиції, млрд. грн.	7420	63012	211300
У тому числі: інвестиції за рахунок місцевих бюджетів, млрд. грн.	1321	9612	33255

Обчислити вихідні показники, якщо частка інвестиційних витрат визначається як співвідношення інвестиційних витрат місцевих бюджетів до відповідного показника у процентах до ВВП, загального обсягу інвестицій у народне господарство України, централізованих державних інвестицій.

Задача 19

Чисельність дітей у дитячому дошкільному закладі становила в липні:

- з 1.06–10.06 – 132 чол.
- з 10.06–15.06 – 121 чол.
- з 15.06–20.06 – 113 чол.
- з 20.06–25.06 – 89 чол.
- з 25.06–30.06 – 78 чол.

У травні середньоспискова чисельність дітей становила 118 чол. У середньому на утримання дитини з місцевого бюджету виплачено 190 умовних грошових одиниць (у липні – 204).

Визначити:

1. На скільки умовних грошових одиниць збільшились бюджетні видатки:

- а) загалом;
- б) за рахунок зміни чисельності дітей;
- в) за рахунок рівня витрат на їхнє утримання.

Методичні вказівки до виконання завдання:

Середньоспискова чисельність дітей за липень ($r_{c.p} = (r_1d + r_2d + \dots + r_id_s) / \sum d$), витрати на утримання дітей ($r_{c.p} = B_i = B$), приріст обсягу бюджетних видатків за рахунок рівня витрат на їх утримання ($B_{pв} = (B_2 - B_1) \times r_{c.p}$), приріст обсягу бюджетних видатків за рахунок змін чисельності дітей ($B_{r.g.} = (r_2 - r_1) \times B_2$), де:

$r_1, r_2, r_3, \dots, r_i$ – чисельність дітей по періодах;

$d_1, d_2, d_3, \dots, d_i$; – чисельність днів по періодах;

d – дні місяця;

B_i – витрати на дитину у відповідному періоді;

B_1, B_2 – витрати відповідних періодів;

r_1, r_2 – чисельність дітей відповідного періоду.

Задача 20

На основі даних табл. 20.1:

1. Визначити питому вагу податкових надходжень по регіонах.
2. Визначити надходження на душу населення у % до середнього рівня надходжень по регіонах.
3. Згрупувати регіони за показниками надходження податкових доходів на душу населення.
4. Зробити відповідні висновки про надходження податкових доходів на душу населення.

Таблиця 20.1

Регіон	Сукупні надходження		Надходження на душу населення		
	млн. грн.	% до загальн. маси	млн. грн.	% до середн. рівня	місце регіону
1	2	3	4	5	6
Республіка Крим	14752275		6684		
Область					
Вінницька	8938998		4722		
Волинська	3856423		3578		
Дніпропетровська	37417217		9564		
Донецька	45163864		8504		
Житомирська	7120777		4753		

Продовження табл. 20.1

1	2	3	4	5	6
Закарпатська	4389808		3430		
Запорізька	21072728		10023		
Івано-Франківська	7708069		5297		
Київська	11376370		5919		
Кіровоградська	5563564		4505		
Луганська	18310463		6399		
Львівська	19277148		6990		
Миколаївська	8114693		5973		
Одеська	17936394		6874		
Полтавська	18532164		10522		
Рівненська	5782158		4863		
Сумська	9926444		6993		
Тернопільська	4466837		3800		
Харківська	25372351		8086		
Херсонська	5866565		4586		
Хмельницька	7036729		4630		
Черкаська	9533726		6248		
Чернівецька	3944178		4154		
Чернігівська	7780028		5631		
м. Київ	49585555		18904		
м. Севастополь	2862752		6875		
Всього	381688278		7360		

Задача 21

На основі даних табл. 21.1 зробити порівняльний аналіз обсягів доходів і видатків зведеного та державного бюджету, структури доходів і видатків, внести пропозиції щодо вдосконалення структури доходів і видатків.

Визначити:

- а) суму доходів зведеного та державного бюджетів;
- б) суму видатків зведеного та державного бюджетів;
- в) питому вагу кожного виду доходів і видатків бюджетів;
- г) дефіцит зведеного та державного бюджетів.

Таблиця 21.1

Показники	Зведений бюджет України		У тому числі Державний бюджет України	
	2008 р., млн. грн.	Питома вага, %	2008 р., млн. грн.	Питома вага, %
Доходи – всього	?	100,0	?	100,0
Податкові надходження	227164,8	?	167883,4	?
податок з доходів фізичних осіб підприємств	45895,8	?	–	–
податок на прибуток підприємств	47856,8	?	47456,3	?
податок на додану вартість	92082,6	?	92082,6	?
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	10230,1	?	10125,0	?
акцизний збір із ввезених на територію України товарів	2553,0	?	2553,0	?
ввізне мито	11932,8	?	11932,8	?
Неподаткові надходження	60495,2	?	52817,6	?
Доходи від операцій з капіталом	6702,4	?	2125,3	?
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	135,2	?	135,2	?
Цільові фонди	3347,0	?	1022,7	?
Офіційні трансферти	–	–	7702,0	?
Видатки – всього	?	100,0	?	100,0
Поточні видатки, в т. ч.	268036,7	?	215855,1	?
оплата праці працівників бюджетних установ	72969,1	?	32929,5	?
нарахування на заробітну плату	24733,1	?	10450,5	?
медикаменти та перев'язувальні матеріали	4078,7	?	1875,0	?
продукти харчування	5516,0	?	1668,8	?
оплата комунальних послуг та енергоносіїв	8760,4	?	2632,7	?
поточні трансферти населенню	71406,5	?	51010,2	?
Капітальні видатки, в т. ч.	41179,5	?	25599,4	?
придбання основного капіталу	21363,5	?	7119,5	?

Задача 22

На основі даних табл. 22.1 проаналізувати видатки державного бюджету на виконання загальнодержавних функцій за поточний і попередній роки та їхню структуру.

Таблиця 22.1

Видатки Державного бюджету України на виконання загальнодержавних функцій

	Бюджет 2008 р. порівняно з бюджетом 2007 р.				Структура видатків, %	
	Бюджет 2008 р., млн. грн.	Бюджет 2007 р., млн. грн.	Номінальна зміна, млн. грн.	Зміна, %	Бюджет 2007 р.	Бюджет 2008 р.
Видатки бюджету	241490,1	174254,3	?	?	100	100
Видатки бюджету на загальнодержавні функції	?	?	?	?	?	?
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність	14283,9	10269,7	?	?	?	?
Економічна допомога зарубіжним країнам	136,1	139,6	?	?	?	?
Інші загальні функції державного управління	955,1	664,9	?	?	?	?
Фундаментальні дослідження	2230,1	1733,4	?	?	?	?
Дослідження і розробки у сфері державного управління	320,4	246,5	?	?	?	?
Проведення виборів та референдумів	69,3	502,6	?	?	?	?
Обслуговування боргу	3774,7	3349,9	?	?	?	?

Задача 23

На основі даних табл. 23.1, що характеризують видатки державного бюджету на соціально-культурні потреби, проаналізувати динаміку та структуру зазначених видатків бюджету.

Скласти довідку про стан фінансування соціально-культурних потреб держави.

Таблиця 23.1

Видатки Державного бюджету України на соціально-культурні потреби

тис. грн.

	Бюджет 2008 р. порівняно з бюджетом 2007 р.				Структура видатків, %	
	Бюджет 2008 р., млн. грн.	Бюджет 2007 р., млн. грн.	Номінальна зміна, млн. грн.	Зміна, %	Бюджет 2007 р.	Бюджет 2008 р.
1	2	3	4	5	6	7
Видатки бюджету	241490,1	174254,3	?	?	100	100
Видатки бюджету на соціально-культурні потреби	?	?	?	?	?	?
Охорона здоров'я	?	?	?	?	?	?
Поліклініки та амбулаторії, швидка і невідкладна допомога	585,7	498,2	?	?	?	?
Лікарні та санаторно-курортні заклади	3346,9	2669,2	?	?	?	?
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	1545,4	1230,9	?	?	?	?
Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	231,5	180,4	?	?	?	?
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	1656,04	1742,4	?	?	?	?
Освіта	?	?	?	?	?	?
Дошкільна освіта	36,6	32,5	?	?	?	?
Загальна середня освіта	179,8	122,4	?	?	?	?
Професійно-технічна освіта	3031,9	2147,3	?	?	?	?
Вища освіта	17002,2	11789,8	?	?	?	?
Післядипломна освіта	394,2	299,7	?	?	?	?

Продовження табл. 23.1

1	2	3	4	5	6	7
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	103,7	85,1	?	?	?	?
Програми матеріального забезпечення навчальних закладів	184,9	179,1	?	?	?	?
Дослідження і розробки у сфері освіти	331,01	219,3	?	?	?	?
Інші заклади та заходи у сфері освіти	289,98	274,5	?	?	?	?
Соціальний захист та соціальне забезпечення	?	?	?	?	?	?
Соціальний захист на випадок працездатності	928,1	845,4	?	?	?	?
Соціальний захист пенсіонерів	40256,6	24238,9	?	?	?	?
Соціальний захист ветеранів війни та праці	412,5	380,4	?	?	?	?
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	77,007	51,99	?	?	?	?
Соціальний захист безробітних	9,5	100,02	?	?	?	?
Допомога у вирішенні житлового питання	857,98	950,8	?	?	?	?
Соціальний захист інших категорій населення	8148,4	2459,97	?	?	?	?
Дослідження і розробки у сфері соціального захисту	23,2	19,5	?	?	?	?
Інша діяльність у сфері соціального захисту	85	173,5	?	?	?	?
Духовний та фізичний розвиток	?	?	?	?	?	?
Фізична культура і спорт	836,9	518,0	?	?	?	?
Культура та мистецтво	1250,98	768,2	?	?	?	?
Засоби масової інформації	791,7	669,1	?	?	?	?
Дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку	24,4	18328,7	?	?	?	?
Інша діяльність у сфері духовного та фізичного розвитку	13,7	14,1	?	?	?	?

Задача 24

На основі даних табл. 24.1 проаналізувати динаміку та структуру доходів державного бюджету.

Таблиця 24.1

Доходи Державного бюджету України за 2007–2008 рр.

	2007 р., млн. грн.	Струк- тура доходів, %	2008 р., млн. грн.	Струк- тура доходів, %	Темп приросту 2008р. до 2007р., млн. грн.	Темп приросту 2008р. до 2007р., у процентах
Доходи	?	100	?	100	?	?
Податкові надходження	?	?	?	?	?	?
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	33963,97	?	47456,3	?	?	?
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	1941,4	?	2369,9	?	?	?
Внутрішні податки на товари і послуги	70364,4	?	105335,8	?	?	?
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	10037,6	?	12302,6	?	?	?
Інші податки	363,4	?	418,7	?	?	?
Неподаткові надходження	?	?	?	?	?	?
Доходи від власності та підприємницької діяльності	12547,03	?	21410,8	?	?	?
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	2180,7	?	1987,4	?	?	?
Інші неподаткові надходження	10859,9	?	14254,7	?	?	?
Власні надходження бюджетних установ	16524,2	?	15201,2	?	?	?
Доходи від операцій з капіталом	?	?	?	?	?	?
Надходження від продажу основного капіталу	62,8	?	51,6	?	?	?
Надходження від реалізації державних запасів	1392,5	?	1795,6	?	?	?
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	314,5	?	278,1	?	?	?
Надходження від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	104,5	?	135,2	?	?	?
Цільові фонди	930,5	?	1022,7	?	?	?
Офіційні трансферти	4951,7	?	7701,98	?	?	?

Задача 25

На підставі лімітної довідки про бюджетні асигнування та кредитування на 2009 р. скласти кошторис Головного управління охорони здоров'я Тернопільської облдержадміністрації.

Лімітна довідка про бюджетні асигнування та кредитування на 2009 р.

Видана Головним фінансовим управлінням Тернопільської ОДА Головному управлінню охорони здоров'я Тернопільської ОДА Підстава: рішення обласної ради № 478 від 21 січня 2009 р.

1) З обласного бюджету за КФК 080000 “Охорона здоров'я”, КФК 070601 “Вищі заклади освіти I та II рівнів акредитації”, КФК 070702 “Інші заклади та заходи післядипломної освіти”, КФК 070809 та КФК 110201 “Бібліотеки” виділено **222907500 (Двісті двадцять два мільйони дев'ятсот сім тисяч п'ятсот) гривень**, у тому числі на:

Назва видатків за економічною класифікацією та класифікацією кредитування	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд
Видатки споживання – разом, з них:	215469500	209015400	6454100
оплата праці працівників бюджетних установ	94802400	94050200	752200
оплата комунальних послуг та енергоносіїв	16332039	15977139	354900
Видатки розвитку	7438000	6326000	1112000
Усього	222907500	215341400	7566100

2) У сумі асигнувань із загального фонду бюджету враховано витрати на утримання: установ охорони здоров'я, медичних училищ, закладів післядипломної освіти, медичної бібліотеки, а також субвенція на погашення боргів згідно зі ст. 57 Закону України “Про освіту” в сумі 90400 грн.

3) Помісячні обсяги асигнувань із загального фонду бюджету встановлено такі:

січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
15471000	19671271	19147557	18128614	17823676	17808606
липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
17913147	18002902	18134899	17502754	17920994	17815980

4) Проекти кошторису, плану асигнувань загального фонду, плану надання кредитів загального фонду бюджету **на 2009 р.** із зведеними даними та розрахунками мають бути подані на затвердження до **10 лютого 2009 р.**

Керівник

_____

І. М. Пиріг

М.П.

24 січня 2009 р.

Задача 26

Визначити показники виконання бюджетної програми (затрат, продукту, ефективності, якості) за загальним і спеціальним фондах.

Програма: Підготовка кадрів для фінансової системи України.

Вихідні дані:

- кількість навчальних закладів – 3;
- середньорічна кількість професорсько-викладацького складу – 1030 шт. од. (в т. ч. за спеціальним фондом – 450 шт. од.);
- середньорічна кількість робітників – 460 шт. од.;
- середньорічна кількість спеціалістів – 475 шт. од.;
- кількість студентів на 1. 01. 2009 р. – 11060 чол. (в т. ч. за державним замовленням 6020 чол.);
- прийом у 2009 р. – 1700 чол. (у т. ч. за рахунок фізичних і юридичних осіб 700 чол.);
- випуск – 2300 чол. (у т. ч. за державним замовленням 1300 чол.);
- поновлено студентів – 18 чол.;
- відраховано за неуспішність – 33 чол.;
- переведено до інших навчальних закладів – 4 чол.;
- відраховано за власним бажанням – 3 чол.;
- річне педагогічне навантаження – 853000 год.;
- затрати на підготовку кадрів: за спеціальним фондом – 16000 млн. грн., за загальним фондом – 18500 млн. грн.;

- кількість студентів, які отримали диплом, становить 2250 чол.;
- кількість студентів, які отримали диплом з відзнакою, становить 1020 чол.

Задача 27

На основі наведених даних розрахувати надходження податку на прибуток до місцевого бюджету:

- прибуток, отриманий підприємствами комунальної власності, – 860 тис. грн.;
- пільги, які згідно з чинним законодавством враховуються у зменшення прибутку, – 45 тис. грн.;
- ставка податку на прибуток – 25%.

ДІЛОВІ ІГРИ

Ділова гра найбільшою мірою відповідає завданням сучасної освіти: сприяє розвитку уміння вирішувати проблеми з урахуванням конкретних умов і за наявності фактичної інформації, розвиває здібності проведення аналізу і діагностики проблем, уміння чітко формулювати і висловлювати свою позицію, уміння спілкуватися, дискутувати, сприймати і оцінювати інформацію, яка надходить у довільній формі.

При розгляді конкретної ситуації студенти займають активну позицію. Вони не тільки генерують ідеї, а й фактично створюють процес навчання. При цьому студенти перебувають у ситуації активної взаємодії один з одним, що імітує реальні комунікаційні залежності, які виникають між людьми у процесі спільної діяльності. Навчальний процес здійснюється у формі творчого пошуку. У ході розгляду конкретної ситуації студенти самі створюють деяке узагальнене знання концептуального характеру.

Під час підготовки заняття кожний викладач ставить собі запитання, які методи навчання найбільш доцільно застосувати для досягнення найкращого результату. Разом з цим, очевидно, що та чи інша методика навчання є не самоціллю, а лише інструментом для досягнення цілей навчального процесу.

Знання можуть бути:

- теоретичними, що описують загальні закономірності існування та розвитку природи й суспільства; до них, зокрема, належать класифікації, визначення, формулювання законів природи, законів економічного та суспільного життя тощо;
- прикладними, до яких належать формули, методики, алгоритми, що дають змогу проводити обчислювання, ви-

конувати розрахунки, а отже, одержати кількісну оцінку, яка є необхідною для аналізу та ухвалення обґрунтованих рішень¹.

Наприклад, теоретичне вивчення методів застосування програми Excel не дає змоги використати ці знання, якщо відсутні практичні навички роботи з клавіатурою комп'ютера. Отже, метою навчального процесу є формування навичок і вмінь.

Одним із методів ділових ігор є кейс-метод (англ. “case” – “випадок, справа”) або практична ситуація, яка дає змогу описати реальний чи вигаданий (однак який моделює реальний) випадки схвалюваних рішень, їхніх передумов і наслідків. Класична дефініція “кейс-метод” означає опис ділової ситуації, яка реально виникла перед відповідальними менеджерами, опис, який вміщує факти, що відображають цю ситуацію, думки, судження, на яких практично базується рішення менеджерів².

У тій чи іншій формі ділові ігри доволі давно використовувалися у навчанні студентів медичних та юридичних спеціальностей. Студенти отримували у письмовому вигляді, наприклад, опис хвороби або ситуації, що розглядається у суді, і мали відповідно до запропонованих симптомів чи обставин визначити діагноз або сформулювати судові рішення.

У бізнес-освіті ділові ігри вперше почали використовувати в 1909–1910 рр. у Гарвардській школі бізнесу, відомій новаторськими підходами до навчання. Спочатку ділові ігри не готувалися у письмовому вигляді, а їх представляли аудиторії менеджери-практики на прохання викладачів. Відповідно студенти мали проаналізувати управлінську проблему та розробити власні рекомендації. І лише протягом наступного десятиліття у Гарвардській школі бізнесу почали накопичуватися матеріали у письмовому вигляді.

---

¹ Руководство по консультированию промышленных предприятий в странах Восточной Европы / Шимански-Гайер Г., Ильинкова Е., Сучкова А. и др. – М.: ГУ ВШЭ, 1999. – 416 с.

² Глухов В. В., Кобышев А. Н; Козлов А. В. Ситуационный анализ (Деловые игры для менеджмента): Уч. пособ. – СПб.: Спец. л-ра, 1999. – 223 с.

Перша письмова збірка кейсів була видана в 1921 р. у Гарварді за редакцією доктора Коупленда (Copeland)³.

Отже, ділова гра зорієнтована здебільшого на розвиток аналітичних здібностей і здатності ухвалювати правильні рішення, ніж на розширення кола теоретичних знань і прийомів. Це метод інтенсивного навчання, на відміну від екстенсивних традиційних лекцій, семінарів і практичних занять. Однак це не означає, що останні мають бути замінені на ділову гру. Навпаки, лекції є головною формою отримання фундаментальних знань, а ділові ігри – інструментом інтенсифікації засвоєння матеріалу, демонстрацією того, як теорія застосовується на практиці.

ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ

Етап підготовки до проведення заняття

На цьому етапі викладач залежно від навчальних цілей заняття підбирає ділову гру, “вбудовує” аналіз ділової ситуації у структуру цього заняття, формує план роботи. Рекомендується скласти робочий план заняття, враховуючи час на аналіз ділової гри, з точністю до 5 хв. Більш висока точність (до хвилини) практично неможлива у ході проведення заняття.

Етапи проведення заняття:

а) початкове ознайомлення з матеріалом (до 30 хвилин залежно від обсягу ділової гри). У деяких випадках початково ознайомитись з матеріалом можна заздалегідь, якщо його опрацювати вдома. Це дає змогу заощадити аудиторний час і врахувати особливості індивідуального сприйняття (швидкість читання та засвоєння матеріалу). Однак у тому разі, якщо аудиторія складається з діючих практиків, котрі навчаються без відриву від виробництва, здебільшого подібний підхід не спрацює. Через зайнятість біль-

---

³ Christensen C. R., Hansen A. I., Moor I. F. Teaching and the case method. – Harvard: Harvard Business School, 1990. – 315 p.

ша частина студентів (близько 80%) матеріал прочитати не встигає. У цьому разі викладач потрапляє у скрутне становище, не маючи можливості розпочати заняття, оскільки частина аудиторії не готова до обговорення, і викладач мусить виділяти час на те, щоб студенти “освіжили” матеріал.

б) попереднє обговорення в аудиторії. Попереднє обговорення ділової гри після першого обговорення в аудиторії здійснюється для того, щоб викладач переконався у належному засвоєнні матеріалу та правильному розумінні студентами визначених проблем. Викладач відповідає на запитання, які виникають у студентів. При цьому допускаються запитання лише щодо тлумачення подій чи фактів, але не для пояснення причин або варіантів управлінських рішень. Разом з цим, викладач може в усній формі подати додаткові факти, деталі та подробиці ситуації у перебігу презентації ділової гри;

в) аналіз ситуації у підгрупах. Для аналізу ситуації групу слід поділити на підгрупи (техніку, прийоми поділу та особливості поведінки учасників малих груп описали О. Сидоренко, П. Редько⁴). Аналіз практичної ситуації у підгрупі є етапом самостійної роботи студентів. Рекомендована чисельність осіб у підгрупі – 3–5 студентів. Якщо у підгрупі працює лише два учасники, то організувати повноцінну дискусію, з одного боку, доволі складно. З іншого боку, як засвідчує практика застосування інтерактивних методів навчання, більша чисельність учасників підгрупи, ніж п’ять осіб, призводить до “випадання” щонайменше одного з них з процесу творчої дискусії та вироблення рішень.

Обговорення ділової гри у підгрупах дає змогу досягти таких цілей:

- забезпечується для кожного учасника можливість взяти участь в обговоренні, висловити власну точку зору та почути думки інших членів підгрупи;

---

⁴ Менеджмент: методичні вказівки до ситуаційних вправ: Навч. посіб. / О. І. Сидоренко, П. С. Редько та ін. – К.: Навч.-метод. центр “Консорціум із удоскон. менеджмент-освіти в Україні”, 2004. – 600 с.

- у студентів виробляються навички роботи у команді, вміння вислуховувати та враховувати думки інших осіб;
- кожен учасник мусить бути підготовлений до роботи, оскільки у малій групі неможливо приховати власну некомпетентність.

Головне завдання підгрупи на цьому етапі полягає у тому, щоб сформулювати результати своїх роздумів перед членами групи.

Важливими допоміжними матеріалами студентів під час проведення аналізу є інструменти систематизованого аналізу ситуації – чек-аркуші та запитальники;

з) підготовка презентації. Вивчаючи практичну ситуацію, підгрупа може відповідно до визначених запитань підготувати:

- перелік головних подій у часі;
- таблицю завдань і схвалених рішень;
- діаграму наслідків;
- графіки зміни техніко-економічних показників;
- перелік чинників, які визначили у діловій грі, та хід розвитку подій;
- план заходів, спрямованих на досягнення визначених цілей;
- класифікаційні групи дій і подій, таблиці та графіки.

Важливе правило: результати аналізу мають бути візуалізовані. Техніка й інструменти презентації та візуалізації результатів аналізу, а також умови, за яких доцільно використовувати різні інструменти презентації, детально описали В. Глухов, А. Кобишев, А. Козлов⁵;

д) презентація результатів аналізу перед групою. Повідомлення підгрупи передбачає:

- аналіз динаміки подій;
- оцінювання впливу конкретних дій або схвалених рішень на події;
- пропозиції щодо корегування ухвалених рішень;

---

⁵ Глухов В. В., Кобышев А. Н., Козлов А. В. Ситуационный анализ (Деловые игры для менеджмента): Уч. пособ. – СПб.: Спец. л-ра, 1999. – 223 с.

- оцінювання наслідків можливих варіантів управлінських рішень;
- припущення щодо можливого подальшого розвитку подій.

Вибір форми презентації може бути інструментом управління тривалістю процесу аналізу ділової гри. Якщо часу вистачає та необхідно докладно вивчити кожне питання, то слід організувати презентацію кожного питання всіма групами. У цьому разі дискусія відбувається після кожної презентації. Це дає змогу всебічно обговорити відповіді на всі запитання. Якщо час, яким розпоряджається викладач, обмежений, то можна, наприклад, організувати презентацію кожного питання лише членами однієї підгрупи, тоді як інші можуть взяти участь в обговоренні;

е) дискусія у групі (між студентами). Дискусія у кожній групі організовується на підставі повідомлень учасників підгруп. Представники кожної з підгруп оголошують результати аналізу, причому студенти з інших підгруп відіграють роль опонентів стосовно доповідача. Викладач є координатором і керівником дискусії, а якщо виникає потреба, то й опонентом, активізуючи і спрямовуючи дискусію в необхідному напрямку. Запитання до доповідача можуть бути такими:

- Що вважаєте головним?
- Що Ви думаєте про це явище?
- Які існують приклади цього?
- Що можна назвати управлінням?
- Як би Ви зробили це?
- Якими виявилися наслідки?
- Хто розкриє задану тему?
- Чи не пропустили Ви чогось?
- Яку позицію Ви відстоюєте?

Найбільш доцільно організувати дискусію між студентами, тому їм можна переадресувати вищеподані запитання. Ступінь залучення студентів до дискусії залежить від:

- зручності ситуації для дискусії;

- зручності приміщення навчального закладу;
- розташування студентів;
- знання керівником імен студентів;
- знання керівником матеріалу;
- наявності у керівника особисто розроблених навчальних ситуацій;
- наявності певної системи в описі практичної ситуації;
- ступеня підготовленості керівника;
- знання студентами етапів процесу обговорення;
- рівня теоретичної підготовленості студентів;
- ступеня ускладнення викладу та розміру опису;
- спроможності керівника не висловлювати власні висновки та вислуховувати версії аудиторії;
- використання матеріалу як бази для обговорення намірів;
- налаштованості студентів на готовність до навчання та розвитку.

ж) підбиття підсумків. Підбиття підсумків здійснює викладач, який аналізує висновки підгруп загалом та окремих студентів. Водночас необхідно сформулювати та обґрунтувати варіанти дій, які не були запропоновані студентами. Інколи при підбитті підсумків викладач пропонує студентам оцінити ефективність ділової гри, тобто наскільки отримані у ході аналізу та дискусії результати відповідають очікуваням. При цьому використовуються спеціально розроблені анкети;

з) аналіз проведеного заняття та висновки. Необхідно оцінити результати за досягненими навчальними цілями (що вдалося? що не вдалося? чому? що необхідно змінити та вдосконалити?), тобто визначити ступінь участі студентів у дискусії (їхню активність, якість розробок та презентацій тощо).

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОЇ ГРИ

1. Загальна чисельність членів групи може суттєво варіювати. Відповідно до досвіду застосування ділової гри як методу у Гарвардській школі бізнесу та інших бізнес-школах ця чисельність не має перевищувати 100 осіб та не може бути меншою, ніж 10. В іншому разі або складно забезпечити дискусію, або група є такою не керованою. Ідеальною за кількісним складом є група з 15–30 студентів.

2. При поділі групи на підгрупи можна використати такі критерії:

- належність до функціональної групи (маркетологи, менеджери, фінансисти, фахівці з логістики тощо);
- належність до рівня управління;
- свідоме змішування у кожній підгрупі представників різних категорій;
- довільне (за рішенням викладача) об'єднання у підгрупи⁶.

Для зручності спілкування викладача з групою, якщо він не знайомий з усіма її членами, доцільно поставити на стіл перед кожним учасником табличку з його ім'ям. В іншому разі викладач змушений під час обговорення звертатися до студентів таким чином: “Гей, юначе в окулярах у третьому ряду” або “Дівчино поряд з бородатим хлопцем” і т. ін., що є небажаним.

Велике значення для проведення ефективної дискусії має розташування столів в аудиторії. Найменш зручною є традиційна розстановка, коли столи поставлено рядами, один за іншим. У цьому разі виникають незручності під час виступів студентів з останніх рядів, що ускладнює спілкування. Найбільш вдалим є розташування навколо круглого столу, оскільки забезпечується зона видимості для всіх учасників обговорення, психологічно комфортна обстановка для дискусії. У групах середньої чисельності доцільно використовувати розташування у вигляді літери “П”, збільшуючи кількість рядів відповідно до зростан-

---

⁶ Интерактивные методы подготовки менеджеров. – М.: Димитрзйд график групп, 2002. – 304 с.

ня кількості членів групи. Якщо столи, за якими сидітимуть учасники дискусії, формують два-три ряди, слід використати “шаховий” спосіб їхнього розташування, щоб студенти першого ряду не закривали тих, які знаходяться у другому. Однією з компромісних форм розташування студентів сконцентрованими малими групами. Різноманітні підходи до формування підгруп і розстановки столів в аудиторії описали В. Быстров, А. Кобышев, А. Козлов та ін.⁷ Для організації роботи у малих групах рекомендується розміщувати столи для кожної групи у вигляді окремих “острівців”, коли учасники групи сидять навколо свого столу або кількох столів, що поставлені разом. У цьому разі досягається ізоляваність груп, яка сприяє успішному проведенню дискусії.

5. Методичні прийоми для інтенсифікації засвоєння матеріалу при застосуванні ділової гри:

- розвінчання міфів: контраст між міфом і реальністю;
- змагання між групами;
- прогнозування шляхів розвитку подій у майбутньому;
- прогнозування життєвого шляху героя;
- визначення “правильного” рішення;
- оцінювання якості розробки відповідей на запитання (у цьому разі необхідно визначити критерії оцінювання та організувати цей процес відповідно до обраних критеріїв на основі принципу, що кожна підгрупа оцінює інші підгрупи, крім своєї).

Отже, ділова гра зорієнтована здебільшого на розвиток аналітичних здібностей і здатності ухвалювати правильні рішення, ніж на розширення кола теоретичних знань і прийомів. Це метод інтенсивного навчання, на відміну від екстенсивних традиційних лекцій, семінарів і практичних занять. Однак це не означає, що останні мають бути відкинуті та замінені на ділову гру. Навпаки, лекції є головною формою отримання базових знань, а ділові ігри – інструментом інтенсифікації засвоєння матеріалу, демонстрацією того, як теорія застосовується на практиці.

---

⁷ Руководство по проведению деловых презентаций на стажировках в Германии / Быстров В. Ф., Кобышев А. Н., Козлов А. В. и др. – М: МАКС Пресе, 2001. – 180 с.

ДІЛОВА ГРА 1

“Що важливіше: екологія чи бізнес?”

Основна мета гри – це пошук фінансових ресурсів для подолання екологічної проблеми, що виникла у місті “А”.

1 етап ділової гри. Підприємство приватної форми власності пивзавод “Лаванда” розташоване біля міського озера. Основна виробнича діяльність підприємства “Лаванда” – це виробництво і реалізація пива та інших слабоалкогольних напоїв. Підприємство створене у 1975 р. Продукція цього підприємства є конкурентоспроможною та рентабельною. На підприємстві працює 250 осіб. Середня заробітна плата працівника становить 800 грн.

Проте за останній період на підприємстві спостерігалися незначні спади виробництва та виникли проблеми з виплатою заробітної плати робітникам і адмінперсоналу (є кредиторська заборгованість із заробітної плати). Існує також заборгованість перед Пенсійним фондом України та кредиторська заборгованість за отриману сировину.

Підприємство “Лаванда” сплачує до бюджетів усіх рівнів такі податки та збори:

- податок на прибуток;
- податок на додану вартість;
- акцизний збір;
- плата за землю;
- податок з власників транспортних засобів;
- місцеві податки і збори (комунальний податок, податок з реклами тощо);
- інші податки.

Протягом останніх п’яти років підприємство “Лаванда” сплачувало всі податкові надходження до бюджетів різних рівнів. При аналізі надходжень до дохідної частини бюджету міста виявлено, що вказане підприємство сплачувало близько 22% від усіх надходжень по контингенту в цьому регіоні (за даними ДПІ).

Проблема. Однак протягом останнього періоду спостерігалися суттєві негаразди з очисними спорудами цього підприємства, які системно пов'язані з міським озером (через очисні споруди потрапляли викиди в озеро, оскільки перші реконструйовані приблизно 30 років тому). Отже, в місті виникла надзвичайна екологічна проблема.

Міський водоканал подав матеріали керівництву (постійній комісії) щодо погіршення стану води в озері (рішення санепідемстанції району та положення екологічної служби про екологічно непридатну воду й отруєну рибу), що може призвести до летальних випадків.

II етап ділової гри. Створення команд, мікрогруп, розподіл ролей. Для цього можна використати експрес-анкетування, запропонувавши учасникам відповісти на такі запитання: “Яку посаду в діловій грі Ви б хотіли займати?” “З ким Ви хотіли б працювати в групі?” “Кого б хотіли бачити в ролі керівника” тощо.

Розподіл функцій між учасниками ділової гри:

1. Створюється постійна комісія для вирішення вищеназваної проблеми, яка керуватиме цим процесом та затверджуватиме матеріали для подання вищому керівництву.

Дії *постійної комісії* (3–4 студенти – обирають голову і заступника постійної комісії):

- голова постійної комісії веде засідання і складає його регламент;
- подає запити в письмовій формі в усі керівні інстанції про наслідки цієї проблеми;
- постійна комісія працює з поданими документами підприємств та організацій;
- затверджує рішення щодо визначеної проблеми і подає його керівництву міста;
- вирішує питання щодо закриття (ліквідації) або незакриття підприємства;
- розробляє відповідне рішення (вибір найбільш оптимальної пропозиції), затверджує і виголошує його в кінці ділової гри.

2. *Керівництво заводу “Лаванда”* (3–4 студенти – обирають керівника).

Підприємство прагне вирішити зазначену проблему шляхом виділення коштів з державного фонду:

- слід переконати постійну комісію, що коштів для ліквідації наслідків немає (оскільки існує заборгованість Пенсійному фонду України, кредиторська заборгованість працівникам тощо);
- представити постійній комісії: бізнес-план, суми кредиторської та дебіторської заборгованості, залишків готової продукції тощо;
- відстоювати інтереси підприємства і переконати постійну комісію в тому, щоб завод не закрили навіть тимчасово.

3. *Державна податкова інспекція в районі* (3–4 студенти – обирають керівника).

ДПІ зацікавлена в збереженні підприємства “Лаванда”, оскільки воно забезпечує найбільші надходження в бюджети всіх рівнів. ДПІ має переконати постійну комісію в тому, що не можна закривати підприємство і слід вирішити ці питання іншими способами (на розсуд студентів). ДПІ має проаналізувати всі податкові надходження цього підприємства і зробити необхідні висновки, охарактеризувати фінансово-податкову політику регіону тощо.

4. *Фінансове управління району* (3–4 студенти – вибирають керівника).

Як і податкова інспекція, фінансові органи мають переконати постійну комісію, що закривати підприємство немає сенсу, оскільки воно забезпечує найбільше надходжень у місцевий бюджет (додається перелік доходів місцевого бюджету). Після закриття підприємства зменшиться обсяг надходжень у місцевий бюджет і бракуватиме коштів для фінансування соціальної сфери району: лікарні, відділу культури, відділу освіти та ін. І основне: кошти в поточному році на такі цілі не закладені в бюджеті міста, а резервний фонд місцевого бюджету вичерпаний.

Вказана установа робить необхідні висновки і пропозиції з визначеної проблеми і звітується перед постійною комісією.

5. *Санітарно-епідеміологічна станція* (2–3 студенти – обирають керівника).

У доповідях ця служба після проведення кількох перевірок на аналізованому підприємстві має намагатись переконати постійну комісію в необхідності закриття заводу, оскільки є відповідний висновок фахівців санітарно-епідеміологічної станції, а також скарги людей на погіршення здоров'я у зв'язку з екологічною ситуацією.

6. *Екологічна служба* (2–3 студенти – обирають керівника).

Працює екологічна служба разом із санітарно-епідеміологічною станцією, складає свій висновок і передає постійній комісії. Наполягає на закритті пивзаводу, оскільки виникає екологічна небезпека для міста. Ця служба проводить відповідні перевірки на підприємстві “Лаванда”, накладає штрафні санкції і вказує це у висновках для постійної комісії.

7. *Керівництво водоканалу* (2–3 студенти – вибирають керівника).

Одна зі станцій водоканалу працює на міському озері. Очисні фільтри водоканалу не в змозі очистити воду. Керівництво водоканалу також переконує постійну комісію про необхідність тимчасового закриття цього підприємства (поки не будуть реконструйовані очисні споруди на заводі).

8. *Міський голова*.

Студент, який виконуватиме цю роль, має відстоювати двояку позицію, оскільки він представник влади і обранець людей. Він робить відповідні висновки і подає пропозиції для вирішення екологічної проблеми та питання про фінансову підтримку реконструкції очисних споруд пивзаводу “Лаванда”.

9. *Головний редактор газети “Слово правди”*.

Студент має описати в статті вказану проблему і представити її для оцінювання керівникові оцінювальної групи.

10. *Інші учасники гри* (інтелігенція міста, журналісти, іноземці, експерти) – визначає викладач, який проводитиме ділову гру.

Викладач займає місце *голови оцінювальної групи*.

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи мікрогруп для розв’язання визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання. Запобігти екологічній катастрофі у місті.

Яким чином:

а) закрити пивзавод?

але тоді:

- зменшиться обсяг надходжень податків і зборів до бюджетів;
- збільшиться недоїмка з платежів і зборів, оскільки пивзавод забезпечував значні надходження у бюджет;
- зменшиться рівень виробництва, хоча пивзавод мав доволі високі економічні результати (згідно з даними управління економіки міськдержадміністрації);

б) реконструювати очисні споруди?

проте в цьому разі *потрібні фінансові ресурси*:

- кошти на відновлення очисних споруд підприємство не виділяє (оскільки на ньому почалась фінансова криза);
- керівництво пивзаводу клопоче перед керівництвом міста (постійною комісією) про вирішення цієї проблеми, зокрема, про виділення для цього коштів (або часткове виділення коштів) з бюджету.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв’язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. Функціями адміністратора є такі: розподіл ролей між учасниками гри, їхнє консультування, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Більшість конкретних ситуацій, що використовуються у навчальному

процесі, має базуватися на вітчизняному матеріалі, який відомий і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів і прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти під керівництвом викладача) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою. Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі, за об'єктивне оцінювання товаришів.

ДІЛОВА ГРА 2

Оцінювання соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці

Мета ділової гри: вироблення навичок для здійснення загального оцінювання фінансового стану місцевого бюджету, що за змістом відображає підсумки фінансової діяльності адміністративно-територіальної одиниці (наприклад, міста).

I етап ділової гри. Початкове ознайомлення з матеріалом.

Оцінювання соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці необхідне для:

- виявлення змін у показниках фінансової звітності;
- визначення чинників, які вплинули на ці показники;
- аналізу кількісних і якісних змін фінансового стану;
- виявлення тенденцій у змінах фінансового стану.

Довідковий матеріал для виконання завдання містить табл. 2.1:

Для оцінювання соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці використовуються певні методи та інструментарій. Найбільш розповсюджений метод – це метод зіставлення, коли фінансові показники на кінець періоду порівнюються з показниками на початок періоду або з плановими. При використанні цього методу слід уточнити ці показники з урахуванням

Таблиця 2.1

**Соціально-економічний стан
адміністративно-територіальних одиниць**

Показники	Адміністративно-територіальні одиниці			
	А	Б	В	Г
Кількість населення, тис. осіб	163,5	198,9	171,8	149,7
Кількість службовців, осіб	180,0	192,0	195,0	187,5
Контингент надходжень, тис. грн.	65370,0	176817,0	135099,0	54354,0
Обсяг бюджету, тис. грн.	52296,0	58350,0	60795,0	39135,0
• процент виконання бюджету, %	102,0	99,0	107,0	141,2
• в т. ч. загальний фонд, тис. грн.	34627,5	35760,0	44580,0	30285,0
• в т. ч. дотація вирівнювання/вилучення, тис. грн.	3517,5	1905,0	3675,0	2475,0
Доходи, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, тис. грн.	8920,5	17895,0	11442,0	19284,0
• в т. ч. власні надходження бюджетних установ, тис. грн.	976,5	2079,0	133,5	1003,5
• в т. ч. надходження бюджету розвитку, тис. грн.	1722,0	2653,5	4525,5	1783,5
• з них кошти від продажу земельних ділянок, тис. грн.	745,5	574,5	4393,5	780,0
Втрати доходів від надання пільг місцевою радою, тис. грн.	975,0	510,0	315,0	142,5
Залишок коштів на початок року, тис. грн.	360,0	1140,0	1530,0	495,0
Недоїмка з платежів до місцевого бюджету, тис. грн.	3060,0	1470,0	690,0	2400,0
Кредиторська заборгованість бюджету, тис. грн.	6538,5	7108,5	7272,0	5275,5
• в т. ч. із заробітної плати, тис. грн.		1914,0	1635,0	645,0
Місячний фонд оплати праці, тис. грн.	1335,0	1650,0	1350,0	1290,0
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	270,0	75,0	555,0	30,0
Прибуток комунальних підприємств, тис. грн.	915,0	2100,0	1260,0	699,0
<i>Управління місцевими фінансами</i>				
Якість планування (кількість дохідних джерел із 32, що виконані)	27	31	32	32
Економія від заходів щодо енергозбереження, тис. грн.	–	480,0	–	150,0
Проведення тендерних процедур щодо закупівель і підрядів	+	+	–	+
Випуск облігацій місцевої позики	–	+	–	–
Порушення термінів погашення боргу	–	–	–	+
Проведення бюджетних слухань	+	+	+	+
Залучення короткострокових кредитів	+	–	–	+

інфляційних процесів та їхньої структурної однорідності. Фактичні показники можна порівнювати з прогнозними або очікуваними для виявлення відхилень від прогнозу.

Іншим методом є групування, коли показники групуються для проведення аналітичних розрахунків, з'ясування тенденцій та їхнього взаємозв'язку. При застосуванні цього методу визначаються такі показники: частка виду доходів або видатків бюджету в загальному обсязі бюджету, частка міжбюджетних трансфертів у дохідній частині бюджету, співвідношення показників бюджету між загальним і спеціальним фондом.

Крім того, як інструментарій оцінювання соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці можуть використовуватися фінансові коефіцієнти – відносні показники, які відображають співвідношення абсолютних фінансових показників. Фінансові коефіцієнти використовуються для зіставлення показників конкретного місцевого бюджету з відповідними місцевими показниками інших місцевих бюджетів з порівняльною чисельністю населення.

Таким чином, оцінка соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці є основою для розуміння поточної фінансової ситуації, показником уміння ефективного управління бюджетними ресурсами та індикатором інвестиційної привабливості для потенційних інвесторів/кредиторів.

Значення питання платоспроможності з розвитком системи місцевих фінансів дедалі зростає. Від того, наскільки фінансово забезпеченими будуть місцеві органи влади, залежатиме втілення проектів розвитку інфраструктури.

Місцеві органи влади з прийняттям Бюджетного кодексу України отримали можливість позичати та погашати власні борги. Більшість місцевих органів влади надає послуги, які потребують значних інвестицій. Залучення інвестицій дасть змогу, з одного боку, надавати послуги на якісно вищому рівні та впродовж тривалого періоду, тому для їхнього фінансування варто здійснювати запозичення. З іншого боку, це дасть можливість рівномірно розподілити тягар погашення,

залучивши до оплати майбутні покоління. В умовах недостатнього фінансового забезпечення видатків місцевих бюджетів фінансування за рахунок позик набуває особливої актуальності. Одним із заходів здійснення запозичень має бути оцінювання платоспроможності. Переважно місцевий орган влади є платоспроможним, якщо його вимоги до запозичень на фінансування проекту відповідають вимогам кредитування фінансового посередника або інвестора. Кредитний ризик і платоспроможність боргових зобов'язань здебільшого вимірюються шляхом порівняння з ризиком і перевіреною платоспроможністю інших боргових зобов'язань щодо погашення та обслуговування. Оцінювання платоспроможності органу місцевого самоврядування здійснюється за 4 основними напрямками:

- аналіз боргового навантаження;
- стан управління бюджетними ресурсами;
- оцінювання змін у показниках міжбюджетних відносин;
- оцінювання змін податкової бази.

Фінансовими коефіцієнтами для оцінювання боргового навантаження є такі показники:

- співвідношення обсягу боргу органу місцевого самоврядування до суми податкових і неподаткових надходжень;
- сума платежів з обслуговування боргу в поточному році як частка доходів бюджету;
- частка зовнішнього боргу в структурі боргу загалом;
- співвідношення між обсягами кредиторської заборгованості та сукупних доходів бюджету.

Для оцінювання стану управління бюджетними ресурсами використовується показник співвідношення дефіциту бюджету з урахуванням кредиторської заборгованості щодо сукупних видатків місцевого бюджету. Додатковими показниками оцінювання можуть бути співвідношення показників загального та спеціального фондів за доходами і видатками та їхнє порівняння за результатами виконання бюджету, зокрема частка капітальних видатків у розвиток місцевої інфраструктури.

При оцінюванні платоспроможності за міжбюджетних відносин використовуються такі показники:

- частка доходів, що не враховуються при визначенні трансфертів, у структурі доходів місцевого бюджету без урахування трансфертів;
- частка доходів, що враховуються при визначенні трансфертів, у структурі доходів місцевого бюджету без урахування трансфертів;
- частка дотації та цільових субвенцій у структурі місцевого бюджету.

Для оцінювання стану податкової бази можна використовувати показники частки податкових надходжень від найбільших платників податків у структурі податкових доходів бюджету, результати порівняльного аналізу кількості видів надходжень (місцевих податків і зборів) та дані про зміни у структурі надходжень протягом кількох бюджетних періодів. Для оцінювання тенденцій у податковій базі слід застосовувати показники касових надходжень, нарахованих податкових зобов'язань і податкової заборгованості (недоїмки) до бюджету.

З метою оцінювання платоспроможності адміністративно-територіальних одиниць у вищезрозглянутому завданні рекомендується використовувати такі показники:

- питома вага бюджету в загальних надходженнях;
- процент виконання бюджету;
- доходи на душу населення (всього);
- питома вага доходів, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів;
- питома вага доходів, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, на душу населення;
- питома вага бюджету розвитку;
- питома вага бюджету розвитку на душу населення;
- питома вага загального фонду;
- питома вага дотації вирівнювання;

- втрати доходів від надання пільг місцевою радою;
- питома вага недоїмки;
- залишок коштів на початок року;
- питома вага кредиторської заборгованості;
- питома вага кредиторської заборгованості на душу населення;
- прибуток комунальних підприємств на душу населення.

II етап ділової гри. Під керівництвом викладача в аудиторній групі проводиться розподіл студентів на п'ять підгруп, де вони мають проаналізувати запропоновані завдання. Однак чотири підгрупи аналізуватимуть запропоновані розрахунки, а п'ята проводитиме рецензування цих проектів (оцінювальна група). Студенти мають захищати свої проекти (доповідь, розрахунки тощо).

При виконанні цього завдання можна використати табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Управління місцевими фінансами

Показники	Адміністративно-територіальні одиниці			
	А	Б	В	Г
Рейтинг				
Якість планування				
Економія від заходів щодо енергозбереження, тис. грн.				
Проведення тендерних процедур щодо закупівель і підрядів				
Випуск облігацій місцевої позики				
Порушення строків погашення боргу				
Проведення бюджетних слухань				
Залучення короткострокових кредитів				
Рейтинг				

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи для розв’язання визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання:

1. Визначте показники, на основі яких здійснюється оцінювання соціально-економічного стану адміністративно-територіальної одиниці.

2. Проведіть необхідні розрахунки та визначте рейтингове місце кожної адміністративно-територіальної одиниці.

- Проект “А” – аналізує I підгрупа студентів.
- Проект “Б” – аналізує II підгрупа студентів.
- Проект “В” – аналізує III підгрупа студентів.
- Проект “Г” – аналізує IV підгрупа студентів.

Примітка. Студенти обирають керівника підгрупи (мера міста), який очолюватиме певну адміністративно-територіальну одиницю. Він надалі розподілятиме посади і обов’язки (в мерії) відповідно до власної компетенції і потреб.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв’язання проблеми в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. До функцій адміністратора належать: розподіл ролей між учасниками гри, їхнє консультування, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Конкретні ситуації, що використовуються у навчальному процесі, мають базуватися на вітчизняному матеріалі, який є відомим і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів і прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти на чолі з викладачем) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою.

ДІЛОВА ГРА 3

Затвердження районного бюджету

У цій діловій грі студенти виробляють практичні навички управління бюджетним процесом на регіональному рівні.

I етап ділової гри. Початкове ознайомлення з матеріалом.

Дані для проведення ділової гри містить табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Показники виконання та прогнозування районного бюджету

(тис. грн.)

Найменування показників	Аналіз виконання районного бюджету за минулий рік	Прогнозні дані на плановий рік
1	2	3
<i>Доходи</i>		
Податкові надходження	1606	1649
<i>Податки на доходи</i>	<i>1193,4</i>	<i>1279</i>
Податок на доходи з фізичних осіб	961,9	1029
Фіксований податок	231,5	250
<i>Податки на власність</i>	<i>64,8</i>	<i>65</i>
Податок з власників транспортних засобів (спец. фонд)	64,8	65
<i>Збори за використання природних ресурсів</i>	<i>23,8</i>	<i>25</i>
Збори за спеціальне використання водних ресурсів	3,9	5
Платежі за користування надрами	19,9	20
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	<i>185,4</i>	<i>205</i>
Податок на промисел	16,1	18
Плата за ліцензії і сертифікати	27,2	30
Плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	11	12
Плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	30	35
Плата за патент	101,1	110
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	138,6	140
Неподаткові надходження	288,2	306
Надходження коштів від приватизації державного майна	50,9	51
<i>Адміністративні збори та платежі</i>	<i>88,3</i>	<i>95</i>
Плата за оренду державного та комунального майна	26,5	30

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Державне мито	61,8	65
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	98,8	100
Інші неподаткові надходження	50,2	60
Державні цільові фонди	9	10
Збір за забруднення навколишнього середовища	9	10
Разом доходів	1903,2	1965
Міжбюджетні трансферти	850	1200
Дотації вирівнювання	550	850
Субвенції	300	350
Всього доходів	2753,2	3165
Видатки		
Фінансування освіти	936	1075
Фінансування охорони здоров'я	826	965
Фінансування культури і мистецтва	303	365
Фінансування фізичної культури і спорту	193	220
Редакція газети "Слово правди"	138	160
Державне управління	357,2	380
Всього видатків	2753,2	3165

II етап ділової гри. Для проведення ділової гри студенти під керівництвом викладача вибирають посади:

Виконавча влада:	Законодавча влада:
<ul style="list-style-type: none"> ● голова районної державної адміністрації ● начальник фінансового управління райдержадміністрації ● начальник відділу доходів фінансового управління райдержадміністрації ● начальник бюджетного відділу фінансового управління райдержадміністрації ● завідувач відділу освіти ● завідувач відділу культури ● завідувач відділу фізичної культури та спорту ● головний редактор газети "Слово правди" ● головний лікар районної лікарні ● начальник управління економіки райдержадміністрації ● начальник Державної податкової інспекції в районі 	<ul style="list-style-type: none"> ● голова районної ради ● заступник голови районної ради ● головний бухгалтер районної ради ● депутат Верховної Ради України ● депутат обласної ради ● бюджетна комісія (в складі 3–4 осіб) ● голова бюджетної комісії ● інші депутати районної ради (3–4 студенти) <p>Журналіст Експерти Інтелігенція району Інші особи Оцінювальна група</p>

Виконавча влада:

1. *Фінансове управління районної державної адміністрації* (в особі керівника, начальника відділу доходів, начальника бюджетного відділу) розробляє бюджетний запит (пояснювальну записку) таким чином:

- керівник відділу доходів здійснює прогностичний розрахунок дохідної частини районного бюджету на основі: фактичних надходжень дохідної частини районного бюджету за минулий рік, прогностичних даних Мінфіну (індекс відносної податкоспроможності, дотація вирівнювання тощо); спільно з податковою інспекцією проводить розрахунок прогностичного плану надходжень за кожним видом податків і зборів на наступний бюджетний рік згідно з планом соціально-економічного розвитку району;
- керівник бюджетного відділу розробляє прогностичні розрахунки видаткової частини районного бюджету на основі: затверджених кошторисів бюджетних установ, розробленої дохідної бази прогнозу за податками та зборами на наступний бюджетний рік та обсягів офіційних трансфертів; затверджує кошториси бюджетних установ району;
- начальник фінансового управління районної державної адміністрації виступає з доповіддю про проект районного бюджету на поточний бюджетний рік (пояснююча записка).

2. Бюджетні установи мають скласти кошториси, відповідно до прогностичної суми.

Таблиця 3.2

Прогностичні показники для бюджетних установ

(тис. грн.)

Бюджетні установи	Прогностична сума
● відділ освіти	1500
● охорона здоров'я	1450
● відділ культури	500
● спорт і фізкультура	400
● редакція газети	200
● державне управління	390

Вищеназвані бюджетні установи мають скласти кошториси і затвердити їх у бюджетному відділі, а також намагались переконати фінансове управління районної державної адміністрації в тому, що розроблений кошторис відповідає вимогам. Усім керівникам бюджетних установ слід відстоювати суми, визначені на основі проведених розрахунків.

Примітка. Сума, потрібна для розробки прогнозу бюджету до його затвердження за цими бюджетними установами, буде врахована при бюджетному плануванні тільки після затвердження кошторису цієї бюджетної установи.

3. Управління економіки райдержадміністрації (в особі керівника) – аналізує соціально-економічний стан району (аналіз за минулий рік і прогноз на наступний, в тому числі в промисловості, сільському господарстві тощо).

4. Державна податкова інспекція в районі (в особі керівника) звітує про виконання дохідної частини бюджетів усіх рівнів. ДПІ разом з відділом доходів фінансового управління районної державної адміністрації проводить прогнозні розрахунки за окремими податками і зборами, які надходять у районний бюджет.

Примітка. Для того, щоб скласти звіт про виконання надходжень податків та зборів по контингенту, слід опрацювати дані щодо соціально-економічного стану району, подані управлінням економіки районної державної адміністрації.

5. Голова райдержадміністрації веде засідання разом із головою районної ради.

Примітка. В діловій грі голова райдержадміністрації керує і надає слово своїм підлеглим для виступу з доповіддю. Захищає вищерозроблений проект районного бюджету і, якщо він повернутий на доопрацювання, також приймає участь у доопрацюванні (надається ліміт – 8 хв.).

Законодавча влада:

- голова районної ради веде засідання щодо затвердження районного бюджету;
- заступник голови стежить за дотриманням регламенту;
- бюджетна комісія вивчає, розглядає і пропонує затвердити депутатам проект бюджету або заперечує і повертає проект виконавчій владі на доопрацювання;

- депутати, які відповідають за освіту регіону;
- депутати, які відповідають за охорону здоров'я регіону;
- депутати, які відповідають за культуру в регіоні;
- депутати, які відповідають за фізкультуру і спорт у регіоні;
- інші учасники.

Журналіст підготовляє статтю у районну газету про перебіг бюджетного процесу. Інші учасники (інтелігенція міста, експерти тощо) можуть задавати запитання щодо бюджетного процесу загалом.

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи над вирішенням визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання. Згідно з аналізом виконання районного бюджету за минулий бюджетний рік і прогнозними показниками та розрахунками індексу відносної податкоспроможності регіону потрібно розробити і затвердити відповідне рішення про районний бюджет.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв'язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. Функціями адміністратора є такі: розподіл ролей між учасниками гри, консультивання учасників, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Конкретні ситуації, що використовуються у навчальному процесі, мають базуватися на вітчизняному матеріалі, який є відомим і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів і прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти на чолі з викладачем) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою.

Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі.

ДІЛОВА ГРА 4

Механізм планування місцевих бюджетів України

Ситуаційна інформація для розв'язання заданої задачі

Значення, якими оперують у цій задачі, перегукаються з ни́шніми реаліями в Україні. В нашому прикладі розглядається гіпотетична область “А”, до якої належать два міста: (місто “а” і місто “б”) і два райони (район “а” і район “б”).

Демографічну структуру гіпотетичної області “А” і загалом по Україні відображають дані табл. 4.1.

Крім цієї демографічної інформації, учасникам ділової гри для обчислення видаткових потреб бюджетної сфери необхідно оцінити відносні потреби в охороні здоров'я і отримати дані про відмінності у рівні витрат на освіту учнів, які навчаються в навчальних закладах різних типів. На основі зіставлення даних за різними областями про використання різних типів закладів охорони здоров'я, припустимо, що область “А” має коефіцієнт по охороні здоров'я 0,98. Це означає, що потреба в заходах і закладах охорони здоров'я в області “А” на 0,2% нижча від середнього рівня по Україні.

Водночас припустимо, що аналіз витрат на надання освітніх послуг у різних регіонах і різних навчальних закладах дав змогу виявити, що витрати на навчання учня в спеціалізованих освітніх закладах удвічі перевищують витрати на навчання учнів у загальноосвітніх школах і навчання в загальноосвітній школі в гірському районі коштує на 50% більше в розрахунку на учня, ніж у місті. В нашому завданні припустимо, що на навчання учнів загальноосвітніх шкіл у районах необхідно на 30% більше коштів у розрахунку на учня, ніж у містах.

Таблиця 4.1

Демографічний профіль області “А” і України загалом

(млн. чол.)

	<i>Населення</i>	<i>Загальна кількість учнів</i>	<i>Кількість учнів спеціалізованих навчальних закладів</i>	<i>Кількість одержувачів спеціального забезпечення</i>
<i>Область “А”</i>	5	1,0	0,2	1,05
В тому числі:				
Обласний бюджет	–	–	0,2	0,15
Місто “а”	2	0,4	–	0,35
Місто “б”	1	0,2	–	0,25
Район “а”	0,5	0,1	–	0,1
Район “б”	1,5	0,3	–	0,2
<i>Україна</i>	46	9	1,6	9
В тому числі:				
Міста	23	4,5	–	4,6
Райони	23	4,5	–	3,3
Області	–	–	1,6	1,1

На основі цих припущень обласний рівень, на якому перебуває утримання спеціалізованих шкіл, матиме ваговий коефіцієнт 2, гірські райони (таким у нашому прикладі є район “б”) – 1,5; райони, де переважають загальноосвітні школи – 1,3; міста – 1. Як показано нижче, ці вагові коефіцієнти використовуються для обчислення зваженої кількості учнів, що фінансуються з кожного рівня бюджету, і по Україні загалом.

Ділова гра дає можливість вивчити бюджетне планування в сучасних умовах. Оскільки у Бюджетному кодексі України запропоновано велику кількість одночасних змін у механізмі визначення і фінансування місцевих бюджетів та в їхніх відносинах із державним бюджетом, саме ця ділова гра дасть змогу роз’яснити хід цього процесу, окреслити, яка інформація необхідна для підготовки місцевих бюджетів, а також з’ясувати, як це відбувається на практиці.

Отже, під керівництвом викладача група ділиться на дві або кілька підгруп (вибирають голову підгрупи), які розробляють і конкурують між собою щодо правильності ведення розрахунків, згідно зі сутністю та методикою розв’язання. В підсумку можна отримати такі бали:

- перший етап оцінюється “до 30 балів”;
- другий етап оцінюється “до 50 балів”;
- третій етап оцінюється “до 20 балів”;

Потім ці бали сумують і виводиться кінцевий результат. Голова підгрупи має об’єктивно оцінити всіх студентів цієї підгрупи згідно з їхніми ініціативністю, розробками, розрахунками, пропозиціями, а надалі надати викладачу інформацію щодо оцінювання студентів.

1 етап ділової гри. Визначення середньодушових потреб міст, районів і областей.

Етап 1: визначення функціонального розподілу місцевих видатків у державному бюджеті.

Припустимо, що в державному бюджеті передбачено такий функціональний розподіл місцевих видатків (табл. 4.2).

Таблиця 4.2.

Категорія	Сума (млн. грн.)	Частка видатків (%)	
Державне управління	?	2,5	?
Освіта	?	30	?
Охорона здоров’я	?	30	?
Соціальний захист	?	33	?
Культура і спорт	?	4,5	?
Всього	134900	100	

Етап 2: розрахунок місцевих видатків на душу населення.

Знаючи, що населення України становить близько 46 млн. осіб, а місцеві видатки – 134,9 млрд. грн., одержуємо місцеві видатки на душу населення в розмірі приблизно 3000 грн.

Отже, обсяг видатків місцевих бюджетів України за 2009 р. становив 134,9 млрд. грн., що практично відповідає аналогічному показнику 2008 р. Рівень виконання плану, затвердженого місцевими радами, становить 92,0% порівняно з 94,3% у 2008 р. У звітному періоді сукупна частка видатків місцевих бюджетів, що спрямовується на соціально-культурну сферу, становила 77,3% , що більше за аналогічний показник 2008 р. на 7,5 в. п. У структурі видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією порівняно з даними 2008 р. найбільші зміни відбулися за видатками на соціальний захист, частка яких зросла на 2,9 в. п. і становить 20,2%, та видатками на освіту, де спостерігається зменшення питомої ваги на 4,6 в. п. до 4,8%. Частка видатків місцевих бюджетів на культуру та спорт зменшилась на 1,0 в. п. щодо показника попереднього року і становила 5,3%. Відбулось зростання часток видатків на охорону здоров'я (на 2,0 в. п. до 21,5%), на освіту (на 2,5 в. п. до 31,8%), а також на 1% на державне управління.

Етап 3: обчислення розрахункової суми середньодушових видатків для кожного міста, району та області на основі відповідних формул.

Для здійснення цього розрахунку, необхідно:

– по-перше, обчислити зважену кількість учнів у області “А” і по Україні загалом. Для області “А” розрахунок матиме такий вигляд:

*Ваговий коефіцієнт x загальна кількість учнів міста “а” +
+ ....Аналогічно місто “б” ... + райони = (? учнів).*

Аналогічний розрахунок по Україні загалом дає змогу отримати значення (?) учнів.

– по-друге, необхідно врахувати параметри розподілу потреби у функціональних видатках серед і в межах місцевих бюджетів усіх рівнів. Відповідні параметри для кожного міста, району та обласного бюджету узагальнено в табл. 3.1, 3.2, 3.3.

Таблиця 4.3

	Область	Місто "а"	Місто "б"	Район "а"	Район "б"
φ_J^A	0,1	0,9	0,9	0,9	0,9
φ_J^H	0,35	0,65	0,65	0,65	0,65
φ_J^E	0,4/1,58=0,25	–	–	–	–
$\varphi_J^{C,S}$	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6
φ_J^S	0,15/1,05=0,14	–	–	–	–

Розрахунок середньодушових видаткових потреб здійснюється на основі такої формули:

$$V_j P_j = V / P_u \times [\varphi_A \varphi_j^A + \varphi_H K_i \varphi_j^H + \varphi_E (S_i / P_i / S_U / P_U) \varphi_j^E + \varphi_{CS} \varphi_j^{CS} + \varphi_S R_i / P_i / R_U / P_U) \varphi_j^S],$$

де V – загальний обсяг місцевих видатків, який враховується при затвердженні державного бюджету;

V_i – розрахунковий обсяг видаткових потреб в i -й області, індекс “ i ” застосовується щодо всієї області, індекс “ j ” – щодо обласного бюджету, бюджетів міст та районів у межах області;

P_i – населення i -ї області;

P_u – населення України;

K_i – коефіцієнт, що дає змогу визначити ступінь відмінності в потребах з охорони здоров’я i -ї області від середнього рівня потреб;

S_i – зважена чисельність учнів у “ i -й” області;

S_u – зважена чисельність учнів в Україні;

R_u – чисельність одержувачів соціальної допомоги в Україні;

R_i – чисельність одержувачів соціальної допомоги в i -й області;

φ_k – частка загального обсягу видатків “ s ”, спрямована на кількісну видаткову функцію.

Наприклад, розрахуємо середньодушові видаткові потреби для міста “а” за формулою таким чином:

$$3000 \times [0,025 \times 0,9 + 0,3 \times 0,98 \times 0,65 + 0,3 \times ((0,4 \times 1) / 2 / 13,5 / 46) + 0,045 \times 0,6 + 0,33 \times (0,35 / 2 / 9 / 46)].$$

Відповідно розрахуємо:

- середньодушові видаткові потреби для міста “б”;
- середньодушові видаткові потреби для району “а”;
- середньодушові видаткові потреби для району “б”;
- середньодушові видаткові потреби для рівня державного управління в області “А”.

За розрахунками випливає, що середньодушові видаткові потреби в області загалом можна розрахувати так:

$$(235 \times 0,4) + (? \times 0,2) + (? \times 0,1) + (? \times 0,3) + ?.$$

Після закінчення I етапу ділової гри слід зробити висновки.

II етап ділової гри. Потрібно розрахувати доходи місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (кошик № 1).

До доходів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать: податок з доходів фізичних осіб; плата за землю; державне мито; плата за ліцензії; плата за державну реєстрацію підприємницької діяльності; плата за торговий патент; єдиний податок на підприємницьку діяльність; штрафи та фінансові санкції; інші платежі згідно з чинним бюджетним законодавством.

При здійсненні розрахунків та планування показників доходів місцевих бюджетів, визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів Міністерство фінансів України керується положеннями Конституції України, Бюджетного кодексу України, Постановами Кабінету Міністрів України “Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на плановий бюджетний рік” та Верховної Ради України “Про Основні напрями бюджетної політики на плановий бюджетний рік”, іншими законами України та нормативно-правовими актами, що не суперечать бюджетному законодавству.

Розрахунки здійснюються на основі макроекономічних показників загалом по державі, а при розподілі бюджетних ресурсів між територіями враховуються удосконалені підходи за більш об'єктивними критеріями як щодо дохідної, так і видаткової частин бюджету.

Обчислення прогнозного показника обсягу доходів за кошиком № 1 здійснюється шляхом прямого розрахунку із застосуванням індексу відносної податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що обраховується на основі звітних даних про фактичні надходження відповідних податків та зборів до цих бюджетів за три останні бюджетні періоди перед тим роком, у якому формуються показники бюджету на плановий бюджетний період. Формулу розрахунків індексу відносної податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці затверджує Кабінет Міністрів України. При обчисленні обсягу доходів кошика № 1 також враховуються втрати закріплених доходів відповідних місцевих бюджетів унаслідок надання пільг платникам податків згідно з рішеннями відповідних рад. Разом з цим, розрахунок обсягу доходів, закріплених за місцевими бюджетами, здійснюється і на підставі прогнозу обсягу доходів бюджету, визначеного на базі прогнозних основних макропоказників економічного і соціального розвитку на плановий бюджетний період.

Розрахунок обсягу доходів кошика № 1, закріплених за відповідними бюджетами, здійснюється на підставі прогнозного обсягу доходів Зведеного бюджету України, визначеного з основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий рік, а також шляхом застосування індексу відносної податкоспроможності.

Індекс відносної податкоспроможності району є коефіцієнтом (K_r), що дає змогу визначити рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці порівняно з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на мешканця, для визначення якого використовувався обсяг кошику доходів бюджету місцевого самоврядування, визначеного відповідно до Бюджетного кодексу

України. Індекс відносної податкоспроможності відповідно до чинного бюджетного законодавства вираховується за такою формулою:

$$K_i = [((D_{i1} + L_{i1}) / (D_{u1} + L_{u1}) \times N_{u1} \times 0,299) + ((D_{i2} + L_{i2}) / (D_{u2} + L_{u2}) \times N_{u2} \times 0,332) + ((D_{i3} + L_{i3}) / (D_{u3} + L_{u3}) \times N_{u3} \times 0,369)] / (N_{i1} \times 0,299 + N_{i2} \times 0,332 + N_{i3} \times 0,369),$$

де D_{u1} , D_{u2} , D_{u3} , D_{i1} , D_{i2} , D_{i3} – обсяг доходів (кошика доходів), закріплених за зведеним бюджетом району (зведеним бюджетом міста) та районним (міським) бюджетом, бюджетами місцевого самоврядування за звітними даними про їхні фактичні надходження за відповідні роки базового періоду;

L_{u1} , L_{u2} , L_{u3} , L_{i1} , L_{i2} , L_{i3} – сума пільг, наданих органами місцевого самоврядування з податків і зборів, що належать до доходів (кошика доходів), закріплених за зведеним бюджетом району (зведеним бюджетом міста) та районним (міським) бюджетом, бюджетами місцевого самоврядування за відповідні роки базового періоду;

N_{u1} , N_{u2} , N_{u3} , N_{i1} , N_{i2} , N_{i3} – чисельність наявного населення району (міста) та адміністративно-територіальної одиниці за відповідний рік базового періоду (на 1 січня року, що настає за базовим);

0,299; 0,332; 0,369 – вагові коефіцієнти;

D_{u4} – прогнозний обсяг доходів (кошика доходів) зведеного бюджету району (зведеного бюджету міста), врахований під час визначення обсягу міжбюджетного трансферту між державним бюджетом та зведеним бюджетом району (зведеним бюджетом міста), на планований бюджетний період без урахування обсягу податку з доходів фізичних осіб, що утримується з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу.

Отже, для визначення прогнозних обсягів надходжень бюджету міста “а”, міста “б”, району “а” і району “б” на плановий бюджетний рік необхідно:

- 1) визначити фактичні надходження за кожним видом доходів бюджетів за три попередні до планового року;

- 2) проаналізувати економічні чинники, що впливають на обсяги надходжень, і визначити їхні тенденції на наступний рік;
- 3) встановити прозору базу надходжень, вилучивши переплати, пільги, погашення заборгованостей за минулі роки, недоїмку на кінець року тощо;
- 4) вивчити динаміку надходження доходів за кожним видом, визначити сталі тенденції, які, збережуться наступного року;
- 5) проаналізувати дані щодо податкової спроможності адміністративно-територіальних одиниць, визначити рейтинги власної території відносно надходжень до бюджету та порівняти з територіями, які мають кращі результати за однакових умов, зробити висновки щодо причин недовиконання;
- 6) зібрати необхідну статистичну інформацію щодо фінансово-економічної діяльності підприємств та організацій;
- 7) вивчити зміни в законодавстві, що впливатимуть на обсяги надходжень до місцевих бюджетів наступного року;
- 8) проаналізувати власні рішення щодо ставок податків і зборів, податкових пільг, податкової бази і обґрунтувати необхідність внесених змін до них тощо.

Розрахунок доходів кошика № 1 в бюджеті району “а” показано в табл. 4.4 і 4.5.

На прикладі вищерозглянутих розрахунків доходів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів району “а”, студенти підгрупи вираховують контингент кошика № 1 доходів міста “а”, міста “б” та району “б” за наявності такої інформації (табл. 4.6).

Після закінчення II етапу ділової гри слід зробити висновки.

Таблиця 4.4

Розрахунок доходів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів на 2009 р. району "а"

тис. грн.

Умова розрахунку		ПОКАЗНИКИ	
1	86	населення (тис. чол.) 2005 р.	2005 р.
2	85,5	населення (тис. чол.) 2006 р.	2006 р.
3	84,8	населення (тис. чол.) 2007 р.	2007 р.
4	5205,9		11 м. 2007 р.
5	5 638,3		11 м. 2006 р.
6	7 351,8		2006 р.
7	6 443,4		2007 р.
8	8604		11 м. 2007 р. (з урахуванням коригування)
9	0,2374		11 м. 2006 р. (без військослужбовців)
10	0,3215		2009 р. прогноз (індекс розраховано з використанням методу ковзної середньої)
11	0,3421		
12	0,3401		
13	0,3233		
14	0,3037		
15	11855,9		
16	11 871,4		
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			
31			
32			
33			
34			
35			
36			
37			
38			
39			
40			
41			
42			
43			
44			
45			
46			
47			
48			
49			
50			
51			
52			
53			
54			
55			
56			
57			
58			
59			
60			
61			
62			
63			
64			
65			
66			
67			
68			
69			
70			
71			
72			
73			
74			
75			
76			
77			
78			
79			
80			
81			
82			
83			
84			
85			
86			
87			
88			
89			
90			
91			
92			
93			
94			
95			
96			
97			
98			
99			
100			
101			
102			
103			
104			
105			
106			
107			
108			
109			
110			
111			
112			
113			
114			
115			
116			
117			
118			
119			
120			
121			
122			
123			
124			
125			
126			
127			
128			
129			
130			
131			
132			
133			
134			
135			
136			
137			
138			
139			
140			
141			
142			
143			
144			
145			
146			
147			
148			
149			
150			
151			
152			
153			
154			
155			
156			
157			
158			
159			
160			
161			
162			
163			
164			
165			
166			
167			
168			
169			
170			
171			
172			
173			
174			
175			
176			
177			
178			
179			
180			
181			
182			
183			
184			
185			
186			
187			
188			
189			
190			
191			
192			
193			
194			
195			
196			
197			
198			
199			
200			
201			
202			
203			
204			
205			
206			
207			
208			
209			
210			
211			
212			
213			
214			
215			
216			
217			
218			
219			
220			
221			
222			
223			
224			
225			
226			
227			
228			
229			
230			
231			
232			
233			
234			
235			
236			
237			
238			
239			
240			
241			
242			
243			
244			
245			
246			
247			
248			
249			
250			
251			
252			
253			
254			
255			
256			
257			
258			
259			
260			
261			
262			
263			
264			
265			
266			
267			
268			
269			
270			
271			
272			
273			
274			
275			
276			
277			
278			
279			
280			
281			
282			
283			
284			
285			
286			
287			
288			
289			
290			
291			
292			
293			
294			
295			
296			
297			
298			
299			
300			
301			
302			
303			
304			
305			
306			
307			
308			
309			
310			
311			
312			
313			
314			
315			
316			
317			
318			
319			
320			
321			
322			
323			
324			
325			
326			
327			
328			
329			
330			
331			
332			
333			
334			
335			
336			
337			
338			
339			
340			
341			
342			
343			
344			
345			
346			
347			
348			
349			
350			
351			
352			
353			
354			
355			
356			
357			
358			
359			
360			
361			
362			
363			
364			
365			
366			
367			
368			
369			
370			
371			
372			
373			
374			
375			
376			
377			
378			
379			
380			
381			
382			
383			
384			
385			
386			

Таблиця 4.5

Етапи планування доходів місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (кошика № 1) для району "а"

<i>Назва етапу</i>	<i>Розрахунок</i>
<i>Перший етап розрахунку</i>	
Проводиться розрахунок індексу відносної податкоспроможності на 2009 р. з використанням методу ковзної середньої (K_i)	$((5205/86) \times 86 \times 0,299) + ((5638,3/85,5) \times 85,5 \times 0,332) + ((351,8/84,8) \times 84,8 \times 0,369) / (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369)$
<i>Другий етап розрахунку</i>	
Розраховується попередній прогностичний обсяг доходів кошика № 1 на 2009 р. (RD_{izak})	$RD_{izak} = K_i \times (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369) \times 11855,9 / (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369)$
<i>Третій етап розрахунку</i>	
Наступним етапом розрахунку є коефіцієнт актуалізації індексів відносної податкоспроможності (λ_i). Цей показник визначається на базі порівняння індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці за 2007 р. ($Ki07$) та індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці за 2006 р. ($Ki06$)	$\lambda_i = Ki07 / Ki06$
<i>Четвертий етап розрахунку</i>	
Розраховується сума доходів кошика № 1 на 2009 р. із застосуванням коефіцієнта зміни індексів відносної податкоспроможності	$(Dr) Dr = RD_{izak} \times \lambda_i = (5205/86) \times 86 \times 0,299 + ((5638,3/85,5) \times 85,5 \times 0,332) + ((351,8/84,8) \times 84,8 \times 0,369) / (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369) \times (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369) \times 11855,9 / (86 \times 0,299 + 85,5 \times 0,332 + 84,8 \times 0,369) \times \lambda_i = 11871,4$
<i>П'ятий етап розрахунку</i>	
Розраховуємо індекс відносної податкоспроможності на 2009 р. ($Ki09$) відповідно до розрахункової величини доходів кошика № 1 місцевих бюджетів, вирахованої із застосуванням коефіцієнта зміни індексів відносної податкоспроможності	$Ki09 = (Dri/Ni3) / (11871,4/84,7) = 11855,9$
<i>Шостий етап розрахунку</i>	
Розраховується обсяг доходів кошика № 1 на 2009 р. без податку з доходів фізичних осіб, що утримується з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу (Dw)	$Dw = (Ki09 \times 84,8) / (11855,9 \times 84,8) = 198,6$
<i>Сьомий етап розрахунку</i>	
Обсяг доходів кошика № 1 на 2009 р.	$Dizak = 11855,9 + 198,6 = 12054,5$

Таблиця 4.6

Вихідні дані для розрахунку доходів кошика № 1 міста

<i>Показники</i>	<i>Місто “а”</i>	<i>Місто “б”</i>	<i>Район “б”</i>
Чисельність населення за останні три роки (тис. чол.)	230; 229; 225	325; 323; 320	75; 74; 73,5
Фактичне надходження доходів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів за останні три роки (тис. грн.)	36231; 37251; 40050	48325; 49025; 50236	7253; 7520; 8025

III етап ділової гри. Обчислення дотацій вирівнювання для кожного міста та району.

Для наочності розрахунку міжбюджетних трансфертів припустимо, що цільових субвенцій місцевим бюджетам не передбачено і що фіскальний їхній параметр називають ступенем вирівнювання. Будь-яке з цих припущень можна легко змінити, і ця зміна ніяк не позначиться на суті обчислень міжбюджетних трансфертів. Наприклад, якщо передбачено цільові трансферти з державного бюджету для підтримання видатків місцевих бюджетів і на соціальний захист, ці цільові трансферти треба відняти від сум трансфертів вирівнювання, виділених для кожного місцевого бюджету.

З урахуванням вищесказаного потрібно обчислити обсяги дотацій вирівнювання на основі попередніх розрахунків доходів і видатків за формулою $T_i = a_i(V_i - D_i)$.

Розрахуємо:

- дотацію вирівнювання міста “а”;
- дотацію вирівнювання міста “б”;
- дотацію вирівнювання району “а”;
- дотацію вирівнювання району “б”.

Після завершення цієї ділової гри можна зробити висновки, що “багаті” міста роблять доволі значні відрахування, (як видно із розрахунків у разі з містом “а”) до державного бюджету, звідки відповідно здійснюються трансфертні виплати відносно “бідним”

районам. Зрозуміло, що міста не бажатимуть ділитися власними доходами. Отже, для забезпечення цілісності системи трансфертів потрібні схеми автоматичних відрахувань, окреслені в Бюджетному кодексі України. При цьому треба усвідомити, що бюджетне планування має вагоме значення, оскільки від правильного визначення планових показників бюджету залежить рівень його виконання. Вирішення проблем бюджетного планування частково може бути забезпечене за умови розробки і застосування відповідних нових підходів у сфері планування фінансових ресурсів адміністративно-територіальних утворень в Україні, які дадуть змогу забезпечити ефективний розподіл та використання бюджетних коштів, оскільки проблема неефективного використання коштів та поліпшення якості надання державних послуг є нагальною, особливо в період нестачі бюджетних ресурсів.

ДІЛОВА ГРА 5

Суперечливість рішень

Мета гри: напрацювання механізмів і набуття навичок вирішення проблемних питань у процесі формування місцевих бюджетів.

Завдання. У процесі підготовки до самостійної роботи ознайомитися з матеріалами вправи “Суперечливість рішень”.

I етап ділової гри. Зведений бюджет “А” району охоплює кілька бюджетів сіл та бюджет міста районного значення.

Рішенням районної ради про бюджет на відповідний плановий рік передбачено передання коштів з бюджету міста районного значення до районного бюджету в сумі 200 тис. грн. та дотації вирівнювання бюджетам сіл у сумі 400 тис. грн. При цьому рішенням районної ради не затверджений норматив щоденних відрахувань від загального фонду доходів бюджету міста, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, що перешкоджає перерахуванню зазначених коштів до районного бюджету в автоматичному режимі. Отже, у районному бюджеті виникає проблема з коштами, які є джерелом дотації вирівнювання для бюджетів сіл, що адміністративно підпорядковані районній владі.

Не погоджуючись з розрахунками обсягу міжбюджетного трансферту (вилучення), міська рада міста районного значення прийняла бюджет міста без урахування обсягу коштів, що передаються до районного бюджету в сумі 200 тис. грн.

Таким чином, унаслідок спільного порушення бюджетного планування виконавчими та представницькими органами району та міста районного значення у бюджетному процесі на наступний бюджетний період (рік) виникла ситуація, що ускладнює процес виконання як районного бюджету, так і бюджету міста. Фактично у

процесі виконання цих бюджетів наявна їхня незбалансованість за доходами та видатками.

Проблеми районного бюджету: внаслідок незатвердження нормативу щоденних відрахувань від доходів бюджету міста до районного бюджету не зараховуються кошти, що передаються з бюджету міста (вилучення), і дотація вирівнювання для бюджетів сіл району має перераховуватись за рахунок доходів районного бюджету. Оскільки видатки щодо трансфертних розрахунків мають належати до захищених статей, вони не підлягають обмеженню.

У процесі виконання районного бюджету потрібно виявити додаткові бюджетні ресурси або ввести обмеження на повноваження головних розпорядників коштів районного бюджету щодо бюджетних асигнувань.

Проблеми бюджету міста районного значення: у разі внесення відповідних змін до рішення про районний бюджет і його реалізацію (затвердження щоденного нормативу перерахування коштів, що передаються до районного бюджету (вилучення)) буде порушено збалансованість у процесі виконання бюджету міста. Як наслідок, не буде забезпечена коштами частина взятих міською владою зобов'язань щодо надання послуг населенню.

Ресурси бюджету міста розподілені за рішенням міської ради про бюджет на наступний бюджетний період (рік) за такими напрямками (табл. 5.1).

II етап ділової гри. Створення команд, мікрогруп, розподіл ролей.

Під керівництвом викладача в аудиторній групі проводиться розподіл студентів на п'ять підгруп, де студенти мають проаналізувати запропоноване завдання. Однак чотири підгрупи аналізуватимуть нижчерозглянуті розрахунки, а п'ята рецензуватиме ці проекти (оцінювальна група). Студенти мають захищати свої проекти (доповідь, розрахунки тощо).

Таблиця 5.1

Бюджетні видатки

(тис. грн.)

Групи видатків	Плановий показник
Соцкультсфера	509,3
Освіта	
Дитячі садки	482,7
Культура та мистецтво	
Централізовані бухгалтерії	26,6
Соціальний захист	15
Поховання	3
Видавництво міської газети	4
Молодіжні програми	7
Інші витрати на соцзахист	1
Капітальні вкладення	15
Житлово-комунальне господарство	152,6
Благоустрій	151,6
Капремонт житлового фонду	1
Передання об'єктів соцкультури	
Виконавча влада	93,1
Газифікація	66
Інші видатки	51,6
Всього видатків	902,6

III етап ділової гри. Рішення міської ради про бюджет суперечить рішенню районної ради щодо вилучення коштів з міського бюджету до районного бюджету та подальшого перерозподілу їх між сільськими та селищними бюджетами.

Підгрупа студентів має акцентувати увагу на таких питаннях:

1. Які норми чинного законодавства порушені у процесі формування та затвердження районного бюджету та бюджету міста?
2. Які зміни необхідно внести до рішень районної та міської рад про бюджет на відповідний плановий рік?
3. Які можливі варіанти вирішення проблеми щодо районного бюджету та бюджету міста?

4. Які висновки мають зробити фінансові органи?

5. Як слід організувати самостійну пошукову роботу у складі мікрогруп над розв'язанням визначеної проблеми чи окремих її аспектів?

При виконанні цього завдання слід використати дані табл. 5.2, де визначено послідовність дій районного фінансового управління та виконавчого комітету міської ради районного значення у процесі виконання бюджету (з посиланнями на статтю Бюджетного кодексу України).

Таблиця 5.2

<i>Дії щодо врегулювання ситуації</i>	<i>Учасники бюджетного процесу</i>

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв'язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. Функціями адміністратора є такі: розподіл ролей між учасниками гри, консультування учасників, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Конкретні ситуації, що використовуються у навчальному процесі, мають базуватися на вітчизняному матеріалі, який є добре відомим і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів та прийняття рішення.

Оцінювальна група (3–4 студенти) на чолі з викладачем має оцінити всіх студентів за 100-бальною системою. Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі, за об'єктивне оцінювання товаришів.

ДІЛОВА ГРА 6

Внесення змін до бюджетних призначень

Мета: напрацювання можливих варіантів внесення змін до бюджетних призначень.

I етап ділової гри. Початкове ознайомлення з матеріалом.

Фінансове управління райдержадміністрації за наслідками виконання місцевого бюджету в I кварталі констатувало невиконання визначеного розписом плану доходів на суму 995 тис. грн., з яких недонадходження дотації вирівнювання становить 420 тис. грн. Недонадходження у запланованих обсягах доходів не позначилося на виконанні зобов'язань головних розпорядників коштів, оскільки на фінансування запланованих видатків місцевого бюджету спрямовувались залишки коштів на початок року у сумі 520 тис. грн., були внесені зміни до плану асигнувань та перенесені на другий квартал видатки, що не належать до першочергових (375 тис. грн.), здійснено запозичення коштів з банківських установ (100 тис. грн.).

Таблиця 6.1

Звітні дані про виконання місцевого бюджету за доходами

Доходи	I квартал			Січень			Лютий			Березень		
	план	факт	відх.	план	факт	відх.	план	факт	відх.	план	факт	відх.
Всього доходів, у т. ч.:	7615	5620	-995	2195	1650	-545	2195	1820	-375	2225	2150	-75
Дотація вирівнювання	1260	840	-420	420	250	-170	420	270	-150	420	320	-100
Всього доходів (без трансфертів)	5355	4780	-575	1775	1400	-375	1775	1550	-225	1805	1830	+25

Як свідчать наведені вище дані, дохідна частина місцевого бюджету менша ніж було закладено в бюджеті, через недонадходження доходів місцевого бюджету (575 тис. грн.) і меншу дотацію вирівнювання (420 тис. грн.).

При цьому слід зазначити, що рівень надходження доходів у березні вищий проти січня на 30,7% (лютий щодо січня – на 10,7%), що свідчить про постійне покращення ситуації.

Пропозиції головних розпорядників коштів щодо помісячного розподілу асигнувань характеризуються такими показниками (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Бюджетні призначення за напрямками

Бюджетні призначення за галузями	1 квартал	Січень	Лютий	Березень
Освіта – всього, в тому числі:	2835	943	943	949
Заробітна плата (1110)	1134	378	378	378
Нарахування на з/п (1120)	425	141	141	143
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	410	136	136	138
Поточні трансферти населенню (1340)	148	49	49	50
Інші видатки (5000)	718	239	239	239
Охорона здоров'я	2205	729	729	747
Заробітна плата (1110)	770	256	256	258
Нарахування на з/п (1120)	288	96	96	96
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	305	100	100	105
Поточні трансферти населенню (1340)	100	30	30	40
Інші видатки (5000)	742	247	247	248
Інші галузі	1575	523	523	529
Заробітна плата (1110)	472	157	157	158
Нарахування на з/п (1120)	177	58	58	61
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	150	50	50	50
Поточні трансферти населенню (1340)	145	48	48	49
Інші видатки (5000)	631	210	210	211
Разом доходів	6615	2195	2195	2225
Разом видатків	6615	2195	2195	2225
Внесення змін у план асигнувань за кодом 5000	-375			
Разом видатків з урахуванням внесених змін	6240			
Дані щодо фактичного виконання місцевих бюджетів за доходами	5620	1650	1820	2150
Відхилення між плановим та фактичним обсягами доходів	995	545	375	75
Залишки коштів на початок року	520			
Позики з банків	100			
Разом доходів із залишками і запозиченими коштами	6240			

II етап ділової гри. Під керівництвом викладача кожен студент у групі аналізує ситуацію, що склалася, та пропонує можливі варіанти її вирішення. Варіанти виходу із проблематичної ситуації студент

опрацьовує в спеціальній доповіді, яку він захищатиме перед оцінювальною групою та викладачем. Оцінювальна група (3–4 студенти) на чолі з викладачем має оцінити всіх студентів за 100-бальною системою. Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі, за об'єктивне оцінювання товаришів.

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи над розв'язанням визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання:

- місцевому фінансовому органу, враховуючи необхідність збалансування наявних ресурсів, потрібно рекомендувати можливі зміни до рішення про місцевий бюджет;

- проаналізуйте показники виконання місцевого бюджету в I кварталі поточного року та визначте необхідність внесення змін до рішення про бюджет, якщо потреба головних розпорядників коштів району перевищувала обсяг доходів, що надійшли до місцевого бюджету;

- запропонуйте варіанти можливого виконання місцевого бюджету в умовах недонадходження доходів у I кварталі;

- підготуйте пропозиції про внесення змін до рішення про місцевий бюджет або запропонуйте інші варіанти вирішення проблеми.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв'язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. Функціями адміністратора є такі: розподіл ролей між учасниками гри, консультування учасників, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Конкретні ситуації, що використовуються у навчальному процесі, мають базуватися на вітчизняному матеріалі, який є добре відомим і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів і прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти на чолі з викладачем) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою.

ДІЛОВА ГРА 7

Збалансування розпису місцевих бюджетів

Мета ділової гри: збалансування розпису доходів загального фонду місцевого бюджету.

I етап ділової гри. Початкове ознайомлення з матеріалом.

Фінансове управління району після затвердження відповідного бюджету має в місячний термін скласти розпис бюджету згідно з бюджетними призначеннями, встановленими рішенням відповідної ради про бюджет. Працівники фінансового органу помісячний розпис доходів загального фонду місцевого бюджету склали за умови обсягу помісячного надходження кожного дохідного джерела в однаковому розмірі.

Таблиця 7.1

Доходи місцевого бюджету

Доходи	1 квартал	Січень	Лютий	Березень	Обсяг на рік	Питома вага 1 кварталу
Всього доходів, у тому числі:	6300	2100	2100	2100	35000	18%
Податку з доходів фізичних осіб	5563	1854	1854	1855	30900	
Державне мито	107	35	35	37	595	
Єдиний податок	227	75	76	76	1261	
Інші платежі	403	136	135	132	2244	

Враховуючи, що помісячний розпис доходів загального фонду місцевого бюджету складається згідно із термінами внесення платежів, визначеними відповідними законодавчими та нормативно-правовими актами, традиціями економічної активності суб'єктів підприємницької діяльності адміністративно-територіальної одиниці, динамікою надходження платежів у попередні роки тощо, необхідно внести зміни до показників помісячного розпису доходів місцевого бюджету, складеного працівниками фінансового органу.

Дані про фактичні надходження доходів у 1 кварталі попереднього року містить табл. 7.2.

Таблиця 7.2

Фактичні надходження доходів у I кварталі попереднього року

Доходи	1 квар- тал	Сі- чень	Лю- тий	Бере- зень	Обсяг на рік	Питома вага I кварталу
Всього доходів, у тому числі:	5040	1568	1685	1787	25200	20%
Податок з доходів фізичних осіб	4450	1390	1483	1577	22250	
Державне мито	86	22	30	34	430	
Єдиний податок	182	56	62	64	910	
Інші платежі	322	100	110	112	1610	

На початок планового року місцевий бюджет має залишки коштів в обсязі 500 тис. грн. Пропозиції головних розпорядників коштів щодо помісячного розподілу асигнувань характеризуються такими показниками (табл. 7.3).

Таблиця 7.3

**Пропозиції головних розпорядників коштів
щодо помісячного розподілу асигнувань**

Бюджетні призначення за галузями	1 квар- тал	Сі- чень	Лю- тий	Бере- зень
Освіта – всього, в тому числі:	3735	1244	1244	1247
Заробітна плата (1110)	1434	478	478	478
Нарахування на з/п (1120)	537	179	179	179
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	410	136	136	138
Поточні трансферти населенню (1340)	148	49	49	50
Інші видатки (5000)	1206	402	402	402
Охорона здоров'я	2505	835	835	835
Заробітна плата (1110)	970	323	323	324
Нарахування на з/п (1120)	363	121	121	121
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	305	100	100	105
Поточні трансферти населенню (1340)	100	30	30	40
Інші видатки (5000)	767	261	261	245
Інші галузі	1575	523	523	529
Заробітна плата (1110)	472	157	157	158
Нарахування на з/п (1120)	177	58	58	61
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв (1160)	150	50	50	50
Поточні трансферти населенню (1340)	145	48	48	49
Інші видатки (5000)	631	210	210	211
Разом доходів	6300	2100	2100	2100
Разом видатків	7815	2602	2602	2611
Відхилення між доходами та видатками	1515	502	502	511

II етап ділової гри. Під керівництвом викладача кожен студент у групі аналізує ситуацію, що склалася, та пропонує можливі варіанти її вирішення. Варіанти виходу із проблематичної ситуації студент опрацьовує в спеціальній доповіді, яку він захищатиме перед оцінювальною групою та викладачем. Оцінювальна група (3–4 студенти) на чолі з викладачем має оцінити всіх студентів за 100-бальною системою. Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі, за об'єктивне оцінювання товаришів.

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи над розв'язанням визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання:

- проаналізуйте показники кошторисів і планів асигнувань кожного головного розпорядника коштів. Визначте, наскільки оптимально розподілені асигнування за економічною ознакою між кварталами та місяцями для ефективної роботи установ (див. додаток до завдання);

- потреба головних розпорядників у коштах на 1 квартал перевищує очікуваний обсяг ресурсів місцевих бюджету у цьому кварталі. Місцевому фінансовому органу, враховуючи необхідність збалансування доходів та потреби місцевого бюджету у 1 кварталі, необхідно запропонувати варіанти вирішення цієї проблеми;

- проаналізуйте помісячний розпис доходів загального фонду місцевого бюджету відповідно до затверджених термінів внесення платежів, динаміки надходжень тощо;

- розробіть варіант помісячного розпису асигнувань загального фонду місцевого бюджету, що є оптимальним для виконання;

- дайте відповіді на запитання, що зазначені в кінці додатку до завдання.

У процесі виконання можна використовувати такі критерії:

- збалансованість – діяти в межах наявних доходів;
- пріоритетність – контролювати тенденції поточних затрат, витісняючи капітальні інвестиції та обслуговування капіталу;

- фінансова дисципліна – виявити фіскальні та програмні наслідки альтернатив та оптимізувати результати в межах бюджету;
- виконання програми – забезпечити майбутні програми достатньою кількістю ресурсів шляхом планування затрат.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв’язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором. До функцій адміністратора належать: розподіл ролей між учасниками гри, консультивання учасників, розгляд конфліктних ситуацій та оцінювання студентів за відповідними вимогами. Конкретні ситуації, що використовуються у навчальному процесі, мають базуватися на вітчизняному матеріалі, який є відомим і викладачам, і студентам.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів та прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти на чолі з викладачем) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою.

ДІЛОВА ГРА 8

Управління залишком бюджетних коштів

Мета ділової гри: напрацювання механізмів і набуття навичок вирішення проблемних питань у процесі виконання місцевих бюджетів (управління залишком бюджетних коштів).

1 етап ділової гри. Початкове ознайомлення з матеріалом.

Бюджет міста “А” за минулий рік виконано на 108% без урахування міжбюджетних трансфертів. Відповідно до затвердженого звіту до дохідної частини загального фонду міського бюджету надійшло 22346,1 тис. грн. при уточненому плані 20690,8 тис. грн. Перевищення доходів над видатками становить 1680,2 тис. грн.

За станом на 1. 01 поточного року розрахунки з належної до бюджету міста дотації вирівнювання здійснено в повному обсязі (2450,0 тис. грн.). У тому числі з метою погашення заборгованості соціальних виплат у рахунок дотації вирівнювання державним казначейством перераховано 540,0 тис. грн. За станом на 1. 01 поточного року заборгованість міського бюджету становить 6589,0 тис. грн., у тому числі за захищеними статтями – 1580,0 тис. грн.

Залишки коштів на рахунку міського бюджету та розпорядників бюджетних коштів за станом на 1. 01 поточного року дорівнювали 2080 тис. грн. Залишок коштів на рахунку міського бюджету збільшився порівняно з попереднім роком на 1250 тис. грн. У розпорядників бюджетних коштів цей показник збільшився на 300 тис. грн., або утричі. Крім цього, область за результатами роботи за минулий рік отримала 20 млн. грн. додаткової дотації з державного бюджету. З них місту 31 грудня перераховано 2,5 млн. грн., які також осіли в залишку бюджетних коштів на початок року.

За станом на 15. 01 у місті складається напружена ситуація щодо фінансування дошкільних закладів освіти, які з 1. 01 поточного року в кількості 9 установ були передані в комунальну власність міської громади від ВП НАЕК “Енергоатом”.

Коштів, що передбачені розрахунками Міністерства фінансів України в сумі 5660 тис. грн., не вистачає навіть на заробітну плату працівникам дошкільних закладів. Коштів на оплату енергоносіїв та інших комунальних послуг, на оплату зв'язку, харчування не передбачається зовсім.

У процесі формування бюджету на плановий період (рік) міська рада зверталася до Міністерства фінансів України та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з проханням виділити додатково кошти на утримання дошкільних закладів освіти міста (лист міськради від 14 вересня ___ року № 12/21-980 та лист облдержадміністрації від 02.10. ___ року № 01/12-3040). Однак додаткових коштів виділено не було.

Міська рада та її відповідні служби виконали та перевиконали планові показники щодо доходів державного та міського бюджетів за минулий рік. Міськвиконком оцінив землю, що збільшило надходження до бюджету в сумі 500 тис. грн. Недоїмка за станом на 1. 01 поточного року зменшилась порівняно з попереднім роком на 1200,3 тис. грн. Загалом по місту зменшено заборгованість із заробітної плати та повністю її ліквідовано у бюджетній сфері. В результаті цього в бюджет додатково надійшло 900,2 тис. грн.

Таким чином, завдяки зусиллям міської влади було створено фінансовий резерв бюджетних коштів, який перейшов на початок поточного року як залишок коштів на початок бюджетного періоду. Цей залишок бюджетних коштів за рішенням міської ради від 22. 01 поточного року № 200 “Про направлення вільного залишку бюджетних коштів на початок бюджетного періоду” був спрямований на утримання бюджетних установ міста в поточному році переважно на заробітну плату працівникам дошкільних закладів освіти.

У бюджеті міста залишок коштів на початок бюджетного періоду становить значну суму, якої вистачає і на покриття тимчасових касових розривів, і на спрямування цих коштів на додаткові асигнування для утримання бюджетних установ, насамперед на захищені статті бюджету.

Нині не має чіткого роз'яснення, яким чином відобразити в бюджеті та звітності спрямування та використання відповідно до ст. 65 За-

кону України “Про місцеве самоврядування в Україні” вільних залишків бюджетних коштів, що утворилися на початок бюджетного року.

Невизначеність з цього питання не дає змоги проводити безперервне фінансування бюджетних установ, у тому числі захищених статей бюджету та енергоносіїв, що створює напружену ситуацію в місті.

Зазначене питання потребує негайного вирішення, оскільки порушує право територіальної громади міста на доходи місцевих бюджетів, яке закріплене ст. 142 Конституції України та ст. 60 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

II етап ділової гри. Під керівництвом викладача кожен студент у групі аналізує ситуацію, що склалася, та пропонує можливі варіанти його вирішення. Варіанти виходу із проблематичної ситуації студент опрацьовує в спеціальній доповіді, яку він захищатиме перед оцінювальною групою та викладачем. Оцінювальна група (3–4 студенти) на чолі з викладачем має оцінити всіх студентів за 100-бальною системою. Викладач оцінює також тих студентів, які працюють в оцінювальній групі, за об’єктивне оцінювання товаришів.

III етап ділової гри. Організація самостійної пошукової роботи над розв’язанням визначеної проблеми чи окремих її аспектів.

Завдання. Вказати можливі шляхи використання залишку бюджетних коштів на початок бюджетного періоду. При цьому слід зосередити увагу на:

- а) правових основах;
- б) оптимальному шляху використання залишку в ситуації, що сформувалася.

IV етап ділової гри. Міжгрупова дискусія, захист ідей, проєктів, пошук оптимальних варіантів розв’язання в процесі дискусії.

Студенти, як правило, беруть участь у діловій грі після оволодіння теоретичним курсом та відпрацювання теоретичних і семінарських занять. Ділову гру проводить викладач, який є її адміністратором.

V етап ділової гри. Підбиття підсумків, узагальнення результатів, виступ експертів та прийняття рішення.

Оцінювальна група (2 студенти на чолі з викладачем) має оцінити всіх студентів за 100-бальною шкалою.

ТЕСТИ

Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави

1. Термін “бюджет ” у перекладі означає:
  - а) книга;
  - б) шкіряний мішок;
  - в) шкіряні рукавиці;
  - г) коробка.
2. Термін “бюджет” з’явився у:
  - а) XV ст.;
  - б) XVI ст.;
  - в) XVIII ст.;
  - г) XIX ст.
3. Термін “бюджет” застосовано в юридичних документах:
  - а) на початку XX ст.;
  - б) на початку XIX ст.;
  - в) на початку XVIII ст.;
  - г) на початку XVI ст.
4. Процес затвердження бюджету започатковано у:
  - а) Франції;
  - б) Англії;
  - в) Німеччині;
  - г) Італії.
5. Велику хартію вольностей було прийнято у:
  - а) 1315 р.;
  - б) 1215 р.;
  - в) 1615 р.;
  - г) 1415 р.
6. У Великій хартії вольностей закріплено, що:
  - а) податки має встановлювати лише уряд;

- б) податки можна встановлювати лише за згодою представників суспільства;
  - в) податки слід встановлювати без згоди представників суспільства;
  - г) податки мають встановлювати учасники бюджетних відносин.
7. У період Київської Русі бюджет мав вигляд:
- а) князівської казни;
  - б) державної скарбниці;
  - в) державного бюджету;
  - г) не було взагалі.
8. Державні доходи Київської Русі склалися з:
- а) податків;
  - б) данин населення;
  - в) добровільних внесків;
  - г) не були взагалі.
9. З якого року починається складання бюджету в Російській імперії:
- а) 1812 р.;
  - б) 1813 р.;
  - в) 1811 р.;
  - г) 1810 р.
10. Державний бюджет Російської імперії:
- а) публікувався і був доступний суспільству;
  - б) не публікувався і дотримувався в таємниці;
  - в) публікувався і був доступний членам Державної ради;
  - г) публікувався обмеженими тиражами.
11. Більшість вчених визначають такі функції бюджету:
- а) регулюючу, стимулюючу;
  - б) розподільчу, контрольну;
  - в) контрольну, регулюючу;
  - г) головну, стимулюючу.
12. Розподільча функція бюджету:
- а) сприяє формуванню уявлень про те, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів та чи ефективно вони використовуються;

- б) відображає процес концентрації грошових коштів у державі та їхнє використання з метою задоволення загальнодержавних потреб;
- в) відображає процес концентрації та розподілу грошових коштів у державі;
- г) сприяє формуванню уявлень про те, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів та чи ефективно вони використовуються.

13. Контрольна функція бюджету:

- а) сприяє формуванню уявлень про те, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у розпорядження держави, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів та чи ефективно вони використовуються;
- б) відображає процес концентрації грошових коштів у державі та їхнє використання з метою задоволення загальнодержавних потреб;
- в) відображає процес концентрації та розподілу грошових коштів у державі;
- г) сприяє формуванню уявлень про те, як фактично складаються пропорції в розподілі бюджетних коштів та чи ефективно вони використовуються.

14. Бюджетний механізм – це:

- а) налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації бюджетних коштів;
- б) налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації і використання бюджетних коштів;
- в) налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі використання бюджетних коштів;
- г) налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації і використання фінансових ресурсів держави.

15. Бюджетна політика держави – це:

- а) практичне використання бюджету для здійснення фінансової політики держави;

- б) діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямків, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів;
- в) діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямків, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин;
- г) діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави

1. За формою бюджет є:
  - а) планом доходів держави;
  - б) фінансовим планом;
  - в) планом видатків держави;
  - г) державним планом.
2. Бюджет як фінансовий план відображає:
  - а) результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, передбачені джерела та обсяги надходжень, напрямки розподілу та використання коштів централізованого грошового фонду держави;
  - б) результати розподільчих процесів, що здійснюються за допомогою бюджетних відносин, передбачені джерела та обсяги надходжень;
  - в) джерела та обсяги надходжень централізованого грошового фонду держави;
  - г) напрямки розподілу та використання коштів централізованого грошового фонду держави.
3. За організаційною будовою бюджет держави – це:
  - а) централізований фонд грошових коштів;
  - б) центральна ланка фінансової системи;

- в) юридичний акт;
  - г) план доходів і видатків.
4. За матеріальним змістом бюджет держави – це:
- а) централізований фонд грошових коштів;
  - б) центральна ланка фінансової системи;
  - в) юридичний акт;
  - г) план доходів і видатків.
5. За правовим характером бюджет держави – це:
- а) централізований фонд грошових коштів;
  - б) центральна ланка фінансової системи;
  - в) юридичний акт;
  - г) план доходів і видатків.
6. Бюджетний період в Україні триває:
- а) 5 років;
  - б) 3 роки;
  - в) 1 рік;
  - г) 2 роки.
7. Бюджетний період в Україні триває:
- а) з 1 грудня по 30 листопада;
  - б) з 1 січня по 31 грудня;
  - в) з 1 вересня по 31 серпня;
  - г) з 1 квітня по 31 березня.
8. Бюджет складається із:
- а) загального і капітального фондів;
  - б) спеціального і поточного фондів;
  - в) загального і спеціального фондів;
  - г) поточного фонду і фонду розвитку.
9. Загальний фонд бюджету містить:
- а) доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду, видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету, фінансування загального фонду бюджету;
  - б) доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду;

- в) видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету;
- г) доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду, та видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету.

10. Спеціальний фонд бюджету охоплює:

- а) гранти або дарунки (у вартісному обрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету;
- б) бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень та різницю між доходами і видатками спеціального фонду бюджету;
- в) бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень, гранти або дарунки (у вартісному обрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету та різницю між доходами і видатками спеціального фонду бюджету;
- г) бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень та гранти або дарунки (у вартісному обрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету.

11. Підставою для рішення відповідної ради про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету може бути:

- а) рішення про місцевий бюджет;
- б) закон про Державний бюджет України;
- в) Бюджетний кодекс України;
- г) наказ Міністерства фінансів України.

12. Бюджетне планування охоплює:

- а) складання проектів бюджетів;
- б) розгляд і затвердження бюджетів;
- в) складання проектів бюджетів, їхній розгляд і затвердження з метою отримання якісного бюджетного плану;
- г) затвердження проектів бюджетів з метою отримання якісного бюджетного плану.

13. За економічною сутністю бюджетне планування – це:
- а) процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану держави;
  - б) особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки щодо фінансового забезпечення держави, тобто специфічна сфера управління;
  - в) науково обґрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямків використання централізованого фонду грошових коштів держави;
  - г) процес складання основного фінансового плану держави.
14. За змістом бюджетне планування – це:
- а) особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки щодо фінансового забезпечення держави, тобто специфічна сфера управління;
  - б) процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану держави;
  - в) науково обґрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямків використання централізованого фонду грошових коштів держави;
  - г) процес складання основного фінансового плану держави.
15. За формою бюджетне планування – це:
- а) науково обґрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямків використання централізованого фонду грошових коштів держави;
  - б) процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану держави;
  - в) особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки щодо фінансового забезпечення держави, тобто специфічна сфера управління;
  - г) процес складання основного фінансового плану держави.

Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування

1. Бюджетний дефіцит – це:
  - а) перевищення доходів над видатками бюджету;
  - б) перевищення видатків над доходами бюджету;
  - в) баланс доходів і видатків бюджету;
  - г) перевищення витрат над надходженнями бюджету.
2. Бюджетний профіцит – це:
  - а) перевищення надходжень над витратами бюджету;
  - б) перевищення доходів над видатками бюджету;
  - в) баланс доходів і видатків бюджету;
  - г) перевищення видатків над доходами бюджету.
3. Збалансованість бюджету – це:
  - а) перевищення доходів над видатками бюджету;
  - б) перевищення надходжень над витратами бюджету;
  - в) перевищення видатків над доходами бюджету;
  - г) баланс доходів і видатків бюджету.
4. За строком виникнення бюджетний дефіцит є:
  - а) вимушений і невимушений;
  - б) плановий і звітний;
  - в) активний і пасивний;
  - г) номінальний і реальний.
5. За причинами виникнення бюджетний дефіцит є:
  - а) активний і пасивний;
  - б) плановий і звітний;
  - в) номінальний і реальний;
  - г) вимушений і невимушений.
6. За напрямками дефіцитного фінансування бюджетний дефіцит є:
  - а) вимушений і невимушений;
  - б) активний і пасивний;
  - в) плановий і звітний;
  - г) номінальний і реальний.
7. За якими ознаками класифікується фінансування бюджету:
  - а) за типом кредитора та за строком боргового зобов'язання;

- б) за типом позичальника та за типом боргового зобов'язання;
  - в) за типом кредитора та за типом боргового зобов'язання;
  - г) за типом позичальника та за типом кредитора.
8. Джерелами фінансування дефіциту бюджетів є:
- а) продаж державних активів, державні запозичення, монетизація дефіциту;
  - б) продаж державних активів, державні запозичення;
  - в) продаж державних активів, монетизація дефіциту;
  - г) державні запозичення, монетизація дефіциту.
9. Державні запозичення здійснюються у вигляді:
- а) внутрішнього фінансування;
  - б) зовнішнього та внутрішнього фінансування;
  - в) зовнішнього фінансування;
  - г) емісійного фінансування.
10. Монетизація дефіциту відбувається:
- а) при купівлі центральним банком державних цінних паперів та додатковій емісії грошей;
  - б) при наданні урядові позик центральним банком та додатковій емісії грошей;
  - в) при наданні урядові позик центральним банком та купівлі центральним банком державних цінних паперів;
  - г) при наданні урядові позик центральним банком, купівлі центральним банком державних цінних паперів та додатковій емісії грошей.
11. Запозичення до місцевих бюджетів можуть бути здійснені:
- а) до бюджету розвитку;
  - б) до поточного бюджету;
  - в) до поточного бюджету та до бюджету розвитку;
  - г) не дозволяється здійснювати запозичення до місцевих бюджетів.
12. Видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок коштів:
- а) спеціального фонду бюджету;
  - б) загального фонду бюджету;
  - в) загального і спеціального фондів бюджету;
  - г) резервного фонду бюджету.

13. Яка частина загального фонду місцевих бюджетів може становити видатки на обслуговування боргу цих бюджетів:

- а) 15%;
- б) 10%;
- в) 5%;
- г) 3%.

14. Відповідно до Маастрихтського договору бюджетний дефіцит не має перевищувати:

- а) 4% ВВП;
- б) 5% ВВП;
- в) 3% ВВП;
- г) 2% ВВП.

15. Відповідно до Маастрихтського договору державний борг не має перевищувати:

- а) 50% ВВП;
- б) 40% ВВП;
- в) 60% ВВП;
- г) 30% ВВП.

Тема 4. Бюджетний устрій та побудова бюджетної системи

1. Бюджетна система України – це:

- а) сукупність місцевих бюджетів;
- б) сукупність державного та місцевих бюджетів;
- в) сукупність бюджетів місцевого самоврядування;
- г) сукупність державного бюджету та бюджетів місцевого самоврядування.

2. Кількість місцевих бюджетів в Україні становить:

- а) більше 5 тис.;
- б) більше 15 тис.;
- в) більше 12 тис.;
- г) більше 20 тис.

3. Бюджетна система України складається з:

- а) 1 рівня;
- б) 3 рівнів;

- в) 2 рівнів;
- г) 4 рівнів.

4. Бюджетний кодекс України зі змінами і доповненнями був прийнятий:

- а) 21 травня 2008 р.;
- б) 8 липня 2010 р.;
- в) 21 червня 2001 р.;
- г) 21 травня 2009 р.

5. Місцеві бюджети України – це:

- а) бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах);
- б) бюджет АРК, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування;
- в) сукупність державного та місцевих бюджетів;
- г) бюджет АРК, обласні, районні бюджети.

6. Бюджети місцевого самоврядування України – це:

- а) бюджет АРК, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування;
- б) сукупність державного та місцевих бюджетів;
- в) бюджет АРК, обласні, районні бюджети;
- г) бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах).

7. Зведений бюджет України містить:

- а) показники місцевих бюджетів;
- б) показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя;
- в) показники Державного бюджету України;
- г) державний бюджет і бюджети місцевого самоврядування;

8. Бюджетний устрій – це:

- а) принципи побудови бюджетної системи;
- б) спосіб організації і принципи побудови бюджетної системи;
- в) характер взаємозв'язку між ланками бюджетної системи;
- г) спосіб організації і принципи побудови бюджетної системи, її структури та характер взаємозв'язку між окремими її ланками.

9. Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:
- а) повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності;
  - б) єдності бюджетної системи, збалансованості, самостійності, повноти, відповідальності учасників бюджетного процесу;
  - в) єдності бюджетної системи, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості;
  - г) єдності бюджетної системи, трансфертності, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу.
10. Бюджетне право – це:
- а) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при складанні бюджету;
  - б) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджету;
  - в) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при розгляді бюджету;
  - г) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при затвердженні бюджету.
11. Бюджетна ініціатива – це:
- а) право членів законодавчого органу вносити зміни в представлений виконавчою владою проект бюджету;
  - б) право членів виконавчого органу вносити зміни в представлений виконавчою владою проект бюджету;
  - в) право членів законодавчого органу вносити зміни протягом 1 місяця в представлений виконавчою владою проект бюджету;
  - г) право членів законодавчого органу вносити зміни протягом 1 тижня в представлений виконавчою владою проект бюджету.
12. Найвищим органом законодавчої влади є:
- а) Кабінет Міністрів України;
  - б) Верховна Рада України;
  - в) Міністерство фінансів України;

- г) Президент України.
13. Найвищим органом виконавчої влади є:
- а) Міністерство фінансів України;
  - б) Кабінет Міністрів України;
  - в) Президент України;
  - г) Верховна Рада України.
14. Бюджетна класифікація – це:
- а) обов'язкове групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками з чіткою системою розташування і присвоєння окремим підрозділам бюджету певних найменувань й порядкових номерів;
  - б) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджету;
  - в) сукупність державного та місцевих бюджетів;
  - г) спосіб організації і принципи побудови бюджетної системи, її структури та характер взаємозв'язку між окремими її ланками.
15. Бюджетна система – це:
- а) сукупність державного та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права;
  - б) бюджет АРК, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування;
  - в) показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя;
  - г) сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади і управління при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджету.

Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання

1. Міжбюджетні відносини – це:
- а) відносини між Автономною Республікою Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фі-

- нансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України;
- б) відносини між державою, Автономною Республікою Крим і територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України;
  - в) відносини між державою та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів доходами;
  - г) відносини між державами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених законодавствами цих країн.
2. Основною метою міжбюджетних відносин є:
- а) розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи;
  - б) розмежування видатків між рівнями бюджетної системи;
  - в) розмежування доходів між рівнями бюджетної системи;
  - г) розмежування доходів між місцевими бюджетами.
3. Бюджетне регулювання – це:
- а) забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчо за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень;
  - б) забезпечення здійснення видатків, закріплених законодавчо за бюджетами, за рахунок бюджетних ресурсів відповідних бюджетів;
  - в) забезпечення прозорості між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчо за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень;
  - г) забезпечення невідповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчо за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень.
4. В Україні поняття “міжбюджетні трансферти” було вперше законодавчо запроваджено у:
- а) 1991 р.;
  - б) 1996 р.;
  - в) 2001 р.;

г) 2003 р.

5. Міжбюджетні трансферти згідно з Бюджетним кодексом поділяються на:

- а) три види;
- б) чотири види;
- в) п'ять видів;
- г) два види.

6. Міжбюджетні трансферти згідно з Бюджетним кодексом поділяються на:

- а) дотації вирівнювання, субвенції, субсидії;
- б) субвенції, субсидії;
- в) дотації вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, додаткові дотації;
- г) кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів.

7. Бюджетне регулювання здійснюється за такими основними напрямками:

- а) вертикальне бюджетне регулювання;
- б) горизонтальне бюджетне регулювання;
- в) стандартне бюджетне регулювання;
- г) вертикальне і горизонтальне бюджетне регулювання.

8. Вертикальне бюджетне регулювання:

- а) здійснюється за допомогою вирівнювання доходів і видатків однотипних видів місцевих бюджетів з метою ліквідації відмінностей у рівнях бюджетної забезпеченості щодо бюджетів місцевого самоврядування (міських за категоріями міст, селищних і сільських), тобто фінансове вирівнювання;
- б) досягається шляхом розподілу видатків між бюджетами і надання їм доходів, достатніх для фінансування визначених видатків з метою забезпечення необхідними дохідними джерелами бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування;
- в) досягається шляхом розподілу доходів між бюджетами, достатніх для фінансування визначених видатків з метою забезпечення необ-

- хідними доходними джерелами місцевих бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень;
- г) здійснюється за допомогою вирівнювання доходів і видатків видів державного бюджету з метою ліквідації відмінностей у рівнях бюджетної забезпеченості щодо бюджетів.
9. Горизонтальне бюджетне регулювання:
- а) досягається шляхом розподілу доходів між бюджетами, достатніх для фінансування визначених видатків з метою забезпечення необхідними дохідними джерелами місцевих бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень;
- б) здійснюється за допомогою вирівнювання доходів і видатків видів державного бюджету з метою ліквідації відмінностей у рівнях бюджетної забезпеченості щодо бюджетів;
- в) здійснюється за допомогою вирівнювання доходів і видатків однотипних видів місцевих бюджетів з метою ліквідації відмінностей у рівнях бюджетної забезпеченості щодо бюджетів місцевого самоврядування (міських за категоріями міст, селищних і сільських), тобто фінансове вирівнювання;
- г) досягається шляхом розподілу видатків між бюджетами і надання їм доходів, достатніх для фінансування визначених видатків з метою забезпечення необхідними дохідними джерелами бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування.
10. Фінансове вирівнювання – це:
- а) приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій;
- б) приведення у відповідність доходів бюджетів до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій в отриманні доходів щодо окремих територій;
- в) приведення у відповідність витрат державного бюджету (за економічною та функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні видатків;

г) приведення у відповідність витрат бюджетів місцевого самоврядування (за економічною та функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій.

11. Методи бюджетного регулювання:

- а) надання фінансової допомоги бюджетам у визначеній сумі (бюджетні трансферти);
- б) метод процентних відрахувань від загальнодержавних податків і доходів;
- в) метод процентних відрахувань від загальнодержавних податків і доходів та надання фінансової допомоги бюджетам у визначеній сумі (бюджетні трансферти);
- г) метод процентних відрахувань від місцевих податків і доходів, надання фінансової допомоги бюджетам у визначеній сумі (бюджетні трансферти).

12. Дотація вирівнювання:

- а) передбачає цільове використання одержаних коштів у встановлений строк і в разі порушення умов її цільового використання у відповідний строк підлягає поверненню;
- б) це сума коштів, що передається з державного бюджету місцевим або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня нижчим за рівнем місцевим бюджетам на безплатній та безповоротній основі для збалансування доходів і видатків бюджету;
- в) передбачає передання коштів до державного та місцевих бюджетів, коли прогнозні показники доходів бюджету перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету;
- г) передбачає передання коштів на рівні місцевих бюджетів, коли прогнозні показники доходів бюджету перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету.

13. Субвенція – це:

- а) сума коштів, що передається з державного бюджету місцевим або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня нижчим за рівнем місцевим бюджетам на безплатній та безповоротній основі для збалансування доходів і видатків бюджету;

- б) передання коштів на рівні місцевих бюджетів, коли прогнозні показники доходів бюджету перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету;
- в) передання коштів до державного та місцевих бюджетів, коли прогнозні показники доходів бюджету перевищують розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету;
- г) цільове використання одержаних коштів у встановлений строк і в разі порушення умов її цільового використання у відповідний строк підлягає поверненню;

14. Формула розподілу обсягу дотації вирівнювання та коштів, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, має враховувати такі параметри:

- а) фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; кількість населення та кількість споживачів гарантованих послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету; розрахунковий обсяг кошика доходів місцевих бюджетів; коефіцієнт вирівнювання; норматив кількості працівників органів місцевого самоврядування в розрахунку до кількості населення;
- б) фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; розрахунковий обсяг кошика доходів місцевих бюджетів;
- в) кількість населення та кількість споживачів гарантованих послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету; коефіцієнт вирівнювання;
- г) фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; кількість населення та кількість споживачів гарантованих послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного бюджету; розрахунковий обсяг кошика доходів місцевих бюджетів; коефіцієнт вирівнювання.

15. Суб'єктами міжбюджетних відносин є:

- а) органи влади, що мають повноваження щодо складання бюджетів;
- б) органи влади, що мають повноваження щодо розгляду бюджетів;
- в) органи влади, що мають повноваження щодо затвердження бюджетів;
- г) органи влади, що мають повноваження щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів.

Тема 6. Система доходів бюджету

1. Відповідно до Бюджетного кодексу України доходи бюджету містять:

- а) доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування;
- б) усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (в т. ч. трансферти, плата за адміністративні послуги, власні надходження бюджетних установ);
- в) податки і збори (обов'язкові платежі), закріплені Бюджетним кодексом України на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;
- г) усі податкові та неподаткові надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (за винятком трансфертів, дарунків, грантів).

2. Відповідно до Бюджетного кодексу України надходження бюджету охоплюють:

- а) доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;
- б) усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (в т. ч. трансферти, дарунки, гранти);
- в) податки і збори (обов'язкові платежі), закріплені Бюджетним кодексом України на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;
- г) усі податкові і неподаткові надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (за винятком трансфертів, дарунків, грантів).

3. Відповідно до Бюджетного кодексу України кошик доходів місцевих бюджетів містить:

- а) усі податкові і неподаткові надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (за винятком трансфертів, дарунків, грантів);
- б) доходи загального фонду, закріплені Бюджетним кодексом України на постійній основі за місцевими бюджетами, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;
- в) доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування;
- г) усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (в т. ч. трансферти, дарунки, гранти).

4. Склад та форми мобілізації доходів бюджету залежать від:

- а) бюджетної політики;
- б) системи і методів господарювання;
- в) економічних завдань, що вирішує суспільство;
- г) організації бюджетного процесу.

5. Доходи бюджету утворюються за рахунок:

- а) неподаткових надходжень;
- б) податкових надходжень, справляння яких передбачене законодавством;
- в) надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачене законодавством;
- г) надходжень на поворотній основі, справляння яких передбачене законодавством.

6. Доходи бюджету класифікуються за такими ознаками:

- а) за призначенням територіального формування, за джерелами сплати, за методами стягнення, за суб'єктами оподаткування;
- б) за відношенням до бюджетної системи, за групами і видами, за призначенням територіального формування, за джерелами сплати, за методами стягнення, залежно від методів акумулювання, за суб'єктами оподаткування, за змістом, за значенням, за періодичністю зарахування, за повнотою зарахування до бюджету;

- в) за відношенням до бюджетної системи, за групами і видами, за призначенням територіального формування, за джерелами сплати, за методами стягнення, залежно від методів акумулювання, за суб'єктами оподаткування, за змістом, за значенням;
- г) за відношенням до бюджетної системи, за групами і видами, за призначенням територіального формування, за джерелами сплати, за методами стягнення, за змістом, за значенням, за періодичністю зарахування, за повнотою зарахування до бюджету.

7. До доходів Державного бюджету України належать:

- а) податкові надходження, неподаткові надходження та міжбюджетні трансферти;
- б) податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом і трансферти;
- в) податкові та неподаткові надходження;
- г) податкові надходження, неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом.

8. Міжбюджетні трансферти – це:

- а) кошти, які безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого;
- б) кошти, які безоплатно та безповоротно передаються від юридичних осіб до бюджету;
- в) кошти, які безоплатно та безповоротно передаються з бюджету юридичним і фізичним особам;
- г) кошти, які передаються з одного бюджету до іншого на засадах платності та строковості.

9. Доходи місцевих бюджетів, згідно з чинним законодавством, поділяються на:

- а) доходи місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні офіційних трансфертів;
- б) доходи, які не враховуються при визначенні офіційних трансфертів;
- в) доходи місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні офіційних трансфертів, та на доходи, які не враховуються при визначенні офіційних трансфертів;

- г) податкові доходи місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні офіційних трансфертів, та на неподаткові доходи, які не враховуються при визначенні офіційних трансфертів.
10. Закріпленими доходами бюджету вважаються:
- а) доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування;
  - б) доходи, які на стабільній основі повністю передаються до місцевих бюджетів;
  - в) податкові доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування;
  - г) неподаткові доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування.
11. Власними доходами бюджету вважаються:
- а) податкові доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування;
  - б) неподаткові доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування;
  - в) доходи, які на стабільній основі повністю передаються до місцевих бюджетів;
  - г) доходи, які за чинним законодавством належать до місцевих податків і зборів, а також виникають у результаті рішень, що приймають органи місцевого самоврядування.
12. Планування доходів бюджету здійснюється за допомогою таких методів:
- а) прямого розрахунку, нормативного, коефіцієнтів, аналітичного, екстраполяції;
  - б) прямого та непрямого розрахунку, нормативного, коефіцієнтів, аналітичного, екстраполяції;
  - в) нормативного, коефіцієнтів, аналітичного, екстраполяції;
  - г) прямого розрахунку, аналітичного, екстраполяції.

13. Основними чинниками, які впливають на можливості формування доходів бюджетів і безпосередньо враховуються при їхньому плануванні, є такі:

- а) номінальний розмір ВВП і прогнозні рівні його зростання, сальдо торговельного балансу та валютний курс, доходи населення;
- б) номінальний розмір ВВП і прогнозні рівні його зростання, індекс споживчих цін та індекс цін виробників, середньомісячна заробітна плата, сальдо торговельного балансу та валютний курс, доходи населення;
- в) номінальний розмір ВВП і прогнозні рівні його зростання, індекс споживчих цін та індекс цін виробників, сальдо торговельного балансу та валютний курс;
- г) номінальний розмір ВВП, індекс споживчих цін та індекс цін виробників, середньомісячна заробітна плата, сальдо торговельного балансу та валютний курс.

14. Що є основним джерелом наповнення державного бюджету:

- а) національний дохід;
- б) непрямі податки;
- в) прямі податки;
- г) прибуток.

15. Як розподіляються доходи бюджету за методом стягнення:

- а) власні, закріплені та регулюючі;
- б) прямі та непрямі податки;
- в) державні та місцеві;
- г) систематичні та разові.

Тема 7. Видатки бюджетів та їхнє фінансування

1. Видатки бюджету – це:

- а) кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум;
- б) видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу;
- в) кошти, спрямовані на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом;

- г) видатки бюджету та повернення надміру сплачених до бюджету сум.
2. Витрати бюджету – це:
- а) кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум;
  - б) видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу;
  - в) кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом;
  - г) видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.
3. За роллю у відтворюючих процесах видатки бюджетів поділяються на:
- а) поточні, капітальні;
  - б) видатки розвитку, кредитування за вирахуванням погашення;
  - в) капітальні, кредитування за вирахуванням погашення;
  - г) кредитування за вирахуванням погашення, поточні.
4. При визначенні обсягів видатків бюджетів, їхнього розподілу та використання необхідно керуватися:
- а) формами і методами бюджетного планування;
  - б) функціями держави;
  - в) рівнем соціально-економічного розвитку;
  - г) формами бюджетного фінансування.
5. За рівнями бюджетної системи можна визначити такі видатки:
- а) поточні і капітальні;
  - б) державного та місцевих бюджетів;
  - в) бюджетів місцевого самоврядування;
  - г) загального та спеціального фондів бюджету.
6. Згідно з Бюджетним кодексом України видатки бюджету класифікуються за такими ознаками:
- а) економічною, відомчою;
  - б) економічною, функціональною;
  - в) економічною, програмною;
  - г) економічною, функціональною, відомчою, програмною.

7. Відомча класифікація видатків бюджету дає змогу визначити:
- а) перелік видатків бюджету;
  - б) перелік головних розпорядників бюджетних коштів;
  - в) перелік бюджетних програм;
  - г) перелік функцій органів державної влади.
8. Функціональна класифікація видатків містить видатки на:
- а) загальнодержавні функції; оборону; громадський порядок; безпеку та судову владу; економічну діяльність; охорону навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорону здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіту; соціальний захист і соціальне забезпечення;
  - б) охорону здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіту; соціальний захист і соціальне забезпечення;
  - в) загальнодержавні функції; оборону; громадський порядок; безпеку та судову владу;
  - г) загальнодержавні функції; оборону; громадський порядок; безпеку та судову владу; економічну діяльність; охорону навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство.
9. Поточні видатки – це:
- а) видатки бюджетів, спрямовані на забезпечення простого відтворення, які стосуються фінансування поточної діяльності мережі підприємств, організацій та установ;
  - б) видатки бюджетів, пов'язані з розширеним відтворенням, які стосуються фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності;
  - в) видатки на здійснення власних повноважень;
  - г) видатки на здійснення делегованих повноважень.
10. Капітальні видатки – це:
- а) видатки бюджетів, спрямовані на забезпечення простого відтворення, які стосуються фінансування поточної діяльності мережі підприємств, організацій та установ;
  - б) видатки бюджетів, пов'язані з розширеним відтворенням, які стосуються фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності;
  - в) видатки на здійснення власних повноважень;
  - г) видатки на здійснення делегованих повноважень.
11. Форми бюджетного фінансування:
- а) кошторисне фінансування;

- б) державне фінансування інвестицій;
  - в) позики з бюджету юридичним особам;
  - г) державні дотації.
12. Кошторис бюджетної установи має такі складові:
- а) загальний і спеціальний фонди;
  - б) загальний і резервний фонди;
  - в) загальний та інвестиційний фонди;
  - г) загальний та фонд економічного стимулювання.
13. Залежно від одиниць вимірювання визначають такі групи норм витратків:
- а) матеріальні та грошові;
  - б) матеріальні та фінансові;
  - в) індивідуальні, комбіновані та укрупнені;
  - г) розрахункові.
14. Що є підставою для призупинення бюджетних асигнувань:
- а) нецільове використання бюджетних коштів;
  - б) порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття бюджетних зобов'язань;
  - в) нецільове використання бюджетних коштів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття бюджетних зобов'язань;
  - г) неприйняття Закону про Державний бюджет України на відповідний рік.
15. Бюджетні призначення – це:
- а) повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане Бюджетним кодексом України, законом України про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові і цільові обмеження та дає змогу надавати бюджетні асигнування;
  - б) помісячний розподіл витратків, затверджених у кошторисі для загального фонду, за скороченою формою економічної класифікації, який регламентує взяття установою зобов'язань протягом року;
  - в) визначення обсягу витрат на розрахункову планову одиницю, яка характеризує обсяг діяльності відповідної бюджетної установи, наприклад, на клас у школі, на дитину або діто-день у дошкільній дитячій установі;
  - г) помісячний розподіл витратків за функціональною класифікацією.

Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність та науку

1. З метою забезпечення функціонування та розвитку місцевої інфраструктури і комунальної власності використовуються:
  - а) кошти місцевих бюджетів;
  - б) кошти державного та місцевих бюджетів;
  - в) кошти підприємств та організацій;
  - г) кошти підприємств та організацій, а також кошти місцевих бюджетів.
2. Обсяг видатків на розвиток місцевої інфраструктури та комунальної власності визначається на основі:
  - а) фінансових планів підприємств і організацій комунального сектору;
  - б) спеціальних розрахунків;
  - в) фінансових планів підприємств і організацій комунального сектору та спеціальних розрахунків;
  - г) фінансових планів підприємств і організацій усіх форм власності.
3. Фундаментальними дослідженнями є:
  - а) наукові дослідження, актуальні для конкретного напрямку діяльності;
  - б) пошукові практичні напрямки науки;
  - в) дослідження, пов'язані з визначенням форм і методів упровадження в практику результатів фундаментальних досліджень, які завершилися певними винаходами;
  - г) пошукові теоретичні напрямки науки.
4. Прикладні дослідження – це:
  - а) пошукові теоретичні напрямки науки;
  - б) дослідження, пов'язані з визначенням форм і методів упровадження в практику результатів фундаментальних досліджень, які завершилися певними винаходами;
  - в) пошукові практичні напрямки науки;
  - г) наукові дослідження, актуальні для конкретного напрямку діяльності.

5. Видатки на економічну діяльність охоплюють:
- а) видатки на загальну економічну, торговельну та трудову діяльність, сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство;
  - б) видатки на паливно-енергетичний комплекс, іншу промисловість і будівництво, транспорт, зв'язок, телекомунікації та інформатику, інші галузі економіки;
  - в) видатки на дослідження і розробки в галузях економіки;
  - г) видатки на загальну економічну, торговельну та трудову діяльність, сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство, паливно-енергетичний комплекс, іншу промисловість і будівництво, транспорт, зв'язок, телекомунікації та інформатику, інші галузі економіки, а також дослідження і розробки в галузях економіки.
6. Планування видатків на розвиток промисловості та енергетики здійснюється на основі:
- а) зведених балансів доходів і видатків міністерств і відомств, відділів та управлінь місцевих державних адміністрацій і виконавчих комітетів місцевих рад, у підпорядкуванні яких перебувають підприємства та організації державної форми власності;
  - б) зведених балансів доходів і видатків міністерств і відомств;
  - в) зведених балансів доходів і видатків відділів та управлінь місцевих державних адміністрацій і виконавчих комітетів місцевих рад, у підпорядкуванні яких перебувають підприємства та організації державної форми власності;
  - г) зведених балансів доходів і видатків підприємств.
7. В Україні комунальний сектор економіки охоплює такі галузі:
- а) торгівлю та громадське харчування, постачання і збут;
  - б) промисловість, сільське господарство, транспорт і зв'язок, будівництво, торгівлю та громадське харчування, постачання і збут, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення та ін.;
  - в) житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення та ін.;
  - г) промисловість, сільське господарство, транспорт і зв'язок, будівництво.

8. Фінансування науки з Державного бюджету України здійснюється за такими рівнями:

- а) заклади Академії наук України, відомчі заклади, заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України;
- б) заклади Академії наук України, відомчі заклади;
- в) заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України;
- г) заклади Академії наук України, заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України.

9. Виокремлюють такі напрямки наукових досліджень:

- а) фундаментальні;
- б) прикладні;
- в) фундаментальні, прикладні;
- г) теоретико-прикладні.

10. Бюджетне фінансування науки здійснюється такими способами:

- а) фінансування наукових закладів;
- б) фінансування наукової тематики;
- в) фінансування наукових закладів, наукової тематики;
- г) фінансування професорсько-викладацького складу.

11. Обсяг фінансування наукових закладів визначається:

- а) штатним розписом;
- б) місцевими бюджетами;
- в) Державним бюджетом України;
- г) кошторисом.

12. Сума витрат на зарплату працівникам у наукових закладах розраховується шляхом:

- а) діленням кількості посад на середню ставку зарплати, яка визначена у цьому закладі;
- б) множення кількості посад на середню ставку зарплати, яка визначена у цьому закладі;
- в) діленням середньої ставки зарплати, яка визначена у цьому закладі на кількість посад;
- г) додаванням витрат на оплату праці всіх працівників.

13. Ставка зарплати працівників у наукових закладах залежить від:

- а) наукового ступеня (кандидат, доктор наук) та вченого звання (старший науковий співробітник);

- б) посади (лаборант, інженер, науковий співробітник);
  - в) посади (лаборант, інженер, науковий співробітник) і наукового ступеня (кандидат, доктор наук) та вченого звання (старший науковий співробітник);
  - г) наукового ступеня (кандидат, доктор наук).
14. Штатний розпис наукового закладу затверджує:
- а) його керівник;
  - б) головний розпорядник бюджетних коштів;
  - в) фінансовий орган;
  - г) міністр освіти України.
15. Обсяг видатків на розвиток місцевої інфраструктури та комунальної власності визначається на основі:
- а) спеціальних розрахунків;
  - б) фінансових планів підприємств і організацій комунального сектору та спеціальних розрахунків;
  - в) фінансових планів підприємств і організацій комунального сектору;
  - г) кошторису.

Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу

1. Соціальний захист є:
- а) складовою соціальних гарантій населення, які має забезпечувати держава за ринкових умов відповідно до засад соціальної політики;
  - б) складовою соціальних гарантій населення, які мають забезпечувати юридичні особи за ринкових умов відповідно до засад соціальної політики;
  - в) складовою соціальних гарантій населення, які має забезпечувати держава за ринкових умов відповідно до засад міжнародної політики;
  - г) складовою соціальних гарантій населення, які має забезпечувати бюджетні установи за ринкових умов відповідно до засад соціальної політики держави.

2. Основними функціями соціального захисту населення є:
  - а) розподільча і контрольна;
  - б) захисна і соціальна;
  - в) превентивна і реабілітаційна;
  - г) соціальна і розподільчо-регулююча;
3. Які заклади належать до системи соціального забезпечення:
  - а) дитячі заклади-інтернати (для дітей з різними відхиленнями у здоров'ї), дитячі заклади-інтернати профільні (спортивні, мовні), будинки-інтернати для пристарілих та інвалідів; дитячі дошкільні заклади, притулки для неповнолітніх;
  - б) будинки-інтернати для пристарілих та інвалідів, притулки для неповнолітніх, дитячі заклади-інтернати (для дітей з різними відхиленнями у здоров'ї);
  - в) санаторії та профілакторії;
  - г) заклади охорони здоров'я;
4. Основними джерелами фінансування соціального забезпечення і соціального захисту населення є:
  - а) соціальні та благодійні фонди;
  - б) бюджетні фонди;
  - в) резервні фонди;
  - г) стабілізаційні фонди.
5. Кількість педагогічних ставок визначається:
  - а) шляхом ділення загальної кількості годин навчальних занять на тиждень з кожної групи класів на норму навчального навантаження вчителя;
  - б) шляхом ділення норми навчального навантаження вчителя на загальну кількість годин навчальних занять на тиждень з кожної групи класів;
  - в) шляхом множення загальної кількості годин навчальних занять на тиждень з кожної групи класів на норму навчального навантаження вчителя;
  - г) на основі кількості педагогічних працівників.
6. Кількість ставок на клас визначається:
  - а) шляхом ділення педагогічних ставок на кількість класів;
  - б) шляхом множення педагогічних ставок на кількість класів;

- в) шляхом ділення педагогічних ставок на кількість учителів;
  - г) шляхом ділення кількості класів на кількість педагогічних ставок.
7. Видатки на утримання дошкільних виховних закладів залежать від:
- а) кількості працівників дошкільних виховних закладів;
  - б) кількості груп дошкільних виховних закладів;
  - в) кількості дітей дошкільних виховних закладів;
  - г) кількість днів перебування дитини в дошкільному виховному закладі.
8. При плануванні видатків на охорону здоров'я використовують такі основні показники:
- а) чисельність населення;
  - б) кількість ліжок;
  - в) кількість лікарів амбулаторно-поліклінічного обслуговування;
  - г) процент госпіталізації.
9. Кількість ліжко-днів при плануванні видатків на охорону здоров'я визначається:
- а) множенням середньорічної кількості ліжок на кількість днів використання ліжка в році;
  - б) діленням середньорічної кількості ліжок на кількість днів використання ліжка в році;
  - в) діленням кількості днів використання ліжка в році на середньорічну кількість ліжок;
  - г) на основі чисельності хворих.
10. Які показники використовуються для визначення обсягу бюджетних коштів на утримання лікарняного закладу:
- а) структура штатного персоналу;
  - б) кількість ліжок і ліжко-днів;
  - в) кількість днів функціонування ліжка кожного профілю;
  - г) кількість лікарських посад.
11. Як розраховується середньорічна кількість ліжок по лікарні:
- а) як сума кількості ліжок на початок планового року і середньорічної кількості наново введених ліжок (обчислюється діленням на 12 кількості введених нових ліжок, помножених на кількість місяців їхнього функціонування);

- б) як сума кількості ліжок на початок і кінець планового року, поділена на два;
- в) з суми кількості ліжок на початок планового року і середньорічної кількості наново введених ліжок віднімається середньорічна кількість ліжок, що вибувають;
- г) до кількості ліжок на початок року, помножених на кількість місяців їхнього функціонування, додається кількість ліжок на кінець року, помножених на кількість місяців їхнього функціонування, і отримана сума ділиться на 12.

12. Який показник використовується у плануванні амбулаторно-поліклінічної мережі:

- а) забезпеченість лікарями на 1000 осіб населення;
- б) кількість лікарських посад;
- в) лікарське відвідування;
- г) норма прийому лікарем хворих на годину.

13. Як визначити розмір видатків на харчування за кошторисом лікарні:

- а) кількість ліжок помножити на дні функціонування ліжка в році;
- б) середньорічну кількість ліжко-днів помножити на норму витрат на харчування на хворого на день;
- в) кількість ліжок помножити на норму витрат на харчування на хворого на день;
- г) на основі чисельності хворих.

14. Як обчислити обсяг витрат на медикаменти за кошторисом поліклініки:

- а) норму витрат на медикаменти помножити на кількість хворих;
- б) норму витрат на медикаменти помножити на середньорічну кількість ліжок;
- в) норму витрат на медикаменти помножити на кількість лікарських відвідувань;
- г) кількість хворих поділити на норму витрат на медикаменти.

15. Як розраховується середня ставка заробітної плати лікаря:

- а) місячний фонд заробітної плати по закладу ділиться на кількість лікарів;
- б) місячний фонд заробітної плати по закладу ділиться на кількість лікарських посад;

- в) місячний фонд заробітної плати (з урахуванням усіх доплат) за групою лікарів ділиться на кількість лікарів;
- г) місячний фонд заробітної плати за групою лікарів ділиться на кількість лікарських посад.

Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління

1. Оборонні видатки забезпечують:
  - а) умови виживання держави;
  - б) експорт озброєнь, який дає можливість збільшити потенціал держави;
  - в) розвиток вітчизняних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
  - г) співробітництво у військово-політичній сфері.
2. Оборонні видатки поділяються на:
  - а) поточні, капітальні;
  - б) прямі, побічні, приховані;
  - в) поточні, побічні, приховані;
  - г) поточні, приховані.
3. Прямі оборонні видатки поділяються на:
  - а) поточні і відомчі;
  - б) поточні і програмні;
  - в) капітальні і відомчі;
  - г) поточні і капітальні.
4. Фінансування видатків на оборону здійснюється за рахунок:
  - а) коштів Державного бюджету України;
  - б) коштів місцевих бюджетів України;
  - в) коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів України;
  - г) за рахунок коштів Національного банку України.
5. Розмір видатків на оборону визначається:
  - а) Бюджетним кодексом України;
  - б) Конституцією України;
  - в) щорічно Законом України “Про Державний бюджет України”;
  - г) Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

6. Фінансування органів і установ, які забезпечують національну оборону, проводиться на підставі:

- а) кошторисів;
- б) Закону України “Про Державний бюджет України”;
- в) рішень про місцеві бюджети;
- г) лімітних довідок.

7. На державне управління спрямовуються кошти:

- а) Національного банку України;
- б) місцевих бюджетів України;
- в) Державного бюджету України;
- г) бюджетів усіх рівнів.

8. З Державного бюджету України фінансуються видатки:

- а) на функціонування законодавчої, виконавчої і судової влади;
- б) на утримання Президента України та його апарату;
- в) фінансових і фіскальних органів;
- г) на загальне планування і статистичні служби.

9. З місцевих бюджетів України фінансуються видатки на:

- а) відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування;
- б) загальне планування і статистичні служби;
- в) функціонування законодавчої, виконавчої і судової влади;
- г) утримання Президента України та його апарату.

10. Кошториси центральних органів виконавчої влади незалежно від джерел утримання, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій затверджуються:

- а) Державним казначейством України;
- б) Верховною Радою України;
- в) Міністерством фінансів України;
- г) Кабінетом Міністрів України.

11. Кошториси і штатні розписи органів виконавчої влади, підпорядкованих міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, затверджуються:

- а) Міністерством фінансів України;
- б) керівниками міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

- в) місцевими фінансовими органами;
- г) Державним казначейством України.

12. Фінансове планування та фінансування видатків на оборону здійснюється шляхом:

- а) визначення потреби в коштах Міністерства оборони України на плановий рік, складання плану розподілу призначення коштів видам Збройних сил України, оперативним командуванням, військовим частинам та установам;
- б) своєчасного витребування асигнувань із Держбюджету на фінансування потреб Міністерства оборони України, а також своєчасного переказу коштів видам Збройних сил України, оперативним командуванням, військовим частинам та установам;
- в) систематичного уточнення потреби в коштах протягом року і своєчасного корегування планів фінансування та анулювання залишкових сум;
- г) здійснення оперативного обліку і контролю за використанням коштів і за станом фінансування.

13. Потреба в бюджетних асигнуваннях для Збройних сил України за відповідними бюджетними програмами визначається:

- а) за статтями кошторису Міністерства оборони України, які перебувають у віданні головних (центральных) управлінь ЦАМО;
- б) за статтями кошторису Міністерства оборони України, які перебувають у віданні Головного фінансово-економічного управління;
- в) посадовими особами управління військового бюджету та фінансування Збройних сил України та відповідними управліннями, відділами ГФЕУ МО України;
- г) головними розпорядниками бюджетних коштів.

14. Планування видатків військових організацій здійснюється таким чином:

- а) кількість посад множить на середній розмір грошового утримання чи ставку;
- б) кількість посад ділиться на середній розмір грошового утримання чи ставку;
- в) середній розмір грошового утримання чи ставка ділиться на кількість посад;

- г) сума всіх видатків військових організацій ділиться на кількість посад.

15. Планування видатків на утримання органів державного управління здійснюється у формі складання:

- а) індивідуальних кошторисів;
- б) індивідуальних і зведених кошторисів;
- в) зведених кошторисів;
- г) спеціальних кошторисів.

Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу

1. Державний борг – це:

- а) сукупність економічних відносин між державою в особі органів влади і управління, з одного боку, і резидентами та нерезидентами – з іншого, при яких держава виступає в ролі позичальника, рідше кредитора і гаранта;
- б) сума прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки і зарубіжними кредиторами;
- в) урегульований нормами права механізм залучення додаткових коштів державою;
- г) сукупність економічних відносин між державою в особі органів влади і управління, з одного боку, та нерезидентами – з іншого, при яких держава виступає в ролі позичальника, рідше кредитора і гаранта.

2. Видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок коштів:

- а) спеціального фонду бюджету;
- б) загального фонду бюджету;
- в) загального і спеціального фондів бюджету;
- г) Резервного фонду КМУ.

3. Яка частина загального фонду місцевих бюджетів може становити видатки на обслуговування боргу цих бюджетів:

- а) 15%;
- б) 10%;

- в) 5%;
  - г) 25%.
4. За якими ознаками здійснюється класифікація боргу:
- а) фінансування за типом позичальника;
  - б) фінансування за типом кредитора;
  - в) фінансування за типом боргового зобов'язання;
  - г) фінансування за типом позичальника; фінансування за типом кредитора; фінансування за типом боргового зобов'язання.
5. За рахунок яких коштів здійснюються видатки на обслуговування боргу бюджету АРК та міських бюджетів:
- а) за рахунок коштів бюджету розвитку;
  - б) за рахунок коштів спеціального фонду бюджету;
  - в) за рахунок коштів загального фонду бюджету;
  - г) за рахунок Резервного фонду КМУ.
6. Погашення боргу – це:
- а) виконання боргових зобов'язань перед кредиторами щодо основної суми боргу;
  - б) державні позики, що надаються на підставі угод;
  - в) комплекс заходів, що здійснює держава в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів, їхнього розміщення і погашення, а також забезпечення платоспроможності держави;
  - г) комплекс заходів, що здійснює держава в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів.
7. Управління державним боргом – це:
- а) боргові зобов'язання, що є одним із видів цінних паперів, котрі випускають позичальники з метою отримання довгострокових кредитів на євrorинку;
  - б) комплекс заходів, що здійснює держава в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів, їхнього розміщення і погашення, а також забезпечення платоспроможності держави;
  - в) державні позики, що надаються на підставі угод;
  - г) комплекс заходів, що здійснює держава в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів.

8. Обслуговування боргу – це:
- а) виконання боргових зобов'язань перед кредиторами щодо основної суми боргу;
  - б) державні позики, що надаються на підставі угод;
  - в) виплата процентів за позиками;
  - г) розміщення та погашення основної суми боргу.
9. Зобов'язання, що виникають перед внутрішніми кредиторами, – це:
- а) зовнішній борг;
  - б) внутрішній борг;
  - в) первинний борг;
  - г) вторинний борг.
10. Зобов'язання, що виникають перед іноземними кредиторами, – це:
- а) зовнішній борг;
  - б) внутрішній борг;
  - в) первинний борг;
  - г) вторинний борг.
11. Борг у фінансовій та статистичній звітності в Україні класифікується як:
- а) зовнішній;
  - б) внутрішній;
  - в) первинний;
  - г) державний прямиий, державний гарантований.
12. Кому належить право здійснювати зовнішні запозичення:
- а) державі в особі міністра фінансів України за дорученням КМУ;
  - б) Верховній Раді АРК;
  - в) міським радам;
  - г) міським радам міст з чисельністю понад 800 тис. мешканців.
13. Кому належить право здійснювати місцеві внутрішні запозичення:
- а) Верховній Раді Автономної Республіки Крим;
  - б) міським радам;
  - в) Кабінету Міністрів України;
  - г) місцевим фінансовим органам.
14. Форма добровільної згоди кредиторів на відстрочення виплат за зобов'язаннями боржника – це:
- а) пролонгація боргу;

- б) рефінансування;
  - в) конверсія боргу;
  - г) консолідація боргу.
15. Державний кредит забезпечує:
- а) формування централізованих грошових фондів держави;
  - б) розподіл централізованих грошових фондів держави;
  - в) формування і використання централізованих грошових фондів держави;
  - г) використання централізованих грошових фондів держави.

Тема 12. Бюджетний процес

1. Бюджетний процес – це:
- а) регламентований бюджетним законодавством процес розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
  - б) регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
  - в) регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
  - г) регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів.
2. Бюджетний процес складається з:
- а) трьох стадій;
  - б) чотирьох стадій;
  - в) п'яти стадій;
  - г) двох стадій.
3. Складання проекту закону про Державний бюджет України організовує:
- а) Кабінет Міністрів України;
  - б) Міністерство фінансів України;
  - в) Верховна Рада України;
  - г) Державне казначейство України.

4. Відповідальність за складання проекту Державного бюджету України несе:
- а) Кабінет Міністрів України;
  - б) Міністерство фінансів України;
  - в) Верховна Рада України;
  - г) Державне казначейство України.
5. Проект закону про Державний бюджет України розглядає і приймає:
- а) Кабінет Міністрів України;
  - б) Міністерство фінансів України;
  - в) Верховна Рада України;
  - г) Президент України.
6. Закон про Державний бюджет України на наступний рік має бути прийнятий:
- а) до 1 грудня року, що передує плановому;
  - б) до 31 грудня року, що передує плановому;
  - в) до 1 січня поточного року;
  - г) до 1 вересня року, що передує плановому.
7. Проекти місцевих бюджетів України розглядає і приймає:
- а) Верховна Рада України;
  - б) місцеві ради;
  - в) Міністерство фінансів України;
  - г) Верховна Рада України.
8. Виконання Державного бюджету України забезпечує:
- а) Кабінет Міністрів України;
  - б) Міністерство фінансів України;
  - в) Верховна Рада України;
  - г) Державне казначейство України.
9. Бюджетний розпис бюджету – це:
- а) документ, в якому встановлюється розподіл бюджетних зобов'язань головним розпорядникам бюджетних коштів;
  - б) документ, в якому встановлюється розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року;

- в) документ, що містить розподіл доходів головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року;
  - г) документ, в якому встановлюється фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року.
10. Виконання місцевих бюджетів України забезпечують:
- а) територіальні органи Державного казначейства України;
  - б) територіальні органи Міністерства фінансів України;
  - в) Рада Міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад;
  - г) територіальні органи Державної податкової служби України.
11. Ініціювати внесення змін до закону про Державний бюджет України мають право:
- а) Міністерство фінансів України через Кабінет Міністрів України;
  - б) Державне казначейство України через Кабінет Міністрів України;
  - в) Президент України через Кабінет Міністрів України;
  - г) Верховна Рада України через Кабінет Міністрів України.
12. Виконання бюджету – це:
- а) забезпечення повного і своєчасного надходження доходів по кожному джерелу та безперебійне фінансування усіх передбачених бюджетом заходів;
  - б) забезпечення повного і своєчасного надходження доходів по кожному джерелу;
  - в) безперебійне фінансування усіх передбачених бюджетом заходів;
  - г) мобілізація резервів, контроль за законністю, правильністю та цільовим використанням бюджетних коштів.
13. Протягом бюджетного періоду складається:
- а) місячна звітність;
  - б) квартальна звітність;
  - в) річна звітність;
  - г) місячна та квартальна звітність.
14. На яких стадіях бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль і оцінювання ефективності використання бюджетних коштів:
- а) на стадії формування бюджету;
  - б) на стадії виконання бюджету;

- в) на стадії підготовки звіту про виконання бюджету;
- г) на всіх стадіях бюджетного процесу.

15. Програмно-цільовий метод – це:

- а) метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на стадії формування бюджету;
- б) метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на стадії виконання бюджету;
- в) метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу;
- г) метод управління коштами бюджетних установ для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Згідно з навчальним планом студенти 4-го курсу спеціальності “Фінанси” виконують курсову роботу з дисципліни “Бюджетна система”. Курсова робота є важливою формою вивчення курсу. В процесі її виконання студенти вдосконалюють знання, набувають навичок самостійної роботи з літературними джерелами і логічного викладу матеріалу. Курсова робота свідчить про рівень засвоєння студентом матеріалу курсу, його вміння самостійно викладати суть питання, творчо використовувати літературні джерела та узагальнювати практичний матеріал фінансових, податкових і контрольно-ревізійних органів. Вона є не тільки засобом перевірки знань за базовою методологічною дисципліною, формою активного засвоєння предмета, а й засобом залучення студентів до осмислення й аналізу актуальних проблем функціонування бюджету та бюджетної системи в умовах ринкових трансформацій.

Виконання курсової роботи передбачає певні етапи.

1. **Вибір теми.** Студент ознайомлюється з тематикою курсових робіт й самостійно обирає будь-яку тему із затверджені тематики, керуючись такими мотивами: уподобаннями та інтересами, ознайомленістю з проблематикою та її актуальністю, рівнем підготовки, обраним фахом, напрямками майбутньої наукової та практичної діяльності. Відповідно до цього студент може запропонувати власну тему курсової роботи, обґрунтувавши її актуальність, погодивши з науковим керівником чи керівником курсу та отримавши дозвіл завідувача кафедри фінансів.

2. **Підбір та опрацювання літератури.** На основі обраної тематики студент самостійно вивчає необхідну літературу. Для цього потрібно ознайомитися із систематичним та алфавітним каталогами наукових бібліотек, новими надходженнями до них, виокреми-

ти наукові доробки тих авторів, які працюють над науковими проблемами, пов'язаними з темою обраної курсової роботи.

Разом з тим, студент обов'язково має ознайомитися з публікаціями за темою впродовж останніх 2–3 років, опрацювавши такі часописи: “Фінанси України”, “Економіка України”, “Актуальні проблеми економіки”, “Вісник податкової служби України”, “Вісник Тернопільського національного університету”, “Світ фінансів”. Обов'язковим є вивчення і відображення в курсовій роботі законів, ухвалених Верховною Радою України, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України з питань фінансової, бюджетної, податкової та контрольно-ревізійної політики.

Студент у курсовій роботі має використовувати досягнення розвинутих зарубіжних країн, а також подати власні обґрунтовані пропозиції та висновки.

Не допускається виконання курсової роботи винятково на матеріалах навчальних підручників і посібників. Основними літературними джерелами мають бути наукові видання та публікації.

На основі опрацьованої літератури складається список використаних джерел. Вивчення літератури супроводжується її конспектуванням, зняттям ксерокопій. При опрацюванні літератури її перелік поповнюється за рахунок нових публікацій, які постійно з'являються в офіційних і періодичних виданнях.

3. Складання плану курсової роботи. План є необхідною складовою будь-якої наукової роботи. Він дає змогу логічно пов'язати між собою окремі важливі питання теми. Потрібно починати із загальних теоретичних положень, а потім переходити до аналізу конкретних явищ і розподільчих процесів з використанням статистичних даних і даних бухгалтерської звітності. У плані курсової роботи виділяють: вступ, основний зміст (3–4 питання), висновки, список використаної літератури, додатки.

Пункти плану потрібно формулювати лаконічно, вони мають складатися з одного невеликого речення, об'єднуватися єдиними логікою і стилем, а також повною мірою відображати зміст теми.

План курсової роботи складає студент самостійно після опрацювання літератури, погоджує з науковим керівником, коригує за потреби і затверджує. Затверджений план додається до курсової роботи після титульної сторінки.

4. Вивчення літературних джерел, збір і аналіз цифрового матеріалу;

5. Написання тексту курсової роботи та її оформлення. Текст курсової роботи має відповідати плану. Загальний обсяг курсової роботи не може перевищувати 30 сторінок рукописного тексту. При цьому на вступ і висновки відводиться по 2–3 сторінки, на основну частину – 25 сторінок.

У вступі слід відобразити: актуальність теми і мотивацію її вибору, мету та завдання, предмет і об'єкт дослідження, теоретичну і методологічну базу (назвати вчених, що вивчають цю проблему, ступінь її висвітлення в навчальній і науковій літературі), охарактеризувати структуру курсової роботи, її обсяг. Курсова робота починається із вступу, однак його доцільно писати після підготовки основної частини.

В основному змісті курсової роботи рекомендується виділяти 3–4 питання. Перше питання, як правило, присвячене розкриттю теоретичних аспектів теми і є результатом опрацювання наукової літератури.

У другому питанні розкривається діюча практика функціонування бюджету та бюджетної системи. При висвітленні цього питання доцільно використовувати статистичні матеріали та дані, опубліковані в часописах і періодичних виданнях, а також практичні матеріали фінансових, податкових, митних, контрольно-ревізійних органів. Якість роботи підвищується, якщо цифровий матеріал представлений у вигляді таблиць, схем, діаграм і детально проаналізований.

У третьому питанні висвітлюються проблеми, які потребують вдосконалення в умовах трансформації економіки, та зарубіжний досвід, а також можливості його застосування в Україні.

Висновки є завершальним етапом роботи. У висновках стисло і лаконічно відображаються результати дослідження за кожним питанням курсової роботи.

У списку використаних джерел потрібно наводити тільки ті джерела, які автор використовував при написанні курсової роботи. Перелік використаної літератури необхідно подавати в алфавітному порядку, за першою буквою прізвища автора, назви нормативно-правового акта чи іншого джерела. Іншомовні джерела наводяться в кінці списку використаної літератури. Назви джерел, виданих неукраїнською мовою, подаються мовою оригіналу і не перекладаються на українську мову.

Додатки оформляються як продовження курсової роботи на останніх сторінках роботи відповідно до посилань на них. Додаток мусить мати заголовок і нумеруватися великими літерами українського алфавіту (крім літер І, Є, І, Й, О, Ч, Ї).

Курсова робота виконується державною (українською) мовою на стандартному папері формату А4 (210x297) білого кольору. Студент виконує роботу власноручно і представляє на кафедру її рукопис. На сторінці залишають поля таких розмірів: лівий – не менше 25 мм, правий – не менше 10 мм, верхній і нижній – не менше 20 мм.

Всі сторінки курсової роботи мають бути пронумеровані арабськими цифрами без знака №. Номер сторінки проставляють у правому верхньому куті без крапки в кінці. Першою сторінкою курсової роботи є титульний лист, який передбачається у загальній нумерації сторінок, але номер сторінки на ньому не ставиться. На 2 сторінці розміщують план курсової роботи. Із 3 сторінки розпочинається виклад основного змісту. Кожне питання починають з нової сторінки і обов'язково виділяють заголовок (назву питання).

Опрацювавши цифрові матеріали, студент подає їх у вигляді таблиць та ілюстрацій (схем, діаграм, графіків). Таблиці та ілюстрації мають бути логічним продовженням, обґрунтуванням теоретичних положень і слугувати основою для відповідних висновків і пропозицій. Заголовки (назви) таблиць, графіків, діаграм

мають відображати зміст ілюстрованого матеріалу і подаватися в курсовій роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Окремі сторінки курсової роботи, де розміщені лише таблиці та ілюстрації, нумерують за загальною нумерацією. Таблиці нумерують арабськими цифрами послідовно. В правому верхньому куті над заголовком розміщують надпис “Таблиця” із зазначенням її номера. При перенесенні частини таблиці на наступну сторінку над нею слід зазначити “Продовження табл.” і вказати номер.

Ілюстрації (схеми, діаграми, графіки) позначають у тексті словом “Рис.” і нумерують послідовно. Номер ілюстрації, назва і пояснювальні дані розміщують послідовно під ілюстрацією.

При написанні курсової роботи студент має робити посилання на використані літературні джерела. Посилання робляться тоді, коли в тексті використовують цитати, переповідають своїми словами думки того чи іншого автора, наводять цифровий матеріал, таблиці або ілюстрації з певних джерел.

Можливі два варіанти посилань на використані джерела:

1) після закінчення цитати у тексті зверху ставиться відповідна цифра, що означає порядковий номер цитати на певній сторінці, а внизу сторінки за цим номером вказується відповідне джерело;

2) посилання на використані літературні джерела наводяться прямо по тексту в дужках квадратної форми, вказавши порядковий номер джерела у списку використаної літератури та сторінку, з якої взято цитату, наприклад [3, 57]. Студент може обрати будь-який варіант посилання на літературні джерела.

6. Здавання курсової роботи на кафедру. Підготовлений останній варіант курсової роботи подається на рецензування на кафедру фінансів у строки, передбачені графіком навчального процесу. Студент здає курсову роботу на кафедру старшому лаборанту, який її реєструє і передає на рецензування науковому керівнику. Студенти заочно-дистанційної форми навчання подають курсову

роботу методисту факультету фінансів. Під час екзаменаційної сесії курсові роботи не рецензуються.

7. Перевірка курсової роботи науковим керівником. Науковий керівник у рецензії вказує як на позитивні сторони роботи, так і на недоліки, робить висновок про доцільність чи недоцільність допуску курсової роботи до захисту. Студент, отримавши свою роботу на кафедрі з рецензією наукового керівника, готується до її захисту. Якщо робота до захисту не допущена, студент доопрацьовує її відповідно до висловлених у рецензії зауважень і представляє на кафедрі для повторного рецензування.

8. Захист курсової роботи. Захист курсової роботи проводиться на кафедрі комісією у складі двох викладачів. На захисті студент має логічно викласти зміст теми, відповісти на запитання членів комісії. Комісія за результатами захисту виставляє оцінку. При цьому враховується як оцінка письмового варіанта роботи, так і відповіді студента на захисті.

Оцінювання курсової роботи здійснюється за чотирибальною системою і рейтингом знань (60–100 балів):

- “відмінно” (90–100 балів) виставляється, якщо: студент повністю розкрив зміст курсової роботи, використав і опрацював необхідну наукову літературу, виклав точки зору представників різних наукових шкіл, вміло оперує статистичними даними, практичним матеріалом, вміє робити узагальнення і висновки, поєднувати теоретичні знання з практикою, робота оформлена з дотриманням встановлених вимог;

- “добре” (75–89 балів) виставляється за таких умов: ґрунтовно виконаний письмовий варіант курсової роботи, студент виявив знання матеріалу, однак на захисті допускав неточності в трактуванні окремих положень, відчував труднощі в їхньому теоретичному узагальненні, не використав усіх можливих літературних джерел;

- “задовільно” (60–74 бали) виставляється, коли: студент орієнтується в окресленій темі, але не може без сторонньої допо-

моги зробити відповідні висновки, пов'язати теоретичні положення з практикою, відчуває значні труднощі в логічному викладі матеріалу, письмовий варіант курсової роботи задовільний;

- “незадовільно” (менше 60 балів) виставляється у разі, якщо студент: виконав письмовий варіант роботи, але не володіє темою, не може розкрити суть окремих фінансових категорій, процесів, не володіє понятійним апаратом, не опрацював мінімуму наукової літератури, не знає змісту курсової роботи.

У разі отримання на захисті незадовільної оцінки студент обирає іншу тему і виконує нову курсову роботу.

ВЗІРЦЕВІ ПЛАНИ КУРСОВИХ РОБІТ

Тема: “Бюджет як основний фінансовий план держави”

План

Вступ

1. Сутність та функціональне призначення державного бюджету
2. Практика планування доходів і видатків державного бюджету
3. Проблеми забезпечення збалансованості державного бюджету

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Державний бюджет та його роль
у бюджетній системі країни”**

План

Вступ

1. Сутність, призначення та роль державного бюджету
2. Аналіз практики формування та виконання державного бюджету в умовах ринкової економіки
3. Проблеми міжбюджетних відносин та напрямки їхнього вирішення

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Державний бюджет України та його вплив
на соціально-економічний розвиток країни”**

План

Вступ

1. Соціально-економічна роль Державного бюджету України
2. Практика здійснення видатків Державного бюджету України на соціально-економічний розвиток
3. Проблеми забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства за допомогою державного бюджету та шляхи їхнього вирішення у сучасних умовах

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Бюджет як інструмент реалізації
соціальної політики держави”**

План

Вступ

1. Сутність соціальної політики держави та інструменти її реалізації
2. Практика здійснення видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення
3. Напрямки вдосконалення системи державних соціальних виплат

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Правові й організаційні основи бюджетного устрою
в Україні та зарубіжних країнах”**

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади бюджетного устрою
2. Бюджетний устрій в Україні: правові та організаційні основи побудови
3. Правові та організаційні аспекти побудови бюджетного устрою у зарубіжних країнах

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетна система України: еволюція і сьогодення”

План

Вступ

1. Історичні аспекти становлення та розвитку бюджетної системи України
2. Складові та принципи побудови бюджетної системи України
3. Шляхи підвищення ефективності функціонування бюджетної системи України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетна система України: засади побудови й ефективного функціонування”

План

Вступ

1. Сутність, призначення та принципи побудови бюджетної системи України
2. Засади розподілу доходів і видатків між ланками бюджетної системи
3. Перспективи розвитку вітчизняної бюджетної системи

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетний процес в Україні: практика і проблематика”

План

Вступ

1. Теоретичні основи бюджетного процесу в Україні
2. Практика складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, а також складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання
3. Напрямки вдосконалення бюджетних процедур і технологій

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетний процес на місцевому рівні: реалії та перспективи вдосконалення”

План

Вступ

1. Теоретично-організаційні засади бюджетного процесу на місцевому рівні
2. Практичні аспекти реалізації бюджетного процесу на місцевому рівні
3. Перспективи вдосконалення бюджетного процесу на місцевому рівні

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетне планування в Україні”

План

Вступ

1. Сутність і значення бюджетного планування
2. Практика бюджетного планування в Україні
3. Шляхи вдосконалення бюджетного планування як складової бюджетного менеджменту

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Оптимізація структури бюджетних видатків у контексті забезпечення економічного зростання”

План

Вступ

1. Бюджетні видатки: сутність, структура та призначення
2. Оцінювання ролі бюджетних видатків щодо забезпечення економічного зростання
3. Напрямки підвищення ефективності використання бюджетних коштів

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Доходи Державного бюджету України”

План

Вступ

1. Теоретична сутність доходів бюджету
2. Склад, структура і динаміка доходів Державного бюджету України
3. Оптимізація наповнення Державного бюджету України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Податкові надходження в системі доходів Державного бюджету України”

План

Вступ

1. Теоретичні основи формування податкових надходжень Державного бюджету України

2. Аналіз вітчизняної практики формування податкових надходжень державного бюджету

3. Реформування системи оподаткування відповідно до наповнення державного бюджету

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Видатки Державного бюджету України”

План

Вступ

1. Теоретична сутність державних видатків

2. Склад, структура і динаміка видатків Державного бюджету України

3. Оцінювання ефективності використання коштів Державного бюджету України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетний механізм і його вплив на соціально-економічні процеси в державі”

План

Вступ

1. Сутність і складові елементи бюджетного механізму

2. Роль бюджетного механізму в регулюванні соціально-економічних процесів

3. Основні напрямки реформування бюджетного механізму відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Програмно-цільовий метод планування бюджетних видатків”

План

Вступ

1. Сутність, значення та нормативно-правове регулювання програмно-цільового методу планування бюджетних видатків

2. Характеристика етапів програмно-цільового планування

3. Зарубіжний досвід програмно-цільового планування бюджетних видатків та можливості його застосування в Україні

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Особливості бюджетного інвестування в Україні”

План

Вступ

1. Сутність і значення бюджетних інвестицій
2. Практика та проблематика бюджетного інвестування в Україні
3. Перспективи розвитку бюджетного інвестування в Україні

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Видатки Державного бюджету України на економічну діяльність”

План

Вступ

1. Концептуальні основи бюджетних видатків на економічну діяльність
2. Аналіз діючої практики фінансування видатків Державного бюджету України на економічну діяльність
3. Проблемні аспекти та перспективні напрямки використання коштів державного бюджету на економічну діяльність

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетні видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення”

План

Вступ

1. Теоретична концептуалізація бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення
2. Аналіз практики бюджетного фінансування соціального захисту і соціального забезпечення населення
3. Оптимізація механізму використання бюджетних коштів на соціальний захист і соціальне забезпечення

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Бюджетний дефіцит: фінансові
та соціально-економічні аспекти”**

План

Вступ

1. Сутність бюджетного дефіциту та його соціально-економічні наслідки
2. Аналіз джерел фінансування бюджетного дефіциту
3. Оптимізація управління бюджетним дефіцитом з урахуванням зарубіжного досвіду

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Проблема дефіцитності державного бюджету
та шляхи її розв’язання”**

План

Вступ

1. Бюджетний дефіцит, його види та причини виникнення
2. Аналіз дефіциту Державного бюджету України
3. Шляхи подолання бюджетного дефіциту

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Державний кредит: передумови виникнення
та шляхи оптимізації”**

План

Вступ

1. Економічна природа, розвиток і значення державного кредиту
2. Практика державного кредитування в Україні
3. Оптимізація державного кредиту в Україні

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний борг: структура та механізм формування”

План

Вступ

1. Сутність державного боргу, його склад і структура
2. Механізм формування та джерела погашення державного боргу в Україні
3. Напрямки вдосконалення процесу управління державним боргом у сучасних умовах

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний борг: управління та обслуговування”

План

Вступ

1. Сутність і причини виникнення державного боргу
2. Аналіз динаміки та структури державного боргу України
3. Управління та обслуговування державного боргу

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Боргова політика України в період трансформації фінансової системи”

План

Вступ

1. Теоретичне обґрунтування сутності боргової політики держави
2. Оцінювання боргової політики України
3. Напрямки вдосконалення державної боргової політики в умовах трансформації фінансової системи

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Внутрішні та зовнішні запозичення: роль у формуванні фінансових ресурсів держави”

План

Вступ

1. Сутність внутрішніх і зовнішніх запозичень
2. Вітчизняний портфель запозичень: склад, структура та динаміка

3. Оптимізація внутрішніх і зовнішніх запозичень України щодо фінансових ресурсів держави

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державні запозичення та фінансова безпека держави”

План

Вступ

1. Концептуальні засади державних запозичень
2. Вплив державних запозичень на фінансову безпеку країни
3. Перспективи формування ефективної боргової стратегії держави

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Місцеві запозичення та їхній розвиток в Україні”

План

Вступ

1. Економічна сутність і розвиток місцевих запозичень
2. Практика здійснення місцевих запозичень в Україні
3. Перспективи розвитку вітчизняного ринку муніципальних позик

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний борг і його вплив на фінансову безпеку держави”

План

Вступ

1. Державний борг як потенційна загроза фінансовій безпеці держави
2. Аналіз державного боргу України
3. Напрямки вдосконалення управління державним боргом щодо забезпечення фінансової безпеки держави

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Місцеві бюджети як фінансова основа органів місцевого самоврядування”

План

Вступ

1. Економічна природа місцевих бюджетів та їхня роль у забезпеченні фінансової незалежності місцевого самоврядування
2. Вітчизняна практика функціонування місцевих бюджетів
3. Перспективи розвитку місцевих бюджетів як основи фінансових ресурсів місцевого самоврядування

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Роль місцевих бюджетів в економічному і соціальному розвитку територій”

План

Вступ

1. Теоретично-організаційні засади функціонування місцевих бюджетів
2. Аналіз доходів і видатків місцевих бюджетів у контексті соціально-економічного розвитку територій
3. Перспективи наповнення місцевих бюджетів України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Доходи місцевих бюджетів”

План

Вступ

1. Теоретична концептуалізація доходів місцевих бюджетів
2. Склад, структура і динаміка доходів місцевих бюджетів України
3. Перспективи реформування вітчизняної системи місцевого оподаткування

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Шляхи зміцнення дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування”

План

Вступ

1. Доходи місцевих бюджетів: сутність, склад і характеристика

2. Оцінювання діючої практики формування дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування

3. Напрямки зміцнення дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Доходи бюджетів адміністративно-територіальних одиниць”

План

Вступ

1. Економічний зміст і структура доходів бюджетів адміністративно-територіальних одиниць

2. Практика формування доходів бюджетів адміністративно-територіальних одиниць

3. Шляхи зміцнення дохідної бази бюджетів адміністративно-територіальних одиниць

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів”

План

Вступ

1. Теоретична концептуалізація видатків місцевих бюджетів

2. Склад, структура та динаміка видатків місцевих бюджетів

3. Роль видатків місцевих бюджетів у забезпеченні соціального розвитку території

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Видатки місцевих бюджетів України”

План

Вступ

1. Теоретично-організаційні засади видатків місцевих бюджетів

2. Аналіз видаткової частини місцевих бюджетів України

3. Шляхи підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів України в сучасних умовах

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Проблеми наповнюваності місцевих бюджетів в Україні”

План

Вступ

1. Теоретичні та нормативно-правові засади функціонування місцевих бюджетів України
2. Особливості формування дохідної частини місцевих бюджетів України
3. Проблеми наповнюваності місцевих бюджетів в Україні та шляхи їхнього вирішення

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Міжбюджетні відносини в Україні та шляхи їхнього вдосконалення”

План

Вступ

1. Теоретичні та організаційно-правові засади міжбюджетних відносин
2. Практичні аспекти організації міжбюджетних відносин в Україні
3. Шляхи реформування міжбюджетних відносин у сучасних умовах

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів в Україні”

План

Вступ

1. Міжбюджетні трансферти: сутність, склад і роль у формуванні місцевих бюджетів
2. Практичні аспекти функціонування вітчизняної системи міжбюджетних трансфертів
3. Напрямки вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів в Україні

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Бюджетне регулювання
в системі міжбюджетних відносин”**

План

Вступ

1. Сутність та необхідність бюджетного регулювання
2. Механізм розмежування доходів і видатків між бюджетами різних рівнів
3. Проблеми бюджетного регулювання та шляхи їхнього вирішення відповідно до здійснення міжбюджетної реформи

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Проблеми здійснення місцевих позик в Україні”

План

Вступ

1. Сутність та значення місцевих позик
2. Проблематика здійснення місцевих позик в Україні
3. Зарубіжний досвід здійснення місцевих позик і можливості його застосування у вітчизняній практиці

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетна політика ЄС”

План

Вступ

1. Особливості організації фінансів Європейського Союзу
2. Бюджетна політика ЄС
3. Гармонізація бюджетної політики в межах Європейського Союзу

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Бюджетний дефіцит і державний борг
у розвинених країнах”**

План

Вступ

1. Причини виникнення бюджетного дефіциту у розвинених країнах

2. Джерела фінансування та соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту у розвинених країнах

3. Проблеми врегулювання бюджетної заборгованості у розвинених країнах

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджет як інструмент регулювання економіки та забезпечення добробуту населення”

План

Вступ

1. Концептуалізація бюджету

2. Оцінювання бюджету як інструменту регулювання економіки України

3. Підвищення ролі бюджету у забезпеченні добробуту населення

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетна система України в умовах ринкових і демократичних трансформацій”

План

Вступ

1. Сутність і складові бюджетної системи України

2. Засади розподілу доходів і видатків між ланками бюджетної системи України

3. Перспективи розвитку бюджетної системи України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетний дефіцит: українська реальність і досвід країн ринкової орієнтації”

План

Вступ

1. Концептуалізація бюджетного дефіциту

2. Аналіз причин виникнення та соціально-економічних наслідків бюджетного дефіциту України

3. Досвід регулювання бюджетного дефіциту в країнах з ринковою економікою та можливості його застосування в Україні

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави”

План

Вступ

1. Економічна сутність доходів бюджету та їхня роль у перерозподілі ВВП

2. Аналіз складу, структури і динаміки доходів бюджетів України

3. Перспективи підвищення ролі доходів бюджету у забезпеченні фінансової стабільності держави

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Видатки бюджету як інструмент забезпечення суспільних благ”

План

Вступ

1. Теоретична концептуалізація видатків бюджету

2. Аналіз складу, структури та динаміки видатків бюджетів України

3. Перспективи підвищення ролі видатків бюджетів у забезпеченні суспільних благ

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Міжбюджетні відносини та їхній вплив на економічний розвиток регіонів”

План

Вступ

1. Соціально-економічний зміст і призначення міжбюджетних відносин

2. Прагматизм міжбюджетних відносин в Україні

3. Зарубіжний досвід міжбюджетних відносин і можливості його використання в Україні

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Місцеві бюджети України: еволюція
і соціально-економічне призначення”**

План

Вступ

1. Економічна сутність, склад та еволюція місцевих бюджетів України

2. Аналіз сучасного стану формування і виконання місцевих бюджетів України

3. Шляхи підвищення ролі місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний кредит як суспільна позикова система”

План

Вступ

1. Теоретичні основи державного кредиту

2. Аналіз сучасної практики існування державного кредиту в Україні

3. Перспективи використання державного кредиту в Україні

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Державний борг: українська реальність
і зарубіжний досвід”**

План

Вступ

1. Сутнісно-теоретичні основи державного боргу

2. Проблеми оптимізації формування та обслуговування державного боргу

3. Удосконалення механізму управління державним боргом з урахуванням зарубіжного досвіду

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі та особливості його запровадження в Україні”

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади програмно-цільового методу у бюджетному процесі
2. Особливості формування Державного бюджету України за програмно-цільовим методом
3. Проблеми та перспективи запровадження програмно-цільового методу бюджетного планування

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Бюджетний процес в умовах демократії”

План

Вступ

1. Сутність бюджетного процесу, його етапи
2. Аналіз організації бюджетного процесу в Україні на сучасному етапі
3. Перспективи удосконалення бюджетного процесу з урахуванням вимог демократичного суспільства

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Виконання Державного бюджету України: теорія, практика, проблематика”

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади виконання Державного бюджету України
2. Аналіз сучасних особливостей виконання Державного бюджету України
3. Перспективи удосконалення процесу виконання Державного бюджету України

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державна контрольно-ревізійна служба України як спеціальний орган державного фінансового контролю”

План

Вступ

1. Історичні аспекти становлення та розвитку Державної контрольно-ревізійної служби України
2. Функціональне призначення Державної контрольно-ревізійної служби України
3. Проблеми діяльності Державної контрольно-ревізійної служби України та можливі шляхи їхнього подолання

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний фінансовий контроль, його сутність та організація в умовах ринкової економіки”

План

Вступ

1. Теоретико-концептуальні засади державного фінансового контролю
2. Практика та проблематика організації державного фінансового контролю в Україні
3. Шляхи удосконалення організації державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Державний фінансовий контроль виконання Державного бюджету України”

План

Вступ

1. Сутність державного фінансового контролю виконання Державного бюджету
2. Оцінювання методики і практики контролю виконання Державного бюджету України
3. Проблеми контролю виконання Державного бюджету України та шляхи їхнього подолання

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Державний фінансовий контроль виконання
місцевих бюджетів України”**

План

Вступ

1. Теоретичні основи державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів
2. Оцінювання ефективності контролю виконання місцевих бюджетів України
3. Напрямки вдосконалення державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Управління бюджетною системою України”

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади управління бюджетною системою України
2. Оцінювання організації загальнодержавного та оперативного управління в Україні
3. Проблеми координації дій між органами управління бюджетною системою та можливості їхнього подолання

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Роль місцевих бюджетів у фінансовому
забезпеченні освіти в Україні”**

План

Вступ

1. Необхідність здійснення та склад видатків місцевих бюджетів на освіту
2. Особливості фінансування освіти на місцевому рівні
3. Напрямки покращення фінансового забезпечення освіти з місцевих бюджетів

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів”

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади фінансового забезпечення вищих навчальних закладів
2. Сучасні тенденції формування та використання фінансових ресурсів вищих навчальних закладів
3. Напрямки удосконалення фінансового забезпечення вищих навчальних закладів

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні культури і мистецтва”

План

Вступ

1. Необхідність здійснення та склад видатків місцевих бюджетів на культуру і мистецтво
2. Особливості фінансування культури і мистецтва на регіональному (місцевому) рівні
3. Напрямки покращення фінансового забезпечення культури і мистецтва з місцевих бюджетів

Висновки

Список використаних джерел

Тема: “Фінансове забезпечення закладів охорони здоров’я”

План

Вступ

1. Теоретико-організаційні засади фінансового забезпечення закладів охорони здоров’я
2. Сучасні тенденції формування та використання фінансових ресурсів закладів охорони здоров’я
3. Напрямки удосконалення фінансового забезпечення закладів охорони здоров’я

Висновки

Список використаних джерел

**Тема: “Роль місцевих бюджетів у фінансовому
забезпеченні охорони здоров’я”**

План

Вступ

1. Необхідність здійснення та склад видатків місцевих бюджетів на охорону здоров’я
2. Особливості фінансування охорони здоров’я на місцевому рівні
3. Напрямки покращення фінансового забезпечення охорони здоров’я з місцевих бюджетів

Висновки

Список використаних джерел

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Бюджетна політика України: стан, оцінювання, перспективи.
2. Бюджетна політика держави: сутність і завдання.
3. Бюджет як основний фінансовий план держави.
4. Бюджет як інструмент регулювання економіки та забезпечення добробуту населення.
5. Державний бюджет України та його роль у бюджетній системі країни.
6. Державний бюджет України та його вплив на соціально-економічний розвиток країни.
7. Правові й організаційні основи бюджетного устрою в Україні та зарубіжних країнах.
8. Бюджетна система України: еволюція і сьогодення.
9. Бюджетна система України: засади побудови й ефективного функціонування.
10. Бюджетна система України в умовах ринкових і демократичних трансформацій.
11. Бюджетний процес в умовах демократії.
12. Бюджетний процес в Україні: практика і проблематика.
13. Бюджетний процес на локальному рівні: реалії та перспективи вдосконалення.
14. Бюджетне планування в Україні.
15. Оптимізація структури бюджетних видатків у контексті забезпечення економічного зростання.
16. Доходи Державного бюджету України.
17. Податкові надходження у системі доходів Державного бюджету України.
18. Видатки Державного бюджету України.
19. Бюджетний механізм і його вплив на соціально-економічні процеси в державі.
20. Програмно-цільовий метод планування бюджетних видатків в Україні.
21. Особливості бюджетного інвестування в Україні.

22. Видатки Державного бюджету України на економічну діяльність.
23. Бюджетні видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення.
24. Бюджетний дефіцит: фінансові та соціально-економічні аспекти.
25. Проблема дефіцитності державного бюджету та шляхи її розв'язання.
26. Бюджетний дефіцит і державний борг у розвинених країнах.
27. Бюджетний дефіцит: українська реальність і досвід країн ринкової орієнтації.
28. Державний кредит: передумови виникнення та шляхи оптимізації.
29. Державний борг: структура та механізм формування.
30. Державний борг в Україні: управління та обслуговування.
31. Боргова політика України в період трансформації фінансової системи.
32. Внутрішні та зовнішні запозичення: роль у формуванні фінансових ресурсів держави.
33. Державні запозичення та фінансова безпека держави.
34. Місцеві запозичення та їхній розвиток в Україні.
35. Державний борг і його вплив на фінансову безпеку держави.
36. Становлення та розвиток місцевих бюджетів України.
37. Місцеві бюджети – фінансова основа органів місцевого самоврядування.
38. Міжбюджетні відносини та їхній вплив на економічний розвиток регіонів.
39. Місцеві бюджети України: еволюція і соціально-економічне призначення.
40. Роль місцевих бюджетів в економічному і соціальному розвитку територій.
41. Доходи місцевих бюджетів України.
42. Шляхи зміцнення дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування.
43. Доходи бюджетів адміністративно-територіальних одиниць.
44. Соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів.
45. Видатки місцевих бюджетів України.
46. Проблеми наповнюваності місцевих бюджетів в Україні.

47. Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування та шляхи її забезпечення.
48. Міжбюджетні відносини в Україні та шляхи їхнього вдосконалення.
49. Вдосконалення системи міжбюджетних трансфертів в Україні.
50. Бюджетне регулювання в системі міжбюджетних відносин.
51. Проблеми здійснення місцевих позик в Україні.
52. Фінансове забезпечення бюджетних установ.
53. Фінансові аспекти реформування охорони здоров'я в Україні.
54. Бюджетна політика ЄС.
55. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави.
56. Видатки бюджету як інструмент забезпечення суспільних благ.
57. Державний кредит як суспільна позикова система.
58. Державний борг: українська реальність і зарубіжний досвід.
59. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі та особливості його запровадження в Україні.
60. Виконання Державного бюджету України: теорія, практика, проблематика.
61. Державна контрольно-ревізійна служба України – спеціальний орган державного фінансового контролю.
62. Державний фінансовий контроль, його сутність та організація в умовах ринкової економіки.
63. Державний фінансовий контроль виконання Державного бюджету України.
64. Державний фінансовий контроль виконання місцевих бюджетів України.
65. Управління бюджетною системою України.
66. Роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні освіти в Україні.
67. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів.
68. Роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні культури і мистецтва.
69. Фінансове забезпечення закладів охорони здоров'я.
70. Роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні охорони здоров'я.

СЛОВНИК

Бюджет: 1) як економічна категорія – це сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і перерозподілом ВВП і національного багатства, з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій; 2) за формою – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюють відповідно органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду; 3) за матеріальним змістом – це основний централізований фонд грошових коштів держави; 4) за організаційною будовою – це центральна ланка фінансової системи суспільства та основна ланка державних фінансів, яка має власну структуру, відображену у бюджетній системі.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів – це складова частина спеціального фонду місцевих бюджетів, призначеного для проведення інвестиційної та інноваційної діяльності.

Бюджетне інвестування – це надання бюджетних коштів на інвестиційну чи інноваційну діяльність.

Бюджетна ініціатива – це право членів законодавчого органу вносити зміни в представлений виконавчою владою проект бюджету.

Бюджетна класифікація – єдине систематизоване згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Бюджетна політика – це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямків, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.

Бюджетна програма – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетна система – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіального устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави, спрямована на реалізацію мети, завдань і пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією.

Бюджетна тактика – це форма реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії.

Бюджетне асигнування – повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження.

Бюджетне зобов'язання – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього самого періоду або у майбутньому.

Бюджетне планування – 1) за економічною сутністю – це науково-обґрунтований процес визначення обсягів і джерел формування та напрямків використання централізованих фондів грошових коштів; 2) за змістом – це особлива сфера фінансової діяльності держави, пов'язана з обґрунтуванням певних управлінських рішень у сфері економіки щодо фінансового забезпечення держави, тобто специфічна сфера управління; 3) за формою – це процес складання, розгляду і затвердження основного фінансового плану державного бюджету.

Бюджетне право – це сукупність юридичних норм, що регулюють діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету.

Бюджетне призначення – повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане Бюджетним кодексом України, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет),

яке має кількісні, часові та цільові обмеження та дає змогу надавати бюджетні асигнування.

Бюджетне регулювання – це надання коштів з державного бюджету місцевим бюджетам з метою збалансування доходів і видатків усіх бюджетів.

Бюджетне фінансування – це безповоротне, безвідплатне надання коштів з бюджету.

Бюджетні кошти (кошти бюджету) – належні відповідно до законодавства надходження та витрати бюджету.

Бюджетні установи – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів. Бюджетні установи є неприбутковими.

Бюджетний дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету).

Бюджетний запит – документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступні бюджетні періоди.

Бюджетний механізм – це налагоджена економічна структура, яка відображає послідовність і способи дій відповідних державних органів у процесі мобілізації і використання бюджетних коштів.

Бюджетний профіцит – це перевищення доходів бюджету над його видатками (з урахуванням різниці між поверненням кредитів до бюджету та наданням кредитів з бюджету).

Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їхнє виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Бюджетний регламент – документ, у якому встановлюються порядок, строки складання, розгляду та затвердження бюджету, а також організація його виконання.

Бюджетний розпис – документ, у якому встановлюється розподіл доходів, фінансування бюджету, повернення кредитів до бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року відповідно до бюджетної класифікації.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, встановлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Видатки бюджету – 1) за сутністю – сукупність грошових відносин, пов'язаних з розподілом і цільовим спрямуванням коштів основного централізованого грошового фонду держави; 2) за змістом – кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених бюджетом.

Витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Власні доходи місцевих бюджетів – це доходи, які формуються в результаті дій і рішень, що приймають органи місцевого самоврядування. Власними є лише такі доходи місцевих бюджетів, які одночасно відповідають вимогам: вони є територіально локалізованими, безпосередньо залежними від діяльності місцевої влади, яка повністю їх контролює і використовує на власний розсуд.

Власні надходження бюджетних установ – це кошти, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт, гранти, дарунки та благодійні внески, а також кошти від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності.

Гарантований Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих і непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено місцевими гарантіями.

Гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих і непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) за станом на звітну дату, що виникають унаслідок державного запозичення.

Дотація вирівнювання – це вид міжбюджетного трансферту, що є сумою коштів, яка передається з державного бюджету місцевим або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня нижчим за рівнем місцевим бюджетам на безоплатній і безповоротній основі для збалансування доходів і видатків бюджету з метою вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який її отримує.

Доходи бюджету: 1) за сутністю – об’єктивне економічне явище, пов’язане з сукупністю економічних відносин щодо розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого фонду грошових коштів держави; 2) за змістом – усі надходження відповідного бюджету на безповоротній основі у вигляді податкових і неподаткових платежів, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів і доходів державних цільових фондів, що належать до бюджету.

Загальний фонд бюджету – це складова бюджету, яка концентрує загальні доходи та загальні видатки держави та органів місцевого самоврядування, які переважно не мають чіткого зв’язку між собою, оскільки окреме джерело ресурсів не прив’язане до конкретного напрямку витрачання коштів.

Закріплені доходи місцевих бюджетів – це доходи, які на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному розмірі або у визначеній, єдиній для всіх бюджетів частині; за сутністю - це загальнодержавні податки, збори або доходи, що традиційно формують дохідну частину місцевих бюджетів.

Коефіцієнт вирівнювання – показник, який використовується для розрахунку обсягу коштів, що передаються до державного з місцевих бюджетів, з метою стимулювання нарощування доходів місцевих бюджетів у процесі бюджетного планування.

Конверсія боргу – зміна початкових умов, зокрема зміна величини позичкового процента державної позики (зміна дохідності позик).

Консолідація боргу – зміна умов позики щодо часу її чинності (тривалості) з можливою зміною величини позикового процента, зокрема, перетворення короткострокових державних позик у довгострокові чи об’єднання кількох державних позик попередніх років в одну.

Кошик доходів державного бюджету для надання міжбюджетних трансфертів – доходи загального фонду державного бюджету, за рахунок яких здійснюється перерахування дотації вирівнювання місцевим бюджетам.

Кошик доходів місцевих бюджетів – доходи загального фонду, закріплені БКУ на постійній основі за місцевими бюджетами, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Кошторис – це основний плановий документ бюджетної установи, який підтверджує повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання нею своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень.

Кошторисне фінансування – це надання державою бюджетних коштів відповідно до затверджених бюджетів і бюджетних розписів суб'єктам господарювання (бюджетним установам) на цілі, передбачені їхніми основними фінансовими планами – кошторисами.

Кредитування бюджету – операції з надання коштів з бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок чого виникають зобов'язання перед бюджетом (надання кредитів з бюджету), та операції з повернення таких коштів до бюджету (повернення кредитів до бюджету).

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим і місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України.

Місцеві бюджети – бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування.

Надходження до бюджету – доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження в результаті продажу/пред'явлення цінних паперів.

Неподаткові надходження – це доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів і фінансових санкцій; інші неподаткові надходження.

Норма видатків – це величина затрат на планову розрахункову одиницю.

Нормування видатків – це визначення обсягу витрат на розрахункову планову одиницю, яка характеризує обсяг діяльності відповідної бюджетної установи.

Податки – обов’язкові платежі, які законодавчо встановлює держава, сплачують юридичні та фізичні особи в процесі розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Податкові надходження – це передбачені податковими законами України загальнодержавні і місцеві податки, збори та інші обов’язкові платежі.

Погашення боргу – виконання боргових зобов’язань перед кредитором щодо сплати основної суми боргу, тобто суми позики, визначеної угодою про позики, або номінальної вартості державних цінних паперів.

Пролонгація боргу – це форма добровільної згоди кредиторів на відстрочення виплат за зобов’язаннями боржника.

Рефінансування боргу – погашення старої заборгованості новою шляхом заміни короткострокових зобов’язань довгостроковими або за допомогою випуску нових позик (нових цінних паперів).

Розпорядник бюджетних коштів – бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов’язань і здійснення витрат бюджету.

Списання боргу – це відмова уряду від його погашення (частково або повністю) внаслідок фінансової неспроможності держави, її банкрутства або через політичні мотиви.

Спеціальний фонд бюджету – це складова бюджету, яка містить надходження до бюджету, призначені для спрямування на конкретні заходи, та витрати з бюджету на реалізацію цих заходів.

Субвенція – це вид міжбюджетних трансфертів, що використовуються для певної мети в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції.

Трансферти – це кошти, одержані від органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Управління бюджетними коштами – сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов’язаних з формуванням і використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів.

Управління державним боргом – комплекс заходів, що здійснює держава в особі уповноважених органів щодо визначення обсягів та умов залучення коштів, їхнього розміщення і погашення, а також забезпечення платоспроможності держави.

Фінансове вирівнювання – приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на душу населення, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні видатків щодо окремих територій.

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості – гарантований державою в межах наявних бюджетних коштів рівень фінансового забезпечення завдань і функцій, які здійснюють відповідно Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування, що використовується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів.

Фінансування бюджету – надходження та витрати бюджету, пов’язані із зміною обсягів боргу, депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення його профіциту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Боголіб Т. М. Фінансування науки за кордоном // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 46–53.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08. 07. 2010 р. // К.: АЛЕРТА; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
4. Бюджетний менеджмент: Підруч. / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та інші; За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
5. Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підруч. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.
6. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 46–55.
7. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Моногр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
8. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України № 835-VI від 26. 12. 2008 // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 3–49.
9. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України // Голос України. – 2010. – № 80.
10. Карлін М. І. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
11. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (Історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – 384 с.
12. Конституція України: прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України № 254/96 ВР від 28. 06. 1996 р. (із змінами та доповненнями). – К.: Право, 1996. – 38 с.
13. Кудряшов В. П. Нові пріоритети бюджетної політики України // Економіка. – 2008. – № 4 (102). – С. 6–9.
14. Лисяк Л. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики // Світ фінансів. – 2007. – № 3. – С. 50–57.

15. Лободіна З. Удосконалення національної моделі фінансування охорони здоров'я // Фінанси України. – 2010. – № 4. – С. 88–97.
16. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. – К.: Наук. думка, 2006. – 432 с.
17. Луніна І. О., Баліцька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22–33.
18. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13–19.
19. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: Моногр. / За ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, “Екон. думка”, 2008. – 376 с.
20. Місцеві фінанси: Підруч. / За ред. О. П. Кириленко. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
21. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Моногр. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
22. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2008. – 670 с.
23. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Моногр. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток і ЛТД”, 2005. – 642 с.
24. Теліпка В. Е., Овчаренко А. С., Панасюк С. А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / За заг. ред. М. Я. Азарова. – К.: ЦУЛ, 2010. – 480 с.
25. Фінанси: Підруч. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
26. Формування і функціонування бюджетної системи України / За заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.
27. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: Навч. посіб. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.
28. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Буздуган Я. М. Антологія бюджетного механізму: Моногр. – Тернопіль: Екон. думка, 2001. – 250 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Б

Бюджет 15, 17, 19, 32, 33, 391
Бюджет розвитку місцевих бюджетів 91, 391
Бюджетне інвестування 100, 111, 391
Бюджетна ініціатива 59, 391
Бюджетна класифікація 63, 391
Бюджетна політика 23, 26, 391
Бюджетна програма 103, 391
Бюджетна система 53, 55, 392
Бюджетна стратегія 25, 392
Бюджетна тактика 25, 392
Бюджетне асигнування 104, 392
Бюджетне зобов'язання 104, 392
Бюджетне планування 38, 92, 128, 130, 143, 144, 151, 183, 392
Бюджетне право 59, 392
Бюджетне призначення 101, 103, 392
Бюджетне регулювання 74, 75, 393
Бюджетне фінансування 98, 393
Бюджетні кошти 98, 104, 393
Бюджетні установи 104, 393
Бюджетний дефіцит 40, 42, 44, 47, 50, 393
Бюджетний запит 105, 185, 393
Бюджетний механізм 27, 29, 393
Бюджетний профіцит 40, 393
Бюджетний процес 182, 393
Бюджетний розпис 194, 196, 393
Бюджетний устрій 53, 394

В

Видатки бюджету 64, 95, 96, 116, 157, 393
Витрати бюджету 96, 110, 394

Власні доходи місцевих бюджетів 67, 91, 394
Власні надходження бюджетних установ 36, 394

Г

Гарантований борг 174, 178, 394

Д

Державний борг 66, 170, 394
Дотація вирівнювання 78, 395
Доходи бюджету 64, 83, 88, 395

З

Загальний фонд бюджету 35, 104, 395
Закріплені доходи місцевих бюджетів 67, 395

К

Коефіцієнт вирівнювання 78, 395
Конверсія боргу 178, 395
Консолідація боргу 178, 395
Кошик доходів бюджету 85, 395, 396
Кошторис 104, 396
Кошторисне фінансування 99, 396
Кредитування бюджету 64, 65, 396

М

Міжбюджетні відносини 70, 71, 396
Місцеві бюджети 54, 66, 396

Н

Надходження до бюджету 85, 396
Неподаткові надходження 87, 64, 396
Норма видатків 108, 109, 396
Нормування видатків 107, 108, 397

П

Податки 85, 88, 397
Податкові надходження 85, 64, 397
Погашення боргу 177, 397
Пролонгація боргу 177, 397

Р

Рефінансування боргу 177, 397
Розпорядник бюджетних коштів
100, 397

С

Списання боргу 177, 397
Спеціальний фонд бюджету 35,
104, 397
Субвенція 80, 397

Т

Трансферти 77, 87, 100, 397

У

Управління державним боргом
176, 398

Ф

Фінансове вирівнювання 76, 398
Фінансовий норматив бюджетної
забезпеченості 79, 398
Фінансування бюджету 66, 398

ДОДАТКИ

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Податкові надходження у тому числі:	22,0	28,9	35,7	44,9	74,5	94,8	116,7	167,9	148,9
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	6,2	8,2	13,1	16,7	24,1	25,9	34,0	47,5	32,6
Прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	–	–	–	0,6	0,8	–	–	–	–
Податок на прибуток підприємств	6,2	8,2	13,1	16,0	23,3	25,9	34,0	47,5	32,6
Збори за спеціальне використання природних ресурсів з них:	0,6	0,6	0,7	1,0	1,2	1,5	1,9	2,4	2,6
Збір за спеціальне володіння надрами	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6	0,7
Платежі за користування надрами	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,5	0,5	1,0	1,1
Збір за геологорозвідальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,8	0,6	0,6
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	13,0	17,5	17,9	21,9	42,2	59,8	70,4	105,3	106,3
Податок на додану вартість	10,3	13,5	12,6	16,7	33,8	50,4	59,4	92,1	84,6
Акцизний збір із вироблених в Україні товарів	1,9	3,4	4,6	6,0	7,3	7,5	9,0	10,1	17,6
Акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	1,0	1,5	2,5	3,7

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,3	0,2	0,1	0,4	0,5	0,8	0,5	0,6	0,5
Плата за видання ліцензій та сертифікатів	0,06	0,03	0,04	0,1	0,06	0,2	0,1	0,1	0,06
Плата за видання, переоформлення, продовження строку дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України та видання дублікатів таких ліцензій	0,09	0,09	0,04	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,09
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції з них:	1,9	2,4	3,8	5,1	6,7	7,4	10,0	12,3	6,9
Ввізне мито	1,7	2,1	3,0	4,0	6,0	7,0	9,6	11,9	6,3
Вивізне мито	0,01	0,01	0,4	0,7	0,5	0,3	0,3	0,2	0,4
Кошти, отримані за вчинення консульських дій	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Інші податки	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5
Неподаткові надходження у тому числі:	14,2	12,6	15,8	22,4	28,2	35,8	42,1	52,8	50,7
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	4,0	1,7	5,1	6,3	10,7	12,3	12,5	21,4	16,1
Надходження від перевищення валових доходів над вивізних податків Національного банку України / надходження від перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку України	0,5	0,2	0,6	1,3	1,0	1,2	1,9	8,3	5,1
Рентна плата	0,7	0,7	3,0	3,5	4,7	6,8	8,3	10,3	7,7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	0,7	0,7	1,0	1,2	1,6	1,8	2,2	2,0	1,6
Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,7	0,7
Державне мито	0,06	0,07	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Митні збори	0,5	0,5	0,6	0,8	0,9	1,0	1,1	0,5	-0,0003
Надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,08	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	—	—	—
Інші неподаткові надходження	4,8	4,0	3,7	5,1	7,4	9,4	10,9	14,3	12,3
Надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань і правоохоронних органів	0,7	0,3	0,7	0,4	0,4	0,6	0,2	0,4	0,3
Додаткові збори на виплату пенсій	—	—	1,8	2,6	3,6	4,9	6,1	6,5	3,7
Власні надходження бюджетних установ	4,6	6,1	5,8	9,4	8,2	11,8	16,5	15,2	20,6
Доходи від операцій з капіталом у тому числі:	0,3	0,5	0,8	0,9	0,7	0,6	1,8	2,1	1,1
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,3	0,4	0,7	0,7	0,6	0,4	1,4	1,8	0,9
Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,03	0,07	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2
Офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,2	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,1	0,6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Цільові фонди у тому числі:	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,7	0,9	1,0	0,6
Платежі до Фонду соціального захисту інвалідів України	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,06	0,07	0,08	0,1	0,1	0,5	0,7	0,8	0,4
Разом доходів	37,2	42,5	52,7	68,7	103,9	131,9	161,6	224,0	201,9
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,3	7,7	7,8
Кошти, що надходять до Державного бюджету України з інших бюджетів	2,2	2,9	2,4	1,6	1,5	1,6	4,3	7,7	7,6
Усього доходів Державного бюджету України	39,7	45,5	55,1	70,3	105,3	133,5	165,9	231,7	209,7
Разом доходів Зведеного бюджету України	54,9	62,0	75,3	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	272,9

**Динаміка видатків Державного бюджету України
за функціональною класифікацією за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)**

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Загальнодержавні функції з них:	7,9	6,9	7,9	9,7	12,0	14,2	16,9	21,8	24,9
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність з них:	2,9	3,0	3,8	4,9	7,1	8,4	10,3	14,3	12,4
Фінансова та фіскальна діяльність	1,4	1,6	2,1	2,9	4,7	5,6	6,8	9,6	8,1
Зовнішньополітична діяльність	0,5	0,5	0,7	0,6	0,7	0,6	0,7	0,9	0,9
Інші загальні функції державного управління з них:	0,5	0,2	0,7	0,3	0,4	0,5	0,7	1,0	0,8
Загальнодержавне планування та статистика	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	0,6
Фундаментальні дослідження	0,4	0,5	0,6	0,8	1,1	1,4	1,7	2,2	2,2
Дослідження і розробки у сфері державного управління	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
Проведення виборів та референдумів	0,01	0,2	0,01	0,5	0,1	0,5	0,5	0,1	0,2
Обслуговування боргу у тому числі:	4,1	2,9	2,6	3,1	3,1	3,1	3,3	3,8	9,0
Обслуговування внутрішнього боргу	1,7	0,6	0,3	1,0	1,0	0,9	0,7	0,9	4,6
Обслуговування зовнішнього боргу	2,4	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,6	2,9	4,4

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Оборона	3,4	3,5	5,3	6,2	5,9	6,4	9,6	11,7	9,7
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	3,9	4,7	5,7	7,7	10,1	12,6	18,3	24,9	24,2
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби із злочинністю та охорона державного кордону	1,9	2,1	2,6	3,7	4,4	5,3	8,2	10,8	11,3
Протипожежний захист і рятування	0,3	0,5	0,7	0,8	1,3	1,6	2,6	4,1	3,3
Судова влада	0,2	0,3	0,5	0,7	1,2	1,6	2,0	2,8	2,5
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	1,2	1,6	2,1	2,1
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,8	1,2	0,9
Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	1,2	1,6	1,5
Економічна діяльність у тому числі:	5,2	5,6	9,2	15,2	14,3	20,6	31,0	38,7	33,3
Загальна економічна, торговельна і трудова діяльність	0,3	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	0,5	0,7	0,6
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1,1	1,4	2,8	3,3	5,1	6,5	8,4	9,5	6,2
Паливно-енергетичний комплекс з них:	1,9	2,2	3,3	4,5	3,8	5,0	7,2	15,4	11,9
Вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	1,9	2,1	2,6	2,9	3,1	4,0	5,5	7,2	6,3
Інша промисловість та будівництво	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	1,1	0,7	0,7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Транспорт з них:	0,6	1,1	1,9	5,5	3,7	6,9	11,9	10,5	11,6
Дорожнє господарство	0,4	1,0	1,8	5,4	3,6	6,7	11,2	8,5	10,9
Інші галузі економіки	0,1	0,07	0,2	0,2	0,2	0,3	0,9	0,4	1,1
Дослідження і розробки в галузях економіки	0,2	0,2	0,3	0,5	0,6	0,7	1,0	1,3	1,1
Охорона навколишнього природного середовища у тому числі:	0,5	0,5	0,7	0,9	1,0	1,3	1,8	2,3	1,8
Запобігання та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8	1,0	1,4	1,7	1,4
Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	0,07	0,04	0,07	0,08	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,05	0,08	0,1	0,1	0,2	0,7	0,4	0,3
Охорона здоров'я у тому числі:	1,3	1,6	2,4	3,4	3,5	4,0	6,3	7,4	7,5
Поліклініки і амбулаторії, швидка і невідкладна допомога	0,05	0,06	0,08	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5
Лікарні та санаторно-курортні заклади з них:	0,7	0,9	1,1	1,3	1,5	1,9	2,7	3,3	3,2
Лікарні загального профілю	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	0,9
Санаторно-курортні заклади	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,8	0,8
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	0,3	0,3	0,5	0,6	0,8	1,0	1,2	1,5	2,3
Дослідження і розробки у сфері охорони здоров'я	0,04	0,06	0,07	0,08	0,1	0,1	1,2	0,2	0,2
Інша діяльність у сфері охорони здоров'я	0,2	0,3	0,6	1,2	0,9	0,7	1,7	1,7	1,3

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Духовний і фізичний розвиток з них:	0,4	0,4	0,6	1,0	1,3	1,4	2,0	2,9	3,2
Фізична культура і спорт	0,09	0,09	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,8	1,5
Культура та мистецтво	0,1	0,1	0,3	0,3	0,5	0,5	0,8	1,3	1,1
Засоби масової інформації	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,7	0,7	0,7
Освіта у тому числі:	3,9	5,0	5,7	7,2	9,9	12,1	15,2	21,6	23,9
Загальна середня освіта	0,02	0,06	0,04	0,05	0,06	0,08	0,1	0,2	0,2
Професійно-технічна освіта	0,6	0,7	0,9	1,1	1,7	2,0	2,1	3,0	3,3
Вища освіта	3,0	3,9	4,3	5,4	7,3	9,2	11,8	17,0	19,1
Післядипломна освіта	0,06	0,08	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4
Соціальний захист і соціальне забезпечення у тому числі:	6,6	7,3	6,8	12,3	31,7	30,4	29,3	50,8	51,5
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,6	0,8	0,9	0,6
Соціальний захист пенсіонерів	4,1	4,3	3,9	8,5	27,7	25,5	24,2	40,3	47,9
Соціальний захист ветеранів війни та праці	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Соціальний захист сім'ї, дітей і молоді	0,02	0,02	0,04	0,08	0,1	1,0	0,1	0,1	0,07
Допомога у вирішенні житлового питання	0,2	0,7	0,6	0,8	1,0	1,1	1,1	0,8	0,3
Соціальний захист інших категорій населення	1,7	1,8	1,7	2,2	2,1	1,7	2,5	8,1	2,2
Разом видатків державного бюджету	33,2	35,5	44,4	63,7	89,9	103,1	131,1	182,3	180,3

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Міжбюджетні трансферти	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,2	62,2
Усього видатків державного бюджету	40,4	44,3	56,1	80,6	113,3	137,3	175,8	241,5	242,4
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	0,7	–	1,0	10,2	7,9	3,8	9,8	9,8	32,7
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	–	1,1	–	–	–	–	–	–	–
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	307,4

Таблиця 3
Динаміка видатків Державного бюджету України за економічною класифікацією за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Поточні видатки	36,6	40,2	48,8	64,4	102,0	121,6	148,4	215,9	232,0
Видатки на товари і послуги	16,8	18,9	24,6	29,2	38,1	47,3	61,8	81,9	89,2
Оплата праці працівників бюджетних установ	7,5	8,9	11,2	14,2	16,3	20,7	24,7	32,9	34,3
Нарахування на заробітну плату	1,5	1,9	2,3	3,0	3,1	4,1	7,9	10,5	10,9
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	4,5	4,5	5,8	7,4	6,9	7,7	10,6	11,6	15,2
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,3	0,4	0,7	0,9	1,0	1,0	1,5	1,9	2,5
Продукти харчування	0,7	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	1,1	1,7	1,8
Видатки на відрядження	0,2	0,2	0,3	0,5	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1,2	1,2	1,6	1,5	1,3	1,6	2,1	2,6	3,1
Оплата теплопостачання	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,6	0,8
Оплата водопостачання і водовідведення	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Оплата електроенергії	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,7	0,8	1,0	1,2
Оплата природного газу	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,9	2,3	3,5	2,6	10,0	12,7	16,0	22,0	23,6
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	3,9	2,8	2,5	3,0	3,3	3,4	3,7	4,4	9,9

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Субсидії і поточні трансферти	15,9	18,5	21,7	32,2	60,7	71,0	82,9	129,6	132,9
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	2,7	2,8	3,6	5,0	6,9	10,0	14,6	24,8	18,5
Поточні трансферти населенню	6,1	6,9	6,5	12,0	31,2	29,9	28,5	51,0	52,5
Виплата пенсій і допомоги	–	–	5,2	10,3	29,6	28,1	25,8	41,9	49,6
Капітальні видатки	3,3	4,3	7,0	15,1	11,0	15,5	25,8	25,6	10,4
Придбання основного капіталу	2,2	2,9	3,5	4,8	3,5	4,1	6,7	7,1	3,7
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,8	0,9	1,2	2,2	1,4	1,4	3,0	2,8	1,3
Капітальне будівництво (придбання)	0,9	1,3	1,5	1,3	1,2	1,5	1,8	1,9	1,3
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,5	0,6	0,8	1,3	0,9	1,2	1,9	2,4	1,2
Створення державних запасів і резервів	0,2	0,3	0,6	0,8	0,5	0,3	1,0	2,0	0,7
Капітальні трансферти	0,9	1,1	2,8	9,4	6,9	11,0	18,0	16,4	5,9
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,5	0,9	2,3	7,5	5,9	7,7	12,8	10,7	5,5
Капітальні трансферти населенню	0,02	0,01	0,06	0,04	0,05	0,07	0,1	0,2	0,6
Усього видатків державного бюджету	40,4	44,3	56,1	80,6	113,3	137,3	175,8	241,5	242,4
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0	175,5	227,6	309,2	307,4

Таблиця 4

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I									
Податкові надходження у тому числі:	14,8	16,5	18,6	18,3	23,6	30,9	44,6	59,3	59,2
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості у тому числі:	10,9	12,1	13,7	12,7	16,7	23,1	35,2	46,3	45,0
Прибутковий податок з громадян / податок з доходів фізичних осіб	8,8	10,8	13,5	12,6	16,5	22,8	34,8	45,9	44,5
Податок на прибуток підприємств	2,1	1,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5
Податки на власність у тому числі:	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5
Податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,6	1,5
Збори за спеціальне використання природних ресурсів у тому числі:	1,6	1,8	2,0	2,3	2,8	3,2	4,0	6,9	8,6
Плата за землю	1,6	1,8	2,0	2,3	2,7	3,1	3,9	6,7	8,4
Внутрішні податки на товари та послуги у тому числі:	0,6	0,7	0,7	0,9	1,1	1,4	1,5	1,7	1,4
Акцизний збір із вироблених в Україні товарів	0,3	0,2	0,1	0,04	0,06	0,06	0,08	0,1	0,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності з них:	0,03	0,2	0,2	0,3	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6
Плата за державну ресстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02
Плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	0,01	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6
Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	0,3	0,3	0,4	0,5	0,7	0,8	0,9	1,0	0,4
Інші податки з них:	1,1	1,3	1,6	1,7	2,1	2,1	2,5	2,8	2,7
Місцеві податки і збори	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8
Фіксований сільськогосподарський податок	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	0,5	0,6	0,9	1,0	1,4	1,3	1,6	1,9	1,8
Неподаткові надходження у тому числі:	2,2	2,1	2,4	2,2	3,5	4,8	6,4	7,7	7,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності з них:	0,4	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,7	1,1	0,9
Надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів	0,06	0,04	0,03	0,03	0,09	0,2	0,3	0,5	0,2
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу з них:	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,8	1,1	1,1
Плата за оренду цілих майнових комплексів та іншого державного майна	0,08	0,09	0,1	0,2	0,3	0,3	0,5	0,8	0,7
Державне мито	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
Інші неподаткові надходження	0,1	0,1	0,08	-0,7	0,1	0,4	0,5	0,5	0,2

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Власні надходження бюджетних установ	1,3	1,6	1,9	2,3	2,7	3,4	4,5	5,2	5,5
Доходи від операцій з капиталом у тому числі:	0,1	0,6	1,0	1,7	2,1	2,7	4,6	4,6	2,6
Надходження від продажу основного капіталу	-	0,5	0,7	1,1	1,1	1,5	1,7	2,0	1,3
Надходження від продажу землі і немагнеріальних активів	0,1	0,1	0,3	0,6	1,0	1,2	2,9	2,6	1,3
Цільові фонди у тому числі:	0,7	0,3	0,5	0,6	1,1	1,5	2,7	2,3	1,5
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,8
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	0,4	0,2	0,3	0,4	0,8	1,2	2,3	1,9	0,7
Разом доходів	17,7	19,4	22,6	22,8	30,3	39,9	58,3	73,9	71,0
Офіційні трансферти від органів державного управління у тому числі:	7,2	8,8	11,7	16,8	23,4	34,2	44,7	59,1	62,2
Кошти, що надходять з інших бюджетів	-	-	0,03	0,2	-	-	-	-	-
Дотації	4,2	4,7	6,5	9,3	14,4	18,1	23,3	30,4	36,1
Субвенції	3,0	4,1	5,2	7,3	8,9	16,0	21,3	28,7	26,1
Кошти, що передаються до бюджету розвитку	-	-	-	-	-	1,9	4,0	4,5	1,3
Усього доходів місцевих бюджетів	25,0	28,2	34,3	39,6	53,7	75,9	107,1	137,4	134,6
Усього доходів зведеного бюджету України	54,9	62,0	75,0	91,5	134,2	171,8	219,9	297,8	273,0

Таблиця 5
Динаміка видатків місцевих бюджетів України за функціональною класифікацією за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	1,5	1,7	2,2	2,7	3,5	5,7	7,4	9,1	8,3
Загальнодержавні функції	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2,2	0,2
Громадський порядок, безпека та судова влада з них:	1,8	1,6	3,0	4,4	5,0	6,9	10,8	12,7	6,5
Економічна діяльність у тому числі:	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2
Загальна економічна, торговельна і трудова діяльність	0,03	0,01	0,03	0,03	0,02	0,05	0,07	0,14	0,10
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02
Інша промисловість і будівництво з них:	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02
Будівництво	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,03	0,02
Транспорт	0,8	0,7	0,8	1,1	1,7	2,3	3,0	3,5	2,1
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	–	0,1	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,07	0,07
Інші галузі економіки	0,01	0,01	0,01	0,6	0,2	0,5	1,1	0,6	0,03
Інша економічна діяльність	–	–	2,0	2,5	2,9	3,6	6,0	7,9	3,9
Охорона навколишнього природного середовища	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,7
Житлово-комунальне господарство	1,4	1,4	1,7	2,6	3,8	7,8	5,2	8,5	7,2
Охорона здоров'я	5,2	5,9	7,4	8,7	12,0	15,6	20,4	26,2	29,0
Духовний і фізичний розвиток	0,9	1,1	1,4	1,7	2,2	2,9	3,7	5,0	5,1
Освіта у тому числі:	6,0	7,3	9,2	11,1	16,9	21,7	29,2	39,4	42,8

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дошкільна освіта	1,1	1,3	1,7	2,0	2,9	3,8	5,2	7,2	8,2
Загальна середня освіта	3,5	4,3	6,2	7,5	11,1	14,2	18,7	25,2	27,5
Професійно-технічна освіта	0,03	0,03	0,04	0,05	0,07	0,09	0,53	0,73	0,82
Вища освіта	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	0,8	1,0	1,6	1,8
Післядипломна освіта	0,05	0,06	0,08	0,09	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	0,2	0,2	0,6	0,7	1,0	1,3	1,7	2,3	2,6
Інші заклади та заходи у сфері освіти	0,1	0,2	0,3	0,4	1,1	1,4	1,7	2,1	1,6
Соціальний захист і соціальне забезпечення у тому числі:	5,0	5,3	6,1	7,2	8,4	11,2	19,4	22,3	27,3
Соціальний захист на випадок непрацездатності	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,8	1,5	2,2	2,7
Соціальний захист пенсіонерів	0,4	0,5	0,6	0,7	1,1	1,4	1,8	2,4	2,6
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,1	1,2	1,5	1,7	1,6	2,4	3,5	3,5	3,6
Соціальний захист сім'ї, дітей і молоді	1,2	1,4	1,7	1,9	3,2	4,1	8,7	11,5	14,9
Допомога у вирішенні житлового питання	1,0	1,1	1,3	1,5	0,8	0,6	1,5	1,2	1,0
Соціальний захист інших категорій населення	0,4	0,5	0,7	0,9	1,1	1,5	1,7	1,9	2,0
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5
Разом видатків	22,4	24,8	31,4	38,8	52,1	72,4	96,5	126,8	127,1
Міжбюджетні трансферти	2,5	2,9	2,4	1,6	1,5	1,5	4,4	7,7	7,8
Усього видатків місцевих бюджетів	24,9	27,7	33,8	40,4	53,6	75,8	104,9	139,0	136,3
Усього видатків зведеного бюджету	55,5	60,3	75,8	192,5	142,0	175,5	227,6	309,2	307,4
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	-	-	-	0,8	-	-	-	1,7	1,7
Перевищення доходів над видатками (профіцит)	0,1	0,5	0,5	-	0,1	0,1	2,1	-	-

Таблиця 6
 Динаміка видатків місцевих бюджетів України за економічною класифікацією за 2001–2009 рр. (млрд. грн.)

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Поточні видатки	21,7	25,0	28,8	32,8	45,2	61,5	82,4	113,1	124,8
Видатки на товари і послуги	13,5	15,8	19,3	23,3	33,1	43,3	56,5	75,3	84,4
Оплата праці працівників бюджетних установ	6,0	7,4	9,1	11,4	17,0	22,3	29,5	40,0	44,7
Нарахування на заробітну плату	2,2	2,6	3,2	4,2	6,3	8,0	10,6	14,3	16,1
Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	2,7	3,1	3,7	4,4	5,8	7,6	9,5	12,3	13,1
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	1,5	1,7	2,2	2,9
Продукти харчування	0,8	0,9	1,1	1,2	1,8	2,3	2,8	3,8	4,2
Видатки на відрядження	0,06	0,08	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	1,5	1,6	2,0	2,1	2,6	3,5	4,8	6,1	8,1
Оплата теплопостачання	0,7	0,7	0,9	0,8	0,9	1,2	1,9	2,2	3,2
Оплата водопостачання і водовідведення	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6
Оплата електроенергії	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0	1,4	1,6
Оплата природного газу	0,08	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,6	0,9	1,4
Оплата інших комунальних послуг та енергоносіїв	0,2	0,2	0,3	0,3	0,7	0,8	0,9	1,2	0,8
Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1,0	1,0	1,3	1,1	1,2	1,7	1,8	2,2	2,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виплата процентів (доходу) за зобов'язаннями	0,03	0,07	0,02	0,09	0,2	0,3	0,3	0,5	0,7
Субсидії і поточні трансферти	8,2	9,2	9,4	9,4	11,9	17,9	25,6	37,3	39,7
Субсидії і поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	1,8	1,7	2,2	2,5	2,8	7,1	5,3	9,6	8,7
Поточні трансферти населенню	3,9	4,3	4,8	5,3	7,7	9,4	16,3	20,4	23,4
Капітальні видатки	3,3	2,8	5,0	7,6	8,3	14,3	22,5	26,0	11,4
Придбання основного капіталу	2,4	2,2	3,9	4,8	4,8	7,6	11,2	14,2	7,1
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	0,5	0,6	0,9	1,1	1,2	1,7	2,5	2,8	1,7
Капітальне будівництво (придбання)	1,2	1,0	2,0	2,1	1,4	2,2	2,7	2,8	1,4
Капітальний ремонт, реконструкція та реставрація	0,7	0,7	1,0	1,6	2,1	3,7	5,9	8,6	4,1
Придбання землі і нематеріальних активів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,05
Капітальні трансферти	0,9	0,5	1,1	2,7	3,5	6,6	11,3	11,7	4,3
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,8	0,5	1,1	2,7	3,4	4,6	6,8	6,8	2,9
Капітальні трансферти населенню	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,35	0,20
Нерозподілені видатки	0,02	–	–	–	–	–	–	–	–
Усього видатків місцевих бюджетів з урахуванням кредитування	25,0	27,7	33,8	40,4	53,5	75,8	104,9	139,0	136,3
Усього видатків Зведеного бюджету України	55,5	60,3	75,8	102	142,0	175,5	227,6	309,2	307,4

ЗМІСТ

Передмова	3
Програма дисципліни	5
Лекційні матеріали	15
Тема 1. Сутність, призначення і роль бюджету держави	15
Тема 2. Бюджет як основний фінансовий план держави	32
Тема 3. Бюджетний дефіцит і джерела його фінансування	40
Тема 4. Бюджетний устрій і побудова бюджетної системи	53
Тема 5. Міжбюджетні відносини і система бюджетного вирівнювання	70
Тема 6. Система доходів бюджету	83
Тема 7. Видатки бюджетів та їхнє фінансування	94
Тема 8. Видатки бюджету на економічну діяльність і науку	110
Тема 9. Видатки бюджету на соціальний захист населення і соціальну сферу	115
Тема 10. Видатки бюджету на оборону та управління	157
Тема 11. Видатки бюджету на обслуговування державного боргу	170
Тема 12. Бюджетний процес	182
Питання для самоконтролю	202
Тематика практичних занять	206
Задачі	233
Ділові ігри	264
Тести	317
Методичні поради до написання курсових робіт	360
Тематика курсових робіт	388
Словник	391
Бібліографічний опис	399
Предметний покажчик	401
Додатки	403

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Сергій Ілліч Юрій, Ольга Павлівна Кириленко,
Василь Григорович Дем'янишин, Йосип Миронович
Бескид, Андрій Юрійович Дерлиця, Зоряна Миколаївна
Лободіна, Надія Петрівна Лубкей, Мар'ян Миколайович
Тріпак, Оксана Іванівна Тулай, Мирослава Богданівна
Гупаловська, Антоніна Вікторівна Дем'янюк,
Світлана Василівна Савчук**

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА. ВИШКІЛ СТУДІЇ

**За редакцією докторів економічних наук,
професорів С. І. Юрія, О. П. Кириленко**

Навчальний посібник

*Редактор Оксана Бойчук
Комп'ютерна верстка Надії Демчук
Дизайн обкладинки Марії Одобецької*

Підписано до друку 7.12.2010 р.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Облік.-видав. арк. 24,64. Умов. друк. арк. 19,24. Зам. № У323-10.
Тираж 800 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

Підготовлено до друку у видавництві ТНЕУ
46020 Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72